

HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL
BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

ISSN: 1308 - 5107

e-ISSN : 2536-4944

YIL 13 SAYI 1

2020

Hitit Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
ISSN 1308-5107
e-ISSN 2536-4944
Haziran 2020, Cilt: 13, Sayı: 1

Hitit University
Journal of Social Sciences Institute
ISSN 1308-5107
e-ISSN 2536-4944
June 2020, Volume: 13, Issue: 1

Yayın Sahibi/Owner on behalf of Hitit University
Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK (Rektör / Rector)

Yazı İşleri Müdürü / Editor in Chief
Prof. Dr. Mehmet EVKURAN
(Enstitü Müdürü / Director of the Institute)

Editor / Editor
Doç. Dr. İlker SAKINÇ

Editor Yardımcıları / Assistant Editors
Dr. Öğr. Üyesi Ali BAYRAM
Arş. Gör. Dr. Yasin ŞEKER

Yazı ve Redaksiyon Kurulu Editör Yardımcısı /
Proofreading Board Assistant Editor
Dr. Öğr. Üyesi Ali BAYRAM

Uluslararası İlişkiler Editör Yardımcısı /
International Assistant Editor
Arş. Gör. Dr. Yasin ŞEKER

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Mehmet EVKURAN
Doç. Dr. İlker SAKINÇ
Prof. Dr. Aygül SÜEL
Prof. Dr. Fatih DUMAN
Prof. Dr. İrfan ÇAĞLAR
Prof. Dr. Mehmet AZİMLİ
Prof. Dr. Mehmet DEMİRÜREK
Prof. Dr. Özer ŞENÖDEYİCİ
Prof. Dr. Selçuk KENDİRLİ
Prof. Dr. Selim TÜRCAN
Prof. Dr. Şaban HAKLI
Prof. Dr. Muhammed Asif YOLDAŞ
Prof. Dr. Taha Bahadır SARAÇ
Doç. Dr. Deniz AYTAÇ
Doç. Dr. İsmail YILDIRIM
Doç. Dr. Metin UÇAR
Doç. Dr. Mustafa Tolga ÇIRAK

Yayın Danışma Kurulu / Scientific Advisory Board

Prof. Dr. Eugenia CUNHA
(University of Coimbra, PORTUGAL)
Prof. Dr. İbrahim ŞİRKECİ
(Regent's Univesity London, UK)
Prof. Dr. Tal SIMMONS
(Virginia Commonwealth University, USA)
Prof. Dr. Ebrahim MOOSA,
(University of Notre Dame, USA)
Doç. Dr. Joseph UGRAŞ
(La Salle University, USA)
Dr. Anja PETAROS
(University of Rijeka, CROATIA)

Tarandığı İndeks ve Veritabanları / Indexed by

-TÜBİTAK-ULAKBİM - Sosyal ve Beşeri Bilimler V.
-EBSCO
-INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL
-CEEOL- Central and Eastern European Online Library
-CiteFactor - Akademik Scientific Journals
-ASOS - Academia Sosyal Bilimler İndeksi
-ARASTIRMAX - Bilimsel Yayın İndeksi
-Google Scholar
-ResearchBib - Academic Resource Index
-İSAM - İslam Araştırmaları Merkezi
-TEİ - Türk Eğitim İndeksi
-İDEAL ONLİNE - Online Kütüphane
-Rootindexing-Journal Abstracting and Indexing Servis
-ACARINDEX - Akademik Araştırmalar İndeksi
-SOBİAD - Sosyal Bilimler Atf Dizini
-ERIH PLUS

Tasarım- / Design

Dr. Öğr. Üyesi Ali BAYRAM
Arş. Gör. Dr. Yasin ŞEKER

Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (HÜSBED) yılda bir cilt ve iki sayı olarak (Haziran ve Aralık) yayımlanan, çift-körleme hakemlik süreci yürüten uluslararası akademik bir dergidir. Dergide yayınlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazarlarına ait olup Enstitümüzün kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır. Yazılar yayıncı kuruluştan izin alınmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayınlanamaz.

Hitit University Journal of Social Sciences Institute (HÜSBED) is a double blind peer-reviewed academic journal which is published twice per year (June and December). All the responsibility for the content of the papers published here belongs to the author/authors, and does not express the official view of the Institute. Copyright©: Without getting permission of the journal, papers published here cannot be published partially or totally on other media.

Dergimizin Yayın ve Yazım İlkelerine, Dergi web sitesinden ulaşabilirsiniz.

EDİTÖRÜN NOTU

Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (HÜSBED) 13. Cilt 1. Sayı'sında yapılan hakem değerlendirmeleri sonucunda 13 makalenin yayınlanmasına karar verilmiştir. Tüm dünyayı etkisine alan Covid-19 pandemi sürecinde değerli vakitlerini ayırarak bu birbirinden değerli makalelere hakemlik yapan akademisyenlerimize teşekkürlerimizi sunarız. Özellikle hakemlik yapma hususunda titiz değerlendirmelerinden dolayı dergi olarak müteşekkirimiz.

Dergimize oldukça yoğun bir ilgi gösterilmektedir. Bu bizi oldukça mutlu etmektedir. Bilim hayatına katkı sağlaması amacıyla dergimize gönderilen tüm çalışmalar oldukça hassas bir ön değerlendirme sürecine tabi tutulmaktadır. Ön değerlendirme sürecinde sosyal bilimler alanına katkı sağlama ihtimali az olan ve dergi politikasına uygun olmayan çalışmaları değerlendirme dışına bırakıyoruz. Bu duruma dergimize yayın gönderen yazarların anlayışla karşılayacağını düşünüyoruz.

Dergimiz TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin, EBSCO, CiteFactor, Sobiad, Index Copernicus, Asos Index, Türk Eğitim İndeksi, İdealonline, İSAM, Araştırmaz, Acarindex, ResearchBib, Rootindexing, Erih Plus ve CEEOL gibi ulusal/uluslararası alan indekslerinde taranmaktadır. Amacımız bu indekslere ek olarak dergimizin tarandığı uluslararası akademik camiada genel kabul gören prestijli indeks sayısını artırmaktır. Bu doğrultuda çalışmalarımız devam etmektedir. Amacımız dergimizin itibarını ülke sınırlarının dışına çıkarıp uluslararası çapta tercih edilen bir dergi haline getirmektir.

Her sayımızda olduğu gibi gelecek sayılarımızda da bilim hayatına katkı sağlayacak yeni çalışmaları beklemekteyiz.

Doç. Dr. İlker SAKINÇ

HÜSBED Editörü

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

MAKALELER/ARTICLES

- Rana DAYIOĞLU ERUL1-21
1923-1929 Döneminde Türkiye’de Uygulanan Vergi Politikalarının Mali Sosyoloji Çerçevesinde Değerlendirilmesi
Evaluation of Tax Policies Applied in Turkey in the Period of 1923-1929 in the Framework of Fiscal Sociology
- Osman PALA22-35
Karesel Atama Problemi İçin Bulanık Adaptif Çaprazlamalı Genetik Algoritma Önerisi
A Proposed Genetic Algorithm With Fuzzy Adaptive Crossover For Quadratic Assignment Problem
- Nevzat GÜNGÖR - Cem Güney ÖZVEREN - Selçuk YEKE36-55
The Psychosocial Antecedents of the Accounting Digital Transformation of the Companies: A Model Proposal in Terms of the Technology Acceptance Theory.
Muhasebe Alanında Şirketlerin Dijital Dönüşümünün Psikososyal Öncülleri: Teknoloji Kabul Teorisi Üzerine Bir Model Önerisi
- Özcan ÖZTÜRK - Muhammet Yunus ŞİŞMAN - Hakan USLU - Ferhat ÇITAK56-68
Effect of COVID-19 Outbreak on Turkish Stock Market: A Sectoral-Level Analysis
Yeni Koronavirüs Salgınının Sektörel Etkileri: Türkiye Hisse Senedi Piyasasından Örnekler
- Selahattin KAYNAK - Yalda RASHID69-81
Sosyo-Ekonomik Göstergelerine Göre ECO Üyesi Ülkelerin Hiyeraşik Kümeleme Metoduyla Kümelenmesi
Clustering the ECO Member Countries Based on Their Socio-Economic Indicators by using the Hierarchical Cluster Analysis Method
- Halil İYİDEMİRCİ - Enver AYDOĞAN82-105
Kalkınma Stratejileri Bağlamında Devlet Desteklerinin Girişimcilik ve İnovasyon Davranışı ile İlişkisi ve Girişimcilik
In the Context of Development Strategies; The Relationship Between Government Supports And Entrepreneurship and Innovation Behaviour and The Mediator Role of Entrepreneurship - Innovation Culture
-

Zekeriya IŞIK	106-129
Şeyh Hamza Tekkesi'nin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Tarihi	
The Socio-Economic and Cultural History of Sheikh Hamza Dervish Lodge	
Doğan KOŞAN	130-143
Taşınmaz Kültür Varlıklarında Önleyici Koruma Önerisi: Erken Müdahale Sistemi	
A Preventive Conservation Suggestion In Monument Structures: Early Intervention System	
Ahmet ÜNAL - Mevlüt TÜRK	144-168
Üniversite Öğrencisi Seçmenlerin Oy Verme Kararları Üzerinde Siyasal Pazarlama Unsurlarının Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Alan Çalışması	
A Field Study to Determine on the Impact of Political Marketing Elements on Voting Decisions of University Student Voters	
Elif GENÇ TETİK	169-186
Karma Yöntem Araştırma Tasarımının Kamu Yönetimi Alanında Kullanımı Üzerine Bir İnceleme	
An Investigation on the Application of Mixed-Methods Research Design in the Field of Public Administration	
Gökhan KAYA	187-200
Erken Bir Medeniyet ve Alafranga Züppelik Anlatısı: Medeniyet Yani Sivilezasyon (1868)	
An Early Civilization and Alla Franca Dandy Narrative: Medeniyet Yani Sivilezasyon (1868)	
Can BİÇER	201-217
The Hedgehog's Dilemma in Organizations: The Pros and Cons of Workplace Friendship	
Örgütlerde Kirpi İkilemi: İşyeri Arkadaşlıklarının Olumlu ve Olumsuz Yönleri	
Ayşegül DÜZGÜN	218-241
Y ve Z Kuşaklarının İş Hayatından Beklentilerinin Karşılaştırılması	
Comparison of the Expectations of the Business Life of Z and Y Generation	

1923-1929 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE UYGULANAN VERGİ POLİTİKALARININ MALİ SOSYOLOJİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ*

Rana DAYIOĞLU ERUL¹

Atıf/©: Dayıoğlu Erul, R. (2020). 1923-1929 döneminde Türkiye’de uygulanan vergi politikalarının mali sosyoloji çerçevesinde değerlendirilmesi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 1-21. doi: 10.17218.hititsosbil.677743

Özet: Mali sosyoloji, mali olayların sosyolojik bir bakış açısıyla incelenmesi anlamına gelmekte olup bir yandan mali olayların toplum üzerindeki etkisini bir yandan da toplum yapısını etkileyen ve oluşturan unsurların mali olaylar üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Mali sosyoloji; mali olayları, ekonomik boyutuna ek olarak tarihi, kültürel, sosyal, hukuki ve politik unsurları da ele alarak incelemektedir. Bu bakımdan mali sosyoloji araştırmaları yapılarak uygulamaya konulan politikalar; toplum yapısını yansıtaçağından, toplum tarafından daha kolay benimsenmekte ve başarıya ulaşabilmektedir. Mali olaylara sosyolojik bakış açısı, bu açıdan önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı; 1923-1929 dönemi vergi politikalarının, dönemin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik koşullar dahilinde değerlendirilerek mali sosyoloji yaklaşımlarının, vergi politikalarının uygulamaya konulmasında etkili olup olmadığının araştırılması olarak belirlenmiştir. Bu amaca yönelik olarak ise döneme ait vergi politikaları, mali sosyoloji teorileri esas alınarak değerlendirilmeye çalışılmış ve dönemde toplumsal yapı dikkate alınarak düzenlemeler yapılmaya çalışılmasına rağmen, dönemin mali ve ekonomik koşulları nedeniyle istenilen amaca ulaşamamıştır.

Anahtar kelimeler: *Mali Sosyoloji, Mali Sosyoloji Teorileri, 1923-1929 Dönemi Vergi Politikaları, Cumhuriyet Dönemi Vergi Politikaları*

Evaluation of Tax Policies Applied in Turkey in the Period of 1923-1929 in the Framework of Fiscal Sociology

Citation/©: Dayıoğlu Erul, R. (2020). Evaluation of Tax Policies Applied in Turkey in the Period of 1923-1929 in the Framework of Fiscal Sociology, *Hitit University Journal of Social Sciences Institute*, 13(1), 1-21. doi: 10.17218.hititsosbil.677743

Abstract: Fiscal sociology deals with the study of fiscal events from a sociological perspective and investigates both the impact of fiscal events on society and the effects of the factors affecting and forming the structure of society on fiscal events. Fiscal sociology examines fiscal events by considering historical, cultural, social, legal and political factors in addition to its economic aspects. In this regard, the policies that are put into practice by making the researches of fiscal sociology are more easily adopted by the society and can achieve success as they reflect the structure of the society. Sociological view of fiscal events is important in this respect. The aim of the study is to evaluate the tax policies of the 1923-1929 period within the social and economic conditions of the period and to investigate whether the fiscal sociology approaches are effective in the implementation of tax policies. For this purpose, tax policies of the period have been tried to be evaluated on the basis of fiscal sociology theories and

Makale Geliş Tarihi: 20.1.2020 Makale Kabul Tarihi: 26.5.2020

* Bu çalışma, Doç. Dr. Fatih Saraçoğlu danışmanlığında Melike Rana Dayıoğlu tarafından 18.9.2018 tarihinde tamamlanan “Mali Sosyolojide Vergi Uyumu Çerçevesinde Vergi Sistemlerinde Yapısal Unsurların Etkisinin Analizi” başlıklı ve S25762 tez no’lu doktora tezinden türetilmiştir.

¹ Arş. Gör. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, mrana.erul@hbv.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9073-6430>.

even though it is tried to be made arrangements considering the social structure in the period, the desired purpose could not be achieved due to the financial and economic conditions of the period.

Keywords: *Fiscal Sociology, The Theories of Fiscal Sociology, Tax Policies of 1923-1929 Period, Tax Policies of Republic Period*

1. GİRİŞ

Sosyal bilimlerin metodolojik sorunlarının başında, sosyal olayları büyük oranda zamandan, mekandan ve özellikle toplumsal bütünlükten kopuk olarak ele almaları gelmektedir (Çelebi, 2012, s. 1). Benzer şekilde, ekonomi politikalarının değerlendirilmesinde de mali olaylar genellikle yalnızca ekonomik yönüyle ele alınmakta, toplumsal ve tarihi faktörler kapsama hiç dahil edilmemekte veya geri planda kalmaktadır. Mali sosyolojiyi diğer bilim dallarından ayıran, bu eksiklikleri tamamlayacak şekilde, mali olayları tüm yönleriyle ele almasıdır.

Mali sosyolojinin en temel özelliği; toplumu oluşturan tarihi, ekonomik, kültürel ve sosyal tüm yapıtaşlarının birlikte ele alınması olduğundan, vergi politikalarının belirlenmesinde mali sosyoloji araştırmalarına önem verilmesi, toplumu yansıtan politikaların belirlenerek uygulanmasını, böylelikle bu politikaların toplum tarafından kolaylıkla benimsenmesini ve nihayetinde politikaların başarıya ulaşmasını sağlamaktadır. Nitekim her ülkenin vergi sistemi ve politikaları; o ülkeye ait sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik yapının özelliklerini yansıttığından, vergi sistemleri toplumsal yapının özelliklerine göre farklılaşmakta ve mali sosyoloji araştırmalarının önemi bu noktada ortaya çıkmaktadır.

Bu doğrultuda çalışmanın amacı, 1923-1929 döneminde Türkiye’de uygulanan vergi politikalarının, mali sosyoloji teorileri çerçevesinde, dönemin toplumsal yapısı ile ilişkileri ve mali sosyoloji uygulamalarının esas alınıp alınmadığı hususları bağlamında incelenmesi olarak belirlenmiştir. Nitekim bu dönem, yeni bir devletin kuruluşu dolayısıyla yeni bir ekonomik ve mali sisteme ilişkin altyapının hazırlanması ve ilgili dönemin ekonomik ve sosyal özelliklerinin, yeni sistemlerin inşasında dikkate alınmasının uygulanan politikaların başarı düzeyini etkilemesi bağlamında önem taşımaktadır. Bu bakımdan, ilgili döneme ait vergi politikaları, mali sosyolojinin öncüleri olarak değerlendirilen bilim insanlarının görüşleri doğrultusunda değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın, iki yönden literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bunlardan birincisi, Cumhuriyetin kuruluş dönemi olarak değerlendirilen 1923-1929 dönemine ait politikaların, o döneme ait ekonomik ve sosyal özellikler, vergi politikaları ve dönem öncesinde-Osmanlı Devleti döneminde- var olan vergi sistemini de kapsayacak şekilde derinlemesine bir araştırmaya yer vermesi; ikincisi ise dönemde uygulanan vergi politikalarının toplum yapısı ile ilişkileri, bu politikaların toplumun içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal özellikler dikkate alınarak uygulamaya konulup konulmadığı hususlarının mali sosyoloji teorileri çerçevesinde incelenerek sosyolojik araştırmaların politika uygulama üzerindeki etkileri konusunda öneriler sunmasıdır.

Çalışmada, belirtilen amaçlar doğrultusunda, öncelikle 1923-1929 döneminde Türkiye’nin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal özellikler incelenecek, daha sonra ise mali sosyoloji teorilerine yönelik açıklamalar çerçevesinde, dönemde uygulanan vergi politikalarının toplumsal yapı ile ilişkisi bağlamında değerlendirmesi yapılmaya çalışılacaktır.

2. 1923-1929 DÖNEMİNİN EKONOMİK VE SOSYAL ÖZELLİKLERİ

Cumhuriyet döneminin başlangıcında, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal yapı, Osmanlı Devleti’nden devralınan, az gelişmiş ekonomik ve toplumsal yapıya sahip bir ülke

biçimindeydi. Ekonominin genel görünüşü; büyük oranda tarıma dayalı, sanayileşmesini gerçekleştirememiş iktisadi az gelişmişlik, birbirini izleyen savaşların getirdiği yükün etkisiyle büyük mali bunalım ve önemli demografik değişiklikler yaşayan, açıkların kapatılması için sürekli yapılan dış borçlanmayla uluslararası finans güçlerinin egemenliğine girmiş, yürürlükteki serbest ticaret anlaşmalarıyla Avrupa ülkelerinin açık pazarı durumuna düşmüş, dış ticaret ve bütçe açıklarından dolayı gelir gider dengesizliği giderek büyümüş bir özellik arz ediyordu (Yücel, 2017, s. 50).

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında, GSMH’nin yaklaşık olarak yarısı tarımdan elde edilmekte, çalışanların %70’inden fazlası çiftçilikle uğraşmakta ve nüfusun %80’i kırsal kesimde yaşamaktadır (Aruoba, 1982, s. 79). Bu nedenle Türkiye ekonomisi bu yıllarda, çok önemli ölçüde tarıma bağlı bir ekonomi niteliğinde değerlendirilmekte olup (Kayalıdere ve Mastar Özcan, 2014, s. 470) tarım kesimi bu dönemde nüfusun %80’ini bünyesinde barındırmakta ve toplam ihracatın da %80 oranlı büyük dilimini oluşturmaktadır (Yücel, 2017, s. 51). Nitekim tarım kesimi, bu dönemde savaşlar nedeniyle erkek nüfusun önemli ölçüde azalmasına, göçler nedeniyle demografik yapıda önemli değişiklikler olmasına ve ekili arazilerin ülkedeki arazilere kıyasla oldukça düşük bir orana sahip olmasına rağmen ülke ekonomisinin sürükleyici sektörü olarak değerlendirilmektedir.

Cumhuriyet döneminin başlarında; ekili araziler tüm ülkenin %5’i civarında iken, tahmini ekilebilir arazi %32 düzeyinde olduğundan tarım sektörünün canlandırılmasına yönelik politikalar uygulanmış, dönemin sanayi üretimi temel tüketim ihtiyaçlarını bile karşılayamadığından özellikle özel sektör eliyle sanayileşmeye öncelik veren politikalar izlenmeye çalışılmış, kalkınmanın belkemiği olarak görülen ulaşım hizmetlerinin -özellikle demiryollarının- yapımına ve yabancı şirketlerin elinde bulunanların millileştirilmesine özel bir önem verilmiş, sanayileşme henüz sağlanmadığından, ekonominin tarıma dayalı yapısında bir dönüşüm gerçekleşmediğinden ve tüm sektörlerde iç talep ithalat ile karşılandığından, yerli üretimi dış ülkelerle rekabete karşı koruyacak politikalar uygulanmıştır (Durmuş ve Aydemir, 2016, ss. 160-161).

Türkiye Cumhuriyeti’nin, kuruluş yıllarında içinde bulunduğu toplumsal yapı, Osmanlı Devleti’nden kalan, az gelişmiş, yenilik ve değişikliklere ihtiyacı olan bir ekonomik ve toplumsal yapıyı yansıtmaktadır. Bu bakımdan, döneme ilişkin vergi politikalarını detaylı olarak incelemeye geçmeden önce, Osmanlı Devleti’nde uygulanan ve Cumhuriyet dönemine devredilen ekonomik ve mali sistemin incelenmesinde yarar görülmektedir.

3. OSMANLI DEVLETİ’NDEN DEVRALINAN EKONOMİK VE MALİ SİSTEM

Osmanlı Devleti’nde vergi toplama sistemi, kuruluş döneminden itibaren; İslam hukuku ve örf hukuku olmak üzere iki temel ilkeye dayanmaktadır (Küçük, 2007, s. 27). Osmanlı vergi sistemine bakıldığında, genel olarak dini (İslam hukuku) kaynaklı olan şeri vergiler (öşür/aşar², zekat, haraç, cizye, ağnam resmi vb.) ile genellikle mali sıkıntılarla birlikte ortaya çıkan ancak sonradan kalıcı hale getirilen, geleneklere bağlı olan örfi vergilerden (imdadıye, iane-i cihadiye, avarız, harçlar vb.) oluşmaktadır (Başdemir, 2015, ss. 39-40; Kazıcı, 1977, ss. 158-161; Kazıcı, 2005, s. 87).

Sanayi Devrimi öncesi her toplumda olduğu gibi, 16. yüzyılda Osmanlı toplumunda da ekonomi, esas olarak tarımsal faaliyetlere dayandığından; vergiler, toplumun temel faaliyet alanı olan tarımsal faaliyetler üzerinde ağırlık göstermekte ve böylece halkın üzerindeki en ağır yükü, aşar

² Çoğulu “aşar” olarak kullanılmaktadır.

gibi üretim üzerinden alınan vergiler oluşturmaktadır (Pamuk, 2009, s. 45). Bu husus, 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başlarında da benzerlik göstermekte olup bu dönemde de vergi sistemi temel olarak, GSMH'nin yaklaşık üçte ikisini oluşturan tarım sektörüne dayanmaktadır (Taş, 1995, s. 355-356). Bu uygulamalar, toplumun ve ekonominin o dönemde içinde bulunduğu durumun vergi sisteminin oluşturulmasında dikkate alındığını göstermektedir. Bununla birlikte, gayrimüslimlerden alınan vergilerin farklılaşması gibi uygulamalar -kimi zaman ağır ve adaletsiz vergi yüküne neden olsa da- mali sosyolojik etkilerin başka bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Aşar ve ağnam vergilerinden elde edilen gelirin çok büyük bir paya sahip olmasına rağmen gelirlerin giderleri karşılama yetersiz kalması, devletin yeni vergiler koymasına ve borçlanma yoluna gitmesine neden olmaya başlamıştır. Özellikle 1838 Ticaret Antlaşması'ndan sonra kapitülasyonlar Osmanlıların aleyhine işlemeye başlayarak sanayileşmeyi engelleyen unsurlardan biri haline gelmiş bu nedenle verilen imtiyazlarla korumasız kalan Osmanlı sanayi girişimleri başarıya ulaşamamıştır (Acartürk ve Kılıç, 2011, s. 19). Uygulanmakta olan vergilere ek olarak, 1863 yılında yürürlüğe konulan temettü vergisinin kapitülasyonlar nedeniyle yabancı şirketlere uygulanamaması da, beklenen hasılatın elde edilememesine neden olmuştur (Bulutoğlu, 1967, s. 15). Böylece aynı dönemde Kırım Savaşı nedeniyle ortaya çıkan finansman sorunları, kapitülasyonlar nedeniyle gümrük vergilerinden ve yabancı şirketlerden vergi elde edilememesi ile birlikte borçlanmayı destekleyen nedenler olarak değerlendirilmiştir.

Mali ihtiyaçların karşılanamaması, o dönemde mümkün olan en kötü yoldan, dış borçlanmalarla karşılanmak istenmiş ve devleti önce 1881 yılında Muharrem Kararnamesi'ne götürmüş, daha sonra ise Osmanlı Devleti'nin borçlu olduğu devletler, borçların idare ve itfası için Osmanlı Devleti'nin mali yetkilerini kısmen devralmış olan Düyun-u Umumiye İdaresinin kurulmasına neden olmuşlardır (Bulutoğlu, 1967, s. 3). Muharrem Kararnamesi ile kurulan Düyun-u Umumiye İdaresi, devlet bütçesinin üçte birine yaklaşan gelir ve giderler üzerinde söz sahibi olmuş olup devletin bazı gelirleri³ idareye tahsis edilmiştir ve bu durum, Osmanlı Devleti'nin, gerçek anlamda bir yarı sömürge düzeyine indirilmesine neden olmuştur (Gürsoy, 1984, s. 21, s. 48). Dolayısıyla bu dönemde sağlam bir vergi sistemi kurulamamış, dış borçlara bağımlı hale gelmesi ile de mali egemenlik yitirilmiştir (Bulutoğlu, 1967, s. 4).

Osmanlı Devleti'nin son yılları olan 1908-1922 dönemi, devletin savaşlar, ihtilal, darbe ve ayaklanma sonucunda tarihe karıştığı yıllar olarak görülmele birlikte (Boratav, 2015, s. 21); dönemin koşulları, Türkiye'de ulusal nitelikte bir kapitalizmin oluşması için bazı olumlu koşulları içermekte olduğundan bunun için ilk adımların atılmasına yöneliktir (Boratav, 2015, s. 29). Bu bakımdan 1908-1922 dönemindeki iktisadi gelişmeleri belirleyen politikaları; kapitalist bir devletin kurumlaşması doğrultusundaki yasal düzenlemeler, sanayileşmenin ve şirketleşmenin teşviki çabaları, ekonomik bağımsızlık yönünde atılmaya çalışılan ilk adımlar ve olağanüstü dönemde Milli Mücadele'nin Anadolu'dan yürütülmesi sırasında uygulanan savaş ekonomisi yöntemleri olarak dikkat çekmektedir (Boratav, 2015, ss. 29-30).

Kurtuluş Savaşı sırasında, savaşı finanse etmek için 7-8 Ağustos 1921 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk tarafından, kısa sürede ve yeterli gelir elde etmeye yönelik bir çözüm olarak, dünya maliye tarihinde ilk kez geniş çapta uygulamaya konulacak gelir artırıcı bir yöntem olarak on adet buyruğu içeren Tekalif-i Milliye Emirleri (Ulusal Vergi Buyrukları)⁴ yayınlanmıştır (Duru ve diğ.,

³ Bu gelirler; tuz tekeli gelirleri, tütün tekeli gelirleri, damga resmi-pul-gelirleri, içkiler üzerinden alınan vergi ve resimler gelirleri, balık avı vergi ve resimleri gelirleri, kararnamede isimleri yazılı vilayetlerin ipek aşarı gelirleri olarak altı kalem halinde sayılmaktadır (Gürsoy, 1984, s. 21).

⁴ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Duru ve diğerleri, 1982, ss. 286-300.

1982, s. 286). Tekalif-i Milliye Emirleri on adet emir ile altı tür yükümlülük⁵ getirmekte olup Tekalif-i Milliye kapsamı içerisinde toplanılması düşünülen vergilerin bir kısmı mal şeklinde ödenen vergilerdir (2 sayılı emir⁶) (Tezcan, 2005, s. 133). Nitekim Arapça teklif sözünün çoğulu olan “tekalif”; “mükellef olma”, “kulfet yüklenme”, sorumluluk anlamında olup çoğunlukla da vergi sözcüğü karşılığı kullanılmaktadır (Özdemir, 2000, s. 180). Bu bakımdan, bir tür aynı vergi uygulaması olarak düşünüldüğünden Tekalif-i Milliye Emirleri, savaş dönemi politikaları açısından önem taşımaktadır.

4. MALİ SOSYOLOJİYE İLİŞKİN TEORİK AÇIKLAMALAR

Çalışmanın planı doğrultusunda, ülkemizde 1923-1929 döneminde uygulanan vergi politikalarının mali sosyoloji çerçevesinde incelenmesi bakımından, öncelikle mali sosyolojiye yönelik teorik altyapının, mali sosyolojinin tanımı ve vergi politikaları ile ilişkisi bağlamında incelenmesinde yarar görülmektedir. Bu bölümde, bahsedilen incelemeler, mali sosyoloji düşünürlerinin görüşleri doğrultusunda ayrıntılarıyla ele alınacaktır.

4.1. Mali Sosyolojinin Tanımlanması

Giddens’a göre sosyoloji; toplumun davranışlarını, tarihi olaylar ve sosyal gelişim süreçlerinden etkilenme biçimleriyle incelemektedir (Giddens, 2011, s. 6). Sosyoloji, toplumsal olayların oluşumunu, ortaya çıkışını ve etkilerini incelerken sosyal ve kültürel unsurların yanı sıra, mali olay ve unsurlarla da ilişki içinde bulunduğu; mali olayların sosyolojik bakış açısıyla incelenme gereği ortaya çıkmaktadır.

Mali sosyoloji; mali ve ekonomik olaylarla ilgilendiği gibi, ekonomi dışı olaylar ve bunların sonuçlarıyla da ilgilendiğinden; mali sosyolojinin etkileri geniş bir çerçeveden bakıldığında; politika, kültür, din ve toplum gibi ekonomi dışı alanlarda da ortaya çıkabilmektedir (Backhaus, 2004, s. 143). Mali sosyolojiyi diğer yaklaşımlardan ayıran en temel fark ise mali sosyolojinin bu geniş perspektifine ait bakış açısıdır.

Mali sosyolojinin temel özelliği; vergilerin ve kamu harcamalarının politik, kurumsal, sosyal, ekonomik, kültürel ve tarihi unsurlardan nasıl ve ne derecede etkilendiği ve bu unsurları nasıl etkilediği üzerinde yoğunlaşması olarak karşımıza çıkmaktadır (Campbell, 1993, s. 164). Vergi ve harcama politikaları ile sosyolojik altyapı arasındaki etkileşim; toplumu oluşturan temel yapıtaşları, toplumsal dinamikler, algılar, anlayışlar, gelenekler ve vergisel açıdan da toplumun vergi kültürü bağlamında ortaya çıkmaktadır.

Mali sosyoloji, mali olayları sosyolojik bakış açısıyla incelemenin ötesinde, birçok farklı fonksiyona sahiptir. Mali sosyolojinin bu fonksiyonları ve bundan doğan önemi iki şekilde açıklanmaktadır. İlk olarak mali sosyoloji; maliye biliminin nispeten soyut olma karakterinden doğan eksikliğini tamamlamakta, mali olayların somut gerçeklikle incelenmesine olanak sağlayacak tedbirlerin belirli sosyal yapılarda ortaya çıkarması olası olan etki ve sonuçları hakkında detaylı bilgi edinilmesine yardımcı olmaktadır (Kurtkan, 1968, ss. 10-11). İkinci olarak ise mali sosyoloji, yalnızca mali açıdan da olsa toplumu karşılıklı ilişkiler mekanizması halinde ve bir bütün olarak ele aldığı için diğer sosyal bilimlerin kendi politikalarını daha uygun ve doğru bir biçimde yürütebilmeleri konusunda yardımcı bir unsurdur (Kurtkan, 1968, s. 11).

⁵ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Kayıran, 1989, ss. 649-651.

⁶ Ülkede her aile birer kat çamaşır, birer çift çorap ve çarık hazırlayıp Tekalif-i Milliye Komisyonuna teslim edecektir (Kayıran, 1989, s. 649).

4.2. Mali Sosyolojinin Teorik Temelleri Çerçevesinde Mali Olaylara Sosyolojik Yaklaşımın Önemi

Mali sosyoloji, mali olaylara sosyolojik yaklaşımın önemini ortaya koyan bir bilim dalıdır. Günümüze kadar mali sosyolojiye ilişkin olarak pek çok görüş ortaya konulmuş olmakla birlikte, bu teorilerin temeli, 14. yüzyılda İbni Haldun'un görüşlerine dayanmaktadır.

İbni Haldun, sosyolojinin temelini tarihe dayandırmakta ve sosyolojik araştırmalarda sağlıklı sonuçlara ulaşabilmek için tarihin bilinmesinin bir zorunluluk olduğu görüşünü benimsediğinden, mali olayları değerlendirirken de tarihten yararlanmış ve olayları bir toplumbilimci gözüyle irdelemiştir (Candan, 2007, s. 244). Bu bakımdan İbni Haldun, sosyoloji bilimi içinde mali olaylara yer vererek mali sosyolojinin öncülüğünü yapmıştır.

İbni Haldun'un mali konulardaki görüşleri, devletin ve sosyal hayatın bütün kurumlarını kapsayan kültür biliminin bir bütünlüğüdür olduğundan, onun iktisadi ve mali analizlerine yalın olarak iktisat ve maliye biliminden ziyade, iktisat ve maliye sosyolojisi denilmektedir (Falay, 1978, s. 51).

İbni Haldun mali olayların altında yatan kültürel, siyasal, iktisadi ve mali kurumları ve dinamikleri geniş kapsamlı bir toplumsal örgütlenme ve uygarlık/kültür teorisinde ele almış ve buna göre devlet ve toplum/ekonomi arasındaki ilişkiyi karşılıklı sosyolojik ilişki içinde çözümlenmiştir (Gürkan, 2013, s. 8). Dolayısıyla İbni Haldun'un teorisinde devletin mali sistemi ve otoritesi, sosyal değerler ve siyasal ilişkiler bütünü içinde şekillenmektedir (Gürkan, 2013, s. 8).

İbni Haldun, vergilendirmeye ilişkin olarak yaptığı analizlerde; devletin kuruluş döneminde vergi oranlarının ağır olmaması nedeniyle çalışmayı artırmasından, devlet için çöküş unsuru taşınmasına kadar gösterdiği değişimleri incelemiştir. İbni Haldun'a göre; devletin kuruluş dönemlerinde vergilerin kişiler üzerindeki yükü hafif olup toplam olarak önemli miktardadır ki bunun nedeni, devletin din ve şariat hükümlerine göre yönetilmesi durumunda alınacak haraç, cizye (kafa vergisi) ve zekat gibi vergilerin ağır bir vergi yükü olmamasıdır (Haldun, 1988, ss. 58-61). Bu durum, vergi matrahı ve insanların üzerindeki vergi ödeme taahhüdü düşük olduğunda insanların çalışma istek ve azimlerinin de dolaylı olarak etkilenmesiyle açıklanmaktadır (İsmail ve Jaafar, 2017, s. 3). Ancak, devlet büyüdükçe ve refah ve bolluk arttıkça ihtiyaç ve harcamalar da sayı ve miktar boyutunda artmakta, ihtiyaçlar çoğaldıkça da devlet bu ihtiyaçlarını karşılamak için farklı alanlara ve farklı mükelleflere yeni ve ağır vergiler koymakta ve bu vergiler, ödenmesi zorunlu bir hale gelmektedir (Haldun, 1988, s. 59). Bu özellikler nedeniyle İbni Haldun, artırılmış bir vergi oranının vergi gelirlerinin düşmesine neden olacağı ve aynı şekilde vergi oranı düşürülünce de vergi gelirlerinin artacağı düşüncesini savunmaktadır (İsmail ve Jaafar, 2017, s. 3).

Mali sosyoloji, İbni Haldun tarafından 14. yüzyılda ele alınmış ve böylelikle toplum ile mali sistem arasındaki bağ, İbni Haldun tarafından -sonraki düşünörlere kıyasla- çok önceleri kurulmuştur. Nitekim İbni Haldun'un çalışmalarından sonra batı dünyasında mali sosyoloji, ancak 20. yüzyılın başlarında Avusturyalı bilim adamları Schumpeter ve Goldscheid'in çalışmalarıyla önem kazanmıştır.

Mali sosyolojinin 20. yüzyıl başlarında ilgi görmesinin nedeni, Birinci Dünya Savaşı nedeniyle ortaya çıkan mali kriz ve buna yönelik olarak araştırmalar yapılması gereği olmuştur. Bu nedenle

bu dönemde öne çıkan iki önemli bilim adamı Rudolf Goldscheid ve Joseph Alois Schumpeter; “vergi devleti” kavramını analizlerinin temelini yerleştirmiştir.

Goldscheid, vergileri tarihteki en eski sınıf mücadelesi olarak görmekte ve mali konuların ve vergi baskısının, insanlığın gelişiminde çok önemli etkisi ve katkısı olduğunu belirtmektedir (Goldscheid, 1958, s. 202) ki ona göre maliye tarihi bir güç savaşım alanıdır (Gürkan, 2014, s. 47). Schumpeter’e göre ise vergi devletinin krizi ve çöküşü, iktisadi nedenlerden ziyade, ağırlıklı olarak sosyolojik ve politik süreçlere bağlanmakta olup (Gürkan ve Karahanoğulları, 2013, ss. 5-7) Schumpeter, mali konuların özellikle kriz dönemlerinde kapsamlı bir çözümlemesi için bağımsız bir çalışma alanı olarak mali sosyoloji yaklaşımını önermektedir (Gürkan, 2013, s. 12).

Schumpeter, verginin, toplumların erken maliye tarihinin belirleyicisi olduğu düşüncesini benimsemektedir (Gürkan, 2014, s. 50). Nitekim Schumpeter bu düşüncelerini, “mali zorluk olmasaydı, modern devletin ortaya çıkışındaki en önemli neden eksik kalmış olurdu. ... Vergiler, yalnızca devletin oluşumuna yardımcı olmamış; aynı zamanda devleti biçimlendirmiştir. Vergi sisteminin gelişimi, diğer organların gelişimini de gerekli kılan bir organdır” şeklinde belirtmektedir (Schumpeter, 1991, s. 108). Böylelikle, verginin toplumsal yapıyı anlamada sağladığı bu olanaklar, onun sosyolojik bir olgu olduğunu ve dolayısıyla Schumpeter’in günümüz vergi sisteminin teknik ve hukuki bir çerçeveye sığdırılmış yapısının sosyolojik çerçeve ile birlikte ele alınması ve genişlemesi gerektiğine ve verginin çok boyutlu etkilerinin anlaşılması zorunluluğuna katkı sağlamaktadır (Mumyalmaz, 2014, s. 13).

20. yüzyılda ortaya çıkan Amerikan yaklaşımında ise 1940’larda Fritz Karl Mann tarafından sosyoloji tekrar, mali olayların incelenmesinde ele alınmıştır. Mann; verginin konusunun, artık kamu maliyesi alanından, sosyolojinin alanına doğru kaydığı düşüncesini savunmuştur (Mann, 1943, ss. 225-226). Daha sonra ise mali sosyoloji James O’Connor’un 1973 yılındaki eseri Devletin Mali Krizi ile incelenmiş olup O’Connor’a göre vergi sistemi; sınıf sisteminin belirli bir biçimi olduğundan, sınıflar ve siyasal güçler dengesindeki her önemli değişiklik vergi yapısına yansımaktadır (Sert, 2011, s. 14).

Günümüzde maliyeye hakim ve yaygın olan yaklaşımın, iktisattaki neoklasik yaklaşıma paralel olarak, mali alanı teknik bir düzeye indirgeyip toplumsal, tarihsel ve sınıfsal bağlarından kopuk olarak ele aldığı söylenebilmektedir (Sert, 2011, s. 2). Ancak, ihtiyaç duyulanın; iktisat, siyaset, hukuk ve idari unsurların bütünleşik olduğu bir kamu maliyesi (Goode, 1970, s. 34) olduğu görüşü, 2000’li yıllarda ortaya çıkan yeni mali sosyoloji yaklaşımı tarafından büyük ölçüde karşılanmaktadır (Sert, 2015, s. 446). Yeni mali sosyoloji yaklaşımı çerçevesinde son yıllardaki araştırmalar, mali politikalara mikro değerlendirmelerin önemini vurgulamıştır (McLure, 2003, s. 7).

Mali sosyoloji teorilerinin öncüleri tarafından yapılan açıklamalar dikkate alındığında, mali olaylara ilişkin düzenlemelerin, ekonomik ve sosyal yapıya ait özellikler ile bağlantılı olduğu görülmektedir. Bu nedenle ülkelerde uygulanan/uygulanması düşünülen düzenleme ve politikaların hayata geçirilmeden önce hükümetler tarafından topluma ait ekonomik, sosyal ve kültürel özelliklerin ortaya konulması, vatandaşların hükümetin politikalarına vermesi olası tepkilerin tahmin edilerek değerlendirilmesi ve yeni politikaların bu değerlendirmelere göre belirlenerek uygulamaya konulması gerekmektedir. Bu bakımdan, izleyen bölümlerde, 1923-1929 dönemi vergi sistemine ait temel özellikler ve vergi politikaları, toplumun içinde bulunduğu dönemin yapısal nitelikleri ile etkileşimi çerçevesinde mali sosyoloji bağlamında değerlendirilmeye çalışılacaktır.

5. 1923-1929 DÖNEMİNDE UYGULANAN VERGİ POLİTİKALARI

1920'lerin ilk yıllarında ekonomik gelişme ve sanayileşme tüm hükümet programlarında öncelikli olarak yer almasına rağmen, Kurtuluş Savaşı koşulları nedeniyle bu alanda olumlu bir gelişme önceleri sağlanamamış; sonraki dönemlerde ise savaşın zaferle sonuçlanması üzerine artık ekonominin yeniden yapılandırılması, geliştirilmesi ve iktisadi bağımsızlığın sağlanması, Kurtuluş Mücadelesini yürütenlerin ilk hedeflerinden olmuştur (Yücel, 2017, s. 62).

Cumhuriyetin ilk dönemleri olan 1923-1929 dönemi; iktisat politikaları bakımından 1908-1922 dönemi ile süreklilik içinde olup bu dönemin egemen görüşü, devlet desteği ile bir yerli ve milli burjuvazi yetiştirilmesinin, kalkınma ve modernleşmenin temel mekanizması olarak görülmesidir (Boratav, 2015, ss. 39-40). Bu bağlamda, Cumhuriyet dönemi politikalarında millileşme unsuru öne çıkmaktadır. Ayrıca bu dönem, genel olarak liberal bakış açısının geçerli olduğu yıllar olarak değerlendirilmekte olup (Varlı ve Koraltürk, 2010, s. 135) dönemde vergi politikaları ile özel kesime sermaye ve yatırım imkanlarının sağlanması amaçlanmaktadır (Kayalidere ve Master Özcan, 2014, s. 474).

Lozan Antlaşması ile pek çok önemli gelişme yaşanmış olup elde edilen mali ve iktisadi bütünlük hakları yeniden kazanılmış, işletmelerin millileştirilmesi ve borçların ödeme planına bağlanması sağlanmış; millileştirilen işletmelerin tazmini ve Osmanlı Devleti'nden nakledilen borçların ödenmesi için gereken gelir ihtiyacının karşılanması amacıyla güçlü bir maliyenin ve vergi sisteminin kurulması zorunluluğu, Cumhuriyet dönemi politikalarının belirlenmesinde öncü nitelik taşımıştır (Bulutoğlu, 1967, s. 5). Bu bakımdan Cumhuriyet dönemi ile birlikte, Osmanlı Devleti'nden devralınan vergi sisteminin tasfiyesi kararı uygulanarak aşarın, Düyun-u Umumiye İdaresinin ve kapitülasyonların lağvedilmesi sağlanmış ve böylelikle Cumhuriyet dönemi vergi sisteminin temelleri atılmıştır (Taş, 1995, s. 357).

Cumhuriyetin ilk dönemleri, ekonominin millileşmesi ve gelişmesi kapsamında engel teşkil eden düzenlemelerin sonlandırılması ve eski sistemden vazgeçilerek yeni bir ekonomik ve mali sistem oluşturulması çabalarına yönelik olarak değerlendirilmektedir. Nitekim Türkiye Büyük Millet Meclisinin kabul ettiği ilk kanunun⁷ vergiye ilişkin olması, vergi düzenlemelerine verilen önemin bir göstergesidir (Öncel ve diğerleri, 2012, s. 227). Ancak, Cumhuriyet döneminin başlangıcında, yeni bir vergi sistemi inşa edilmeye çalışılmasına rağmen bazı vergiler Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne devrolunmuştur. Bunlar; temettü vergisi, arazi ve müsakkafat vergileri⁸, ağnam vergisi, aşar vergisi ve yol vergisi⁹ gibi dolaysız vergiler ile gümrük vergileri, gemi harçları, sağlık harçları, deniz ve kara avcılığı vergileri gibi dolaylı vergilerdir (Taş, 1995, ss. 356-357; Türkal, 2011, s. 90).

Lozan Barış Konferansı'nın kesilme döneminde Türkiye'nin iç politikası, Lozan Konferansı ile doğrudan ve dolaylı çeşitli gelişmelere sahne olmuş olup konferansla dolaylı da olsa ilgisi bulunan gelişmelerin ilki, 17 Şubat 1923'te İzmir'de toplanan İzmir İktisat Kongresi'dir (Aysal, 2013, s. 18). Bu bakımdan, Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan maliye politikalarını büyük ölçüde belirleyen görüşler, İzmir İktisat Kongresi ile kararlaştırılmıştır (Vural, 2008, s. 79). Nitekim modern Türkiye'nin kuruluşunda yol haritası çizmesi beklenen bu kongre, gelecekte

⁷ Ağnam vergisine zam yapılması ile ilgili olup 24.04.1920 tarih ve 1 sayılı Ağnam Resminin Sabık-ı Misillü Dört Misli Olarak İstifası Hakkında Kanun'dur.

⁸ Bu iki vergi, Cumhuriyetin ilk yıllarında, toplam dolaysız vergi hasılatının üçte birini oluşturmaktadır (Parasız, 1998, s. 14).

⁹ 1872 yılında Tarik Bedeli Nakdisi Hakkında Kanun ile getirilmiş olup Cumhuriyet döneminde Yol Mükellefiyeti Kanunu ile uygulanmasına devam edilmiştir. 16-60 yaş arasındaki erkeklere, evlerinden on iki saate kadar uzaklıkta olan yerlere giderek, hayvan ve araba sahiplerine ise bunları da beraberinde götürerek yılda dört gün süreyle çalışma yükümlülüğü getirilmektedir; yükümlüler, dört gün çalışarak veya varlıklarına göre yol bedeli adı altında belirlenecek tutarı ödemekle yükümlü tutulmaktadır (Küsmenoğlu, 2010, s. 288).

benimsenecek olan ekonomik sistemi ortaya koymasından stratejik önemde bir kongre olarak değerlendirilmekte olup (Toprak, 2004, s. 116) Cumhuriyet dönemi iktisat tarihi çalışmalarında ve ilgili literatürde, genellikle dönemin başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Varlı ve Koraltürk, 2010, s. 132).

Kongrede, Türkiye’nin geleceğini ilgilendiren aşağıdaki kararlar alınmıştır (Parasız, 1998, s. 3; Yavi, 2009, ss. 282-283; Özgüven, 2002, ss. 112-114):

- Aşarın kaldırılması,
- Temettü vergisinin gelir vergisine dönüştürülmesi,
- Reji idare ve yönetiminin kaldırılması,
- Koruyucu gümrük tarifelerinin kabulü ve bu konuda dış müdahalelerin reddi,
- Teşvik-i Sanayi Kanunu’nun günün ihtiyaçlarını karşılar hale getirilmesi ve beş yıl sonra 25 yıl süreyle uzatılması,
- Ekonomik gelişmeye katkısı olması koşuluyla yabancı sermayeye izin verilmesi,
- Sanayi bankasının kurulması,
- İç gümrüklerin kaldırılması,
- Tütün tarımı ve ticaretin serbest olması.

Kongrede alınan; yerli üretimin teşvik edilmesi ve lüks ithalattan kaçınılması, girişim ve çalışma özgürlüğünün esas olması ancak tekelciliğe izin verilmemesi ve ekonomik kalkınmaya katkısı olmak koşuluyla yabancı sermaye izin verilmesi gibi kararlar iktisadi misakla ilgili olup ilk karar ithal ikameci bir sanayileşme anlayışının benimsenmek istendiğini göstermektedir; ancak bu karar 1929 bunalımı sonrası ekonomide devletçilik sürecinde tam olarak uygulanabilmiştir (Üzümcü, 2008, s. 70). Diğer iki karar ise liberal bir düşünce ile iktisadi sistemin şekillendirilmek istendiğini belirtmektedir (Üzümcü, 2008, s. 70).

İzmir İktisat Kongresi’nde alınan kararlar, Osmanlı Devleti’nden kalan ekonomik ve mali sistemin değişimi açısından önemli rol oynamıştır. Bu bakımdan, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, bağımsızlığını elde ettikten sonra klasik Osmanlı vergi sistemini tasfiye ederek Batı Avrupa vergi sistemine uygun bir vergi sistemi getirmek için çabalamağa başlamıştır (Kayan, 2000, s. 84). Bu bağlamda vergileme kapsamında, başlangıçta Osmanlı Devleti’nden devreden vergilerin tahsili sürdürülürken, 1925’ten itibaren vergiler konusunda yenilikler getirilmiş olup bu yenilikler genellikle vergi kanunlarında düzeltmeler ve revizyonlar şeklinde gerçekleştirilmiştir (Bildirici, 1995, ss. 227-228).

Osmanlı döneminin önemli gelir kaynaklarından biri olan ağnam resmi, Cumhuriyet döneminde -1924 yılında- kaldırılarak hayvanlar üzerinden alınan vergi, Sayım Kanunu ile düzenlenmiş; daha sonra çıkarılan Hayvanlar Vergisi Kanunu ile ise Sayım Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır (Küsmenoğlu, 2010, s. 181). Cumhuriyet döneminde zirai sektörde yapılan en önemli vergi reformu, aynı olarak alınan ve toplam hükümet gelirlerinin %22’sini ve dolaysız vergilerin %63’ünü oluşturan aşarın 1925 yılında kaldırılması ve bu sektörden alınacak bütün vergilerin parasal vergi şekline dönüştürülmesidir (Topuz, 2007, s. 381; Koçtürk ve Gölalan, 2010, s. 51). Vergi sistemindeki bu önemli değişiklik, ziraat kesiminin kapalı iktisadi yapıdan çıkarak nakit ihtiyacının karşılanması için zirai ürünlerin pazara yönelmesini sağlamıştır (Topuz, 2007, s. 381).

Atatürk döneminde uygulanan maliye politikası, devlet hazinesinin yurt içinde ve dışında güçlü olması temeline dayanmakta olup bu amacı gerçekleştirirken vergilerin, halka karşı işkenceye dönüşmesini önlenmeye ve vergi artışlarının halkın gelir düzeyi artışları ile oranlı olmasına çalışılmıştır (Kaya ve Durgun, 2009, s. 241). Nitekim Osmanlı Devleti’ni altı asır boyunca ayakta

tutan en büyük gelir kaynağı olarak değerlendirilen (Pur, 2012, s. 393) aşarın kaldırılması, bu uygulamanın en temel göstergelerinden biridir.

Aşar, Osmanlı Devleti'nin en önemli vergisi olup sosyoekonomik yapının temel niteliğini oluşturmaktaydı (Koçtürk ve Gölalan, 2010, s. 51). Aşarın kaldırıldığı 1925 yılının hemen öncesi olan 1924 yılı gelirleri değerlendirildiğinde; bu yılda aşara ait tahsilatın, vergi gelirlerinin üçte birinden fazlasını, genel bütçe gelirlerinin ise üçte birine yakın kısmını oluşturduğu görülmektedir (Küsmenoğlu, 2010, s. 107). Aşarın kaldırılmasıyla ortaya çıkan gelir kaybı ve bu kaybın telafi edilebilmesi için getirilen vergiler bu açıdan önem taşımaktadır.

Aşarın kaldırılmasıyla ortaya çıkan vergi kaybı/boşluğu, dolaylı vergiler ile karşılanmaya çalışılmıştır (DPT, 1996, s. 95). Bunların en önemlileri, 1926 yılında uygulamaya konulan umumi istihlak vergisi ile eğlence ve hususi istihlak vergisidir. Umumi istihlak vergisi, Cumhuriyet yönetiminin koyduğu ilk çağdaş vergi olup kazanç vergisi gibi batı ülkelerinde uygulanmakta olan vergilerden esinlenerek konulmuştur (Bulutoğlu, 1976, s. 51) ve katma değer vergisinin ülkemizde uygulanan ilk şekli olarak değerlendirilmektedir.

Aşarın kaldırılması nedeniyle uygulamaya konulan başka bir vergi de, temettü vergisinin yerine getirilen ve bu vergiye göre daha kapsamlı bir dolaysız vergi olan kazanç vergisidir. Bu dönemde uygulamaya konulan önemli yasal düzenlemelerden bir diğeri de, 1926 yılında yürürlüğe giren Medeni Kanun'dur. Kanun ile köylülere, işledikleri toprakları kendi adına tapuya kaydettirme imkanı sağlanmış ve toprak mülkiyetinin devlete ait olma rejimi sona ermiş olup bu değişiklik, bireylerin kendi mülkiyetinde olan üretim faktörlerinin verimini daha çok artıracaklığı düşüncesiyle tarımda verimi artırmıştır (Özguven, 2002, s. 116).

Lozan Antlaşması'nın getirdiği süreye ilişkin kısıtlamaların kalkmasıyla birlikte, 1927 yılından itibaren yürürlüğe konulabilen koruyucu gümrük tarifesi de bu dönemin önemli vergi olaylarından biridir (Taş, 1995, s. 357; Öncel ve diğerleri, 2012, s. 228). Ayrıca 1926 yılında veraset ve intikal vergisi yürürlüğe konulmuş ve 1927 yılında getirilen Teşvik-i Sanayi Kanunu ve koruyucu gümrük politikaları ile sanayi kesiminin desteklenmesi ve geliştirilmesi adına önemli adımlar atılmıştır. Bu dönemde "Milli Devlet" felsefesi içerisinde siyasal, sosyal, hukuki, kültürel ve ekonomik alanda önemli adımlar atılmış ve dolayısıyla her ne kadar kısa sürede kanundan istenilen sonuç elde edilmese de sonraki yıllarda -1929-1938 döneminde- devlet eliyle sanayileşme yolunda önemli sonuçlar elde edilmiştir (Kasalak, 2012, s. 78).

6. TÜRKİYE'DE 1923-1929 DÖNEMİ VERGİ POLİTİKALARININ MALİ SOSYOLOJİ ETKİSİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

6.1. Dönemde Uygulanan Vergi Politikaları

Cumhuriyetin ilanından sonraki dönemde vergi politikalarına genel olarak bakıldığında, Cumhuriyetin ilk dönemlerinde toplumsal-ekonomik gelişmelere koşut olarak vergileme alanında sürekli iyileştirme ve geliştirme çabaları dikkat çekmektedir (Öncel ve diğerleri, 2012, s. 227). Ancak, Cumhuriyetin ilk yıllarında ekonomik yapı ile vergiler arasındaki ilişki son derece kopuktur; zira kazanç vergisi getirilerek vergilendirilmek istenen gerçek kazanç, tarım dışı kesimlerde aranmıştır (DPT, 1996, s. 95).

Savaş yıllarından sonra ekonominin yeniden yapılanması büyük ölçüde tarım kesiminin dinamizmi sayesinde gerçekleşirken, sanayi sektörü ise sadece Osmanlı ekonomisi içindeki nicel boyutlarını ve yapısal özelliklerini koruyarak büyümüştür (Taş, 1995, s. 358). Nitekim sektörlerin GSMH içindeki paylarına bakıldığında, tarım sektörünün ekonominin ana sürükleyici sektörü olduğu görülmektedir (Taş, 1995, s. 358).

Tablo 1’de görüldüğü gibi, 1923 yılında tarım sektörünün %39,6; sanayi sektörünün %13,2; hizmet sektörünün de %47,2 paya sahip olması; bu dönemde iktisadi sektörler arasında önemli düzeyde bir dengesizlik olduğunu göstermekte ve sektörel istihdam oranlarına bakıldığında da tarımın %89,9; sanayinin %3,5 ve hizmetin %6,5 oranında pay alması, bu kanıyı güçlendirmektedir. İncelenen dönem içerisinde sektörlerin hem GSMH içindeki payı hem de istihdam oranları tarımdan, sanayi ve hizmet sektörlerine doğru kayma göstermiştir. Ancak, sektör payları konusundaki gelişim, genel sektörel gelişme modeline ve uluslararası standartlara uygun olarak bir ülkede ekonomik gelişimin tarım-sanayi-hizmet sıralaması dahilinde takip edilmesi gerekirken, ülkemizde gelişme bu şekilde olmamış; daha ziyade gelişmekte olan ülkeler için geçerli olan alternatif gelişme modeline uygun bir hareket meydana gelmiştir (Ekinci, 2008, s. 254).

Tablo 1. 1923-1929 Dönemi Sektörlerin GSMH İçindeki Payı ve Sektörel İstihdam Oranları

Yıllar	GSMH'nin sektörlere göre yüzde dağılımı (Cari fiyatlarla GSMH)			Sektörel istihdam oranı (Toplam istihdamın yüzdesi olarak)		
	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım*	Sanayi**	Hizmet***
1923	39,6	13,2	47,2	89,9	3,5	6,5
1924	47,4	9,8	42,8	89,5	3,7	6,8
1925	47,8	9,5	42,6	89,2	3,6	7,1
1926	49,4	9,9	40,8	88,3	4,2	7,5
1927	40,9	12,6	46,4	87,8	4,4	7,9
1928	44,0	11,3	44,7	88,2	4,2	7,6
1929	51,6	9,6	38,8	88,1	4,0	7,9

* Tarım, ormancılık, avcılık ve balıkçılık

** Madencilik ve taş ocaklığı, imalat sanayi, elektrik, gaz ve su

*** İnşaat ve bayındırlık işleri, toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller, ulaştırma, haberleşme ve depolama, mali kurumlar, sigorta, taşınmaz mallara ait işler ve kurumları yardımcı iş hizmetleri, toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler

Kaynak: GSMH'nin sektörlere göre yüzde dağılımı Türkiye İstatistik Kurumu, 2012, s. 732; istihdam verileri ise Türkiye İstatistik Kurumu, 2012, s. 137'den yararlanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Cumhuriyet dönemi sonrasında vergi yükü tarımdan alınıp sanayi ve hizmet sektörlerine kaydırılmak istenmiş; ancak sanayileşmenin henüz geri bir aşamasında olduğundan, bu girişimin başarısız kalması kaçınılmaz olmuştur (Bulutoglu, 1967, s. 6). Zira sanayinin yok denecek düzeyde, ülkenin üretim yapısının tarıma dayalı (toplam nüfusun %82'sinin köylerde yaşadığı ve okuryazar oranının %11'i geçmediği) ve Türk girişimcilerin yetersiz düzeyde olduğu bir ekonomik yapıda, bu sistemin başarılı olmasının zaten mümkün olmadığı düşünülmektedir (Türk, 1982, s. 7; DPT, 1996, s. 95).

Cumhuriyetin kuruluş yılından itibaren genel bütçe gelirleri ve toplam vergi gelirleri, Tablo 2’de gösterildiği gibi, sürekli olarak artış göstermiş; ancak genel bütçe gelirleri içinde verginin payı azalmıştır. Bu durumun, İbni Haldun’un mali sosyolojisinde yer aldığı gibi, devletin büyümesi ve gelişmesi nedeniyle gelirlerinin artması ve çeşitlenmesinden ileri geldiği ifade edilebilir.

Tablo 2. 1923-1929 Dönemi Vergi Gelirleri ve Vergilerin Sınıflandırılması

Yıllar	Genel bütçe vergi gelirleri tahsilatı				Dolaylı-dolaysız vergi ağırlığına göre yüzde dağılımı		Vergi gelirlerinin konuları itibariyle yüzde dağılımı				
	Genel bütçe gelirleri		Vergi gelirleri		Dolaylı vergi	Dolaysız vergi	Gelir	Servet	Harcama	Dış ticaret	KVA*
	(TL)	(%)	(TL)	(%)							
1923	111	100	95	86	52,0	48,0	36,7	11,7	24,9	26,7	
1924	138	100	115	83	56,8	43,2	35,5	7,7	33,2	23,6	
1925	170	100	138	81	77,8	22,2	10,9	11,4	45,8	29,5	2,5
1926	180	100	149	83	76,8	23,2	7,3	16,0	54,6	22,2	
1927	202	100	163	81	78,4	21,6	7,8	13,8	61,0	17,4	
1928	220	100	180	82	79,9	20,1	7,3	12,8	61,6	18,3	
1929	224	100	183	81	77,5	22,5	7,7	14,9	55,3	22,1	0,1

* Kaldırılan vergi artıklarını ifade etmektedir.

Kaynak: Genel bütçe vergi gelirleri tahsilatı Gelir İdaresi Başkanlığı; dolaylı-dolaysız vergi payları 1923 yılı verileri Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü, 1979, s. 3; 1924-1929 dönemi Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, 1995, s. 74; vergi gelirlerinin konuları itibariyle dağılımı ise 1923 yılı verileri Maliye Bakanlığı, 1979, s. 2, 1924-1929 dönemi Maliye Bakanlığı, 1995, s. 70'ten yararlanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Vergi yükünün tarım dışı sektörlere kaydırılma isteği, esasen ekonomide en önemli paya sahip olan tarım kesiminin, aşarın 1925 yılında kaldırılmasından sonra vergi dışı bırakılmasına neden olmuştur. Bu nedenle aşarın kaldırılmasından sonra, vergi gelirleri bileşiminde gelir üzerinden alınan vergilerin payı önemli ölçüde azalmıştır. 1923 yılından itibaren bakıldığında bu oranın önemli oranda düşüş gösterdiği, 1925 yılı gelirleri için ise %35,5'ten %10,9'a gerilediği görülmektedir. Bu durum, aşarın kaldırılmasından sonra getirilen kazanç vergisi uygulamasından, istenilen düzeyde verim alınamadığını göstermektedir.

Aşarın kaldırılması ile ortaya çıkan boşluk, özellikle harcamalar üzerinden alınan vergiler ile telafi edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda, istihlak vergileri gibi dolaylı vergilerin getirilmesi ve harcama vergileri ile dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının önemli derecede artmasının, aşarın kaldırılması dolayısıyla ortaya çıkan vergi kaybını telafi etmeye yönelik olduğu görülmekte olup harcama ve servet üzerinden alınan vergilerin, bu kaybı yeterince telafi ettiği ifade edilebilir. Nitekim toplam vergiler içinde dolaylı vergilerin payının 1924 yılında %56,8 iken 1925 yılına gelindiğinde %77,8 gibi bir düzeye yükselmesi ve harcama vergilerinin toplam vergiler içindeki payının 1924 yılında %33,2 iken 1925 yılında %45,8'e yükselmesi de bu durumu destekler niteliktedir.

Bununla birlikte, 1929 yılına kadar devletin gümrük vergileri üzerindeki otonomisi ertelendiği için dış rekabete karşı kendi sanayisini koruma olanağı bulunmadığından, gümrük vergilerinin yükseltilememesi devleti önemli bir gelir kaynağından mahrum bırakmıştır (Aktan, 1998, s. 34). Bu durum, hem bu dönem içinde gümrük vergilerinden elde edilen gelirlerin artırılamamasına hem de aşarın kaldırılması ile ortaya çıkan kaybın telafisinde gümrük vergilerinin etkisinin olamamasına neden olmuştur.

1923-1929 döneminde bütçe denkliliğine büyük önem verilmesine rağmen bütçe denkliliğini sağlamaya yönelik mali amacın zaman zaman ekstra fiskal amaçlarla geri plana atıldığı da gözlemlenmiştir (Vural, 2008, s. 110). Örneğin; aşar vergisi köylü ve çiftçilerin vergi yükünü azaltmak, bu kesimin Cumhuriyete desteğini güçlendirmek ve tarımsal üretimi canlandırmak amacıyla kaldırılmış, aşarın kaldırılmasının ortaya çıkardığı gelir kaybını telafi etmek için modern vergi uygulamaları devreye sokulmuş; ancak mali amaçla yürürlüğe konulan yol vergisi aşarın kaldırılmasının olumlu etkisini bir miktar azaltmış ve tersi yönde etki oluşturmuştur (Vural, 2008, s. 110). Ayrıca aşar kaldırılarak tarım kesiminin vergi yükünün hafifletilmesi amaçlanmış olsa da istenilen amaca ulaşılamamıştır. Aşarın yerine getirilen modern vergi uygulamaları, dönem boyunca vergi gelirinin yaklaşık üçte ikisinin dolaylı vergilerden oluşmasına neden olduğu için vergilemede adalet bakımından istenilen düzeye ulaşılamamıştır (Vural, 2008, s. 111).

6.2. Döneme İlişkin Vergi Politikalarının Mali Sosyoloji Açısından Değerlendirilmesi

Mali sosyoloji açısından değerlendirildiğinde; ekonominin, ağırlıklı olarak tarım sektörüne dayanan bir ekonomi olması düşüncesiyle, tarım sektörü üzerindeki vergi yükünün azaltılarak bu kesimin Cumhuriyete desteğinin ve tarımsal üretimin artırılmak istenmesi, İbni Haldun’un mali sosyoloji teorisiyle örtüşmektedir. Nitekim İbni Haldun’un mali sosyolojisine göre, devletin kuruluş döneminde vergi oranlarının düşük olması, bireylerin çalışma isteğinin artmasını sağlamaktadır ki aşarın kaldırılması ile amaçlanan da budur. Ancak, vergi oranlarının düşürülmesi veya sektör üzerindeki ağır vergilerin kaldırılarak sektörün gelişimi önündeki engellerin kaldırılması gibi uygulamalar, İbni Haldun’un mali sosyolojisine uygun bir seyir gösterse de, aşarın kaldırılması dolayısıyla ortaya çıkan gelir kaybını telafi etmek amacıyla yürürlüğe konulan vergiler, Cumhuriyet yönetimiyle birlikte oluşturulmaya çalışılan vergi sistemini, adaletsiz uygulamalara sebep olmak suretiyle sekteye uğratmış ve mali sosyoloji uygulamalarının geri planda kalmasına neden olmuştur. Nitekim sonraki yıllarda yeni vergilerin getirilmesi de yine İbni Haldun’un, devlet büyüdükçe ihtiyaçların ve masrafların artması ve bu ihtiyaçları karşılamak için yeni ve farklı alanların vergilendirilmesi anlayışı ile uyum sağlamaktadır.

Buna ek olarak, Schumpeter’in mali sosyolojisinde yer alan vergiler ve vergi sisteminin devleti biçimlendirdiği görüşü; mali sosyolojinin, vergi politikalarının toplum üzerindeki etkilerini incelediği yönündeki diğer araştırma alanını yansıtmaktadır. Nitekim 1923-1929 dönemi politikalarında da tarım sektörü üzerindeki vergi yükünün sanayi ve hizmet sektörüne kaydırılması, sektörlerin GSMH içindeki payı ve sektörel istihdam gibi hususlar üzerinde etkili olmuştur.

Dönem içinde yapılan düzenlemeler genel olarak değerlendirildiğinde; Kurtuluş Savaşı’ndan yeni çıkmış ve yeni bir devletin kuruluş aşamasında olan bir toplumun, millileşme, sanayileşme, kalkınma gibi gelişmeye yönelik politikalara ağırlık verme çabaları doğal görülmektedir. Ancak, mali sosyoloji araştırmaları açısından toplum ve vergi politikaları ilişkisine bakıldığında; ekonominin tarım sektörü ağırlıklı olması nedeniyle vergi tabanının bu sektör üzerinde genişletilmesi gerekirken tam tersi uygulamalara gidilmesi, iktisadi yapı ile vergilerin kopuk bir ilişkiye sahip olması, aşarın kaldırılması dolayısıyla ortaya çıkan vergi kaybının telafi edilmesine yönelik politikalar ile istenilen başarıya ulaşılamaması gibi hususlar, amaç itibarıyla mali sosyoloji etkisini içeren politikalara yönelmesine rağmen özellikle elde edilen sonuçlar itibarıyla bu uygulamalardan uzak kaldığını göstermektedir.

Her vergi sistemi tarihi bir gelişmenin sonucudur; zira vergi sistemleri, sosyal, ekonomik ve politik yapısı hızla değişen toplumlarda daha da önem kazanmaktadır (Tekin, 2010, s. 63). Dünya

uygulamalarına bakıldığında da ilk çağlardan günümüze kadar, vergi sisteminin ve uygulamalarının, değişen ekonomik ve sosyal hayata uyum sağlamak suretiyle değişim ve gelişim gösterdiği görülmektedir. Örneğin; eski çağ uygarlıklarında önceleri gönüllü olarak alınan vergiler; yaşanan savaşlar, nispeten daralan doğal kaynaklar ve sınırsız insan ihtiyaçları gibi nedenlerle sonraları zorunlu hale gelmiş ve mali sosyoloji uygulamalarına uygun olarak dönemin şartlarını taşıyacak şekilde üretim vergisi, ithalat ve ihracat vergisi gibi vergiler alınmıştır (Sirkeci ve Abdula, 2015, s. 1242). Orta çağda ise Roma İmparatorluğu'nun çöküşüyle birlikte kurulmuş olan mali sistemler de işlevini yitirmeye başlamış veya Osmanlılar gibi yerini alan diğer egemenlikler, beylikler, krallıklar tarafından ülkenin ekonomik durumuna göre değiştirilerek aynı veya benzer adlarla ve oranlarla uygulanmaya devam edilmiştir (Sirkeci ve Abdula, 2015, s. 1247). Sonraki dönemlerde ise savaşlar nedeniyle ortaya çıkan mali ihtiyaçlar ve harcamalar, 18. yüzyılda tarım sektörünün ön planda olmasına yönelik verimi artırmak üzere düzenlemeler yapılması, 19. yüzyılda kapitalizmin ortaya çıkması ile birlikte sermaye, servet birikimi ve dolayısıyla servet vergilerinin önem kazanması şeklinde değişimler görülmüştür.

Tarihi süreç içerisinde devletlere ait vergi gelirlerinin ve harcamalarının gelişimine 1800'lü yıllardan günümüze kadar bakıldığında, önceki dönemlerden günümüze gelindikçe, her ikisinin de önemli düzeylerde artış gösterdiği görülmektedir¹⁰. Harcamalar, mali ihtiyaçlar nedeniyle özellikle savaş dönemlerinde sıçramalar halinde artış gösterirken, mali sosyoloji gereği, devletin gelişip büyümesi sonucunda dönem içerisinde önemli derecede yükselmiştir. Örneğin; Birleşik Krallık'ta 1692 yılında 4,3 milyon avro olan kamu harcamaları, günümüzde 850.000 milyon avro civarına kadar çıkmıştır¹¹. Toplam olarak kamu gelirleri ve özelde vergi gelirleri ise süreç içerisinde kademeli olarak, toplumsal yapının gelişimine paralel bir biçimde gelişme ve değişim göstermiştir. Örneğin; Amerika Birleşik Devletleri'nde kamu gelirlerinin milli hasıla içindeki payı 1800'lü yıllarda %4 düzeyinde iken, günümüzde %40 düzeylerinde seyretmektedir (Wallis, 2000, s. 65). Vergi gelirlerinin milli hasıla içindeki payında gerçekleşen artışlar ise vergi yükünün gelişimini de gösterdiğinden, devletlerin önceki aşamalarında vergi yükünün görece düşük olduğunu göstererek İbni Haldun'un görüşlerini desteklemektedir.

Tarihsel süreç içerisindeki bütün bu gelişmeler, İbni Haldun'un mali sosyolojisinde yer alan, devletin kuruluş dönemlerinde vergi yükünün ve vergi oranlarının düşük olup sonraki dönemlerde devletin büyümesi dolayısıyla artan harcamalar nedeniyle daha yüksek düzeylerde vergi alınmak istendiğini ve buna yönelik politikalar izlendiğini göstermektedir.

7. SONUÇ

Mali sosyoloji, mali olayları sosyolojik bakış açısıyla incelemenin önemini vurgulamakta olup vergi ve harcama politikalarının toplum üzerindeki etkisi ile toplum yapısının ve toplumu oluşturan unsurların politika belirleme sürecindeki etki düzeyi biçiminde iki yönlü bir araştırma alanına sahiptir.

Mali sosyolojinin diğer bilim dallarından farklılığı, araştırma alanları itibarıyla ortaya çıkmaktadır. Mali sosyoloji araştırmalarında, mali olayların ekonomik boyutuna ek olarak, sosyal, tarihi, kültürel, politik, hukuki, ahlaki ve kurumsal birçok unsurun etkisi toplu olarak ele alınmaktadır.

Her toplumun yapısı, vergi sistemlerinin oluşumunu etkilediğinden ve vergi kültürü ve vergi yapısı toplum yapısına göre biçimlendiğinden, vergi politikalarının uygulamaya konulmasında sosyolojik araştırmalar önem kazanmaktadır. Sosyolojik araştırmalar çerçevesinde uygulamaya konulan

¹⁰ Gelirler hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ortiz-Ospina ve Roser (2020a); harcamalar hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ortiz-Ospina ve Roser (2020b).

¹¹ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. UK Public Spending.

vergi politikaları, toplum yapısını yansıtması nedeniyle toplum tarafından kolaylıkla benimsenmektedir. Bu bağlamda, vergi politikaları ancak mali sosyoloji araştırmaları yapılarak uygulamaya konulduğunda başarıya ulaşabilmektedir.

Çalışmada, 1923-1929 döneminde Türkiye’de uygulanan vergi politikaları, mali sosyolojiye yönelik teori ve görüşler çerçevesinde incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda, 1923-1929 döneminde, amaç itibarıyla, toplumun sosyal ve ekonomik yapısına uygun politikaların uygulanmaya çalışıldığı görülmüştür. Örneğin; o dönemde sosyal ve ekonomik yapının, sektörel istihdam ve sektörlerin GSMH’ye göre dağılımı itibarıyla tarım sektörü ağırlıklı bir yapıya sahip olması dolayısıyla tarım sektörünü canlandırmak ve sektörün gelişimini desteklemek için vergi yükü tarımdan alınarak sanayi ve hizmet sektörlerine kaydırılmak istenmiştir. Ancak, mali sosyoloji etkisi baz alınarak yapılan bu düzenlemeler, ülkede henüz gelişmemiş bir sanayi sektörünün vergilendirilmeye çalışılması dolayısıyla beklenen yönde etki göstermemiştir. Dolayısıyla kısaca ifade etmek gerekirse mali sosyoloji etkisi dahilinde politikalar uygulanmaya çalışılmasına rağmen, dönemin mali ihtiyaçlarının karşılanması gerektiği gibi hususların da etkisiyle istenilen sonuçlar elde edilememiştir.

Çalışmada yapılan incelemeler, hem Türkiye’de hem de dünya mali politikaları örneklerinde, uygulanan politikalar üzerinde toplumsal yapının ekonomik ve sosyal bağlamda etkili olduğunu göstermektedir. Ancak, dönemsel olarak ortaya çıkan mali ihtiyaçlar ve devletin büyümesi ve gelişimi doğrultusunda harcamaların finansmanına yönelik politikalar, mali sosyoloji etkilerinin dikkate alınmasını arka planda bırakabilmekte, bu durum da politikaların istenilen hedefe ulaşması önünde engel teşkil edebilmektedir. Dolayısıyla günümüzde de politika belirleme aşamasında yapılması gereken, toplumun içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal yapıya ait özelliklerin, mali ihtiyaçların önüne konularak düzenlemeler yapılmasıdır.

KAYNAKÇA

- Acartürk, E. ve Ramazan K. (2011). Osmanlı Devleti’nde kapitülasyonların iktisadi ve siyasi perspektiften analizi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29(2), 1-21. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/88750>
- Aktan, O. H. (1998). Atatürk’ün ekonomi politikası: ulusal bağımsızlık ve ekonomik bağımsızlık. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı, 29-36. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/616902>
- Aruoba, Ç. (1982). Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında Türkiye’nin tarımsal yapısı ve tarıma yönelik politikalar. *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi* içinde (s. 79-87). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 513.
- Aysal, N. (2013). Kırım Savaşı’ndan Lozan Barış Antlaşması’na Osmanlı dış borçlarının tarihsel gelişim süreci (1854-1923). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 53 (Lozan Antlaşması Özel Sayısı), 1-28. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/590464>

-
- Backhaus, J. G. (2004). Joseph A. Schumpeter's contributions in the area of fiscal sociology: a first approximation. *Journal of Evolutionary Economics*, 14, 143-151. doi: <https://doi.org/10.1007/s00191-004-0186-z>
- Başdemir, B. (2015). *Osmanlı vergi sisteminde öşür*. Ankara: Karahan Kitabevi.
- Bildirici, Z. (1995). *Türk Vergi Sistemi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayın No. 852, Hukuk Fakültesi Yayın No. 1.
- Boratav, K. (2015). *Türkiye iktisat tarihi 1908-2009*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Bulutoğlu, K. (1967). *Türk Vergi Sistemi*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Bulutoğlu, K. (1976). *Türk Vergi Sistemi*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Campbell, J. L. (1993). The state and fiscal sociology. *Annual Review of Sociology*, 19, 163-185. doi: <https://doi.org/10.1146/annurev.so.19.080193.001115>
- Candan, N. (2007). İbni Haldun'un gözüyle kamu maliyesi yaklaşımı. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 14(2), 235-245. Erişim adresi: <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423939055.pdf>
- Çelebi, A. K. (2012). Mali olaylara sosyolojik yaklaşımın önemi. A. Kemal Çelebi (Ed.). *Mali sosyoloji üzerine denemeler* içinde (s. 1-32). Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No: 2012/418.
- Durmuş, S. ve Aydemir, N. K. (2016). Atatürk dönemi Türkiye ekonomisi (1923-1938). *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(12), 155-167. doi: [10.9775/kauibfd.2016.008](https://doi.org/10.9775/kauibfd.2016.008)
- Duru, C., Turan, K ve Öngeoğlu, A. (1982). *Atatürk dönemi maliye politikası-Mondros'tan Cumhuriyet'e mali ve ekonomik sorunlar*. Ankara: TİSA Matbaacılık.
- Ekinci, M. B. (2008). Türkiye'de iktisadi krizler ve istatistikler itibariyle sektörel analizler: 1923-2006. M. Dikkaya, D. Özyakışır ve A. Üzümcü (Ed.). *Türkiye'nin ekonomi politigi: 1923-2007* içinde (s. 239-280). Ankara: Orion Kitabevi.
- Falay, N. (1978). *İbni Haldun'un iktisadi görüşleri*. İstanbul: Güryay Matbaacılık, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü.
- Gelir İdaresi Başkanlığı, www.gib.gov.tr.
- Giddens, A. (2011). *Sociology*. Cambridge: Polity Press, Sixth Edition.
- Goldscheid, R. (1958). A sociological approach to problems of public finance. R. A. Musgrave and A. T. Peacock (Ed.). *Classics in the Theory of Public Finance* in (p. 202-213). New York: London St. Martin Press.
- Goode, R. (1970). Public finance in the international encyclopedia of the social sciences: a review article. *Journal of Economic Literature*, 8(1), 27-34. Erişim adresi: <http://www.jstor.org/fcgi-bin/jstor/listjournal.fcgi/00220515/.1-.10>
- Gürkan, C. (Ocak-Haziran 2013). Modern maliye teorisinin klasik kökenleri: İbni Haldun'dan 'Post-Kameralizm'e mali düşünce', *Maliye Dergisi*, 164, 1-26. Erişim adresi: <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/164-01.pdf>
-

- Gürkan, C. (2014). Modern kamu maliyesinin oluşumu: maliye tarihine alternatif kuramsal yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 69(1), 43-76. doi: https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002303
- Gürkan, C. ve Karahanoğulları, Y. (Temmuz-Aralık 2013). Vergi devletine kuramsal yaklaşımlar. *Maliye Dergisi*, 165, 1-26. Erişim adresi: <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/165-01.pdf>
- Gürsoy, B. (1984). 100. yılında Düyun-u Umumiye İdaresi üzerinde bir değerlendirme. *Ord. Prof. Şükrü Baban’a armağan* içinde (s. 17-59). İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi.
- Haldun, İ. (1988). *Mukaddime II*. İstanbul: Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları: 482, Şark İslam Klasikleri: 55.
- İsmail, A. G. ve Jaafar, A. B. (2017). Vergi oranı ve belirleyicileri: İbn Haldun’dan bir görüş. *İbn Haldun Çalışmaları Dergisi*, 2(1), 1-20. doi: <https://dx.doi.org/10.36657/ihcd.2017.17>
- Kasalak, K. (2012). Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye’de sanayileşmeye etkileri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, 65-79. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/117822>
- Kaya, D.G. ve Durgun, A. (2009). 1923–1938 dönemi Atatürk’ün maliye politikaları: bütçe ve vergi uygulamaları. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 233-249. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/117988>
- Kayalıdere, G. ve Mastar Özcan, P. (2014). Atatürk döneminde (1923-1938) uygulanan vergi politikaları. K. Tüğen ve A. Altay (Ed.). *Prof. Dr. Fevzi Devrim’e armağan* içinde (s. 469-475). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Kayan, A. (2000). Verginin tarihsel gelişimi ve sebep olduğu bazı önemli olaylar. *Maliye Dergisi*, 135, 80-87. Erişim adresi: <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/AhmetKAYAN.pdf>
- Kayran, M. (1989). Tekalif-i Milliye Emirleri ve uygulananı. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 5(15), 639-664. Erişim adresi: <https://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Mehmet-KAYIRAN-Tek%c3%a2lif-i-Milliye-Emirleri-ve-Uygulan%c4%b1%c5%9f%c4%b1.pdf>
- Kazıcı, Z. (1977). *Osmanlılarda vergi sistemi*. İstanbul: Şamil Yayınevi.
- Kazıcı, Z. (2005). *Osmanlı’da vergi sistemi*. İstanbul: Bilge Yayıncılık.
- Koçtürk, O. M. ve Gölalan, M. (2010). 1923-1950 Türkiye ekonomisinin yapısal analizi. *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik*, 45(2), 48-65. Erişim adresi: http://www.makalesistemi.com/panel/files/manuscript_files_publish/e61942b4897972dd6a60f8037db34c7c/442b543f3084bba1b935c791744970ea/71c61c9e2a5a4a7.pdf
- Kurtkan, A. (1968). *Metodolojik bir deneme olarak mali sosyoloji*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Küçük, L. (2007). Osmanlı vergi hukukunda avarız kavramı ve avarızın idaredeki rolü (doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Küsmenoğlu, İ. (2010). *Cumhuriyet dönemi vergi tarihi-1. kitap: Osmanlı Devleti’nden 1980’e*. Ankara: Oluş Yayıncılık.

-
- Mann, F. K. (1943). The sociology of taxation. *The Review of Politics*, 5(2), 225-235. doi: 10.1017/S0034670500048609
- McLure, M. (2003). Fiscal sociology. Economics Program School of Economics and Commerce, The University of Western Australia, Discussion Paper, No. 03.16, 1-10.
- Mumyaymaz, A. (2014). Türkiye’de Vergi davranışlarını etkileyen sosyal, kültürel ve ekonomik faktörler; Ankara, İstanbul ve Diyarbakır örneği (doktora tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ortiz-Ospina, E. and Roser, M. (2020a). Taxation. Published online at OurWorldInData.org. Erişim adresi: <https://ourworldindata.org/taxation>, 25.02.2020.
- Ortiz-Ospina, E. and Roser, M. (2020b). Government Spending. Published online at OurWorldInData.org. Erişim adresi: <https://ourworldindata.org/government-spending>, 25.02.2020.
- Öncel, M., Kumrulu, A. ve Çağan, N. (Temmuz 2012). *Vergi Hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi, Gözden Geçirilmiş, Değişiklikler İşlenmiş 21. Bası.
- Özdemir, H. (2000). Atatürk’ün kriz yönetimi/Tekalif-i Milliye. *Türk İdare Dergisi*, 429, 171-210. Erişim adresi: <https://vergialgi.net/assets/catalogs/ataturk-un-kriz-yonetimi-tekalif-i-millie.pdf>
- Özgüven, A. (2002). Türkiye İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923). *Journal of İstanbul Kültür University*, 2, 109-124. Erişim adresi: https://openaccess.iku.edu.tr/bitstream/handle/11413/200/IKUGuncesiSB_Cilt1Sayi2Kasim2002AliOzguven.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Pamuk, Ş. (2009). *Osmanlı-Türkiye iktisadi tarihi 1500-1914*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parasız, İ. (1998). *Türkiye ekonomisi: 1923’ten günümüze iktisat ve istikrar politikaları*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Pur, H. P. (2012). *Osmanlı’dan günümüze vergi sisteminin ekonomiye uyumu: 1838-2012*. İstanbul: Otopsi Yayınları.
- Schumpeter, J. A. (1991). The crisis of the tax state. R. Swedberg (Ed.). *The economics and sociology of capitalism* in (p. 99-140). New Jersey: Princeton University Press.
- Sert, M. (2011). ‘Maliye’ye alternatif bir yaklaşım olarak mali sosyoloji: öncüler. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 22(81), 1-16. doi: 10.5455/ey.20015
- Sert, M. (2015). “Eski”den “yeni”ye mali sosyoloji”. 30. *Türkiye Maliye Sempozyumu bildiri kitabı* içinde (s. 439-454). Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü.
- Sirkeci, O. ve Abdula, M. S. (2015). Ortadoğu uygarlıklarında vergi uygulamaları. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1(4), 1239-1252. doi: <https://doi.org/10.24289/ijsser.279133>
- Taş, R. (1995). Türk mali sisteminin uzun dönem (1923-1980) gelişiminin yapısal ve oransal analiz yöntemleriyle değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 50(1-2), 355-382. doi: https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001797
-

- Tekin, A. (Nisan 2010). OECD ülkelerinde yapılan vergi reformlarının değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 54-70. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/55596>
- Tezcan, C. (2005). Tekalif-i Harbiye ve Tekalif-i Milliye örneklerinde savaş dönemleri mali politikaları (doktora tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Toprak, M. (2004). İzmir İktisat Kongresi: bir gelecek perspektifi. *İktisat, İşletme ve Finans*, 214, 115-131. doi: 10.3848/iif.2004.214.5644
- Topuz, H. (2007). Cumhuriyet dönemi ekonomisinde tarımsal yapının incelenmesi (1923-1950). *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(3), 367-380.
- Türk, İ. (1982). Atatürk ve Türk mali sistemi. *Atatürk dönemi ekonomi politikası ve Türkiye'nin ekonomik gelişmesi* içinde (s. 7-21). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 513.
- Türkal, H. (2011). Türkiye’de 1923-1930 yılları arası bütçe politikası ve uygulamasının vergi politikası ve uygulaması açısından değerlendirilmesi. *Amme İdaresi Dergisi*, 44(3), 85-107.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (Aralık 2012). *İstatistik göstergeler 1923-2011*. Ankara, Yayın No 3890.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (Temmuz 1996). *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Yayın No: 2454-510.
- T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (Haziran 1995). *Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri (1924-1995)*. Ankara: Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Sayı: 1995/5.
- T.C. Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü (1979). *Bütçe Gelirleri Yıllığı 1977-1978 (1923-1978 Bütçe Gelirleri İstatistikleri)*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- UK Public Spending. Total UK Government Spending. Erişim adresi: https://www.ukpublicspending.co.uk/total_1692UKmt_17mc5n, 24.02.2020.
- Üzümçü, A. (2008). Türkiye’de ulusal ekonominin inşası: 1923-1945 dönemi. M. Dikkaya, D. Özyakışır ve A. Üzümçü (Ed.). *Türkiye'nin ekonomi politiği: 1923-2007* içinde (s. 65-104). Ankara: Orion Kitabevi.
- Varlı, A. ve Koraltürk, M. (2010). II. Meşrutiyet’ten erken Cumhuriyet’e milli iktisadın sürekliliği ve İzmir İktisat Kongresi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, IX/20-21, 127-142. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/233411>
- Vural, İ. Y. (2008). Atatürk dönemi maliye politikaları: liberal iktisattan karma ekonomiye. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 77-114. Erişim adresi: http://birimler.dpu.edu.tr/app/views/panel/ckfinder/userfiles/17/files/DERG_/20/77-114.pdf
- Wallis, J. J. (2000). American Government Finance in the Long Run: 1790 to 1990. *Journal of Economic Perspectives*, 14(1), 61-82. Erişim adresi: <http://www.piketty.pse.ens.fr/files/Wallis00.pdf>
- Yavi, E. (2009). *Batırılan bir ülke nasıl kurtarılır?*. İzmir: Yazıcı Yayıncılık.

Rana DAYIOĞLU ERUL

Yücel, H. (2017). *Cumhuriyet ekonomisinin kuruluşu ve gelişimi*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 347.

SUMMARY

Each country has its own tax system which is affected by the structure of the society and in this respect, it is important to arrange tax policies by taking into account the determinants that constitute the structure of the society in social, economic, cultural, institutional, psychological and sociological ways. If tax policies are regulated in this way, they will reach success by tax compliance because policies that reflect the society lead higher compliance by making the acceptance of the tax system easier. This is the main idea of fiscal sociology.

The main characteristic of fiscal sociology is its focus on political, economic, cultural, institutional, and historical influences on taxation and public expenditures. It basically covers examining financial events from a sociological point of view, investigating the effects of financial events on society on the one hand and the effects of social structure and developments on financial events on the other.

Fiscal sociology explores the interaction between social structure and tax and expenditure policies. The identification of policies bearing the traces of the structure of the society brings the easy adoption of these policies by society. In this respect, making the regulations that take into consideration the social elements -the basic instruments of the society, culture, social perceptions and dynamics, socioeconomic level- in the formation of the tax systems ensures that the tax system is successful as it increases the adoption of the tax system. Because as tax and expenditure policies formulated with cultural, legal, economic, political and social factors which reflect the society affect the easiness of attaining social acceptance, this may bring success to the policies and practices implemented by the government.

The purpose of the study is to investigate the level of impact of the elements in the regulation of tax policies of a specific period. Therefore, this study aims to evaluate the tax policies of the 1923-1929 period within the social and economic conditions of the period and to examine whether the fiscal sociology approaches are effective in the implementation of tax policies.

Depending on the main purpose of the study, tax policies of the specified period have been tried to be evaluated within the framework of the theories and opinions regarding fiscal sociology. In this respect, it is indicated that policies appropriate to the social and economic structure of the society were tried to be implemented in the period of 1923-1929. For instance, in that period, as the social and economic structure has a predominantly agricultural structure in terms of sectoral employment and the distribution of sectors by GDP, tax burden was tried to be shifted the industry and service sectors from agriculture to revive the agricultural sector. However, these regulations, based on the fiscal sociological effects, did not have an impact as expected, because of the fact that an industry sector which has not yet developed in the country has been tried to be taxed. Therefore, as a result, although policies were tried to be implemented within the scope of fiscal sociology, results could not be achieved as expected.

KARESEL ATAMA PROBLEMİ İÇİN BULANIK ADAPTİF ÇAPRAZLAMALI GENETİK ALGORİTMA ÖNERİSİ*

Osman PALA¹

Atıf/©: Pala, O. (2020). Karesel atama problemi için bulanık adaptif çaprazlamalı genetik algoritma önerisi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 22-35. doi: 10.17218.hititsosbil.650655

Özet: Karesel atama problemi çok farklı alanlarda farklı tipleriyle karşılaşılabilen bir problem türüdür. Birbiri arasında akış olan faaliyet noktalarının birbiri arasında belirli mesafe olan lokasyonlara atanmasına dayanan ve akış ile mesafenin birlikte ele alınması gereken problemin, klasik çözüm yöntemleri ile çözümü oldukça zor olmakta ve çoğunlukla sezgisel algoritmalar ile uygun çözümler elde edilebilmektedir. Çok sık kullanılan sezgisel algoritmalarından biri ise Genetik Algoritma'dır. Genetik Algoritma rassallık içeren prosedürlere sahip, canlıların evrimini taklit eden oldukça başarılı bir yöntemdir. Algoritmanın en önemli prosedürlerinden bir tanesi ise çaprazlama işlemidir. Karesel atama problemi için literatürde sıklıkla pozisyon temelli çaprazlama tercih edilmektedir. Pozisyon temelli çaprazlamada kaç adet noktanın sabit kalacağı ve bu değerlerin nasıl belirleneceği önemli bir durumdur. Çalışmada, sabit tutulan nokta sayısını önceden belirli değerler ile ele alan klasik Genetik Algoritma yaklaşımları ile önerilen yöntem olan bulanık adaptif yaklaşım kıyaslanmıştır. Yapay zekanın bir türü olan Bulanık Mantık teorisinden faydalanan bulanık adaptif yaklaşım sayesinde algoritmanın çözüm esnasında elde ettiği bilgiler kullanılarak parametreler kontrol edilmekte ve algoritmanın arama yönü daha akıllı bir şekilde değişebilmektedir. Önerilen yöntemin etkinliğini değerlendirebilmek için literatürde yer alan karesel atama problem örneklerinden yararlanılmıştır. Sonuçların değerlendirilmesi ile Genetik Algoritma'da bulanık adaptif yaklaşımın etkinliği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karesel Atama Problemi, Genetik Algoritma, Bulanık Mantık, Sezgisel Yaklaşımlar, Probleme Özgü Yaklaşımlar.

A Proposed Genetic Algorithm With Fuzzy Adaptive Crossover For Quadratic Assignment Problem

Citation/©: Pala, O. (2020). A proposed genetic algorithm with fuzzy adaptive crossover for quadratic assignment problem. *Hitit University Journal of Social Sciences Institute*, 13(1), 22-35. doi: 10.17218.hititsosbil.650655

Abstract: The quadratic assignment problem is a type of problem that can be encountered in many different fields. The problem, which is based on the assignment of the points of activity which have flow between each other to locations with a certain distance between each other and where flow and distance has to be handled together, is very difficult to solve by classical solution methods and mostly suitable solutions can be obtained with heuristic algorithms. One of the most frequently used heuristic algorithms is Genetic Algorithm. Genetic Algorithm is a very successful method that simulates the evolution of living things with procedures involving randomness. One of the most important procedures of the algorithm is crossover. For the quadratic assignment problem, position-

Makale Geliş Tarihi: 25.11.2019 Makale Kabul Tarihi: 30.5.2020

* Bu makale 1-3 Kasım 2019 tarihleri arasında Aydın'da düzenlenen 3. Uluslararası EUREFE Kongresi adlı etkinlikte sözlü bildiri olarak sunulmuş ve özeti kongre bildiri özet kitabında basılmış "Karesel Atama Problemi İçin Bulanık Adaptif Çaprazlamalı Genetik Algoritma" başlıklı bildirinin tamamlanmış halidir.

¹ Arş. Gör. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, osmanpala@kmu.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0002-2634-2653>

based crossover is often preferred in the literature. How many points will remain constant and how to determine this value is important for position based crossover. In this study, the classical Genetic Algorithm approaches, which treat the number of fixed points with predetermined values, are compared with the proposed method, fuzzy adaptive approach. By using the fuzzy adaptive approach which uses Fuzzy Logic theory which is a kind of artificial intelligence, the parameters are controlled by using the information obtained by the algorithm during the solution and the search direction of the algorithm can change more intelligently. In order to evaluate the effectiveness of the proposed method, the examples of quadratic assignment problems in the literature were utilized. With the evaluation of the results, the effectiveness of the fuzzy adaptive approach in Genetic Algorithm was revealed.

Keywords: Quadratic Assignment Problem, Genetic Algorithm, Fuzzy Logic., Heuristic Approaches, Problem Specific Approaches.

1. GİRİŞ

Karesel Atama Problemi (KAP) çok farklı alanlarda uygulaması olan np-zor bir problem türüdür. Bir işletmenin tesis yerleşim problemi olarak ele alınabileceği gibi aynı zamanda elektronik bileşen yapılarının dizaynında veya enerji hatlarının tasarımında da kullanılabilen, kısaca birbirleriyle etkileşimli elemanlara sahip sistemlerin bağlantılarına ve yerleşimlerine odaklanan, önemli ve gerçek hayatta sıklıkla çeşitli türleriyle karşılaşılan bir problemidir. Christofides ve Benavent (1989) tarafından en popüler optimizasyon problemlerinden olan Gezgin Satıcı Problemi (GSP) ile ilişkisi ortaya konan KAP benzer tipteki problemlere göre çözülmesi daha zor bir problem olarak bilinmektedir.

KAP'ta yer alan karar değişkeni sayısı 20'yi geçtiğinde kesin çözüm veren yöntemler etkin şekilde kullanılamamakta ve çoğunlukla uygun çözüm elde etmek için sezgisel algoritmalara başvurulmaktadır (Taillard, 199, s. 443). Abdel-Basset ve diğerleri (2018) KAP hakkında yaptıkları detaylı literatür taramasında problemin değişik türlerini, farklı problemlerle bir arada kullanılışı, çözüm yöntemleri ve gerçek hayat uygulamalarına yer vermişlerdir. Çok sayıda değişik türü olan KAP'ın çözümünde sezgisel algoritmaların ön planda olduğunu ve problem hakkında yapılan çoğu çalışmanın çözüm yöntemine odaklandığını ifade etmişlerdir. Burkard ve diğerleri (1996) çalışmalarında çok sayıda KAP örneği bulunan veri kütüphanesini ve örnekler için en iyi sonuçları veren sezgisel algoritmaları değerlendirmişlerdir. Boyut büyüdüğünde genetik algoritmaların performanslarının diğerlerinin önüne geçtiği görülmektedir.

KAP en zor optimizasyon problemlerinden biri olarak bilinirken, çok sayıda evrimsel algoritma, klasik yöntemlerin etkin çözüme ulaşamadığı ve yerel optimumlarda takılıp kaldığı optimizasyon problemlerinde kullanılmaya başlanmıştır. Bu evrimsel algoritmalarından en çok kullanılanı ve bilineni ise Genetik Algoritma (GA) olarak öne çıkmaktadır (Lim ve diğerleri, 2000, s. 250).

GA yöntemi kullanarak KAP'a çözüm getiren bazı çalışmalara bakıldığında; Bean (1994) çalışmasında GSP tipinde uygun çözümün dizilime bağlı olduğu problemlerde GA'yı kullanmış ve bu problemlerden biri olan KAP için de test problemlerini çözmüştür. KAP'ın çözüm olarak daha zor bir problem olduğu ifade edilen çalışmada önerilen algoritma etkin performans gösterememiştir. Tate ve Smith (1995) yaptıkları çalışma ile GA kullanarak bazı önemli KAP örneklerinde uygun sonuçlar elde etmişlerdir. Hesaplama zamanının az ve elde edilen amaç fonksiyonu değerlerinin sapmalarının küçük olduğunu belirtmişlerdir. Lim ve diğerleri (2000) yerel arama prosedürü ile güçlendirdiği GA ile KAP örneklerinde uygun sürelerde etkin çözümlere ulaşmışlardır. Ahuja ve diğerleri (2000) GA ile KAP örneklerine çözüm getirdikleri çalışmalarında, başlangıç popülasyon seçimi için özel rassal metot, yeni çaprazlama prosedürleri, çeşitliliği

artıracak göçmen prosedürü ve farklı popülasyonlardan turnuva seçim yöntemi gibi öneriler sunmuşlardır. El-Baz (2004) çalışmasında KAP olarak ele aldığı tesis yerleşim yeri problemlerinin çözümünde GA kullanarak farklı çalışmalarda kullanılan teknik ve sonuçlarla elde ettiği sonuçları kıyaslayarak önerdiği yöntemin etkinliğini ortaya koymuştur. Drezner (2005) çalışmasında başlangıç popülasyonunu hızlı GA olarak ifade ettiği yaklaşımla elde ederek sonrasında çözüm aşamasında benzer bir GA kullanarak KAP örneklerinde oldukça iyi sonuçlar alınabileceğini göstermiştir. Gülsün ve diğerleri (2009) elitist yaklaşım ve iki noktalı çaprazlama yöntemlerini birlikte kullandıkları GA yöntemiyle KAP test problemlerini çözmüş ve önerdikleri algoritmanın etkinliğini ortaya koymuşlar ve sonrasında önerilen metodu yapısal elektrik sektöründeki problemleri çözmeye kullanmışlardır. Lalla-Ruiz ve diğerleri (2016) çalışmalarında yanlış rassal anahtar yaklaşımını çaprazlamada kullanarak GA yöntemiyle KAP örneklerinde bilinen yöntemlere göre daha iyi sonuçlar elde ettiklerini ifade etmişlerdir. Chmiel (2019) çalışmasında koşullu beklenen değer kavramını GA'da çaprazlama operatörü içinde kullanarak KAP örneklerinde etkin çözümler elde etmiştir.

Genel olarak bakıldığında, KAP örneklerinin GA ile çözümünde çaprazlama operatörünün seçimi ve işleyişi literatürde önemli yer tutmakta ve algoritmanın etkinliğini etkilemektedir. GSP ve KAP tipi dizilime ve atamaya dayalı problem türlerinin GA yöntemiyle çözümü esnasında kullanılacak olan çaprazlama operatörlerinin seçimi için yapılan çalışmalardan bazıları ise; Moscato (1989), Potvin (1996), Larranaga ve diğerleri (1999) ve Cicirello (2006) tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışmada KAP için daha etkin çözümler verdiği Larranaga ve diğerleri (1999) tarafından ifade edilen ve ilk defa Syswerda (1991) tarafından önerilen pozisyon temelli çaprazlama kullanılmıştır.

Çalışmadaki ana amaç ise GA'nın etkinliğini artırmak için önemi Eiben ve diğerleri (1999) tarafından da ifade edilen algoritma parametrelerinin kontrolünün sağlanmasıdır. Bu amaçla çalışmada çaprazlama operatörünün işleyişi için yeni bir bulanık adaptif yaklaşım önerilmiştir. KAP test problemleri çözülerek algoritma başlamadan ayarlanmış parametrelere göre çalışan klasik GA ile algoritma süresince parametre kontrolü sağlayan bulanık adaptif GA (BAGA) yöntemlerinin etkinlikleri değerlendirilmiş ve kıyaslamalar gerçekleştirilmiştir.

2. KARESEL ATAMA PROBLEMİ

KAP, eş sayıda yer ve tesis içeren modelinde, tesisler arasında belirli yoğunluklardaki akışın ve yerler arasındaki mesafelerin birlikte dikkate alınarak, tesislerin yerlere birebir şekilde minimum maliyet ile atanmasını amaçlayan bir problem türüdür.

KAP ilk defa Koopmans ve Beckmann (1957) tarafından bölünemeyen kaynakların tahsisini ele aldıkları çalışmalarında tanımlanmıştır. Lawler (1963) çalışmasında KAP için genelleştirilmiş matematiksel model oluşturmuş ve doğrusal programlama ile probleme çözüm önerisi getirmiştir. Maniezzo ve Colorni (1999) sezgisel algoritma yaklaşımı ile çözüm önerisi getirdikleri çalışmalarında KAP matematiksel atama modelini problemde eşit sayıda tesis ve lokasyon bulunduğu şekilde ifade etmişlerdir.

$$\text{Min } Z = \sum_{i,j=1}^n \sum_{h,k=1}^n u_{ih} a_{jk} x_{ij} x_{hk} \quad (1)$$

$$\sum_{i=1}^n x_{ij} = 1 \quad (j = 1, \dots, n) \quad (2)$$

$$\sum_{j=1}^n x_{ij} = 1 \quad (i = 1, \dots, n) \quad (3)$$

$$x_{ij} \in 0, 1 \quad (i, j = 1, \dots, n) \quad (4)$$

Amaç fonksiyonu olan Eşitlik 1'de yer alan n parametresi toplam lokasyon ve tesis sayısını belirtirken u_{ih} parametresi i . lokasyondan h . lokasyona olan uzaklığı ifade etmektedir. Tesisler arası akışı ifade eden a_{jk} parametresi ise j . tesisden k . tesise olan akışın miktarını belirtmektedir.

Karar değişkenlerini ifade eden x_{ij} ve x_{hk} ise sırasıyla i . lokasyona j . tesisin, h . lokasyona k . tesisin atanma durumunu göstermektedir. Eşitlik 2’de ise her bir lokasyona sadece bir tesisin atanmasını sağlayan kısıt bulunurken, Eşitlik 3’te ise her bir tesisin sadece bir lokasyona atanmasını garanti altına alan kısıt bulunmaktadır. Eşitlik 4, x_{ij} karar değişkenininin 0-1 tam sayı değişkeni olduğunu ifade etmektedir.

3. KARESEL ATAMA İÇİN GENETİK ALGORİTMA

GA, ilk defa Holland ve arkadaşları tarafından ortaya atılan popülasyonun evrimine dayalı bir sezgisel algoritmadır (Holland, 1992, s. 11). Canlı türlerinin birbirlerine genlerini aktararak soylarını sürdürürken aynı zamanda yeni kuşakların ortama ve hayat şartlarına kendinden önce gelen kuşaklara göre daha çok adaptasyon gösterecek şekilde oluşması ve evrimleşmesini optimizasyon problemlerinin çözümü için taklit eden GA en popüler sezgisel algoritmalarından biridir. Genetik algoritmaların temel işleyişi ve genel yapısı Pulat ve Kocakoç (2017) tarafından yapılan çalışmada incelenmiştir.

Çalışmada KAP için gerçekleştirilen ve kullanılan GA aktarılmıştır. Problemin uygun çözümlerini temsil eden ve her biri kromozom olarak adlandırılan yapıların kodlanması ve bu sayede eski kromozomlardan (ebeveynlerden) yeni kromozomların (çocukların) oluşumu çoğu zaman probleme özgü olmaktadır. KAP’ta bulunan uygun çözümlerin bir dizilim sunmasından ötürü aşağıdaki Tablo 1’deki gibi kromozomlar çalışmada kodlanmıştır.

Tablo 1. KAP İçin GA Kromozom Yapısı

Kromozom A	<u>2</u>	<u>5</u>	1	3	4	9	7	6	8
Kromozom B	8	6	7	4	3	5	1	2	9

Tablo 1’de bulunan Kromozom A’da ilk sırada 2 rakamının bulunması 1. lokasyonda 2. tesisin bulunduğu, ikinci sırada ise 5 rakamının bulunması ise 2. lokasyonda 5. tesisin bulunduğu anlamına gelmektedir. Kısaca lokasyonlar 1’den 9’a kadar sabit olarak dizilimlendikçe tesisler karışık sırada boş lokasyonlara yerleşmektedir.

GA için kromozomlardan oluşacak bir başlangıç popülasyonuna ihtiyaç vardır. Başlangıç popülasyonundan yola çıkılarak çözüme ulaşacağı için başlangıç popülasyonunun oluşturulması ve büyüklüğü önemlidir. Çalışmada popülasyon oluşumunda uniform dağılışa göre tesisler lokasyonlara rassal olarak yerleştirilirken Popülasyon Büyüklüğü (PB) ise denemeler sonucunda problemde yer alan karar noktası sayısının 4 katı PB olarak algoritmalarda kullanılmıştır. Yeni üretilen kromozomların veya başlangıç popülasyonlarının uygunluk değerleri ise Eşitlik 1 ile hesaplanmaktadır.

GA’da önemli bir kavram olan elitizm, önceki nesillerdeki iyi sonuçlardan faydalanmayı garanti altına almaktadır. Çalışmada popülasyondaki elitist grubu en iyi çözüme sahip ilk beş adet kromozom oluşturmakta ve bu grup değişmeden bir sonraki nesile aktarılmaktadır.

GA’da hangi ebeveynlerden yeni çocuklar üretileceğinin seçimi de farklı yollarla yapılabilmektedir. Bunlardan birisi ise rulet tekerleği seçim yöntemidir. Bu yöntemde çözüm değerlerinin iyiliği oranında kromozomların ebeveyn olma şansı artmaktadır. Çalışmada ebeveynlerden biri elitist gruptan, bir diğeri de popülasyonun kalan kısmından rulet tekerleği yöntemine göre seçilmiştir.

GA’nın en çok önem verilen kavramı, genlerin kromozomlar arası aktarılışının nasıl yapılacağını belirleyen çaprazlama operatörüdür. Çaprazlama operatörünün gerçekleşme olasılığı ise Çaprazlama Oranı (ÇO) olarak adlandırılmaktadır. Çaprazlama eğer gerçekleşmez ise kromozom bir sonraki nesile olduğu gibi aktarılır ve belli oranda eski neslin devamı ile önceki çözümlerdeki iyi yapılar da korunmuş olur. Çalışmada KAP’da etkin olduğu Larranaga ve diğerleri (1999)

tarafından aktarılan ve Syswerda (1991) tarafından ortaya atılan pozisyon temelli çaprazlama kullanılırken Çaprazlama Oranı (ÇO) olarak ise % 80 değerinden faydalanılmıştır. Pozisyon temelli çaprazlama ile KAP'a ait kısıtlar olan Eşitlik 2, 3 ve 4'e uygun çözümler üretilebilmektedir. Pozisyon temelli çaprazlama ise Syswerda (1991) tarafından aşağıdaki Tablo 2'deki gibi önerilmektedir.

Ebeveynler Tablo 2'deki gibi olsun, Ebeveyn A'dan altı çizili olan 2., 4. ve 6. sıralar rassal olarak seçilsin. O halde Çocuk C'de ilk önce bu sıralara Ebeveyn A'da bulunan rakamlar gelecektir. Bunların toplam adeti ise Sabit Adeti (SA) olarak adlandırılmıştır. Bu örnekte 3 adet sabit rakam kullanıldığı için SA değeri 3 olmaktadır. Tablo 2'deki 3. satırda sabitler yerleştirilmiştir. Boş kalan sıralara ise Ebeveyn B'deki rakamlar hali hazırda Çocuk C'deki rakamlar kullanılmayarak sıralanır ve bu durumda üretilen Çocuk C'nin son hali 4. satırdaki gibi olmaktadır.

Tablo 2. KAP İçin GA Çaprazlama Yapısı

Ebeveyn A	2	<u>5</u>	1	<u>3</u>	4	<u>9</u>	7	6	8
Ebeveyn B	8	6	7	4	3	5	1	2	9
Çocuk C	–	<u>5</u>	–	<u>3</u>	–	<u>9</u>	–	–	–
Çocuk C	8	<u>5</u>	6	<u>3</u>	7	<u>9</u>	4	1	2

Çalışmada, pozisyon temelli çaprazlamada Sabit Adeti (SA) adı verilen ve arama yönünü ile çocukların ebeveynlere benzeme oranını etkileyen parametre üzerinde durulmuştur.

GA1 olarak adlandırdığımız ve SA'nın sabit olduğu modelde problemde yer alan karar değişkeni sayısı n'e göre belirlenmekte ve aşağıdaki Eşitlik 5'deki gibi hesaplanmaktadır. Burada paydada yer alan 5 değeri denemeler sonucu elde edilmiştir.

$$SA = \left\lceil \frac{n}{5} \right\rceil \quad (5)$$

GA2 olarak ifade ettiğimiz ve SA'nın iterasyonlar boyunca aynı oranda artmasına dayalı yöntemde ise SA Eşitlik 6'daki gibi hesaplanmaktadır. Burada başlangıçta düşük olan SA parametresi daha geniş alanda aramaya imkan verirken algoritmada iterasyon sayısı çoğaldıkça artmakta ve aramaları belirli bölgelerde yoğunlaştırmaktadır. Paydada yer alan 2 ve 8 değerleri GA1'deki 5 değeri orta değer olacak şekilde üst ve alt değerler olarak kullanılmıştır.

$$SA = \left\lceil \left[\left(\frac{n}{2} - \frac{n}{8} \right) \times \left(\frac{\text{iterasyon no}}{\text{maksimum iterasyon sayısı}} \right) + \left(\frac{n}{8} \right) \right] \right\rceil \quad (6)$$

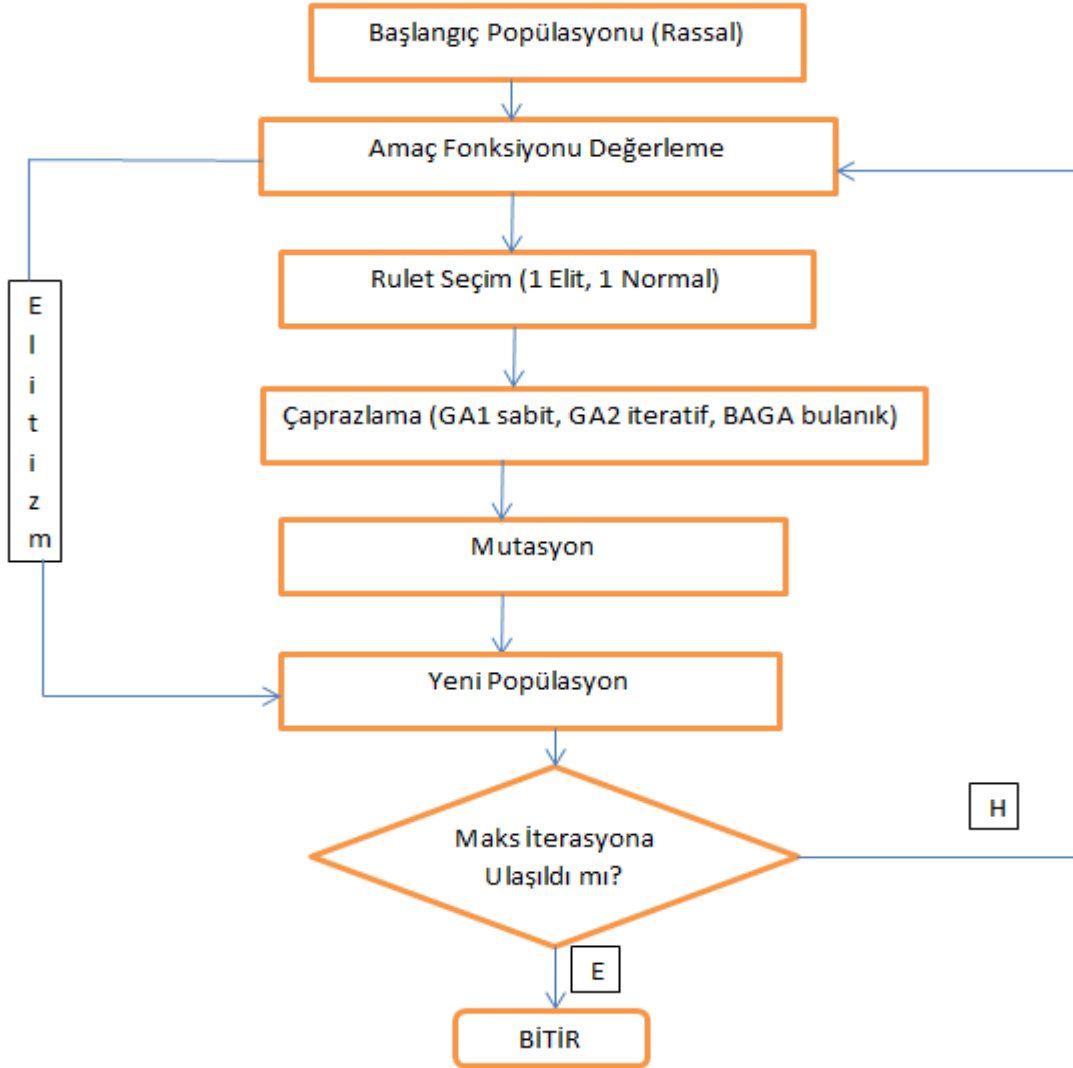
GA'nın bir başka önemli yapısı ve operatörü ise yerel optimumdan kaçınmayı ve çeşitliliği sağlayan mutasyondur. Mutasyon çok küçük olasılıkla yeni oluşturulan çocuk üzerinde meydana gelse de etkili bir operatördür. Çalışmada yer değiştirmeye dayalı mutasyon kullanılırken Mutasyon Oranı (MO) olarak % 10 belirlenmiştir. Yer değiştirmeye dayalı mutasyon ise aşağıdaki Tablo 3'teki gibi olmaktadır.

Tablo 3. GA Mutasyon Yapısı

Çocuk C	<u>8</u>	5	<u>6</u>	3	7	9	4	1	2
Çocuk C _m	<u>6</u>	5	<u>8</u>	3	7	9	4	1	2

Tablo 3'te rassal olarak 1. ve 3. sıralar seçilmiş olsun. O halde Tablo 3'ün ilk satırındaki bu sıralarda bulunan rakamlar yer değiştirip ikinci satırdaki gibi yeni çocuğu oluşturacaktır.

Çalışmada GA yöntemi belirli sayıda nesil üreterek durmaktadır. İterasyon sayısı olarak da görülebilecek nesil sayısı problemin karar değişkeni sayısının 100 katı olarak belirlenmiştir. Şekil 1'de GA'nın genel işleyiş prosedürü akış şeması olarak verilmiştir.

Şekil 1. Genetik Algoritma Akış Şeması

4. BULANIK ADAPTİF ÇAPRAZLAMA İLE GENETİK ALGORİTMA

Sezgisel algoritmaların başarılarında veya başarısızlıklarında parametre değerleri önemli rol oynamaktadır. Parametreler iki farklı anlayışa göre şekillenebilmektedir. Bunlardan ilki algoritma çalışmadan önce iterasyonlarda hangi parametre değerinin olacağı bilinen ve parametre ayarlama olarak ifade edilen yapıyken bir diğeri ise algoritma çalıştırdıktan sonra elde edilen bazı bilgileri kullanarak parametrelerin belirlendiği parametre kontrolü olarak adlandırılmaktadır (Eiben ve diğerleri, 1999, s. 124).

Çalışmada pozisyon temelli çaprazlamada önemi büyük olan SA için parametre ayarlamaya dayalı yaklaşımla belirleyen GA1 ve GA2 modelleri bulunurken, SA'yı bulanık adaptif yaklaşımla belirleyerek parametre kontrolü sağlayan modele BAGA adı verilmiştir.

Herrera ve Lozano (2003) BAGA konseptini inceledikleri çalışmada girdi ve çıktı parametrelerinin bulanık kurallar ile dikkatlice ilişkilendirilerek kullanılması gerektiğine değinmişlerdir. Önerdikleri yöntemde amaç fonksiyonunun iyileşme oranı ile mevcut mutasyon ve çaprazlama oranlarını girdi olarak kullanarak üçgen bulanık üyelik ve bulanık kural tabanları ile mutasyon

oranı ve çaprazlama oranı çıktılarını elde etmişlerdir. Çalışmada kullandıkları test problemlerinde klasik GA'ya göre önerdikleri BAGA'nın daha iyi performans gösterdiğini ifade etmişlerdir. Liu ve Lampinen (2005) BAGA ile ilgili çalışmalarda çaprazlama oranı, mutasyon oranı ve popülasyon büyüklüğü gibi parametrelerin sıklıkla bulanık kurallarla kontrol edildiğini ifade etmişlerdir. Mamdani tipi bulanık çıkarım sistemi kullanarak aynı parametreleri kontrol ettikleri yöntemleri ile sürekli değişken tipine sahip optimizasyon problemlerinde etkin çözüm elde ettiklerini belirtmişlerdir.

Çalışmada kontrol edilen parametre bir başka ifadeyle çıktı parametresi ise çaprazlamada kullanılan SA Payda (SAP) olup girdi parametreleri olarak bulanık adaptif Parçacık Sürü Optimizasyonu (PSO) için önerilmiş olan iki parametre kullanılmıştır. Bunlardan ilki Shi ve Eberhart (2001) tarafından PSO'da kullanılan ve amaç fonksiyonunda iyileşme oranını ifade eden ve Performans İyileşme Oranı (PİO) olarak Eşitlik 7'de hesaplanış şekli verilen parametredir.

$$PİO = \left(\frac{\text{Bulunan En İyi Değer} - \text{Hedeflenen Değer}}{\text{Bulunan En Kötü Değer} - \text{Hedeflenen Değer}} \right) \quad (7)$$

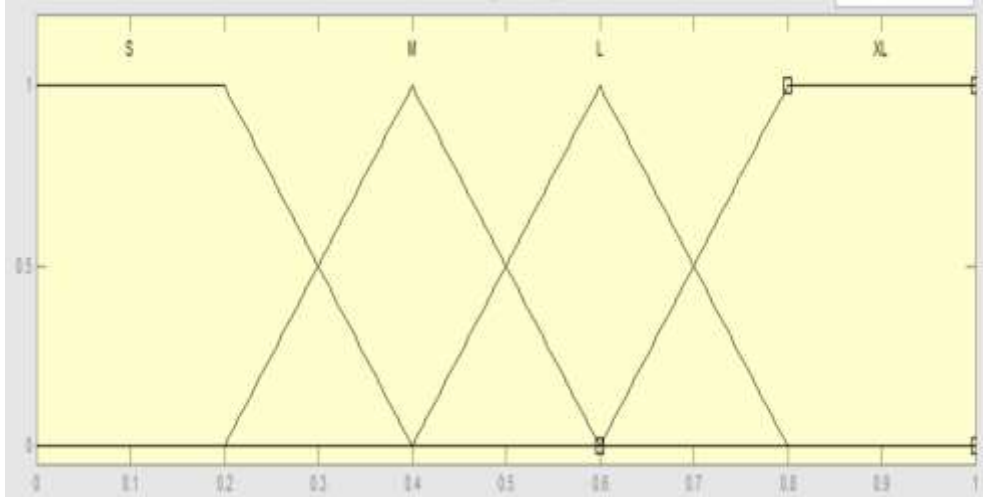
Bir diğer girdi parametresi ise Niknam (2010) tarafından PSO için önerilen Optimumun Değişmeme Oranı (ODO) olarak ifade edilebilen parametre olup Eşitlik 8'de hesaplanma yöntemi verilmiştir.

$$ODO = \left(\frac{\text{Mevcut İterasyon No} - \text{Mevcut Optimumun Bulunduğu İterasyon No}}{\text{Optimumda İyileşme Olmadan Devam Eden En Uzun Seri}} \right) \quad (8)$$

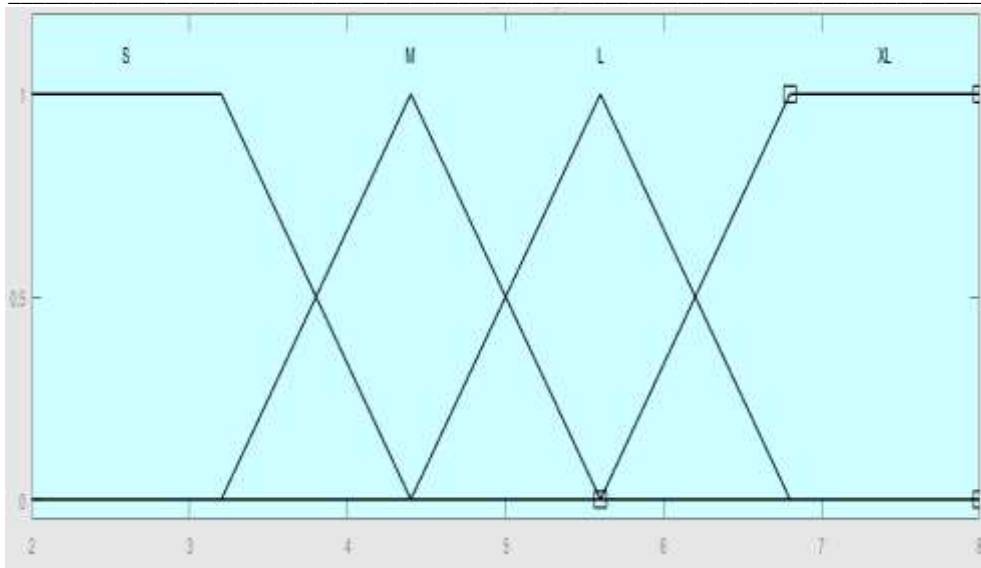
SA değeri ise buna göre problemin karar noktası boyutu ve SAP değeri bulanık girdiler ile Eşitlik 9'daki gibi hesaplanmaktadır.

$$SA = \left[\frac{n}{SAP} \right] \quad (9)$$

Bulanık üyelik fonksiyonları ise değerleri küçük (S), orta (M), büyük (L) ve çok büyük (XL) ifadeleri kullanılarak PİO (0,1), ODO (0,1) ve SA (2,8) aralıkları için Şekil 2 ve 3'te olduğu gibi belirlenmiştir.

Şekil 2. PİO ve ODO İçin Bulanık Üyelikler

Şekil 3. SAP İçin Bulanık Üyelik

Çalışmada kullanılan bulanık kurallar denemeler yardımı ve teorik olarak sonuçlarda iyileşme olduğunda arama uzayını daraltma, sonuçlarda iyileşme gözlenmediğinde arama uzayını genişletme prensibine göre Tablo 4'deki gibi gerçekleşmiştir. Tablo 4'deki kural tabanlarına göre PİO girdi değeri küçük (S) iken ve ODO girdi değeri büyük (L) iken SAP çıktı değeri küçük (S) olmaktadır. PİO büyük (L) ve ODO küçük (S) olduğunda ise SAP büyük (L) olacaktır.

Tablo 4. SAP İçin Bulanık Kurallar

		ODO			
		S	M	L	XL
PİO	S	S	S	S	M
	M	M	M	M	L
	L	L	L	L	XL
	XL	L	XL	XL	XL

5. UYGULAMA

Çalışmada (A quadratic assignment problem library [QAPLIB]) (12.08.2019) kütüphanesinden 12 adet çeşitli sayıda karar noktasına sahip KAP örnekleri önerilen metodun etkinliğini değerlendirebilmek amacıyla kullanılmıştır.

Test problemlerinin çözümü ile GA1, GA2 ve BAGA yöntemleri kıyaslanmıştır. Algoritmaların çözümünde kullanılan parametreler olan popülasyon büyüklüğü, karar noktasının 4 katı iken, ÇO % 80 ve MO % 10 olarak ele alınırken maksimum iterasyon sayısı ise karar noktasının 100 katı olarak belirlenmiştir. Ayrıca, optimizasyon süresince elde edilen en iyi çözüm değiştiğinde yeni çözümün komşuluklarına bakılmıştır. Tüm yöntemlerin MATLAB ortamında, Intel(R) Core(TM) i5-3210M CPU @ 2.50GHz, 2501 Mhz, 2 Çekirdek, 4 Mantıksal İşlemciye ve toplamda 8 GB Ram'e sahip bilgisayarda, problemlere göre 10'ar kez ayrı ayrı çalıştırılmasıyla elde edilen sonuçlar Tablo 5'te verilmiştir. Problemlerin bilinen en iyi çözümleri ile algoritmalara göre elde edilen en iyi çözüm değerleri ve bu değerlerin bilinen en iyi çözümden sapma oranları sonuçlar olarak aktarılan değerler olmuşturlardır. Örnek isimlerinde yer alan rakam değerleri problemin kaç adet karar noktası olduğunu belirtirken, her üç algoritmanın da çalışma hızı benzer olup en küçük karar noktasına sahip örneklerde yaklaşık 0,2 dakikada sonuçlanırken en büyük örnekte

ise 10 dakikaya kadar üstel olarak artış göstermiştir. Yüksek performanslı sistemlerde algoritmanın çok daha hızlı çalışacağı öngörülmektedir.

Tablo 5. GA1, GA2 ve BAGA Hesaplama Sonuçları

Örnek Adı	Bilinen En iyi Çözüm	GA1		GA2		BAGA	
		En iyi Çözüm	Sapma Oranı	En iyi Çözüm	Sapma Oranı	En iyi Çözüm	Sapma Oranı
Nug12	578	578	% 0	586	% 1,37	578	% 0
Esc16a	68	68	% 0	68	% 0	68	% 0
Tai20a	703482	730142	% 3,65	724044	% 2,84	705622	% 0,3
Nug25	3744	3780	% 1	3764	% 0,5	3744	% 0
Tai25a	1167256	1211750	% 3,67	1196340	% 2,43	1189658	% 1,81
Bur26a	5426670	5427776	% 0,02	5432763	% 0,11	5426670	% 0
Tai30a	1818146	1867944	% 2,67	1871988	% 2,88	1856940	% 2,01
Esc32h	438	440	% 0,45	440	% 0,45	438	% 0
Tai35a	2422002	2505712	% 3,34	2487930	% 2,65	2488100	% 2,66
Tai40a	3139370	3266428	% 3,89	3262044	% 3,76	3205430	% 2,06
Wil50	48816	49064	% 0,51	49090	% 0,59	49002	% 0,38
Tai100a	21044752	21758888	% 3,28	21797164	% 3,45	21708198	% 3,05

Tablo 5'deki sonuçlara bakıldığında önerilen parametre kontrolüne dayanan BAGA ile tüm örneklerde parametre ayarlamaya dayalı klasik yöntemlere göre eşit veya daha iyi sonuçlar elde edilmiştir. Problemlerin yarısına yakınında bilinen en iyi değere ulaşabilen BAGA ile 32 karar noktalı Esc32h probleminde en iyi değer elde edilmişken diğer iki algoritma ile en büyük boyutlu olarak 16 karar noktalı Esc16h probleminde en iyi değer bulunabilmiştir. Öte yandan 50 karar noktalı Wil50 probleminde bilinen en iyi değere oldukça yakınsayan sonuca BAGA ile ulaşılmıştır. BAGA için bilinen en iyi değere en büyük sapma % 3 civarı ile çözümü oldukça zor bir problem olan Tai100a'da elde edilmiştir.

KAP için literatürde son dönemde göze çarpan çalışmalar Duman ve diğerleri (2012) ile Dökeroğlu (2017) tarafından gerçekleştirilmiştir. Her iki çalışmada da birçok zor KAP örneğinde bilinen en iyi değerler önerilen algoritmalar ile elde edilebilmiştir. Çalışmalar genel olarak oldukça yüksek performanslı bilgisayar sistemleri üzerinde ve daha geniş arama uzaylarında çalışan başarılı algoritmalar ile gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda önerilen BAGA yaklaşımının arama uzayının genişletilmesi için geliştirilecek akılcı stratejiler ve denemelerin uygun ortamlarda yapılmasının fayda sağlayıcı öngörülmektedir.

6. SONUÇ

KAP önemli bir optimizasyon problemidir. Gerçek hayatta fabrika yerleşiminde ilgili departmanların hangi noktalara yerleşeceği veya bir mikroçipte bulunan elektronik devre sistem elemanlarının bölgesel yerleşimi gibi birçok farklı alanda karşılaşılabilmektedir. Problemin np-zor doğası gereği sezgisel algoritmalar ile çözümü yaygın olarak gerçekleştirilmektedir. Sezgisel algoritmalar, gerçek hayatta karşılaşılan ve matematiksel modeli olsa da kesin çözüm yöntemleri ile çözülmesi imkansız veya çok uzun zaman alabilen problemlerin çözümünde uygun ve yaklaşık çözümleri kısa zamanda üretmek çok kullanışlı ve faydalı olmaktadır. Fakat sezgisel

algoritmaların işleyişinde önemli yer tutan sezgisel parametrelerin belirleniş ve etkin kullanımı arama yönünü etkileyen zahmetli bir işlemdir. Çalışmada önerilen BAGA yöntemi, GA'daki çaprazlamaya dair parametrelerin bulanık adaptif yaklaşımla kontrolüne dayanmakta ve parametre belirleme için algoritma çözüm değerlerini kullanarak kendi başına arama yönlerine karar verebilmektedir. Bulanık adaptif yöntemler ile algoritmalar daha akıllı hale gelerek çözüm performanslarında gelişme kaydedilmektedir. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre önerilen BAGA yönteminin diğer klasik GA yöntemlerine göre daha iyi sonuçlar üretebileceği görülmektedir. Ayrıca, önerilen yaklaşımın özellikle büyük boyutlu problemlerde performansını artırmak için farklı yaklaşımlar ile ele alınması gerektiği düşünülmektedir. Gelecekteki çalışmalarda, önerilen yöntemde kural tabanları ve küme üyelik fonksiyonları üzerinde durularak daha da iyileştirmeler sağlanabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdel-Basset, M., Manogaran, G., Rashad, H., ve Zaied, A. N. H. (2018). *A comprehensive review of quadratic assignment problem: variants, hybrids and applications*. Journal of Ambient Intelligence and Humanized Computing, 1-24. <https://doi.org/10.1007/s12652-018-0917-x>
- Ahuja, R. K., Orlin, J. B., ve Tiwari, A. (2000). *A greedy genetic algorithm for the quadratic assignment problem*. Computers & Operations Research, 27(10), 917-934. [https://doi.org/10.1016/S0305-0548\(99\)00067-2](https://doi.org/10.1016/S0305-0548(99)00067-2)
- Bean, J. C. (1994). *Genetic algorithms and random keys for sequencing and optimization*. ORSA journal on computing, 6(2), 154-160. <https://doi.org/10.1287/ijoc.6.2.154>
- Burkard, R. E., Karisch, S. E., ve Rendl, F. (1997). *QAPLIB—a quadratic assignment problem library*. Journal of Global optimization, 10(4), 391-403. <https://doi.org/10.1023/A:1008293323270>
- Chmiel, W. (2019). *Evolutionary algorithm using conditional expectation value for quadratic assignment problem*. Swarm and Evolutionary Computation, 46, 1-27. <https://doi.org/10.1016/j.swevo.2019.01.004>
- Christofides, N., ve Benavent, E. (1989). *An exact algorithm for the quadratic assignment problem on a tree*. Operations Research, 37(5), 760-768. <https://doi.org/10.1287/opre.37.5.760>
- Cicirello, V. A. (2006). *Non-wrapping order crossover: An order preserving crossover operator that respects absolute position*. In Proceedings of the 8th annual conference on Genetic and evolutionary computation (1125-1132). ACM. doi: 10.1145/1143997.1144177
- Dökeroğlu, T. (2017). *Karesel atama problemi için yeni bir özuyarlamalı paralel güçlü tabu-arama algoritması*. Pamukkale University Journal of Engineering Sciences, 23(5). 559-565.
- Drezner, Z. (2005). *Compounded genetic algorithms for the quadratic assignment problem*. Operations Research Letters, 33(5), 475-480. <https://doi.org/10.1016/j.orl.2004.11.001>
- Duman, E., Uysal, M., ve Alkaya, A. F. (2012). *Migrating Birds Optimization: A new metaheuristic approach and its performance on quadratic assignment problem*. Information Sciences, 217, 65-77.

-
- Eiben, Á. E., Hinterding, R., ve Michalewicz, Z. (1999). *Parameter control in evolutionary algorithms*. IEEE Transactions on evolutionary computation, 3(2), 124-141. DOI: 10.1109/4235.771166
- El-Baz, M. A. (2004). *A genetic algorithm for facility layout problems of different manufacturing environments*. Computers & Industrial Engineering, 47(2-3), 233-246. <https://doi.org/10.1016/j.cie.2004.07.001>
- Gülsün, B., Tuzkaya, G., ve Duman, C. (2009). *Genetik algoritmalar ile tesis yerleşimi tasarımı ve bir uygulama*. Doğuş Üniversitesi Dergisi, 10 (1) 2009, 73-87 <http://journal.dogus.edu.tr/>
- Herrera, F., ve Lozano, M. (2003). *Fuzzy adaptive genetic algorithms: design, taxonomy, and future directions*. Soft computing, 7(8), 545-562. <https://doi.org/10.1007/s00500-002-0238-y>
- Holland, J. H. (1992). *Adaptation in natural and artificial systems: an introductory analysis with applications to biology, control, and artificial intelligence*. MIT press.
- Koopmans, T. C., ve Beckmann, M. (1957). *Assignment problems and the location of economic activities*. Econometrica: journal of the Econometric Society, 53-76. DOI: 10.2307/1907742
- Lalla-Ruiz, E., Expósito-Izquierdo, C., Melián-Batista, B., ve Moreno-Vega, J. M. (2016). *A hybrid biased random key genetic algorithm for the quadratic assignment problem*. Information Processing Letters, 116(8), 513-520. <https://doi.org/10.1016/j.ipl.2016.03.002>
- Larranaga, P., Kuijpers, C. M. H., Murga, R. H., Inza, I., ve Dizdarevic, S. (1999). *Genetic algorithms for the travelling salesman problem: A review of representations and operators*. Artificial Intelligence Review, 13(2), 129-170. <https://doi.org/10.1023/A:1006529012972>
- Lawler, E. L. (1963). *The quadratic assignment problem*. Management science, 9(4), 586-599. <https://doi.org/10.1287/mnsc.9.4.586>
- Lim, M. H., Yuan, Y., ve Omatu, S. (2000). *Efficient genetic algorithms using simple genes exchange local search policy for the quadratic assignment problem*. Computational Optimization and Applications, 15(3), 249-268. <https://doi.org/10.1023/A:1008743718053>
- Liu, J., ve Lampinen, J. (2005). *A fuzzy adaptive differential evolution algorithm*. Soft Computing, 9(6), 448-462. <https://doi.org/10.1007/s00500-004-0363-x>
- Maniezzo, V., ve Colorni, A. (1999). *The ant system applied to the quadratic assignment problem*. IEEE Transactions on knowledge and data engineering, 11(5), 769-778. DOI: 10.1109/69.806935
- Moscato, P. (1989). *On genetic crossover operators for relative order preservation*. C3P Report, 778. <http://www.dmi.unict.it/mpavone/nc-cs/materiale/moscato89.pdf>
- Niknam, T. (2010). *A new fuzzy adaptive hybrid particle swarm optimization algorithm for non-linear, non-smooth and non-convex economic dispatch problem*. Applied Energy, 87(1), 327-339. <https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2009.05.016>
- Potvin, J. Y. (1996). *Genetic algorithms for the traveling salesman problem*. Annals of Operations Research, 63(3), 337-370. <https://doi.org/10.1007/BF02125403>
-

Pulat, M., ve Kocakoç, İ. D.(2017). *Gezgin Satıcı Probleminin Çözümünde Kullanılan Genetik Algoritmanın Parametrelerinin İncelenmesi*. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 21-36. Özel Sayı. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.317858>

QABLIB- <http://anjos.mgi.polymtl.ca/qaplib/> Erişim tarihi: 12.08.2019.

Shi, Y., ve Eberhart, R. C. (2001). *Fuzzy adaptive particle swarm optimization*. In Proceedings of the 2001 congress on evolutionary computation. (1), 101-106. IEEE. DOI: 10.1109/CEC.2001.934377

Syswerda, G. (1991). *Schedule Optimization Using Genetic Algorithms*. In Davis, L. (ed.) Handbook of Genetic Algorithms, 332–349. New York: Van Nostrand Reinhold.

Taillard, É. (1991). *Robust taboo search for the quadratic assignment problem*. Parallel computing, 17(4-5), 443-455. [https://doi.org/10.1016/S0167-8191\(05\)80147-4](https://doi.org/10.1016/S0167-8191(05)80147-4)

Tate, D. M., ve Smith, A. E. (1995). *A genetic approach to the quadratic assignment problem*. Computers & Operations Research, 22(1), 73-83. [https://doi.org/10.1016/0305-0548\(93\)E0020-T](https://doi.org/10.1016/0305-0548(93)E0020-T)

SUMMARY

Introduction: Quadratic Assignment Problem (QAP) is a np-difficult problem type that has application in many different areas. In its model with the same number of locations and facilities, QAP is a type of problem that aims to assign the facilities to the places with minimum cost by considering the flows between the facilities at certain densities and the distances between the places together. While QAP is known as one of the most difficult optimization problems, a large number of evolutionary algorithms have been used in optimization problems where classical methods cannot reach an effective solution and remain stuck at local optimum. The most used and known of these evolutionary algorithms stands out as Genetic Algorithm (GA). The main purpose in the study is to control the algorithm parameters to increase the effectiveness of GA. For this purpose, in the study, a new fuzzy adaptive approach is proposed for the crossover operator. By solving QAP test problems, the efficiency of the fuzzy adaptive GA (BAGA) method that provides parameter control during the algorithm and the classical GA, which operates according to the parameters set before the algorithm started, were evaluated and comparisons were made.

Method: GA is one of the most popular heuristic algorithms that mimic the process of developing and evolving new generations that emerge during the transfer of their genes to each other, adapt to the environment and life conditions more than the previous generations, for the solution of optimization problems.

The most important concept of GA is the cross operator, which determines how to transfer genes between chromosomes. In the study, position based crossover, known to be effective in QAP, was used. In position-based crossing, a constant number (CN) of genes of one chromosome are transferred exactly to the new chromosome, while values from the other chromosome that are not found in the new chromosome are transferred in order. In the study, the model that provides parameter control by determining CN, which is of great importance in position-based crossing, with a fuzzy adaptive approach, is named BAGA. The fuzzy rules used in the study are based on the principle of experimentation and theoretically, narrowing the search space when there is an improvement in the results, and expanding the search space when there is not any improvement in the results.

Findings: In the study, 12 QAP samples with various decision points were used to evaluate the effectiveness of the proposed method. Considering the results, with the BAGA based on the proposed parameter control, equal or better results were obtained in all samples compared to classical methods based on parameter setting. While BAGA, which can find the best known value for the half of the samples, the highest dimension which the best value was obtained is the 32-point Esc32h problem, while the other two algorithms found the best value only in the 16-point Esc16h problem. On the other hand, the result, which greatly approximates the best known value in the Wil50 problem with 50 decision points, was achieved with BAGA. The biggest deviation to the best known value for BAGA was obtained in Tai100a, which is a very difficult problem to solve with around 3%.

Results and Conclusions: Heuristic algorithms are very useful in solving real-time problems that cannot be solved with exact solution methods, or that can take a long time, by producing appropriate and approximate solutions in a short time. But the determination and effective use of heuristic parameters, which have an important place in the functioning of heuristic algorithms, is a troublesome process that affects the search direction. The BAGA method proposed in the study is based on the fuzzy adaptive approach of the parameters related to the crossover in GA

and can decide its search directions by using algorithm solution values for parameter determination. With fuzzy adaptive methods, algorithms become smarter and improvement in solution performance is achieved. According to the results obtained in the study, it is seen that the proposed BAGA method can produce better results than other classical GA methods. In addition, it is thought that the proposed approach should be handled with different approaches in order to increase its performance especially in large-scale problems. In future studies, it is thought that further improvements can be achieved by emphasizing rule bases and cluster membership functions in the proposed method.

THE PSYCHOSOCIAL ANTECEDENTS OF THE ACCOUNTING DIGITAL TRANSFORMATION OF THE COMPANIES: A MODEL PROPOSAL IN TERMS OF THE TECHNOLOGY ACCEPTANCE THEORY

Nezvat GÜNGÖR¹

Cem Güney ÖZVEREN²

Selçuk YEKE³

Citation/©: Güngör, N., Özveren, C.G., and Yeke S. (2020). The psychosocial antecedents of the accounting digital transformation of the companies: a model proposal in terms of the technology acceptance theory. *Hitit University Journal of Social Sciences Institute*, 13(1), 36-55. doi: 10.17218.hititsosbil.740045

Abstract: This study was carried out to present a conceptual model about accounting digital transformation. Literature was deeply reviewed to determine relationships within conceptual model. The foundation of accounting digital transformation was based on technology acceptance model. In this direction, organizational, social and individual factors influencing technology acceptance through perceived usefulness of technology and perceived ease of use technology were formed within the conceptual model. Effects of attitude towards technology on intention to use technology and actual technology usage were examined. Behavioral and managerial antecedents of attitude towards technology and actual technology usage were handled within the conceptual model. Furthermore, new technologies in accounting were researched to realize from which area is begun to accounting digital transformation. As a result, it was purposed to present a conceptual model for companies that try to begin accounting digital transformation.

Keywords: Digital Transformation, Technology Acceptance Model, Emerging Technologies, Psychosocial Antecedents, Accounting Profession

Muhasebe Alanında Şirketlerin Dijital Dönüşümünün Psikososyal Öncülleri: Teknoloji Kabul Teorisi Üzerine Bir Model Önerisi

Atıf/©: Güngör, N., Özveren, C.G., and Yeke S. (2020). Muhasebe alanında şirketlerin dijital dönüşümünün psikososyal öncülleri: teknoloji kabul teorisi üzerine bir model önerisi. *Hitit University Journal of Social Sciences Institute*, 13(1), 36-55. doi: 10.17218.hititsosbil.740045

Özet: Bu çalışma muhasebe alanında dijital dönüşüme yönelik kavramsal bir model ortaya koyabilmek için gerçekleştirilmiştir. Model kapsamında yer alan ilişkileri belirlemek üzere derinlemesine literatür taraması yapılmıştır. Muhasebe alanına yönelik dijital dönüşüm Teknoloji Kabul Modeli'ne dayanarak açıklanmaktadır. Model kapsamında algılanan fayda ve algılanan kullanım kolaylığından oluşan Teknoloji Kabul Modeli'ni etkileyen bireysel, örgütsel ve sosyal faktörler oluşturulmuştur. Teknolojiye karşı tutumun teknoloji kullanma niyeti ve mevcut teknoloji kullanımı üzerindeki etkileri incelenmiştir. Teknolojiye karşı tutumu ve mevcut teknoloji kullanımını etkileyen davranışsal ve yönetsel faktörler model kapsamında ele alınmıştır. Bununla birlikte hangi alanda dijital

Makale Geliş Tarihi: 9.5.2020 Makale Kabul Tarihi: 21.6.2020

¹Sorumlu Yazar, Arş.Gör., İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi, nevatgungor@istanbul.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0001-9883-1985>

²Arş.Gör.Dr., İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi, cem.ozveren@istanbul.edu.tr://orcid.org/0000-0001-9435-6662

³Arş.Gör., İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi, selcuk.yeke@istanbul.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0002-1953-6222>

dönüşümün gerçekleşmeye başladığını ortaya koyabilmek için muhasebe alanındaki yeni teknolojik gelişmeler araştırılmıştır. Sonuç olarak, bu çalışma doğrultusunda muhasebe alanında dijital dönüşüm gerçekleştirmek için çaba gösteren şirketlere yönelik kavramsal bir modelin sunulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Dijital Dönüşüm, Teknoloji Kabul Modeli, Yeni Teknolojiler, Psikososyal Öncüller, Muhasebe Mesleği*

1. INTRODUCTION

It is an undeniable fact that digitalization is now everywhere in our life. Based on this fact, the digitalization process is perceived differently for each institution, while some institutions turn this innovation into an opportunity, some institutions may resist this transformation process or encounter the resistance of employees, therefore, they can perform digitalization more slowly. It is evident that, no matter how late, digitalization is the inevitable end of any company in today's business world. Therefore, it is important to realize this change process with the least cost and the fastest way. In this article, how the companies go through the digitalization processes in their accounting departments, the impact of the company's corporate culture and other psychosocial factors such as senior management support on the digitalization process will be discussed and a model proposal will be presented within the scope of the Technology Acceptance Model (TAM).

When the historical background of the management area is analyzed, it is understood that the value of human increases with each passing time. Moreover, it is thought that human being considered as one of the inputs of production in the past is the most important resource today, and in the future, it will be used to value the word for the human in working life. Technological advances and the increasing availability of automation in business life have paved the way for people to take positions in where they will use their psycho-social skills and mental abilities by pulling them from relatively simple jobs that machines and software will do.

In recent years, the advancement of technology and digitalization has affected the business world, especially the accounting profession. Companies keeping up with these changes made their activities effective and productive and gained competitive advantage.

2. EMERGING INFORMATION TECHNOLOGIES IN ACCOUNTING PROFESSION

Information technologies enable the processes of recording, storing, processing and transforming data into information and transferring this information to relevant interest groups, and shortening and facilitating these processes. As the information is shared quickly and economically all over the world and the interaction is gradually increasing, businesses have started to carry out their activities completely or mostly in digital channels (Nagy et al., 2018).

Information technologies, which are highly preferred by individuals and organizations, are in continuous development and have become an important part of both social life and business world today. The developments in information technologies will lead to changes in the accounting profession (IFAC, 2017). With the developments in information technologies, it has become inevitable to adapt technologies such as artificial intelligence, blockchain, big data, cloud computing and internet of things, which contribute to the processes of producing, processing and storing financial information for the accounting profession.

Artificial intelligence, blockchain, cloud computing and internet of things, which are the most widely used technological tools that cause changes in the accounting profession, are described in this section.

2.1. Artificial Intelligence in Accounting

Artificial intelligence is the name given to computers equipped with capacities specific to human intelligence such as information acquisition, perception, vision, thinking and decision making (Perez et al., 2018). Artificial intelligence is widely used in businesses operating in different sectors today. For instance, astronomy, construction, agriculture, sports, education and healthcare so on (TIDE, 2017).

The benefits of artificial intelligence on accounting profession are summarized below (Boillet, 2018):

- Automatically recording accounting transactions.
- Fraud detection via machine learning
- Analyzing unstructured data

2.2. Blockchain in Accounting

Blockchain is an accounting technology. It is concerned with the transfer of ownership of assets, and maintaining a ledger of accurate financial information. But today it is used in various areas of activities by several sectors and firms. For example, currency, e-commerce, international payments, contracts, supply chain military etc. (Türkmen and Durbilmez, 2019, p.32).

The advantages of blockchain technologies to the accounting profession are presented below (Blasea, n.d.):

- Traceability, transparency and data loss prevention
- Automation
- Access / Availability
- Security
- Fast Payment
- Cost and Time Savings

2.3. Cloud Computing in Accounting

Today, countries like the United States, United Kingdom, Germany, Japan, South Korea and Turkey are making large investments to cloud computing. Microsoft, Google, Apple, Amazon and IBM etc. companies offer products and services to individuals and businesses. (Carey, 2020)

As in many other fields, cloud computing seems to be increasingly used in accounting profession. Cloud computing provides important advantages especially for firms and organizations in today's business world. The most prominent advantage of cloud computing is its great cost savings. In addition to lowering the operating costs, being useful and providing unlimited storage increases the use of cloud computing. The advantages of cloud computing for accounting profession are summarized below (Macquarrie, n.d.):

- Anytime, anywhere access
- Better security
- No installations or updates required
- Automatic backups
- No startup costs or long-term commitments
- Platform agnostic

2.4. Internet of Things (IoT) in Accounting

The Internet of Things (IoT) is the communication network where objects or devices are connected with each other or with larger systems (Thibaud et. al., 2018, p. 79). As of 2018, there are approximately 22 billion devices connected to the internet around the Globe. Considering the increasing usage area and demand, the number of devices included in the internet in 2025 is expected to reach 39 billion, and in 2030 it is expected to reach 50 billion (Statista, n.d.).

With the IoT, it will be possible to control the stock status, warehouse entrances and exits, as well as the completeness and accuracy of physical material assets, without human factor. Moreover, with this emerging technology, accounting and auditing activities will be facilitated by decreasing cash payments and easier banking transactions. (ICAEW, 2019).

The main areas of usage of Internet of Things technology are summarized below: (Suresh et al. 2014, p. 6):

- Smart Environment
- Smart Building
- Supply Chain
- Agriculture
- Healthcare
- Security
- Logistic and Transportation

IoT could help improve accounting practices in a range of areas, including (ICAEW, 2019):

- data quality,
- transaction processing,
- asset, revenue, cost and risk analysis,
- product quality and
- employee performance

3. TECHNOLOGY ACCEPTANCE MODEL (TAM)

The Technology Acceptance Model (TAM) provides benefits to researchers and practitioners in the process of explaining human behavior at the point of whether individuals use technology or not (Davis, 1989). The origin of model comes from Fishbein and Ajzen (1975)'s The Theory of Reasoned Behavior (Madden, Ellen and Ajzen; 1992). Fishbein and Ajzen (1975) investigated whether the scales used to measure attitude and behavior in some studies by examining the research conducted on the attitude-behavior relationship. They found that the relationships were significant and reached the conclusion that attitudes should be evaluated in explaining the behavior. This theory is an important perspective for studies explaining attitude and behavior in the field of social psychology. In terms of this theory, attitude towards behavior and subjective norm effect the behavioral intention and behavioral intention effects behavior as shown in Figure 1.

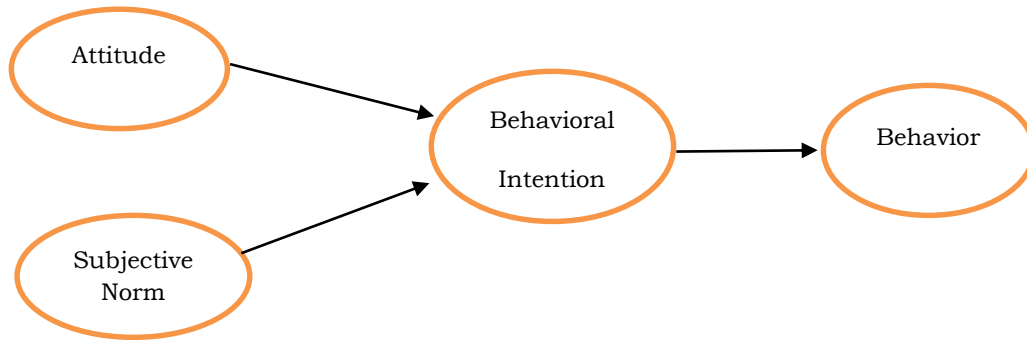

Figure 1.The Theory of Reasoned Behavior

Source: Fishbein, M., Ajzen, I. Belief, attitude, intention and behavior: An introduction to theory and research. Reading, Mass.: Addison-Wesley, 1975.

Ajzen and Fishbein (1977) stated that behavioral criteria in terms of observation includes four specific elements. That is,

- a given action is always performed with respect to
- a given target,
- in a given context, and
- at a given point in time

In terms of this theory, it is stated that human behavior is influenced by a number of factors. The determinant of the behavior is the intention of individuals regarding certain kinds of actions. In terms of the model, attitude towards behavior and subjective norms effect behavioral intention, this intention turns into behavior. Behavioral intention refers to the tendency of the person to do a certain behavior or not. Attitude about behavior defines the positive or negative evaluation of the person who will show the behavior against the realization of that behavior (Ajzen and Fishbein, 1980).

Subjective norms correspond to perceived social pressure in order to do or not do something. The opinion of whether individuals or groups that are important to the person to approve the behavior of the person is one of the determinants of the intention to do that behavior (Ajzen and Fishbein, 1980).

Ajzen and Fishbein (1980) stated The Theory of Planned Behavior as they extended Theory of Reasoned Action. In terms of this theory, perceived behavioral control is also an important factor for the intention to turn into behavior. Because the conditions of occurrence of behaviors and time may not be appropriate for this. In such cases, the necessity of Perceived behavior control has emerged. This shortcoming, seen in The Theory of Planned Action, was placed in the model as "Perceived Behavioral Control" in Theory of Planned Behavior (Kağıtçıbaşı, 1999)

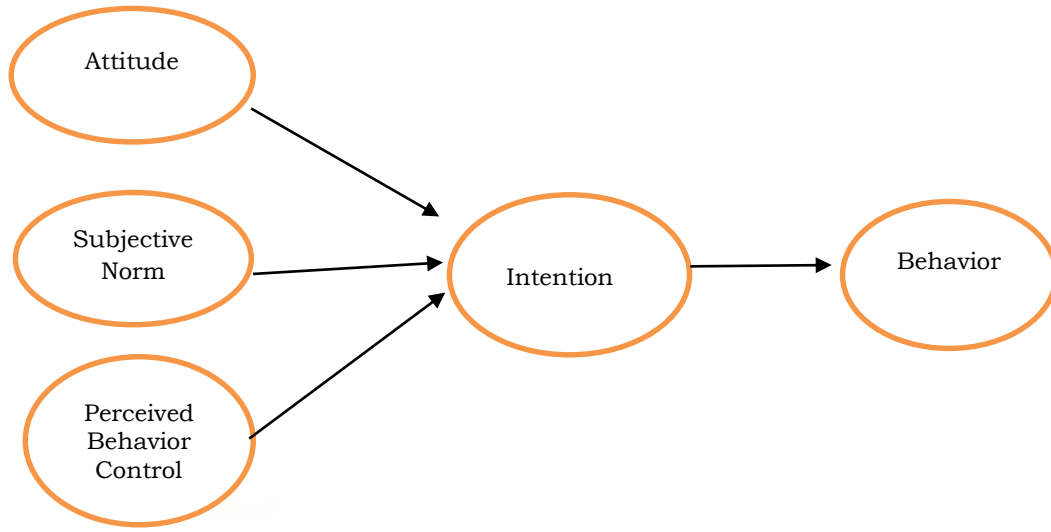

Figure 2. The Theory of Planned Behavior

Source: Ajzen, I. and Fishbein, M. (1980). *Understanding Attitudes and Predicting Social Behavior* New Jersey: PrenticeHall, Englewood Cliffs.

According to Theory of Planned Behavior as shown in Figure 2, the social behavior of people is under the control of certain factors and is caused by certain reasons and occurs in a planned way. Perceived behavioral control in the Theory of Planned Behavior was added to the Theory of Reasoned Action later, thus changing the name of the theory. Perceived behavioral control refers to how easy or difficult it is for a person to perform a behavior. It is the belief that the person is under his control to carry out the behavior in question. Attitude towards behavior refers to positive or negative evaluations about behavior. Subjective norms briefly explain what other people think about this behavior. These three factors define intention of the behavior. At the end of the study, this intention may turn in behavior or not (Sentosa and Mat, 2012).

When evaluated within the scope of both theories, if the individual's attitude towards behavior is positive, it is thought that this behavior will be evaluated positively by the reference circles, and if the control perception towards behavior is strong, the intention towards behavior will be stronger and the potential of intention to turn into behavior (Kağıtçıbaşı, 1999).

The usage of information system is vital for conforming today's business life. According to related literature, there are different factors affect the intention of using of information systems. Kijisanayotin et al. (2009) stated that usage of technology and user's acceptance are important factors that affect the intention of using information technologies. In terms of Taherdoost and Masrom (2009)'s study, ease of use, maintaining of control, usefulness and flexibility are another important factors.

The Technology Acceptance Model (TAM) developed by Davis (1986) based on the Theory of Reasoned Action (TRA) that argues that the use of technology is affected by the individual's attitude towards using technology, analyzes the individual's behaviors of accepting and using information technologies. (Venkatesh, Morris, G.B. Davis and F.D. Davis, 2003). In terms of the original form of this model, there are six variables as effect technology usage of people (Ma and Liu, 2004):

- system usage
- attitude toward use
- external variables
- perceived ease of use,
- perceived usefulness,
- behavioral intention to use

Davis (1989) carried out many of studies to validate perceived usefulness and perceived ease of use. At the end of these studies, he found that perceived ease of use can be considered as an antecedent of perceived usefulness.

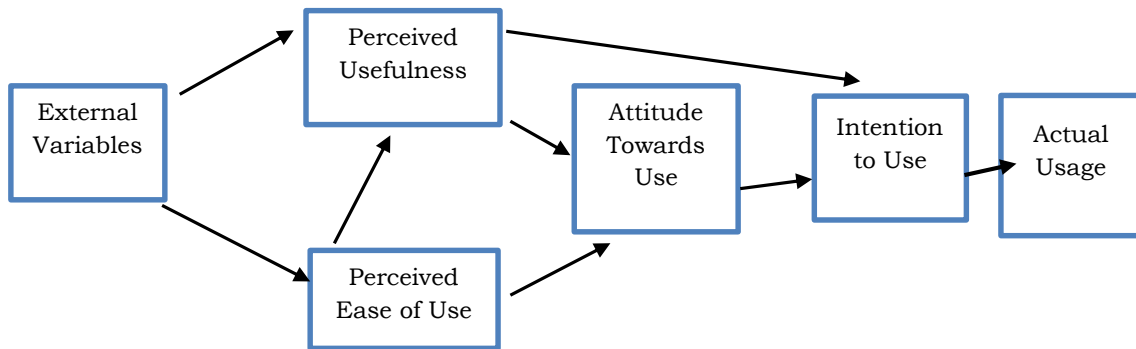

Figure 3. The Technology Acceptance Model

Source: Davis (1989) pp. 319-340.

According to the related model as shown in Figure 3, external variables, perceived usefulness and perceived ease of use effect attitude towards use of technology together. This attitude towards technology usage effects intention to use. At the end of the process, this intention may turn into behavior (this behavior refers to the usage of technology) or not (Davis, 1989).

4. CULTURAL MANNERS IN TERMS OF TECHNOLOGY ACCEPTANCE MODEL

In the related literature, there are some studies as analyzed the moderating effect of culture in Davis (1986)'s Technology Acceptance Model (Straub and Brenner, 1997; McCoy, Everard and Jones, 2005; Zakour, 2004). In terms of these studies, cultural effect was measured by using Hofstede (1980)'s cultural model and two or more countries were compared, so national culture's effect is used in these studies. While taking account these studies, country's uncertainty avoidance may be thought as an important factor effects technology usage of people (Lai, 2017). By this present study, the effect of organizational culture is analyzed.

Organizational culture consists of norms, interactions, activities, expectations, assumptions, beliefs, attitudes and values shared by members of the organization. One of the most important researchers in this field, E. Schein (1985) has defined organizational culture as the basic assumptions in a certain organization that a group created and developed to solve the problems of integration. According to Peters and Waterman (1995), organizational culture is defined as a structure consisting of dominant and shared values, reflected to the employees with symbolic meanings, slogans, consisting of stories, beliefs and fairy tales within the organization.

Although the concept of organizational climate is sometimes used in place of the concept of organizational culture in the relevant literature, organizational climate has a different meaning. Organizational climate defines a complex structure that includes an individual evaluations of the

work environment (James and James, 1989; Neal and Griffin, 2000). The dominant definition of organizational climate in the related literature is employees' shared perception of organizational practices, events and procedures (Patterson et al., 2005).

The study carried out by McDermott and Stock (1999) shows that cultural characteristics as placed in Competing Values Model (Quinn and Kimberly, 1984) effect the advanced manufacturing technology implementation outcomes. In terms of this model, there are two dimensions (Denison and Spreitze, 1991):

- First dimension refers to the demands of flexibility and control.
- Second dimension refers to conflicting demands coming from environment and internal organization.

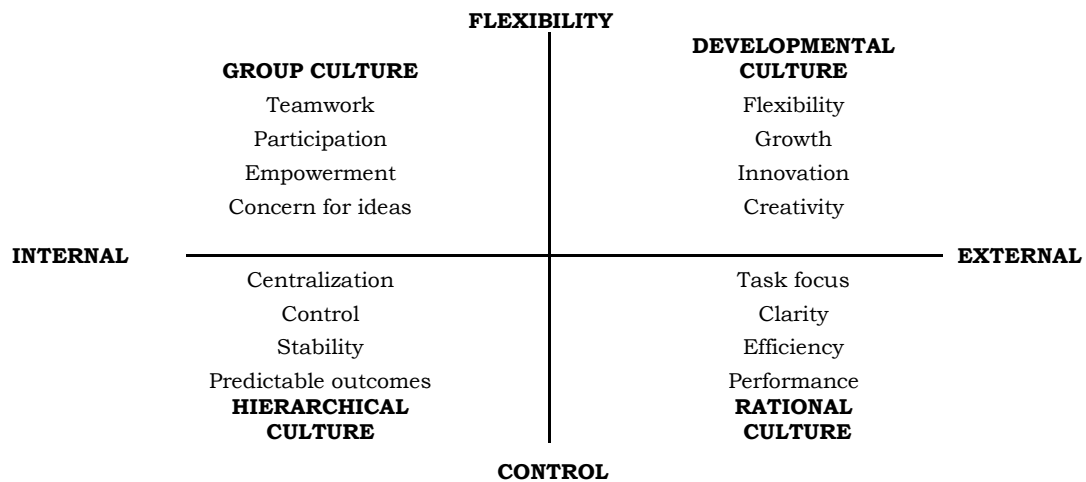

Figure 4. Quinn and Kimberly's Competing Values Model

Source: Kimberly and Quinn (1984).

According to Quinn and Kimberly's model as shown in Figure 4, there are four different organizational culture types in terms of two dimensions as called flexibility\control and internal\external demands. For developmental cultures, they are more focus on external environmental demands and their processes are more flexible. At the end of the this mentality, innovation and creativity are the primary values for these cultures. Group cultures' processes are also flexible but these organizations are more related with internal demands. So, empowerment, teamwork and ideas are the main values in these organizations. For hierarchial cultures, they are more focus on internal demands and managerial control is the main tool for each process. For this reason; centralization, control and stability are important values. Rational cultures are also more sensitive to internal demands they carry out the related processes in flexible way. They are more task focus and efficiency in organization (Denison and Spreitze, 1991).

Another study implemented by Zammuta and O'Connor (1992) stated that flexible organizations are more successful in implementing of advanced manufacturing technology McDermott and Stock (1999). In terms of Competing Values Model, technology acceptance and implementation is considered high in more flexible organizations while comparing less flexible ones. According to Peters and Austin (1986), commercial innovation is more likely to be applied in decentralized organizations while comparing centralized organizations (Claver et al., 1998). According to longitudinal study carried out by Harper and Utley (2001):

Flexibility, team oriented work, autonomy, trust and sharing information freely is positively, predictability, compliance, carefulness, preciseness and rule orientation is negatively correlated with successful information technology implementation.

5. MANAGERIAL ANTECEDENTS OF DIGITAL TRANSFORMATION

Digital transformation means the combined effects of various digital innovations bringing about novel actors (and actor constellations), beliefs, values, structures and practices that alter, threat, relocate or consummate existing rules of the game within organizations and fields (Hinings et al., 2018, pp.55). In addition to cultural and behavioral factors affecting the digital transformation in terms of The Technology Acceptance Model, also it is expected that managerial factors significantly affect the digitalization process of companies. The most important managerial factors can be leadership, organization structure and institutionalization along with cultural and behavioral factors to discuss digitalization process. While leadership is embraced as personal factor, organization structure and institutionalization are embraced as organizational factors which affect the digitalization process. Leadership attributes may be substantial factors whether digitalization starts or not. Organization structure and institutionalization are related with regulation of inter-organizational. Efficiency of organization structure and whether institutionalization is present or not may have influence on digitalization process (Sainger, 2018; Schwer and Hitz, 2018; Hinings et al., 2018).

Firstly, leadership is mentioned as a factor which influences on digitalization process. Leadership can be defined as the process of influencing and directing the activities of others to carry out personal and group goals under prescribed conditions. So leadership is a process related to what leader does. Within the frame of leadership definition, a leader plays an important role in influencing the others and inspiring to others, encouraging the others to behave throughout prescribed goals. Shortly, if there is a group that follow a person, the person is leader. Attributes, behavior and decision of business leader influence the group that follow the leader (Koçel, 2020, p.585). It is inevitable that organizations which undergo a digital transformation should have the appropriate leaders to maintain stability and secure successful results throughout the change and after the transformation is complete (Sow and Aborbie, 2018, p.143). Digital transformation is fundamentally about change which requires leadership because leadership is all about changes rather than stability. Leader plays important role for bringing and implementing all changes in the organization. Stakeholders also expect the same from leaders to take responsibility for organizational transformation. The successful transformation of an organization in this digital era commonly depends on how leaders of that organization accept and infuse work culture where digital technology is used as a tool for integrating information in real time rather than being solely dependent on technology. For example, Kodak's dropping from being the market leader was the result of leader's lack of foresight to understand change of customer expectation. The company paid attention to develop only digital technology which is one of strategic business unit without making necessary changes in its existing business model to inculcate these technologies or provisions to cope up with emerging digital market and changing customer requirements. The company's people, knowledge and infrastructure became obsolete and company failed to adopt to changes in the environment (Sainger, 2018, p.2).

In order to become absolutely digital, it is needed the vision which is established by both digital capabilities and leadership capabilities. It is mentioned that leadership capabilities in digital world involve a transformative vision of the organization's digital future, the achievement to participate every member of organization by influencing them about digitalization and the development of the competencies needed in the digitalization process (Larjovuori et al., 2016, p.1144). To get good

outcomes at competition, leaders will be needed to adopt automation that is a tool of digitalization. Due to automation, companies can enable benefits such as quality, speed and efficiency. Automation represents both hope and challenge. Machines can take on work that is routine, dangerous, or dirty, and may allow us all to benefit our inherently human capabilities more entirely. Therefore it is pointed out that leaders will be prepared for a more automated forthcoming by revealing diverse skills, maximizing training and ensuring robust economic growth (Manyika et al., 2017, p.20).

Organizational structure is another factor that affect the digitalization process. Companies need to be able to adapt more quickly to more rapidly changing world. Companies realize to change arising from digital transformation and need a properly formed organization structure. Focusing and improving on functions of hierarchical organizations is not sufficient to succeed digital transformation. Hierarchically organizations have to allow for expanding span of control, being more creative and self-organizations. To achieve the acceleration needed in the digital world, a new organizational form can be formed. This organization form includes more decentralized management and more responsibility given to employees. This makes employees feel more motivated and deliver better results (Schwer and Hitz, 2018, p.10). This form is known as a living organism. A living organism that is a type of organization structure mobilizes quickly and empowers the employees. It evolves to thrive in an unpredictable, rapidly changing environment. A living organism has an agility that is an organizational competence. It is cited that agile organization has well-aligned and consistent IT interfaces, also well-maintained, easy-to-access and easy-to-navigate databases. Agile organization is able to integrate a range of emerging technologies with delivery practices into organization and company to build, implement and maintain these tools and interfaces (Kristensen and Shafiee, 2019, pp.4-9). Therefore, it can be commented that agile and not hierarchical organizations is open to digital transformation. It is thought that this organization has competency to complete digital transformation throughout functions of business (Verhoef et al., 2019, pp.5-8).

Digitalization is a process that forces top management to rethink some basic structures. Progress in technology causes that companies need to restructure their organizational structure, transform their departments, and develop new management models. Most of these changes begin as a result of new basic technologies that are essential for organizational renovation (Mežnar, 2018, p.349). These technologies provide greater information to employees. Owing to easy access to information, for any given decision they face employees will be better able to find out how their decision selections engage with the other decisions being made that are most closely related to their own area of work, how they relate to company objectives and targets, and how well their options align with industry practices. Furthermore, information technology can enable decentralized organization structure. It eases increased communication and coordination between decentralized decision makers and pivotal planners and upper management by producing information efficiency (Dewett and Jones, 2001, pp.328-329).

Another factor that affect the digitalization process is institutionalization. It is defined as a structure dominated by rules on communication and mutual influence in all matters. In other words, institutionalization can be defined as the fact that companies have a long-termed life without depending on people (Uzun, 2013, p.26). For example, ways of address and greet, reward and punishment methods, decision making styles, ways of establishing a dialogue with customers, etc. actions and behaviors may be institutionalized. Similarly, attitude of companies' founder towards employees may be related with institutionalization. Critic factor in here is that behaviors and actions become habitual by repeating.

Institutionalization in specially Turkey is perceived as managerial efforts which try to transform into organizations prioritizing continuity and moving away from centralized management perspective in executing of work and determining of responsibilities (Ulukan, 2005, pp.31-32). It is known that institutionalization is a basic argument of new institutional theory. New institutional theory reflects a school that pushes organizational rationality with its emphasis on institutions and symbols in organizational literature. According to new institutional theory, organizations have to consider social and environmental conditions rather than rational decisions to provide legitimacy and self-existence. Institutionalization and institutional isomorphism are an essential process to provide legitimacy and gain resource for organizations (Özcan, 2011, p.307). The institutionalization of a company implies occurring a system in the company. Therefore, it is required that companies have a structure that is based on professional management style. The founder of company has to give support to forming a structure that is unconnected from people so as to ensure institutional foundation in the company. Continuity of work is not based on a person. Even if person changes, a system has to be formed to continue work without disruption (Alayoğlu, 2003, p.65).

Institutionalization which states that there should be a model based on system rather than a person in companies, has some indicators about formation of institutionalization. These indicators are able to be explained as company constitution, professionalization, effective an organization structure, delegation, management insight, decision making style and effective a communication system (Yazıcıoğlu and Koç, 2009, p.500). Institutional work that is constituted in consideration of these indicators can help conceptualize transformation is put into practice by actors aiming at removing an established institution. For example, abolishing of traditional reporting involving high administrative burden and generating a new form of reporting that is based on various principles aiming at reducing the burden are type of institutional work (Troshani et al., 2018, p.18). In this direction, institutional work can be described as practices of individual and collective actors aiming at creating, maintaining, and disrupting institutions (Lawrence et al., 2011, p.52). Institutional work includes creative and knowledgeable work of actors which may or may not achieve its desired ends and which interacts with existing social and technological structures in unintended and unexpected ways (Lawrence and Suddaby, 2006, p.219).

There are some novel institutional arrangements which are issue for digital transformation. These sorts are digital organizational formats, digital institutional platforms and digital institutional building blocks. From this viewpoint, an institutional perspective calls us to examine how these novel arrangements achieve social approval (i.e. legitimacy) in the eyes of critical stakeholders and their interaction with existing institutional arrangements. Institutionalization challenges and existing institutional arrangements are main arbiters in determine whether and how novel arrangements achieve acceptance (Hinings et al., 2018, pp.54-57). Institution, coordinating mechanisms of various types and existing institutional arrangements become essential to understanding value co-creation. It can be said that narrative of value co-creation develop into one of resource-integrating, mutual-service-providing actors, co-creating value through holistic, meaning-laden experiences in nested and matching up with service ecosystems. Value-creating actors are coordinated through institutions and institutional arrangements (Vargo and Lusch, 2016, p.7). It is thought that value-creating actors cannot make a decision about digital transformation without considering institutional arrangements. Because value-creating actors are be able to affect from institutional arrangements and act upon institutional arrangements. It can be said that digital transformation is issue at institutions which are reconstituted as co-create value (Akaka et al., 2017, pp.2-6).

6. METHODOLOGY

6.1. Goal of the Research

In this study, it is aimed to determine antecedents of digital transformation in Turkish SMEs. Within this framework it is planned to propose a conceptual model in regards to antecedents of digital transformation. Conceptual model involves behavioral and managerial antecedents of digital transformation in the accounting profession. Organizational culture is handled as behavioral antecedent and leadership, organization structure and institutionalization are examined as managerial antecedents of digital transformation. However the leadership, organization structure and institutionalization that are not mentioned in The Technology Acceptance Model are also added to conceptual model and actions of companies towards digitalization in the accounting profession are discussed. Variables such as attitude towards technology and intention to technology in Technology Acceptance Model are explained within Theory of Planned Behavior. Therefore, it can be said that behavioral and managerial antecedents of digital transformation are based on theories which take part in literature.

6.2. External Variables of the Model

Subsidiary sources are used to determine antecedents of digital transformation. Especially databases, articles, journals and internet sources are benefited to gather data. Furthermore, significant relationships were formed in the model by obtaining prior researches about digital transformation.

This subsection reviews external variables of the model as determined. External variables of the model are:

- Organizational factors
- Social factors
- Individual factors.

Organizational factors

Igbaria et al. (1997) considered organizational factors as external variable. They categorized organizational factors as internal and external factors. The internal factors consist of internal support, internal training, and management support. The external factors comprise external (shareholder) support and external training. According to their research management support and external support have more impact on technology adoption than internal support and internal training in SME's. (Igbaria et al., 1997). Both have positive effects on technology acceptance through perceived usefulness and perceived ease of use (Igbaria et al., 1997). Thompson et al. (1991) did not find any significant effect of organizational factors on the PC usage and Venkatesh et al. (2003) found the direct effect of organizational factors on usage behavior, which is controlled by gender, age, experience and volunteering. Kim et al. (2009) found that organizational factors affected technology acceptance of internal auditors.

Based on Kim et al (2009) and other literature, organizational factors are determined as internal support, internal training and management support.

Social factors

Malhotra and Galletta (1999) investigate the importance of social factors in the Technology Acceptance Model. They obtained that identification and internalization had a positive effect on

technology usage. But, they determined that compliance had a weak negative effect on technology usage.

The effect of the subjective norm on technology acceptance led to contradictory results. Davis et al. (1989) stated that there was no significant relationship between social norms and usage. While Mathieson (1991) did not find a significant effect on the intention of the subjective norm, Taylor and Todd (1995) did find a significant effect on intention.

Venkatesh and Davis (2000) explained the impact of the social impact process (subjective norms, volunteering and image) on the acceptance of technology. The social impact process significantly affects technology adoption through perceived usefulness. Subjective norms are positively related to intention and are controlled by experience and volunteering, and are also negatively related to perceived usefulness and controlled by experience. They positively influence image and image positively affects perceived usefulness. (Venkatesh and Davis, 2000). According to Kim et al. (2009), social factors have no effect on internal auditors' technology acceptance.

Based on Kim et al (2009) and other literature, social factors are determined as internalization and corporate image.

Individual Factors

Individual factors are also used as cognitive factors (Venkatesh and Davis, 2000) and personal factors in Social Cognitive Theory (Compeau and Higgins, 1995). It has been shown that individual factors such as job relevance, output quality and demonstrability were important determinants of technology acceptance and affect technology acceptance through perceived usefulness (Venkatesh and Davis, 2000). Kim et al. (2009) found that individual factors have a significant impact on internal auditors' adoption of technology.

Based on Kim et al (2009) and other literature, individual factors are determined as job relevance, output quality and result demonstration.

6.3. Model of The Research

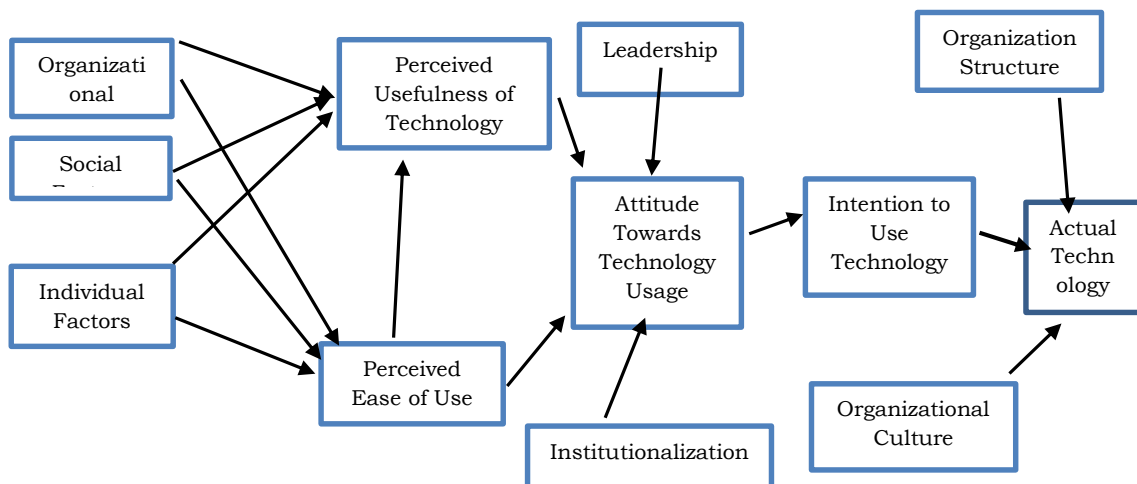

Figure 5. Model of the Research

In terms of the research model as shown in Figure 5, some organizational factors, social factors and individual factors effect perceived usefulness of technology. Perceived ease of use also effects perceived usefulness of technology. According to research model, both perceived ease of use and perceived usefulness of technology effects attitude towards technology usage together. Leadership

style and institutionalization also effects this attitude towards technology usage. Attitude towards technology is the primary determinant of usage intention to use technology. As known from the social psychology literature, not every intention can be expected to turn into behavior. In this model, the intention to use technology can be turned into behavior to the extent that organizational structure and organizational culture allow, that is, the usage of technology in accounting transactions may increase.

6. RESULTS

In this study, it was formed a model proposal that is relation to antecedents of accounting digital transformation. Behavioral and managerial antecedents were presented to explain accounting digital transformation. But difference of this research rather than another studies about digital transformation is based on a theoretical background. It was propounded that technology acceptance model is key factor in the acceptance process of digital transformation. Particularly, technology acceptance and intention to use technology are influenced from attitude towards technology, subjective norm and perceived behavioral control. As attitude towards technology is significant factor in process intention to use technology, it is required to arise factors determining attitude towards technology. According to technology acceptance model, perceived usefulness and ease of use have effect on attitude towards technology. Fundamentally attitude towards technology, subjective norm and perceived behavioral control are behavioral base of intention to use technology. Passing from attitude to intention using technology is so crucial in beginning the accounting digital transformation. It is thought that beginning of accounting digital transformation depends on process passing from attitude to intention using technology. In this direction, based on technology acceptance model, attitude towards technology and intention to use technology are presented in conceptual model. Actually factors determining technology acceptance through perceived usefulness and ease of use are handled as organizational, social and individual. It is anticipated that an organization factor such as management support, social factors such as identification and corporate image and individual factor such as job relevance can be determinant in process of technology acceptance through perceived usefulness and ease of using technology.

Furthermore, it is thought that managerial antecedents can be key factors in occurring attitude towards technology and process of actual technology usage and attitude are related with internal dynamics of companies. Within the scope of the studies in the literature, it is anticipated the most important factors that have effect on attitude towards technology can be leadership and institutionalization. While leadership is an individual factor, institutionalization is related with corporate regulations. The both factors represents inside of companies in determining attitude towards technology. Nowadays, addition to traditional leadership theories, contemporary leadership approaches arise to manage effectively labor updating the demands from companies, business processes integrating environment and digitalization process. Therefore, leadership style is so crucial in the presence of positive or negative attitude towards technology. Institutionalization is shortly a system that arise from rules at company. The rules are constituted without depending to any person. For example, family companies are so far from institutionalization because of presence of company's founder. Company's founder is dominant power while decisions are made or new investment are discussed. It is no possible to generally say presence of institutionalization at family companies. While decision of company's founder is key to begin digitalization process, decision of top management at institutionalized companies are determinant for digitalization process. In this respect, it can be said that institutionalization has considerable effect on digitalization process. Organization structure that is last managerial

antecedent can influence the actual technology usage. It is required to accurately determine the organization structure for carrying out rapidly and effectively digitalization. Nowadays technological developments and innovations that closely influence the companies are too much. In addition to various environmental factors technologic environment of companies are too complex and have uncertainty. Organic and not hierarchical structures are favorable to reach knowledge, produce knowledge, follow the technological developments and actions of competitors, display proactive actions and use accurately technology.

REFERENCES

- Ajzen, I., and Fishbein, M. (1977). Attitude-behavior relations: a theoretical analysis and review of empirical research. *Psychological Bulletin*, 84(5), 888.
- Ajzen, I. and M. Fishbein: 1980, Understanding attitudes and predicting social behavior *PrenticeHall, Englewood Cliffs, New Jersey*.
- Akaka, M.A., Vargo, S.L and Wieland, H. (2017). Extending the context of innovation: the cocreation and institutionalization of technology and markets. In Russo-Spena, T., Mele, C and Nuutinen, M. (Eds.) *Innovating in Practice: Perspectives and Experiences*, Springer, 43-57.
- Alayoğlu, N. (2003). *Aile şirketlerinde yönetim ve kurumsallaşma*. Müsiad Yayınları, 3-157.
- Blasea (n.d.). Blok zincirinin faydaları nelerdir?, Retrieved from: <https://blasea.org/block-zincirinin-faydalari-nelerdir/>
- Boillet, J. (2018). The key issues boards need to consider when implementing artificial intelligence technology, Retrieved from: https://www.ey.com/en_us/assurance/why-ai-is-both-a-risk-and-a-way-to-manage-risk
- Claver, E., Llopis, J., Garcia, D., and Molina, H. (1998). Organizational culture for innovation and new technological behavior. *The Journal of High Technology Management Research*, 9(1), 55-68. Retrieved from: <https://core.ac.uk/download/pdf/16355666.pdf>
- Carey S. (2020). AWS vs Azure vs Google Cloud: What's the best cloud platform for enterprise? Retrieved from: <https://www.computerworld.com/article/3429365/aws-vs-azure-vs-google-whats-the-best-cloud-platform-for-enterprise.html>
- Compeau D.R. and Higgins C. A. (1995). Computer self-efficacy: development of a measure and initial test. *MIS Quarterly*, 19(2), 189-211. doi: 10.2307/249688
- Davis F.D., Bagozzi R.P. and Warshaw P.R. (1989) User acceptance of computer technology: a comparison of two theoretical models. *Management Science*, 35(8), 982-1002. doi: 10.1287/mnsc.35.8.982
- Davis, F. D. (1989). Perceived usefulness, perceived ease of use and user acceptance of information technology. *MIS Quarterly* 13(3), 319-339. doi: 10.2307/249008
- Denison, D. R., and Spreitzer, G. M. (1991). Organizational culture and organizational development: a competing values approach. *Research in Organizational Change and Development*, 5(1), 1-21.
- Dewett, T and Jones, G. R. (2001). The role of information technology in the organization: a review, model, and assessment. *Journal of Management*, 27(3), 313-346.

-
- Fishbein, M., Ajzen, I. (1975). *Belief, attitude, intention, and behavior: an introduction to theory and research*. reading, MA: Addison-Wesley.
- Harper, G. R., and Utley, D. R. (2001). Organizational culture and successful information technology implementation. *Engineering Management Journal*, 13(2), 11-15. doi: 10.1080/10429247.2001.11415111
- Hinings, B., Gegenhuber, T and Greenwood, R. (2018). Digital innovation and transformation: an institutional perspective”, *Information and Organization*, 28 (1), 52 - 61.
- Hofstede, G. (1980). Motivation, leadership, and organization: do American theories apply abroad?. *Organizational Dynamics*, 9(1), 42-63. doi: 10.1016/0090-2616(80)90013-3
- ICAEW. (2019). The internet of things and accounting: lessons from China. Retrieved from: <https://www.icaew.com/technical/technology/data/internet-of-things-and-accounting>
- IFAC. (2017). Future of accounting profession: three major changes and implications for teaching and research. Retrieved from: <https://www.ifac.org/knowledge-gateway/preparing-future-ready-professionals/discussion/future-accounting-profession-three-major-changes-and-implications-teaching-and-research>
- Igbaria M., Zinatelli N., Cragg P. and Cavaye A. (1997). Personal computing acceptance factors in small firms: a structural equation model. *MIS Quarterly*, 21(3), 279-302. doi: 10.2307/249498
- James, L. A., and James, L. R. (1989). Integrating work environment perspectives: explorations into the measurement of meaning. *Journal of Applied Psychology*, 74, 739-751
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1999). *Yeni insan ve insanlar*. İstanbul: Evrim Yayınevi, 326.
- Kijsanayotin, B., Pannarunothai, S., and Speedie, S. M. (2009). Factors Influencing Health Information Technology Adoption in Thailand's Community Health Centers: Applying the UTAUT Model. *International Journal of Medical Informatics*, 78(6), 404-416. doi: 10.1016/j.ijmedinf.2008.12.005
- Kim H.J., Mannino M. and Nieschwietz R.J. (2009). Information technology acceptance in the internal audit profession: Impact of technology features and complexity. *International Journal of Accounting Information Systems*, 10(4), 214-228 doi: 10.1016/j.accinf.2009.09.001
- Kimberly, J. R., and Quinn, R. E. (1984). *Managing organizational transitions*. McGraw-Hill/Irwin.
- Koçel, T. (2020). İşletme yöneticiliği: yönetim ve organizasyon, organizasyonlarda davranış, klasik, modern, çağdaş ve güncel yaklaşımlar, Beta, 1-759.
- Kristensen, S. S and Shafiee, S. (2019). Rethinking organization design to enforce organizational agility, paper presented at 11th Symposium on Competence-Based Strategic Management, Stuttgart, 1-13.
- Lai, P. C. (2017). The literature review of technology adoption models and theories for the novelty technology. *JISTEM-Journal of Information Systems and Technology Management*, 14(1), 21-38.
- Larjovuori, R. L., Bordi, L., Mäkiniemi, J. P and Tammi, K. H. (2016). The role of leadership and employee well-being in organizational digitalization, *26th Annual RESER Conference*, 1141-1154.

-
- Lawrence, T and Suddaby, R. (2006). Institutions and institutional work. In Steward R. Clegg, Cynthia Hardy., Thomas B. Lawrence and Walter R. Nord (Eds.) *Sage Handbook of Organization Studies*, Sage Publishing, 2nd Edition, 215-254.
- Lawrence, T., Suddaby, R and Leca, B. (2011). Institutional work: refocusing institutional studies of organization. *Journal of Management Inquiry*, 20(1), 52-58.
- Macquarrie, B. (n.d.). Are cloud accounting applications right for you and your clients?, Retrieved from: <https://www.firmofthefuture.com/content/cloud-computing-benefits-and-risks-of-cloud-accounting>
- Madden, T. J., Ellen, P. S., and Ajzen, I. (1992). A comparison of the theory of planned behavior and the theory of reasoned action. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 18(1), 3-9.
- Malhotra Y. and Galletta D.F. (1999). Extending the technology acceptance model to account for social influence: theoretical bases and empirical validation. *Proceedings of the 32nd annual Hawaii international conference on system sciences*, 1006.
- Manyika, J., Lund, S., Chui, M., Bughin, J., Woetzel, J., Batra, P., Ko, R and Sanghvi, S. (2017) "Jobs lost, jobs gained: workforce transitions in a time of automation", McKinsey Global Institute Report, 1-148.
- Mathieson K. (1991). Predicting user intentions: comparing the technology acceptance model with the theory of planned behavior. *Information System Research*, 2(3), 173-91.
- McCoy, S., Everard, A., and Jones, B. M. (2005). An examination of the technology acceptance model in uruguay and the us: a focus on culture. *Journal of Global Information Technology Management*, 8(2), 27-45. doi: 10.1080/1097198X.2005.10856395
- McDermott, C. M., and Stock, G. N. (1999). Organizational culture and advanced manufacturing technology implementation. *Journal of Operations Management*, 17(5), 521-533.
- Mežnar, D. (2018). Restructuring the companies by implementing process of digitalization. *Symorg, Doing Business in The Digital Age: Challenges, Approaches and Solutions*, 348-353.
- Nagy, J., Oláh, J., Erdei, E., Máté, D., Popp, J. (2018). The role and impact of industry 4.0 and the internet of things on the business strategy of the value chain-the case of Hungary. *Sustainability*, 1-25.
- Neal, A., Griffin, M. A., and Hart, P. M. (2000). The impact of organizational climate on safety climate and individual behavior. *Safety Science*, 34(1-3), 99-109.
- Özcan, K. (2011). Kurumsal söylemin rasyonel temelleri: yeni kurumsal kuram bağlamında rasyonelite tartışması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 297-326.
- Perez, J. A., Deligianni, F., Ravi, D., Yang, G.-Z. (2018). Artificial intelligence and robotics. Retrieved from: <https://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/1803/1803.10813.pdf>.
- Peters, T., and Waterman, R. (1982). *In search of excellence*. New York: Harper & Row.
- Sainger, G. (2018). Leadership in digital age: a study on the role of leader in this era of digital transformation. *International Journal on Leadership*, 6(1), 1-6.
- Schein, E. H. (1985). Defining organizational culture. *Classics of Organization Theory*, 3(1), 490-502.
-

-
- Schwer, K and Hitz, C. (2018). Designing organizational structure in the age of digitization. *Journal of Eastern European and Central Asian Research*, 5(1), 1-11.
- Sentosa, I., and Mat, N. K. N. (2012). Examining a theory of planned behavior (tpb) and technology acceptance model (tam) in internet purchasing using structural equation modeling. *Researchers World*, 3(2 Part 2), 62.
- Sow, M and Aborbie, S. (2018). Impact of leadership on digital transformation. *Business and Economic Research*, 8 (3), 139-148.
- Statista (n.d.). Number of internet of things (IoT) connected devices worldwide in 2018, 2025 and 2030, Retrieved from: <https://www.statista.com/statistics/802690/worldwide-connected-devices-by-access-technology/>
- Straub, D., Keil, M., and Brenner, W. (1997). Testing the technology acceptance model across cultures: a three country study. *Information & Management*, 33(1), 1-11.
- Suresh P., Daniel J. V., Parthasarathy V. and Aswathy R.H. (2014). A state of the art review on the Internet of Things (IoT) history, technology and fields of deployment, *2014 International Conference on Science Engineering and Management Research (ICSEMR), Chennai*, 1-8. Retrieved from: <https://fardapaper.ir/mohavaha/uploads/2018/02/Fardapaper-A-state-of-the-art-review-on-the-Internet-of-Things-IoT-history-technology-and-fields-of-deployment.pdf>
- Taherdoost, H., and Masrom, M. (2009). An examination of smart card technology acceptance using adoption model. *In Proceedings of the ITI 2009 31st International Conference on Information Technology Interfaces*, 329-334.
- Taylor S. and Todd P. (1995). Understanding information technology usage: a test of competing models. *Information System Research*, 6(2), 144-176.
- Thibaud, M., Chi, H., Zhou, W., Piramuthu, S. (2018). Internet of things (IoT) in high-risk environment, health and safety (EHS) industries: a comprehensive review. *Decision Support Systems*, 108, 79-95.
- Thompson R.L., Higgins C.A. and Howell J.M. (1991). Personal computing: toward a conceptual model of utilization. *MIS Quarterly*, 15(1), 125-43.
- TİDE. (2017). Artificial-intelligence-part-I-revised. Retrieved from: www.tide.org.tr/file/documents/pdf/GPAI-Artificial-Intelligence-Part-I-Revised.pdf
- Troshani, I., Janssen, M., Lymer, A and Parker, L. D. (2018). Digital transformation of business-to-government reporting: an institutional work perspective. *International Journal of Accounting Information Systems*, 31, 17-36.
- Türkmen S.Y. and Durbilmez, S.E. (2019). Blockchain teknolojisi ve Türkiye finans sektöründeki durumu. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (FESA)*, 4(1), 30-45.
- Ulukan, C. (2005). Girişimcilerin ve profesyonel yöneticilerin kurumsallaşma perspektifi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 29-42.
- Uzun, E. (2013). Kahramanmaraş'ta faaliyet gösteren aile şirketlerinin kurumsallaşmaya bakış açıları ve stratejik öngörülerinde kurumsallaşmanın yeri. Kahramanmaraş Sütçü İmam University Social Sciences Institution, Doctoral Dissertation, 1-126.
-

- Vargo, S. L and Lusch, R. F. (2016). Institutions and axioms: an extension and update of service-dominant logic. *Journal of The Academy of Marketing Science*, 44(1), 5-23.
- Venkatesh V., Morris M.G., Davis G.B. and Davis FD. (2003). User acceptance of information technology: toward a unified view. *MIS Quarterly*, 27(3), 425–478. Retrieved from: <https://experts.umn.edu/en/publications/user-acceptance-of-information-technology-toward-a-unified-view>
- Venkatesh, V. and Davis, F. D. (2000). A theoretical extension of the technology acceptance model: Four longitudinal field studies. *Management Science*, 46 (2), 186–204. doi: 10.1287/mnsc.46.2.186.11926
- Verhoef, P.C., Broekhuizen, T., Bart, Y., Bhattacharya, A., Dong, J.Q., Fabian, N and Haenlein, M. (2019) Digital transformation: a multidisciplinary reflection and research agenda. *Journal of Business Research*, Volume 2, 1-13.
- Yazıcıoğlu, İ ve Koç, H. (2009). Aile işletmelerinin kurumsallaşma düzeylerinin belirlenmesine yönelik karşılaştırmalı bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 497-507.
- Zakour, A. B. (2004, February). Cultural differences and information technology acceptance. *In Proceedings of the 7th annual conference of the Southern Association for Information Systems*, 156-161.
- Zammuto, R. F., and O'Connor, E. J. (1992). Gaining advanced manufacturing technologies' benefits: the roles of organization design and culture. *Academy of Management Review*, 17(4), 701-728.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Bu çalışmanın amacı küçük ölçekli firmaların muhasebesel dijital dönüşümlerinin öncül ve sonuçlarını alan yazında yer alan kuram ve yaklaşımlar özelinde incelemek ve kapsamlı bir model önerisinde bulunmaktır. Çalışmanın amacı çerçevesinde yeni teknolojilerin kabulünü ve entegrasyonunu açıklayan yaklaşımlar incelenmiş ve bu konuda gerek alan yazında, gerek ise uygulamada en çok kabul gören modellerden biri olan Teknoloji Kabul Modeli (Technology Acceptance Model) kullanılmış ve alan yazında yer alan çalışmalar baz alınarak modele birtakım yeni değişkenler eklenmiş ve bir model önerisinde bulunulmuştur.

Dijital dönüşümün her alan için bir zorunluluk olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Büyük firmalar ve orta ölçekli firmaların hemen hemen hepsi yeni teknolojiyi bünyelerine entegre etme noktasında sorun yaşamamaktadırlar. Ancak ülkemizde de piyasada faaliyet gösteren şirketlerin yaklaşık yüzde doksanı oluşturulan aile şirketleri için dijital dönüşüm adına ayrı bir parantez açmak gerekir. Aile şirketlerinin önemli bir kısmında kararlar daha çok kurucular ya da şirket sahipleri tarafından alınmakta, dolayısıyla verilen kararların ne kadar etkin olduğu noktasında birtakım soru işaretlerini de yanında getirmektedir. Söz gelimi gelişime görece daha kapalı bir şirket sahibinin yeni teknolojileri şirketine entegre etme fikrine kapalı olması olasıdır. Dolayısıyla dijital dönüşümün küçük ölçekli şirketlerde ve birtakım aile şirketlerinde sağlanmasına yönelik daha fazla çalışma yapılması gerekmektedir.

Teknoloji Kabul Modeli Ajzen ve Fishbein'in Planlanmış Davranış Kuramı üzerine inşa edilmiştir. Bu model kapsamında yeni teknolojinin kabul edilmesine yönelik birtakım faktörlerden bahsedilmiştir. Bu faktörler bireysel, sosyal ve örgütsel şeklinde sınıflandırılmıştır. Teknoloji Kabul Modeli özelinde ilgili faktörler karar vericilerin ve çalışanların teknolojinin kullanılabilirliği ve kullanım kolaylığına yönelik algısını etkileyecek olup sürecin devamında bireylerin teknolojiyi kullanmaya yönelik niyetleri olumlu ya da olumsuz yönde etkilenecektir. Sosyal Psikoloji kuramlarından Ajzen ve Fishbein'in Planlanmış Davranışlar Kuramı ve diğer birtakım kuramların da altını çizdiği üzere her niyet davranışa yansımamaktadır. Niyetin davranışa dönüşmesini olumlu ya da olumsuz anlamda etkileyen, alan yazında da belirtilmiş birtakım faktörler bulunmaktadır. Kültür başta olmak üzere birtakım faktörler model özelinde ele alınmış ve yapılan çalışmalar referans gösterilerek modele eklenebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Teknoloji Kabul Modeli'nde bahsi geçmeyen Liderlik, Örgüt yapısı ve kurumsallaşma değişkenleri de modele eklenerek şirketlerin muhasebe alanında dijitalleşmeye yönelik aldıkları aksiyonlar tartışılmıştır. Model alanda çalışan araştırmacılar ve uygulayıcılar için bir yol haritası çizme amacı gütmekte olup farklı bağlamlarda faaliyet gösteren küçük ölçekli şirketler için uygulamaya açıktır.

EFFECTS OF COVID-19 OUTBREAK ON TURKISH STOCK MARKET : A SECTORAL-LEVEL ANALYSIS

Özcan ÖZTÜRK¹

Muhammet Yunus ŞİŞMAN²

Hakan USLU³

Ferhat ÇITAK⁴

Citation/©: Öztürk, Ö., Şişman, M.Y., Uslu, H., and Çıtak, F. (2020). Effect of COVID-19 outbreak on Turkish stock market: a sectoral-level analysis. *Hitit University Journal of Social Sciences Institute*, 13(1), 56-68, doi: 10.17218.hititsosbil.728146

Abstract: The Novel Coronavirus (COVID-19) has brought uncertainties to all countries in the world, causing human suffering and economic downturn that are unprecedented in recent history. This paper is the first empirical research that analyzes the effects of the outbreak on the Turkish stock market. The paper employed a fixed-effect model with daily data to explore the economic impact of the global pandemic at the sectoral level. Findings showed that sectoral indices were affected by the number of cases reported in Turkey than the number of cases in Europe and in the world. Furthermore, the most adversely affected sectors were metal products, machinery and sports, insurance and banking sectors. Despite the substantial economic downturn, food-beverage, wholesale and retail trade and real estate investment sectors have been the less affected industries from the outbreak.

Keywords: COVID-19, Pandemic, Borsa Istanbul, Sectoral Indices, Panel Data

KOVID-19 Pandemisinin Türkiye Hisse Senedi Piyasasına Etkileri: Sektörel Bir Analiz

Atıf/©: Öztürk, Ö., Şişman, M.Y., Uslu, H., ve Çıtak, F. (2020). KOVID-19 pandemisinin Türkiye hisse senedi piyasasına etkileri: sektörel bir analiz. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 56-68. doi: 10.17218.hititsosbil.728146

Özet: Yeni Koronavirüs (KOVID-19), tüm dünya ekonomilerinin öngöremediği büyüklükteki belirsizlikleri beraberinde getirmiş, ülkelerin daha önce karşılaşmadığı bir insani ve iktisadi kriz ortamına sebep olmuştur. Bu çalışma, KOVID-19 salgının finans piyasaları üzerindeki etkisini ampirik olarak inceleyen ilk çalışmadır. Bu makalede, KOVID-19 virüsünün neden olduğu küresel pandeminin sektörel düzeydeki ekonomik etkileri günlük verilerin sabit etkiler yöntemiyle incelenmesi suretiyle açıklanmaya çalışılmıştır. Bulgular, sektörel endekslerin Avrupa ve Dünya vaka sayılarından ziyade Türkiye'deki vaka sayılarından daha çok etkilendiğini göstermiştir. Ayrıca, KOVID-19 salgının olumsuz ekonomik etkileri en çok metal ürünleri ve makine sektörlerinde görülmektedir. Spor, bankacılık ve sigortacılık sektörleri ise bu endüstrileri takip etmektedir. Yaşanan ekonomik durgunluğa rağmen ülkede yiyecek-içecek, toptan-perakende satış ve gayrimenkul yatırım sektörleri ise salgından en az etkilenen sektörler olmuştur.

Anahtar Kelimeler: KOVID-19, Pandemi, Borsa İstanbul, Sektörel Endeksler, Panel Veri

Araştırma Makalesi / Research Article Makale Geliş Tarihi: 18.4.2020 Makale Kabul Tarihi: 21.6.2020

¹ Sorumlu Yazar, Dr. Öğr. Üyesi, Hamad bin Khalifa University, College of Public Policy ve Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ozcan.ozturk@ataturkuni.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0002-2187-4327>

² Dr. Öğr. Üyesi, Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, myunus.sisman@dpu.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0002-9791-1382>

³ Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, huslu@adiyaman.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1649-6859>

⁴ Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, ferhatcitak@hitit.edu.tr, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Bankacılık ve Finans Bölümü, <https://orcid.org/0000-0003-4978-5251>

1. INTRODUCTION

Severe Acute Respiratory Syndrome (SARS), Middle Eastern Respiratory Syndrome (MERS), and the Coronavirus (COVID-19) are all infectious disease viruses, thus possessing certain similarities in nature. These viruses were recognized as global pandemic during their time as a result of their socio-economic and political impacts. However, closed borders, curfews in major cities, shuttered supply chains, and cancelled or postponed historically main stream events (e.g, olympic games) across the world are not among the experiences of humanity during the last century. An unseen minute creature almost shuts down all economies in the world and suspends human activities and civilization.

The COVID-19 outbreak is considered as a humanitarian crisis and a major economic disruption on a global scale far beyond the catastrophic events in the recent history including the global financial crisis, similar outbreaks such as MERS, SARS and H1N1, even World War II. The leading international organizations have issued warnings for the severe impacts of the COVID-19 outbreak. In particular, World Health Organization (WHO) officially declared the COVID-19 outbreak as a pandemic which describes “a worldwide spread of a new disease” in March 11th, 2020. The Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) reports that the economic turmoil is bigger than the global financial crises during 2007-2009 (BBC Business News, March 23rd, 2020). International Monetary Fund (IMF) describes it as “the coronavirus pandemic had instigated an economic downturn the likes of which the world has not experienced since the Great Depression” (Reuters Business News, April 9th, 2020).

Several distinctions of COVID-19 pandemic cause unprecedented stress in the world economies. Among others, sharing common symptoms with seasonal flu causing it difficult to identify COVID-19 virus, having a much higher death rate (more than 2 percent compared to 0.1 percent for influenza), lack of vaccine, and being easily contagious are challenges to anticipate the scale and pace of the infection. Governments and international organizations are struggling to identify the period and scale of already introduced measures to contain the outbreak. Thus, COVID-19 pandemic heightened the uncertainty, deteriorate the confidence, increase the risk aversion, and deepen the turmoil in global financial markets.

The spread of COVID-19 has a drastic impact on the global economy from tourism to international trade, manufacturing to service sector, and airline to many other industries across the world. Despite the mounting economic downturn, international food markets remain balanced as the reported stocks for cereals and other agricultural commodities are exceeds the anticipated demand (Food and Agricultural Organization-Market Monitor, April, 2020). Therefore, it is highly expected that the COVID-19 outbreak would have significantly varying effects across industries.

The present paper aims to outline the economic impact of COVID-19 pandemic on a variety of sectors in Turkey in the financial markets. Despite Turkey is one of the latest COVID-19 observed country, the number of infected people is mounted around seventy thousands (as of April 15th, 2020) listing it among the highest confirmed coronavirus cases countries in the world (World Health Organization, WHO). The study includes all sectors listed in stock exchange market (Borsa Istanbul) to present a more comprehensive outlook on the economic impacts of the outbreak on the country's overall economy. Particularly, the study aims to reveal whether an empirical association exists between daily confirmed case numbers due to the coronavirus outbreak and stock prices for all sector indices using in a panel data analysis starting from the beginning of the outbreak in January, 2020.

Findings reveal that COVID-19 pandemic affects all sectors at different levels. The most adversely affected sectors are metal products, machinery and sports, insurance and banking sectors. Contrary to the majority of the sectors, the results suggest that the negative impact of COVID-19 is less on the food-beverage, wholesale and retail trade and real estate, investment sectors.

The paper contributes to the existing literature in two folds. First, the study provides empirical evidences from the point of an emerging economy, Turkey, based on a formal econometric analysis beyond qualitative statements. In addition, it is one of the few studies which outline the economic impact of COVID-19 pandemic at the sectoral level.

The article continues with a brief literature review on the recent pandemics and the recent COVID-19 outbreak. Then, the data and estimation procedures used to analyze the economic impact of the pandemic are presented in the following section. Next, the empirical results are reported and discussed. The paper concludes with a summary of the key findings.

2. LITERATURE REVIEW

In a strongly connected world, it does not take too long for a contagious disease to spread beyond the borders. Though COVID-19 outbreak began in China, it has spread across the globe in a short period of time, making Europe the epicenter in March then the USA in April 2020. Although social distancing measures have flatten the curve in some countries, many are still suffering from the increasing number of confirmed cases every day. This has led to an unprecedented impact on the lives and economic activities of billions of people over the world. Main backbones of the economic mechanism, from international trade to tourism, to transportation are prone to this shock. The supply side of the markets has been disrupted with a sudden and massive reduction in the production while the consumption side has shown different patterns; stockpiling essential goods, totally abandoning other goods and services. Financial markets have reflected similar effects of this global turbulence as well. Hence, every market inevitably got its share from the outbreak.

The economies witnessed similar reactions to the outbreaks that took place in the past. The HIV/AIDS virus affected households, firms and governments. Several studies show the impact of HIV/AIDS across different sectors (Cuddington, 1993; Haacker, 2002a; Haacker, 2004b; Over, 2002; Freire, 2004) and some Computable General Equilibrium (CGE) models were simulated to study the impact of AIDS on macroeconomics variables (Arndt and Lewis, 2001; Bell et al., 2004).

SARS outbreak had disrupted the economy as it caused a decline in consumption of several goods and services, and increased the costs of businesses. The impact of SARS on most industries was negative (Overby et al., 2004; Oliver, 2004; Lee and McKibbin, 2003; Chou et al., 2004; Hai et al., 2004; Ba Sui and Wong, 2004) with one exception (Chen, Chen and Tang, 2009) to the health care product markets as the outbreak increased the demand for and investment into the market.

A limited number of studies analyze the effects of COVID-19 on economic and financial variables for various countries and various sectors. Baldwin and Tomiura (2020) analyze the trade effect of the pandemic for most hard-hit countries (China, Korea, Italy, Japan, US, and Germany). The authors state that since the COVID-19 is both a supply and demand shock, its effects will be more prominent on trade than previous crises. The authors suggest that the pandemic should not be a justification for anti-globalization. Thunstrom et al. (2020) forecast the effects of social distancing with a cost-benefit analysis of the controlling COVID-19 pandemic for the USA. McKibbin and Fernando (2020) analyze the effects of COVID-19 on macroeconomic variables and financial markets using a CGE model for 20 countries including Turkey. They found a significant impact of the outbreak in the short run under seven different scenarios. Zeren and Hızarcı (2020)

examine the effects of the outbreak on financial markets of five countries (China, South Korea, Germany, Italy and Spain) using Makki co-integration test with a daily data. They found a co-integration between COVID-19 and SSE, KOSPI and IBEX35 markets, but no co-integration with FTSE, MIB, CAC40, DAX30. Ramelli and Wagner (2020) study the stock price effects and find that the stock markets are quite responsive to concerns on potential economic consequences of COVID-19.

Given the limited number of empirical analysis on the topic, there is a need for further research on the effects of the outbreak particularly at the sectoral level. This paper is an attempt to quantify these effects using an empirical analysis.

3. DATA DESCRIPTION

To capture the impact of COVID-19 on the sub-sector price indices of the stock market trading on İstanbul Stock Market (BIST), we use four variables including daily observations for each stock indeces, the number of COVID-19 cases, Turkey's daily Credit Default Swap (CDS), and the Chicago Board Options Exchange (CBOE) Volatility Index (VIX) data during the period of January 2, 2020 to April 15, 2020.

Data for each variable obtained from several sources. Stock prices come from the FINNET Financial Analyze Program⁵. Data for the number of confirmed cases, which is obtained from the European (EU) Open Data Portal⁶, we consider three different reported cases: Turkey, EU-28 countries, and the whole world.

We also include CDS and CBOE VIX indices as a common indicator of macroeconomics. CDS is an indicator that shows the country's risk for the collection of the debt and is closely related to the price indices in the international stock markets. An increase in the CDS means that the risk of not paying the debt on time is high and the increase always negatively influences the markets. CDS index is retrieved from Thompson Reuters Datastream⁷. Similar to the CDS, VIX is an index that measures the degree of fear and the perception of risk in the stock markets. Increasing VIX index states uncertainties and rapid declines in the markets. VIX index is obtained from CBOE's website. All nominal series are transformed by taking natural logarithms.

Table 1 provides descriptive statistics for each variable over the sample period. The mean values for all variables are positive, which range from 3.159 to 10.989. With regard to Jarque-Bera (JB) test results all variables are statistically significant, which implies that all series are not normally distributed except BIST Sports, BIST Wholesale and Retail Trade, BIST Technology, and BIST Investment Trusts.

4. MODEL SPECIFICATIONS

As experienced in all other countries of the world, adverse effects of the coronavirus pandemic are also observed in Turkey's real and financial sectors. However, the direction and the magnitude of this effect have not been analyzed in a formal econometric analysis. Therefore, the main objective of this study is to assess the impact of coronavirus pandemic on the Turkish industrial, financial and service sectors. Specifically, the study analyzes how these sectors have been affected from the increasing number of cases during the pandemic term. Since the world economies are in close relation with each other, Turkish sectors have been affected from not only the number of cases in the country, but also the number of cases in other countries in the world, especially the countries

⁵ The FINNET database is accessible from Hitit University Library computers.

⁶ EU Open data publishes daily latest available public data on COVID-19 for each country based on the reports health authorities worldwide.

⁷ The Datastream database is accessible from Hitit University Library computers.

having intense trade with Turkey. Hence, the current study includes the number of cases occurred in Turkey, Europe and the world separately to analyze how a variation in these number of cases affect the Turkish stock market.

Table 1. Summary Statistics

Variables	Obs.	Mean	Std. Dev.	J-B	Prob.
XUAll	75	9,815	0,168	9,702	0,007
XU100	75	9,763	0,167	9,714	0,007
XU50	75	9,710	0,166	9,625	0,008
XU30	75	9,947	0,169	9,561	0,008
Industrial (XUSIN)	75	9,959	0,171	9,930	0,006
Food, Beverage (XGIDA)	75	10,026	0,154	8,491	0,014
Textile, Leather (XTEKS)	75	8,907	0,234	9,433	0,008
Wood, Paper, Printing (XKAGT)	75	9,497	0,181	6,112	0,047
Chemical, Petroleum, Plastic (XKMYA)	75	9,761	0,172	9,059	0,010
Non-Metal Mineral Products (XTAST)	75	9,445	0,190	9,256	0,009
Basic Metal (XMANA)	75	10,529	0,146	8,883	0,011
Metal Products, Machinery (XMESY)	75	10,206	0,217	11,311	0,003
Service (XUHIZ)	75	9,528	0,125	9,399	0,009
Electricity (XELKT)	75	6,603	0,176	9,719	0,007
Telecommunication (XILTM)	75	8,655	0,104	9,856	0,007
Sports (XSPOR)	75	9,069	0,267	2,423	0,297
Wholesale and Retail Trade (XTCRT)	75	10,559	0,069	4,080	0,129
Tourism (XTRZM)	75	7,537	0,271	9,089	0,010
Transportation (XULAS)	75	10,052	0,283	9,037	0,010
Financial (XUMAL)	75	9,910	0,202	9,238	0,009
Banks (XBANK)	75	10,083	0,211	8,715	0,012
Insurance (XSGRT)	75	10,989	0,131	10,719	0,004
Holding and Investment (XHOLD)	75	9,585	0,200	9,354	0,009
Real Estate, Investment, Trusts (XGMYO)	75	8,768	0,188	9,108	0,010
Technology (XUTEK)	75	9,858	0,122	1,878	0,390
Information Technology (XBLSM)	75	8,735	0,171	6,994	0,030
Leasing, Factoring (XFINK)	75	9,387	0,218	7,012	0,029
Investment Trusts (XYORT)	75	9,216	0,111	4,994	0,082
The number of COVID-19 case (Turkey)	75	6,414	2,447	11,296	0,003
The number of COVID-19 case (Europe)	75	6,983	3,597	6,703	0,035
The number of COVID-19 case (World)	75	8,301	2,479	14,031	0,000
CDS Index	75	5,846	0,347	8,735	0,012
VIX Index	75	3,159	0,914	58,809	0,000

Source: Datasetream and FINNET, 2020.

In order to assess the influence of increasing number of cases due to the pandemic on the Turkish Stock Market, the study employs the price indices for the sectors whose shares are traded on the Istanbul Stock Exchange known as Borsa İstanbul (abbreviated as BIST). The indices used in the analysis are divided into sector and sub-sector indices and analyzed and reported separately. Besides, the study also employs the impact of the pandemic on major stock exchange indices, such as BIST-All shares, BIST-100, BIST-50 and BIST-30, which respectively tracks the performance of 100, 50 and 30 companies, selected from the national market and real estate-venture capital investment trusts listed on the BIST. These indices have been used in many studies as main indicators of the national market (Çıtak, 2019; Çağlı and Mandacı, 2017). In the analysis, the price indices are used at the closing value of the trading session.

Before estimating the impact of the pandemic on the Turkish real and financial sectors, several econometric tests are applied in the study. First, the Hausman test is conducted to determine whether a fixed effect or a random effect model is appropriate for the dataset. The Hausman test is a statistical hypothesis test which evaluates a more efficient model against the less efficient one by checking the significance of an estimator versus an alternative estimator (Hausman, 1978). The test results strongly suggest that the fixed effects models are appropriate for the dataset. Second, the Modified Wald test is conducted for group-wise heteroskedasticity in fixed effect models. In order to deal with the heteroskedasticity problem, we estimate robust fixed effect

models and obtain heteroskedasticity consistent standard errors. Lastly, the Pesaran test for cross-sectional dependence in panel data models is applied on the dataset. The test results indicate cross-sectional dependence in the model and therefore the model is estimated using robust standard errors.

The impact of the pandemic on the Turkish sectors is estimated using the following model:

$$\ln CI_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 \ln NC_{t-1} + \beta_2 \ln CDS_t + \beta_3 \ln VIX_t + \alpha_i + \tau_t + \varepsilon_{i,t} \quad (1)$$

where $\ln CI_{i,t}$ is the dependent variable of the model and represents the price indices for sector i on day t . As discussed above, $\ln CI_{i,t}$ includes not only the price indices for the sectors and sub-sectors, but also the indices for the major stock exchange indices such as BIST100. $\ln CI_{i,t}$ simply shows that how the sectors and the national market react the variations in the number of coronavirus cases in Turkey, Europe and whole World.

In Equation (1), NC_{t-1} is the main interest variable of the model and stands for lag of the total number of coronavirus cases in Turkey, Europe and the world on day $t-1$. Therefore, Equation (1) is estimated first for Turkey, then for Europe and finally for the whole world case numbers. The reason for the model is estimated for different areas separately is to provide a comparison of the national market's reaction to the country's own number of coronavirus cases and the other countries' number of cases.

Equation (1) includes $\ln CDS_t$ as a control variables to represent the relation between the market and credit risks for the investors on day t . Finally, Equation (1) comprises $\ln VIX_t$ as another control variable to address how fear or anxiety about the markets influence the sectors operating in Turkey on day t . All the variables included in the Equation (1) are transformed into the natural logarithm form to have a more normalized dataset and report percentage changes in the variables. Besides, the models also include α_i that stands for sector fixed effects in the regressions since unobservable time invariant sector specific and historical factors simultaneously may bias the estimators. Lastly, to eliminate influence of the factors that cause national and global day by day changes, the model includes daily dummies which are represented as τ_t in the model. $\beta_0 - \beta_3$ are the parameters to be estimated and $\varepsilon_{i,t}$ represents idiosyncratic heteroskedasticity consistent robust error terms.

5. EMPIRICAL RESULTS

The regression results for the impact of the coronavirus cases on 21 Turkish sectors listed in the Borsa Istanbul are presented in Table 2. In each model, the number of observations is 1,554 (21 sectors and 74 days) and CI's (Closing Index) represent the dependent variables and show the price indices for the sectors at the close of trading session. Since the dependent and the independent variables in the models are used in the natural logarithmic form, the coefficients in the table represent the elasticities. In other words, the coefficients in the models are the estimated percent change in the dependent variable with respect to the percent changes in the independent variables.

The first column of Table 2 reports the estimation results for the impact of the number of coronavirus cases in Turkey on the Turkish stock market. Based on the results, the elasticity between coronavirus cases in Turkey and price indices of the Turkish sectors is -0.105 and statistically significant. It means that a 10 percent increase in the number of coronavirus cases in Turkey is associated with a 1 percent decrease in Turkish stock market, on average.

This negative relation is an expected result as the pandemic negatively affects all economies in the world. Interestingly, increasing VIX index has a positive and significant relations with the

sectors in the Turkish market. This can be because the volatility in the international market attracts the international investors to Turkish market. Similarly, CDS has also positive but insignificant associations with the sectors of the Turkish stock market.

The regression shown in column two of Table 2 includes the direct effect of the number of coronavirus cases in European countries on the Turkish stock market. There is a statistically strong negative effect (-0.063) from European coronavirus cases on the price indices of BIST, as expected. This result suggests a 10 percent increase in the number of coronavirus cases in European countries decrease the Turkish stock market by 0,6 percent, on average. Based on the results depicted in the columns one and two of Table 2, it can be concluded that the coronavirus cases in European countries have less impact on the Turkish market compared to the domestic coronavirus cases. The third column of Table 2 provides information for how the number of coronavirus cases in the world affects the Turkish stock market. The results suggest that the impact of the total number of coronavirus cases in the world on the Turkish market is unexpectedly positive, but the magnitude is very limited (0.009).

Table 2. Fixed Effect Regression Results for 21 Turkish Sectors

Indep. Vars / Dep. Var.	Model (1) Turkey CI	Model (2) Europe CI	Model (3) World CI
Number of Cases in Turkey	-0.105*** (0.011)		
Number of Cases in Europe		-0.063*** (0.007)	
Number of Cases in World			0.009*** (0.002)
CDS	0.018 (0.017)	-0.037** (0.015)	-0.344*** (0.022)
VIX	0.560*** (0.068)	0.372*** (0.050)	-0.107*** (0.020)
Constant	7.936*** (0.222)	8.716*** (0.156)	11.694*** (0.133)
R-square	0,812	0,812	0,735
Observations	1,554	1,554	1,554
Number of Sectors	21	21	21

Note: One-day lagged values of all independent variables are used in the models. The numbers in the parentheses show the robust standard errors. ***, **, and * denote statistical significance at 1 percent, 5 percent, and 10 percent levels, respectively.

Among the sectors, Metal Products, Machinery sector is the worst affected sector from the number of coronavirus cases in Turkey since the industrial production has come to a halt due to the pandemic. Sports, Insurance and Banking sectors follow the Metal production sector as the sectors harshly affected by the corona virus outbreak in the country. Food-Beverage, Wholesale and Retail Trade and Real Estate, Investment, Trusts sectors are the less affected sectors by the outbreak. Among the main sectors of the Turkish stock market - BIST Industrials, BIST Services and BIST Financial – the finance sector is the most negatively affected index from the outbreak in Turkey and industrial and service sectors follow the finance sector, respectively. Among 21 sectors listed in the stock market, Leasing and Factoring sector is the only sector which is positively and significantly affected from the coronavirus cases in the country (0.014***). Information Technology and Wood, Paper and Printing sectors are also positively affected from the outbreak but this effect is not statistically significant. The results for CDS and VIX variables included in the regression model are not reported in Table 3 to prevent the complexity in the table.

However, the estimation results for these variables show that they negatively affect the stock market, as expected (The results for CDS and VIX are available and can be provided upon request).

The column two in Table 3 provides the estimation results for the relationship between the outbreak in European countries and the Turkish stock market. The number of Coronavirus cases in European countries has negative but statistically insignificant impact on the price indices, such as BIST-ALL, BIST-100 and BIST-50, which are the main indices showing the overall condition of the Turkish stock market. On the other hand, the outbreak in Europe has positive impact on most of the sub-sectors but this impact is not statistically significant for the majority of the sectors. In general, it can be concluded that the corona virus outbreak in Europe does not have a significant impact on the Turkish market. Wood, Paper, Printing, Information Technology and Real Estate, Investment, Trusts sectors are positively affected sectors, while Banking and Basic Metal sectors are negatively impacted sectors from the European outbreak.

Table 3. Estimated Regression Coefficients for Each 28 BIST Indices

Stock Market Indices	Model (1)	Model (2)	Model (3)	
	Turkey (n=74)	Europe (n=74)	World (n=74)	
	CI	CI	CI	
Main Indices	XUALL	-0,013***	-0,002	0,001
	XU100	-0,014***	-0,006	-0,002
	XU50	-0,014***	-0,007	-0,002
	XU30	-0,016***	-0,009*	-0,004**
Sectoral Indices	Industrial (XUSIN)	-0,014***	0,001	0,001
	Food, Beverage (XGIDA)	-0,008**	0,005	0,006***
	Textile, Leather (XTEKS)	-0,017***	0,008	0,013***
	Wood, Paper, Printing (XKAGT)	0,010	0,035***	0,023***
	Chemical, Petroleum, Plastic (XKMYA)	-0,011***	0,006	-0,001
	Non-Metal Mineral Products (XTAST)	-0,010**	0,007	0,006**
	Basic Metal (XMANA)	-0,013***	-0,008*	-0,003
	Metal Products, Machinery (XMESY)	-0,030***	-0,011	-0,002
	Service (XUHIZ)	-0,007***	0,003	0,001
	Electricity (XELKT)	-0,015***	-0,003	0,008***
	Telecommunication (XILTM)	-0,009***	-0,001	-0,002
	Sports (XSPOR)	-0,025*	0,029	0,023**
	Wholesale and Retail Trade (XTCRT)	-0,002	0,006	-0,000
	Tourism (XTRZM)	-0,013	0,023	0,019***
	Transportation (XULAS)	-0,012**	0,003	0,002
	Financial (XUMAL)	-0,016***	-0,009*	-0,001
	Banks (XBANK)	-0,018***	-0,016***	-0,002
	Insurance (XSGRT)	-0,020***	-0,009	0,003
	Holding and Investment (XHOLD)	-0,014***	-0,004	-0,003
	Real Est., Investment, Trusts (XGMYO)	-0,009*	0,006	0,010***
	Technology (XUTEK)	-0,010	0,018	0,016***
Information Technology (XBLSM)	0,010	0,048***	0,029***	
Leasing, Factoring (XFINK)	0,014***	0,015**	0,011***	
Investment Trusts (XYORT)	-0,017**	0,004	0,014***	

Note: ***, **, and * denote statistical significance at 1 percent, 5 percent, and 10 percent levels, respectively.

With regard to the results for whole world cases in the third column of Table 3, the number of corona virus cases in the world has a minor negative impact on the main indices in the Turkish stock Market, in general. Industrial and Service sectors are affected positively by the number of corona virus cases in the world, but this impact is not statistically significant. Similarly, the number of the cases in the world has negative and insignificant impact only on the finance sector in Turkey. One of the reasons for why the results show an inconsiderable relation between the Turkish stock market and the outbreak in the world can be because our dataset includes all the countries in the world and most of these countries do not have significant economic or politic relations with Turkey. Comparing these results with the results in the column 2 indicate the

impact of the outbreak in European countries has higher impact on the Turkish stock market since Turkey has close relations with these countries.

6. CONCLUSION

Although there are some studies in the literature analyzing the effects of COVID-19 on various economies, this paper is the first that quantifies these effects empirically for the case of Turkey. Our results show that the outbreak has a negative impact on almost all sectors. On average, the main three sectors (industry, service, and finance) are affected almost equally, while differences are observed at the sub-sectoral level. In particular, metal products, machinery, sports, tourism, transportation, banking and insurance sectors are among the most hard-hit sectors. On the other hand, food, beverage, wholesale and retail trade are the less affected sectors due to high demand for these goods and the governmental support measures taken towards ensuring food availability in the country. These results suggest that the Turkish stock market has adjusted to some extent to the uncertainties caused by the outbreak, but the shock does not seem to be devastating in magnitude (at least for now). However, our research covers a limited time span. Hence, our results and implications are sensitive to the new information and data. Going forward, investors' reactions will likely change with future news in the number of cases and treatment to the virus. Therefore, further research incorporating new information and data is necessary on the topic to provide solid policy implications for policymakers and information for investors and businesses in their decision-making process.

7. REFERENCES

- Agricultural Market Information System. (2020). COVID-19 may spare global food markets, but not vulnerable countries. Retrieved from: <http://www.amis-outlook.org/news/detail/en/c/1152577/>
- Arndt, C. and Lewis, J. D. (2001). The HIV/AIDS pandemic in South Africa: Sectoral Impacts and Unemployment, *Journal of International Development*, 13(4), 427-49. doi:10.1002/jid.796
- Ba Sui, A. and Wong, Y. C. R. (2004). Economic impact of SARS: The Case of Hong-Kong, *Asian Economic Papers*, 3(1), 62-83. doi:10.1162/1535351041747996
- Baldwin, R. and Tomiure, E. (2020). Thinking ahead about the trade impact of COVID-19, Economics in the time of COVID-19', CEPR, London, chapter 5, 59-71, Retrieved from: <https://cepr.org/sites/default/files/news/COVID-19.pdf>
- BBC (2020). Global economy will suffer for years to come, says OECD. Retrieved from: <https://www.bbc.com/news/business-52000219>
- Bell, C., Devarajan, S. and Gersbach, H. (2004). Thinking about the long-run economic costs of AIDS, The Macroeconomics of HIV/AIDS, M. Haacker (eds), Washington DC, IMF: 96-144, Retrieved from: <https://www.elibrary.imf.org/view/IMF071/14315-9781589063600/14315-9781589063600/ch03.xml?language=en>
- Chou, J., Kuo, N-F., and Peng, S-L. (2004). Potential impacts of the SARS outbreak on Taiwan's Economy, *Asian Economic Papers*, 3(1), 84-112. doi: 10.1162/1535351041747969
- Chen, D-D., Chen, C-C., and Tang, W-W. (2009). The positive and negative impacts of the Sars Outbreak: A Case of the Taiwan Industries, *The Journal of Developing Areas*, 43(1), 281-293. doi: 10.1353/jda.0.0041
- Cuddington, J. T. (1993). Modeling the macroeconomic effects of AIDS, with an application to Tanzania, *World Bank Economic Review*, 7(2), 173-89. doi: 10.1093/wber/7.2.173

-
- Çağlı, E. Ç. and Mandacı, P. E. (2017). Borsa İstanbul'da rasyonel balon varlığı: Sektör endeksleri üzerine bir analiz, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 54(629), 63-76. Retrieved from: http://www.ekonomikyorumlar.com.tr/files/articles/152820006582_4.pdf
- Çıtak, F. (2019). An empirical investigation of bubble in the Turkish Stock Market, *International Journal of Economics and Innovation*, 5(2), 247-262. doi: 10.20979/ueyd.582296
- Freire, S., (2004). Impact of HIV/AIDS on saving behavior in South Africa, African development and poverty reduction: the macro-micro linkage, Lord Charles Hotel, Somerset West, South Africa, Retrieved from: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.562.805&rep=rep1&type=pdf>
- Haacker, M. (2002a). The economic consequences of HIV/AIDS in Southern Africa, *IMF Working Paper W/02/38*, 41-95. Retrieved from: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2002/wp0238.pdf>
- Haacker, M. Ed. (2004b). *The Macroeconomics of HIV/AIDS*. IMF, Washington DC
- Hai, W., Zhao, Z., Wang, J. and Hou, Z-G. (2004). The Short-Term impact of SARS on the Chinese Economy, *Asian Economic Papers*, 3(1), 57-61. doi: 10.1162/1535351041747905
- Lee, J. W. and McKibbin, W. J. (2004). Globalization and disease: The case of SARS, *Asian Economic Papers*, 3(1), 113-131. doi: 10.1162/1535351041747932
- McKibbin, W., J. and Fernando, R. (2020). The global macroeconomic impacts of COVID-19: Seven scenarios, *CAMA Working paper*, 1-43, The Australian National University, (forthcoming). doi: 10.2139/ssrn.3547729
- Olivier, D. (2004). The effects of SARS on the Chinese tourism industry, *Journal of Vacation Marketing*, 10(1), 4-10. doi: 10.1177/135676670301000101
- Over, M. (2002). The macroeconomic impact on HIV/AIDS in Sub-Saharan Africa. Africa Technical Department Population, Health and Nutrition Division (AFTEN) Working Paper, No.3, Washington, D.C. : The World Bank, Retrieved from: <http://documents.worldbank.org/curated/en/224361468767701211/pdf/multi0page.pdf>
- Overby, J. M., Rayburn, K. H., and Wyld, D. C. (2004). The China syndrome: The impact of the SARS epidemic in Southeast Asia. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 16(1), 69-94. doi: 10.1108/13555850410765131
- Ramelli, S. and Wagner, A. F. (March 2020). Feverish stock price reactions to COVID-19 CEPR Discussion Paper No, DP14511, 1-51, Retrieved from: <https://ssrn.com/abstract=3560319>
- Reuters (2020). IMF chief says pandemic will unleash worst recession since Great Depression. Retrieved from: <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-imf/imf-chief-says-pandemic-will-unleash-worst-recession-since-great-depression-idUSKCN21R1SM>
- Thunstrom, L., Newbold, S., Finnoff, D., Ashworth, M., and Shogren, J. F. (2020). The benefits and costs of using social distancing to flatten the curve for COVID-19. *Journal of Benefit-Cost Analysis*, (forthcoming). doi: 10.2139/ssrn.3561934
- Zeren, F, and Hızarcı, A.E. (2020). The impact of COVID-19 coronavirus on stock markets: evidence from selected countries, *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi*, 3(1), 78-84. doi: 10.32951/mufider.70615

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Giriş

Yeni Koronavirüs (KOVİD-19) salgını, yakın tarihte yaşanan bir çok emsali salgınlar da dahil olmak üzere dünya ülkelerinin daha önce karşılaşmadığı bir insani ve iktisadi bir krize neden olmuştur. Önde gelen uluslararası kuruluşlar KOVİD-19 salgınının yıkıcı etkileri konusunda uyarılar yayınlamıştır. Özellikle, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) KOVİD-19 salgınına resmi olarak 11 Mart 2020'de pandemi (küresel salgın) olarak ilan etti. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) bu salgının ekonomik çalkantıları 2007-2009 küresel mali krizlerden daha büyük olarak ifade etmiştir (BBC Business News, 23 Mart 2020). Uluslararası Para Fonu (IMF) “koronavirüs pandemisi, Dünya'nın Büyük Buhran'dan bu yana deneyimlemediği ekonomik bir gerilemeyi kışkırttığını” (Reuters Business News, 9 Nisan 2020) ifade ederek salgının dünya ekonomileri üzerindeki yıkıcı etkilerinin tahmin edilenin çok üzerinde olabileceğini açıklamıştır.

KOVİD-19 salgınının bazı özellikleri dünya ekonomilerinde benzeri görülmemiş bir strese neden olmaktadır. Örneğin, KOVİD-19'un yaygın semptomlarının mevsimsel grip ile çok benzer olması, çok daha yüksek bir ölüm oranına sahip olması (grip için yüzde 0,1'e kıyasla yüzde 2'den fazla), aşı eksikliği ve kolayca bulaşıcı olması, hükümetlerin ve uluslararası örgütlerin, salgının kontrol altına alınması için aldığı önlemlerin süresini ve kapsamını belirlemesini zorlaştırıyor. Sonuç olarak KOVİD-19 salgını dünya ekonomilerinde belirsizliği ve riskten kaçınma oranını artırırken yatırım ortamındaki güveni kötüleştirip küresel finans piyasalarındaki kargaşayı derinleştirdi.

KOVİD-19 pandemisi, turizmden uluslararası ticarete, imalattan hizmet sektörüne, havayolu endüstrilerinden dünyadaki diğer birçok sanayiye kadar küresel ekonomi üzerinde yıkıcı bir etkiye sahiptir. Artan ekonomik gerilemeye rağmen, hububat ve diğer tarımsal emtialar için rapor edilen stoklar beklenen talebi aştığı için uluslararası gıda pazarlarındaki dengeler olumlu seyretmektedir (Gıda ve Tarım Örgütü-Pazar Monitörü, Nisan 2020). Bu nedenle, KOVİD-19 salgınının endüstriler arasında önemli ölçüde değişken bir etkiye sahip olması beklenmektedir.

Amaç ve Veri

Bu çalışmanın amacı, tüm dünyayı etkisine alarak ülkelerin ekonomik yapısını birçok yönden etkileyen KOVİD-19 salgınının Borsa İstanbul'da (BİST) işlem gören 28 sektör ve gösterge endeksleri üzerinde bir etkisinin olup olmadığını incelemektir. Araştırmanın modelinde, 02 Ocak 2020 - 15 Nisan 2020 tarihleri arasındaki günlük gözlemler kullanılarak, Dünya, Avrupa ve Türkiye için günlük raporlanan KOVİD-19 vaka sayıları, BİST'te işlem gören her bir sektöre ait kapanış fiyatları, piyasa volatilite endeksi (VIX) ve kredi temerrüt takasları (CDS) kullanılmıştır.

Yöntem

Dünya genelinde görülen KOVİD-19 salgınının Türkiye borsalarını nasıl etkilediğini araştıran bu ampirik çalışmada salgının etkileri üç aşamada incelenmiştir. İlk olarak Türkiye'de salgın nedeniyle meydana gelen vaka sayılarındaki artış ile İstanbul borsasında işlem gören sektörlerin hisse senetleri değeri arasındaki ilişki incelenmiştir. Daha sonrasında Türkiye'nin ekonomik ve politik olarak yakın ilişki içerisinde olduğu Avrupa ülkelerinde yaşanan salgının borsa üzerine etkisi incelenmiştir. Son olarak dünya genelindeki salgından Türkiye borsasının etkilenip etkilenmediği ampirik olarak incelenmiştir. Bu üç çalışma alanı için ayrı ayrı tahmin edilecek detayları aşağıda verilen ekonometrik model ile Türkiye'de, Avrupa'da ve dünya genelinde salgının ülke borsasını nasıl etkilediği kıyaslanabilecektir. Yapılan analizlerde kullanılan panel veri seti

salgının başlangıcından itibaren 75 günlük süreyi kapsamaktadır. Ekonometrik analizlerde sabit etkiler tahmin metodu kullanılmış olup 21 alt sektör ve 7 ana sektör indeksi analizlere dahil edilmiştir. Corona virüs salgınının İstanbul borsasında işlem gören sektörler üzerine etkisi aşağıdaki ekonometrik model ile tahmin edilmiştir.

$$\ln CI_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 \ln NC_{t-1} + \beta_2 \ln CDS_t + \beta_3 \ln VIX_t + \alpha_i + \tau_t + \varepsilon_{i,t} \quad (1)$$

Modelde bağımlı değişken (CI: kapanış indeksi) borsada işlem gören sektörlerin hisse senetlerinin değerini gösteren indeksler iken ana ilgi bağımsız değişkeni koronavirüs vaka sayısıdır (NC: vaka sayısı=number of cases). Modelde kontrol değişkenleri olarak ülke kredi risklerini açıklayan Kredi Temerrüt Takası indeksi (CDS index) ve dünya genelindeki piyasalarda korku ve endişeyi açıklayan korku indeksi (VIX index) kullanılmıştır. Bunların yanı sıra model sektör (α_i) ve zaman (τ_t) için kukla değişkenleri de içermektedir. Modelde kullanılan tüm bağımsız değişkenlerin bir gün gecikmeli değerleri kullanılmıştır çünkü vaka sayılarındaki değişmeye piyasalar bir gün gecikmeli olarak reaksiyon göstermektedir. Ek olarak, modeldeki tüm değişkenlerin doğal logaritmik formları kullanılmıştır.

Bulgular

İstanbul borsasında işlem gören 21 sektörün geneli için sabit etkiler regresyon modeli kullanılarak yapılan tahmin sonuçları Tablo 2'de verilmektedir. Sonuçlara göre koronavirüs salgınının borsayı olumsuz etkilediği gözlemlenmiş ve salgın dolayısıyla meydana gelen vaka sayısındaki %10'luk bir artışın borsayı yaklaşık olarak yüzde bir düşürdüğü ortaya çıkarılmıştır. Tabloda raporlanan sonuçlara göre VIX endeksinin Türkiye'deki salgınla pozitif ilişki içerisinde olduğu gözlemlenmiştir. Bunun bir nedeni Türkiye'nin salgında göstermiş olduğu başarıdan dolayı Türkiye'nin yatırımcılar açısından güvenilir bir liman olarak değerlendirilmesi olabilir. Kredi geri ödeme garantisi olarak bilinen CDS değişkeninin de Türkiye'deki salgınla pozitif bir ilişki içinde olduğu tabloda raporlanmıştır.

Salgın dolayısıyla Avrupa birliğine üye ülkelerde meydana gelen koronavirüs vaka sayısındaki artış da Türkiye borsasını negatif etkilemiştir. Fakat bu etki Türkiye'deki vaka sayısının borsa üzerine olan etkisinden daha azdır. Avrupa'daki vaka sayısındaki %10'luk bir artış borsayı yaklaşık olarak %0,6 düşürmektedir. Dünya genelinde meydana gelen koronavirüs vaka sayısındaki artışın ise Türkiye borsasını artırdığı gözlemlenmiştir. Fakat beklenmedik bu ilişki istatistiksel olarak kayda değer değildir.

Koronavirüs salgınının İstanbul borsasında işlem gören sektörler ve ana indeksler üzerine etkileri için yapılan ampirik çalışmanın analiz sonuçları Tablo 3'te raporlanmıştır. Sonuçlara göre; Türkiye'de koronavirüs vaka sayısındaki artış genel olarak sektörleri ve borsayı olumsuz etkilemiştir. Spesifik olarak vaka sayısındaki %10'luk bir artış borsada yüzde %1,5'luk bir düşüşe yol açmaktadır. Salgın dolayısıyla endüstriyel üretim ülkede durma noktasına geldiği için, sektörler içinde metal ürünler ve makine sektörü salgından olumsuz olarak en çok etkilenen sektör olmuştur. Spor, bankacılık ve sigortacılık sektörleri ise bu endüstileri takip etmektedir. Diğer yandan, ülkede yiyecek-icecek, toptan-perakende satış ve gayrimenkul yatırım sektörleri ise salgından en az etkilenen sektörler olmuştur. Genel olarak salgın en çok finans sektörünü etkilerken, endüstriyel üretim ve servis sektörleri onu takip etmiştir. İstanbul borsasında işlem gören toplam 21 sektör içerisinde kiralama ve faktöring, bilgi teknolojileri ve ahşap-kâğıt-baskı sektörleri salgından olumlu etkilenen sektörler olmuştur. Yapılan analizlerin sonuçlarına göre Avrupa'daki virüs salgınının İstanbul borsasına önemli derecede bir etkide bulunmadığı söylenebilir. Bu durum dünyadaki toplam vaka sayısı için de geçerlidir. Özetlemek gerekirse

İstanbul borsası Türkiye'deki vaka sayısından ciddi derecede etkilenirken, Avrupa'da ya da tüm dünyadaki koronavirüs vaka sayısından istatistiksel olarak etkilenmediği gözlemlenmiştir.

Sonuç

Literatürde KOVİD-19 ile alakalı bazı çalışmalar bulunmasına rağmen, salgının ekonomik etkileri üzerine Türkiye özelinde ampirik çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma KOVİD-19 virüsünün etkilerini inceleyen ilk çalışma olma özelliğini taşımaktadır. Bulgularımız salgının hemen hemen bütün sektörlerde negatif etkisi olduğunu göstermektedir. Ana sektörlerin (endüstri, finans, servis) ortalama olarak eşit etkilendiği görülmektedir. Ancak alt sektörlerde etki farklılık göstermektedir. Metal, makina, spor, turizm, sigorta sektörleri en çok etkilenen sektörler olmasına karşın gıda, toptancılık ve perakende satış en az etkilenen sektörlerdir. Gıda ürünlerine olan talep ve devletin gıda güvenliğini temin etmek için verdiği destekler bu farklılığın gerekçesi olabilir.

KOVİD-19' un etkisi olumsuz olmasına rağmen, yıkıcı bir etki görülmemektedir. Bu piyasaların iyi bir haberle hızlı bir toparlanma sürecine girebileceğinin sinyali olabilir. Ancak, bu bulgularımız yeni bilgi akışına göre değişiklik gösterebilir. Yatırımcı davranışlarının yeni bilgilerle değişeceği göz önünde bulundurulursa, bu yeni bilgileride analize ekleyerek yapılacak daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır.

SOSYO-EKONOMİK GÖSTERGELERİNE GÖRE ECO ÜYESİ ÜLKELERİN HİYERAŞİK KÜMELEME METODUYLA KÜMELENMESİ*

Selahattin KAYNAK¹

Yalda RASHID²

Atıf/©: Kaynak, S. ve Rashid, Y. (2020). Sosyo-ekonomik göstergelerine göre ECO üyesi ülkelerin hiyerarşik kümeleme metoduyla kümeleneşmesi.. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 69-81. doi: 10.17218.hititsosbil.713776

Özet: Sosyo-ekonomik gelişme; yapısal ve insani gelişme ile birlikte ekonomik büyümeyi ele alan süreçleri kapsamaktadır. Ülkelerin, bölgelerin ve illerin gelişmişlik düzeylerini araştırmak ve karşılaştırmak amacıyla yapılan bilimsel çalışmalarında sıklıkla demografik, sağlık, eğitim, kültür, gelir, istihdam, yoksulluk, yaşam kalitesi ve çevre gibi sıklıkla sosyo-ekonomik ve kültürel parametreler kullanılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO) üyesi ülkeleri sosyo-ekonomik göstergelerine göre hiyerarşik kümeleme yöntemleri ile kümelere ayırmaktır. Uluslararası bir örgüt olan Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO), üye ülkelerin ekonomik süreçlerine katkı sağlamak amacıyla 1985 yılında kurulmuştur. Sosyo-ekonomik göstergeleri itibariyle ECO'nun en gelişmiş ülkeleri Türkiye ve İran'dır. Afganistan ile Pakistan ise birçok sosyo-ekonomik göstergeler açısından benzerlik göstererek en az gelişmiş ülkeler kümesinde yer almışlardır.

Anahtar Sözcükler: Sosyo-Ekonomik, ECO ülkeleri, Kümeleme Analizi.

Clustering the Eco Member Countries based on Their Socio-Economic Indicators by using the Hierarchical Cluster Analysis Method

Citation/©: Kaynak, S. and Rashid, Y. (2020). Clustering the ECO member countries based on their socio-economic indicators by using the hierarchical cluster analysis method. *Hitit University Journal of Social Sciences Institute*, 13(1), 69-81. doi: 10.17218.hititsosbil.713776

Abstract: Socio-economic development involves the processes dealing with economic growth along with structural and human development. In research studies carried out in order to investigate and compare the development levels of countries, regions, and provinces, mostly, socio-economic and cultural parameters demographics, health, education, culture, income, employment, poverty, life quality and environment are used. The aim of the current study is to cluster the Economic Cooperation Organization (ECO) member countries on the basis of their socio-economic indicators by using the hierarchical cluster analysis method. Economic Cooperation Organization (ECO), an international organization, was established in 1985 to sustain the economic processes of the member countries. Depending on their socio-economic indicators, Turkey and Iran are the most developed countries of the ECO. As to Afghanistan and Pakistan, they fall into the cluster of least developed countries by sharing lots of similarities in terms of their socio-economic indicators.

Keywords: Socio-Economic, the ECO Member Countries, Hierarchical Cluster Analysis Method

Makale Geliş Tarihi: 2.4.2020 Makale Kabul Tarihi: 27.5.2020

*Bu çalışma, Prof. Dr. Selahattin KAYNAK danışmanlığında Yalda RASHID Tarafından 28.6.2019 tarihinde tamamlanan "Afganistan'ın Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyinin Eco Üyesi Ülkeler İle Karşılaştırmalı Analizi" başlıklı ve 551390 tez no'lu yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

¹Prof. Dr., Samsun Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü, selahattin.kaynak@samsun.edu.tr; <https://orcid.org/0000-0003-0082-5961>

²Sorumlu Yazar, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Yüksek Lisans Öğrencisi, yalda.abrashid@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1844-7938>

1. GİRİŞ

Sosyo-ekonomik gelişme hem kalkınma hem de toplumsal refah kavramı ile ilişkilidir. Sosyo-ekonomik gelişme, ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma bütün ülkelerin gündemlerinde tuttukları güncel ekonomik alanlardır (Hadjimichael ve diğerleri, 2014, s. 3). Toplumlar, kıt kaynakları etkin bir şekilde kullanarak sosyal, ekonomik ve politik süreçleri sürdürülebilir hale getirerek bireylerin yaşam standartlarını iyileştirmek için çaba sarfetmektedirler (Todaro ve Smith, 2012, s. 286).

Ekonomik kalkınma, sayısal olarak ifade edilmeyen birçok kavramı kapsamaktadır. Ekonomik büyüme, kalkınmadan farklı olarak, nicel gelişmelerle ilişkilidir. Ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi için ekonominin büyümesi, üretimdeki artışın sürekli olması ve kişi başına düşen GSYH'nin artırılması zorunludur. Ancak ekonomik büyüme tek başına ekonomik gelişme için yeterli değildir. Sosyo-ekonomik gelişme ise kişi başına düşen milli gelirdeki artış gibi ekonomik değişkenler ile birlikte yapısal ve insani gelişme gibi sosyal değişkenleri kapsamaktadır.

Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre sınıflandırılmasında sosyo-ekonomik faktörler en çok başvurulan göstergelerdir. Ancak sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri açısından ülkeler önemli farklılıklar göstermektedir. Bu farkı oluşturan temel unsurların başında zaman ve yerleşim yeri gelmektedir.

Bu çalışmanın amacı ECO üyesi ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri kümeleme analizi yöntemi karşılaştırmaktır. Uluslararası bir örgüt olan Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO), üye ülkelerin ekonomik süreçlerine katkı sağlamak amacıyla 1985 yılında kurulmuştur. Örgütün kurucu üyeleri İran, Pakistan ve Türkiyedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını ilan eden Türkmenistan, Tacikistan, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Azerbaycan ile Afganistan örgüte üye olmuşlardır. Tarım, ticaret, eğitim, kültür, sağlık, çevre, ulaşım, enerji işbirliği ve uyuşturucu ile mücadelede ortak planlamalar yapan ECO üyesi ülkelerin faaliyetlerini örgüt bünyesinde yer alan komiteler yürütmektedir.

Ülkelerin, bölgelerin ve illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyini araştırmak ve karşılaştırmak amacıyla yapılan çalışmalarda genellikle demografik, sağlık, eğitim kültür, gelir, istihdam, yoksulluk, yaşam kalitesi ve çevre konularına ilişkin parametreler kullanılır.

Yerli ve yabancı literatür incelendiğinde; gelir dağılımı, demokratik kurum, büyüme ve eğitime yapılan yatırım (Perotti, 1996), yetişkin okuryazarlığı, ilköğretimi tamamlayan çocukların yüzdesi, ortaokul kayıt oranları, güvenli suya erişimi olan nüfus yüzdesi ve sağlık kurumlarına erişim (Singh, 1996), gelir düzeyi ile üniversiteleşme oranı (Acemoğlu ve Pischke, 2000), okullaşma oranı ile ailelerin gelir düzeyi (Ellwood ve Kane, 2000), gelir eşitsizliği, cinayet ve soygun (Fajnzylber ve diğerleri, 2002), gelir eşitsizliği ile orta öğretime kayıt olma oranı (Cecchi, 2003), gelir eşitsizliği ile yaşam doyumu (Alesina ve diğerleri, 2004; Senik, 2004), gelir eşitsizliği ile sağlık durumu (Lynch ve diğerleri, 2004), gelir eşitsizliği ile ölüm oranı (Gerdtham ve Johannesson, 2004), gelir eşitsizliği ile kişisel sağlık durumu (Hildebrand ve Van Kerm, 2009), hanehalkı geliri, çocukların eğitimi ve cezai davranışlar (Akee ve diğerleri, 2010) gibi değişkenler kullanılmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde altı ana değişken kapsamında yer alan ondört değişkenin açıklaması yer almaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde kullanılan metodoloji, üçüncü bölümde ise elde edilen ampirik bulgular yer almaktadır.

2. ÇALIŞMADA KULLANILAN DEĞİŞKENLER

ECO üyesi ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerinin kümeleme analizi ile karşılaştırabilmek amacıyla, ülkelerin gelişmişlik düzeyi üzerine etkisi olduğu düşünülen beş ana değişken altında toplam on dört alt değişken dikkate alınmıştır. Bunlar;

Kaba Doğum Hızı: Bir yıl içerisinde bir ülkede meydana gelen canlı doğum sayılarının, yıl ortası nüfusa oranının binde olarak ifadesidir. Kaba Doğum Hızı'nın düşük olması olumlu bir gelişme olarak kabul edilmektedir.

$$\text{Kaba Doğum Hızı} = \frac{\text{Bir yılda meydana gelen canlı doğum sayısı}}{\text{Aynı toplumun yıl ortası nüfusu}} \times k(1000) \quad (1)$$

Nüfus Artış Hızı: Nüfus artış hızı belirli bir yılda, nüfus büyüklüğünün ortalama yıllık artışını göstermektedir. Doğum oranındaki artış ve/veya ölüm oranındaki düşüş ve göç nüfus artış hızını belirleyen en önemli faktörlerdir.

Bebek Ölüm Hızı: Doğum esnasında ya da doğumdan sonraki bir yıl içerisinde gerçekleşen ölümler bebek ölümleri olarak kabul edilir. Bebek ölüm oranı, Birleşmiş Milletler tarafından bir bölgenin ya da ülkenin sağlık başarısının göstergesi olarak kabul edilmektedir (Lorca ve Balot, 2009).

Yaşam Beklentisi: Yaşam beklentisi, belirli yaşa ulaşan bir insanın ortalama kaç yıl yaşayacağını ifade etmektedir.

Yetersiz Beslenme: Beslenmenin miktar ya da içerik açısından arzulanan düzeyde olmaması sonucunda, vücudun gereksinimlerine karşın, besin ve sağlanan enerji öğelerinin yetersiz olmasından kaynaklanan klinik durumu ifade eder.

Okuryazarlık Oranı: Okuryazarlık oranı, 15 yaş üzeri nüfusta okuma-yazma becerisine sahip olanların, toplam 15 yaş üstü nüfustaki yüzde payı gösterir (Aşçı, 2009, s. 10).

Ortalama Okula Gitme Süresi: Belirli bir toplumda 25 yaş üzeri nüfusun tekrar ettiği yıllar hariç, tamamladığı ortalama eğitim yılı sayısıdır.

İşsizlik Oranı: Çalışma gücünde ve arzusunda olan ve cari ücretten çalışmaya razı olup iş bulamayan nüfusun işgücü içindeki oranıdır.

GSYİH: Belirli bir dönemde ülke sınırları içerisinde üretilmiş nihai mal ve hizmetlerin piyasa değeridir.

Kişi Başı GSYİH: Bir ülkede yaşayan insanların ortalama refah düzeyi belirlemede önemli bir değişken olan kişi başına düşen gelir, GSYİH'nin ülkenin nüfusuna bölünmesi ile elde edilir.

Gini Endeksi: Gini Katsayısı Lorenz Eğrisi dikkate alınarak hesaplanmaktadır. Lorenz eğrisi, her bir yüzdelik gelir gruplarının gelir dağılımından ne kadar pay aldığını göstermektedir. Gini Katsayısı sıfır ile bir arasında bir değer almaktadır. Gini Katsayısı sıfıra yaklaşıyorsa gelir eşitsizliğinin azaldığı, bire yaklaşıyorsa gelir eşitsizliğinin arttığı anlaşılır (Küçükçaya, 2017, s. 20-21).

Yoksulluk Oranı: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) 1997 yılında yayınladığı İnsani Gelişme Raporu'nda belirtilen insani yoksulluk endeksi, mutlak ve göreceli yoksulluk tanımlarını kapsayan bir yoksulluk çeşididir. İnsani yoksulluk kavramı, tahammül edilebilir bir yaşamı sürmek için gereken olanak, fırsat ve seçimlerden yoksunluğu ifade etmektedir. (Kızıler, 2017, s. 81).

PM2,5 hava kirliliği yıllık ortalama maruz kalma: Bu gösterge, verili zamanda metre küp başına PM2,5 değerinin mikrogram cinsinden değerini vermektedir (World Bank, 2018).

İnsani Gelişmişlik Endeksi: Bir ülkede yaşayan insanların ortalama okuryazarlık oranı, yaşam süresi, eğitim ve yaşam standardının karşılaştırmalı bir ölçüsüdür. İnsani gelişmişlik endeksi ülkelerin gelişmişlik düzeyini tespit etmek ve yaşam kalitesi üzerinde ekonomi politikalarının etkisini belirlemek için kullanılan bir göstergedir. İnsani gelişmişlik endeksi hesaplanmasında, ekonomik ve sosyal açıdan önemli olan yetişkinlerin okuryazarlık oranı, ortalama yaşam süresi ve satın alma paritesine göre dolar cinsinden kişi başına düşen GSYH değişkenler dikkate alınmaktadır (Oktay ve diğerleri, 2008, s. 57).

3. METODOLOJİ

Çalışmada çok boyutlu uzayda büyük ya da karmaşık verilerin özetlenmesi ve tanımlanmasında yol gösterici bir araştırma yöntemi olan Kümeleme Analizi kullanılmıştır. Kümeleme Analizi'nde öncelikli amaç, birimlerin temel özelliklerini dikkate alarak birbirleri ile benzerlikleri doğrultusunda olanları gruplara ayırmaktır (Kalaycı, 2008, s. 349). Çalışma kapsamına demografik ve sağlık, eğitim ve kültür, istihdam, gelir ve yoksulluk, kalkınma, hayat kalitesi ve çevre ana değişkenleri altında toplam on dört alt değişken analiz edilmiştir. Verilerin analizinde IBM SPSS 20 paket programı kullanılmıştır.

3.1. Kümeleme Analizi

Kümeleme Analizi kavramı, Tryon tarafından 1939 yılında literatüre kazandırılmıştır. Analiz, ölçülen birimlerin birbirine benzerliklerine göre gruplandırılmasını sağlayan çok değişkenli bir teknik olup bir veri setinin farklı gruplar içerip içermediğini belirlemek ve içermesi durumunda bu grupları tespit etmek amacıyla kullanılmaktadır (Oktay ve diğerleri, 2008, s. 54). Kümeleme Analizi yöntemi kullanılarak, araştırmacının belirlediği kriterler doğrultusunda tüm gözlemler kümelenecek veriler azaltılabilmekte ya da özetleyici bilgiler içeren üst gruplar oluşturulabilmektedir (Kalaycı, 2010, s. 349).

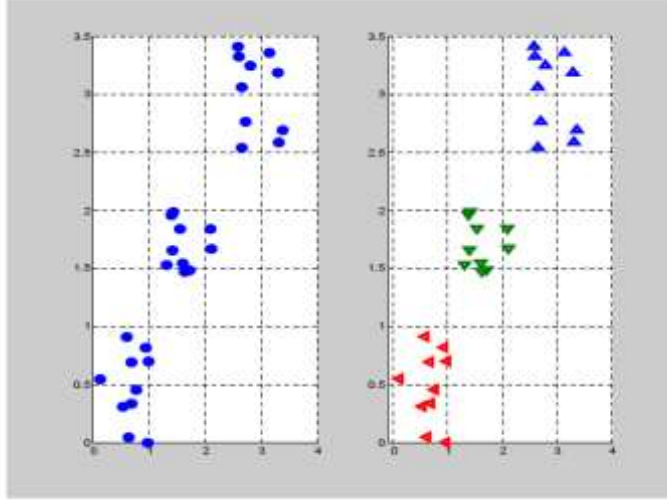
Bu analiz yöntemi, verilerin girişi, uygun kümeleme yönteminin belirlenmesi ve sonuçların değerlendirilmesi şeklinde üç temel aşamadan oluşmaktadır. Kümeleme Analizi'nin ilk aşaması olan veri girişinde, öncelikle doğal kümelemeleri hakkında net bir bilginin bulunmadığı ana kütlelerden alınan n sayıda birimin incelenen p sayıda değişkene ilişkin gözlem sonucu değerleri elde edilmesiyle veri matrisi oluşturulur. Kümeleme analizinde n sayıda gözlemin her birinde p sayıda ölçümün gerçekleştiği n x p boyutlu bir veri matrisi aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Çakmak, 1999, s. 189):

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1p} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2p} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{n1} & x_{n2} & \dots & x_{np} \end{bmatrix} \quad (2)$$

Burada x_{ij} , j. değişkenin i. nesnenin, birimin, objenin ya da durumun aldığı değerdir. Veri matrisi oluşturulduktan sonra, verinin ölçüm tipine uygun bir benzerlik ölçüsü seçilerek nesnelere uzaklıklar matrisi elde edilmektedir. Analizin ikinci aşamasında ise uygun kümeleme yöntemi seçilmektedir. Karar verilen kümeleme yöntemin uygulanması ile nesnelere, birimler, objeler ya da durumlar kümelere ayrılmış olmaktadır. Analizin üçüncü ve son aşamasında ise elde edilen kümeleme sonuçlarının anlamlılığı değerlendirilmekte ve yorumlanmaktadır. Analiz sonucu elde edilen kümelerin kendi içlerinde homojen, kendi aralarında ise heterojen bir yapıda olmaları istenmektedir (Yaz, 2014, s. 3).

Başarılı bir kümeleme analizi gerçekleşmesi neticesinde, bir geometrik çizim yapıldığında nesnelere, birimler, objeler ya da durumlar küme içerisinde birbirlerine çok yakın iken kümeler ise

birbirlerinden uzakta olacaktır. Şekil 1 başarılı bir kümeleme işlemini göstermektedir (Vatansever, 2008, s. 84).

Şekil 1. Başarılı Kümeleme İşlemi (Vatansever, 2008, s.84)

Kümeleme Analizinde önceden tanımlanmış kümeler veya örnek kümeler yer almaktadır. Verilerin kümelenmesi işlemi, verilerin birbirlerine olan yakınlık (benzerlik) durumlarına göre gerçekleşmektedir. Oluşan kümelerin hangi anlamları taşıdığına belirlenmesi tamamen çözümlenmeyi yapan araştırmacıya aittir (Vatansever, 2008, s. 53).

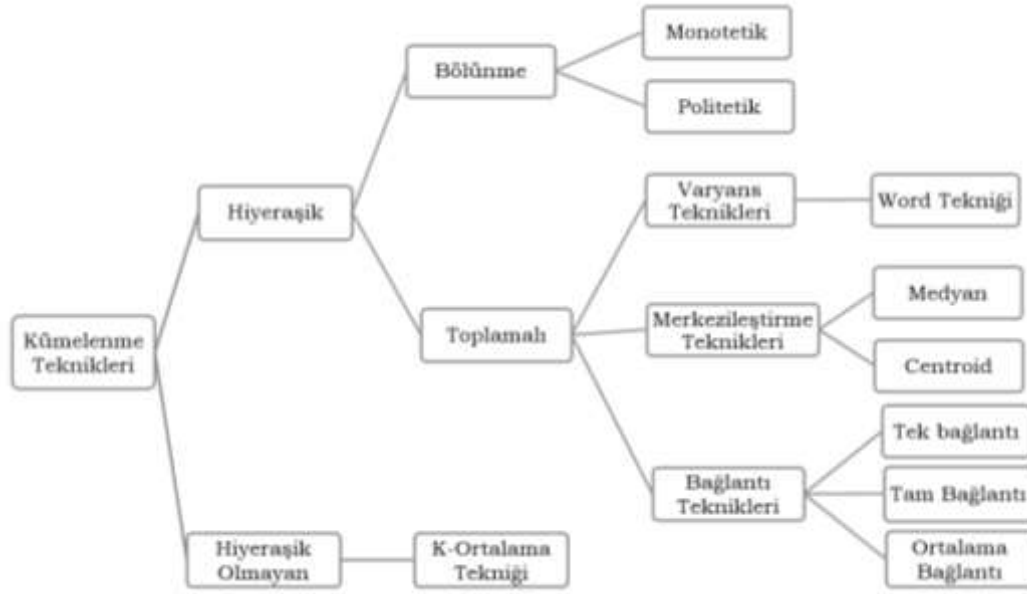
3.1.1. Kümeleme Analizinde Kullanılan Uzaklık Ölçütleri

Kümeleme analizinin temel amacı, gözlenen değişkenler arasındaki uzaklıkları belirlemektir. Benzerlik, iki nesne (özellik) arasındaki ilişkinin kuvveti şeklinde tanımlanmaktadır. Bu nicel değer alınan ölçüğe ya da verinin tipine göre farklı biçimlerde hesaplanabilmektedir. Uzaklık ise, iki nesne arasındaki zıtlık ya da uyumsuzluğun bir ölçüsü olan farklılıkları ölçmektedir. Uzaklık ve benzerlik ölçümleri, gözlemlerin birbirlerinden ayırt edilmesini sağlar ve bu şekilde gözlemler gruplara ayrılmaktadır (Yaz, 2014, s. 4).

Literatürde en sık kullanılan uzaklık ölçüsü Euclid Uzaklığı'dır ve iki obje arasına çizilecek bir düz doğrunun uzunluğunu temel alır. Uzaklık ölçümleri, verilerin nicel ya da karışık veriler olması durumuna göre çeşitlilik göstermektedir. Nicel veriler için uzaklık ölçümü çeşitli matematiksel modeller ile gerçekleştirilmektedir. Literatürde sıklıkla Öklid Uzaklığı, City-Block (Manhattan) Uzaklığı, Minkowski Uzaklığı ve Mahalanobis Uzaklığı modelleri kullanılmaktadır.

3.1.2. Kümeleme Analizi Yöntemleri

Nesnelerin, birimlerin, objelerin ya da durumların benzerlikleri esas alınarak kümelere dâhil edilmesinde başvurulabilecek çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Uzaklık matrisi kullanılarak değişkenlerin kendi içinde homojen ve kendi aralarında heterojen gruplar oluşturulmasına imkân sağlayan Kümeleme Analizi temel olarak hiyerarşik kümeleme ve hiyerarşik olmayan kümeleme olarak iki grupta incelenmektedir. Bu iki yöntemde, kümeler arası farklılıklar ile kümeler içi benzerliklerin en yüksek seviyeye çıkarılması amaçlanmaktadır. Yani, kümeler içi homojenlik artırılırken kümeler arası homojenlik azaltılmaktadır (Yılmaz ve Patır, 2011, s. 101). Şekil 2'de Kümeleme analizi yöntemleri özetlenmiştir:

Şekil 1. Kümeleme Analizi Yöntemleri

Kaynak: Yılmaz ve Patır, 2011, s. 102

Hiyerarşik kümeleme yöntemi adından da anlaşılacağı gibi hiyerarşik yapıya sahip bir yaklaşımdır. Yöntemin genel mantığı, en çok benzer özelliklere sahip olan iki nesneyi tek bir gruba atamakla başlayıp tüm nesnelerin aynı gruba atanması sürecinden oluşmaktadır. Hiyerarşik kümeleme yöntemi toplayıcı ve bölücü olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Hubert, 1974, s. 698).

Toplayıcı hiyerarşik yöntemde her bir nesne başlangıçta bir küme olarak ele alınır ve nesneler arası uzaklıklar hesaplanır. Daha sonra en yakın iki küme birleştirilerek yeni bir küme oluşturulur. Böylece her adımda küme sayısı bir azaltılır. Bu süreç dendogram olarak adlandırılan ağaç grafiği üzerinde gösterilir. Bölücü hiyerarşik yöntemde ise süreç toplayıcı hiyerarşik yöntemdeki sürecin tam tersine işler. Bu yöntemde tüm gözlemlerden oluşan büyük bir küme ile başlanır. Birbiri ile benzerlik göstermeyen gözlemler ayıklanır ve daha küçük kümeler elde edilir. Her bir gözlem tek başına küme oluşturana kadar bu süreç devam eder (Çelik, 2013, s. 181).

Hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemleri mevcut verilerin ortalama değerlerine en yakın değerlere sahip olan nesnelerin aynı kümede yer almasını sağlayan yöntemdir.

Önceden küme sayısı hakkında bilgi sahibi olunması durumunda bu yöntemde başvurulabilmektedir. Yöntemde nesnelerin kümelere ayrılma işlemi rasgele gerçekleştirilebilir. Nesnelerin ayrılacakları küme sayısına karar verildikten sonra, küme belirleme kriterine göre nesnelerin atanacakları kümeler belirlenir ve atama işlemi gerçekleşir (Yaz, 2014, s. 10). Literatürde çeşitli hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemleri bulunmaktadır. Bu yöntemlerden en yaygın olarak kullanılanı k-ortalama yöntemidir.

3.1.3. Küme Sayısının Belirlenmesi

Kümeleme analizlerinde küme sayısının belirlenmesi, sağlıklı sonuçlara ulaşılabilmesi için önem taşımaktadır. Hiyerarşik kümeleme yöntemlerinde küme sayısına kümeleme analizi sonuçları doğrultusunda karar verilirken, hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemlerinde ise bu sayı araştırmacı tarafından önceden belirlenir.

Analiz sonucunda küme sayısı 1 ile n arasında değerler alabilir ve kümelerde yer alan nesnelere uzaklık matrisine, uygun yöntemle, konu ile ilgili değişkenlerin veride bulunup bulunmamasına göre farklılık gösterebilmektedir (Çelik, 2013, s. 183). Küçük örneklerde küme sayısı belirlenmesi için yaygın olarak önerilen eşitlik aşağıda verilmiştir.

$$k = \left(\frac{n}{2}\right)^{1/2} \quad (3)$$

Burada, n birim sayısını, k ise küme sayısını ifade eder. Büyük örneklerde küme sayısı belirlenmek istendiğinde bu eşitlik sağlıklı sonuçlar vermemektedir (Tatlıldil, 2002, s. 341).

4. ANALİZ VE BULGULAR

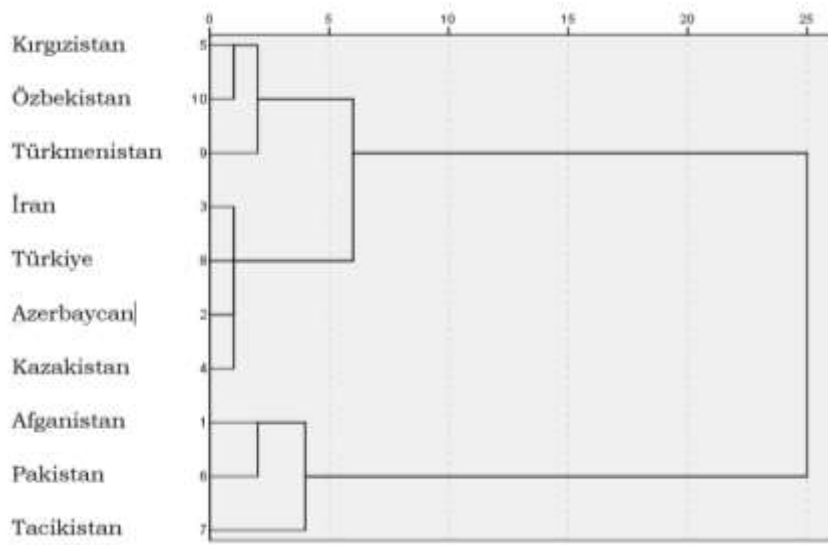
ECO ülkelerini sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri bakımından gruplandırmak amacıyla, ortak özelliklere sahip kümeler oluşturmada yaygın olarak kullanılan çok değişkenli analiz yöntemlerinden hiyerarşik kümeleme yöntemi kullanılmıştır. Kümeleme Analizi sonuçlarına ait bulgular her bir gösterge için ayrı ayrı ele alınmak suretiyle incelenmiştir. Birbirine benzer ülkelerden oluşan küme sayıları belirlenirken dendogramdan yararlanılmıştır.

Dendogramda, yatay eksen yeniden ölçeklendirilmiş bağlantı uzaklıklarını ve dikey eksen ülkeleri göstermektedir. Şekiller incelendiğinde, yatay eksen boyunca sağa doğru gidildikçe birbirine uzaklıkları daha az olan, çok sayıda ülkeyi içine alan ve sayıca azalan yeni küme oluşumları görülmektedir. Burada küme içerisindeki homojen yapıyı ve kümeler arasındaki heterojen yapıyı bozmamak suretiyle küme sayısının belirlenmesi önem arz etmektedir. Bu yapılırken yatay eksen boyunca sağdan sola doğru gidilerek birleşimler arasındaki boşluklar dikkate alınmıştır.

Ülkelerin sosyo-ekonomik açıdan gelişmiş olma durumlarına karar verilirken değişkenlerin değerlendirilmesi Tablo 1’de verilmiştir.

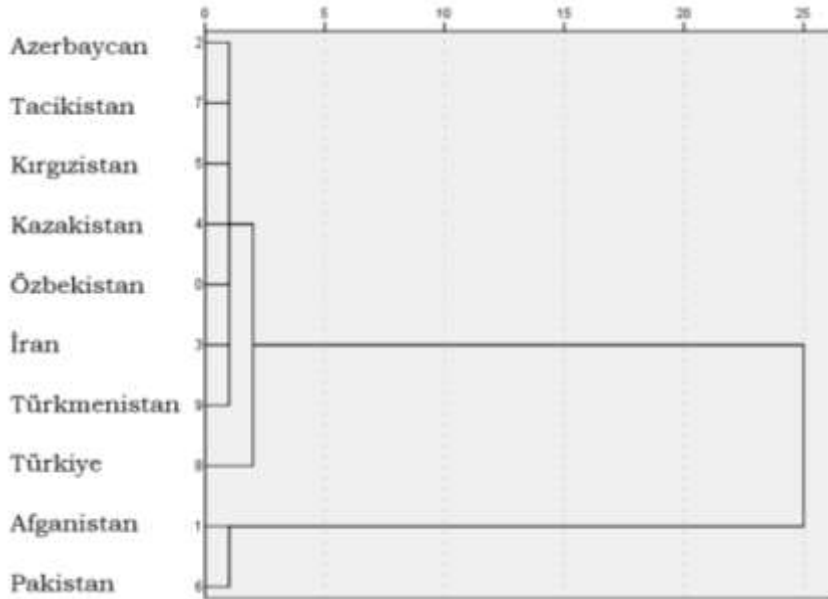
Tablo 1. Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Göstergeleri

Ana Değişkenler	Alt Değişkenler	Gelişmişlik Belirtisi
Demografik ve Sağlık	Kaba doğum hızı	Düşük
	Nüfus artış hızı	Düşük
	Bebek ölüm hızı	Düşük
	Doğuşta yaşam beklentisi	Yüksek
	Yetersiz beslenme	Düşük
Eğitim ve Kültür	Okuryazarlık oranı	Yüksek
	Ortalama okula gitme süresi	Yüksek
İstihdam, Gelir ve Yoksulluk	İşsizlik oranı	Düşük
	GSYİH	Yüksek
	Kişi başına düşen GSYİH	Yüksek
	Gini endeksi	Düşük
	Yoksulluk oranı	Düşük
Kalkınma, Hayat Kalitesi ve Çevre	Pm2.5 hava kirliliği, mikrogram	Düşük
	İnsani gelişme endeksi	Yüksek

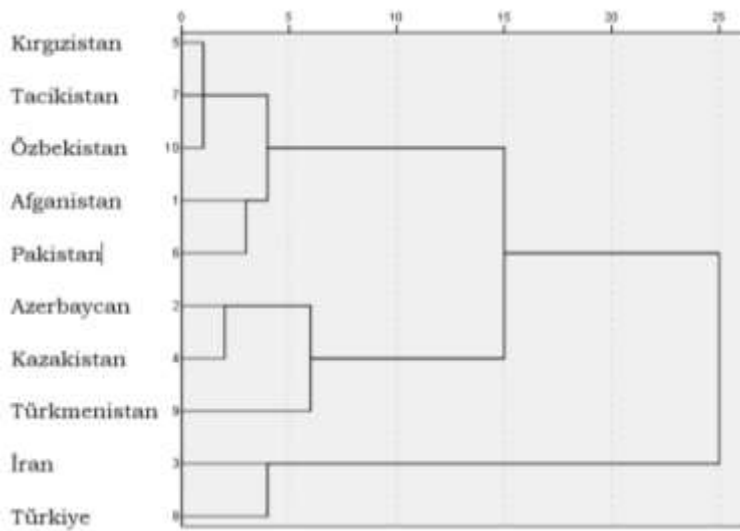
Şekil 3. ECO Üyesi Ülkelerin Demografik ve Sağlık Göstergeleri Dendogramı

Dendogramda, yaklaşık 5-25 arası mesafede iki ve 2-4 arası mesafede üç kümeye işaret edilmektedir. Burada ülkeler arası demografik ve sağlık göstergelerine ilişkin farklılıkların daha iyi ortaya konulması açısından küme sayısının üç olarak alınması uygun görülmüştür. Demografik ve sağlık göstergeleri açısından Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan birinci kümede; Türkiye, Kazakistan, Azerbaycan, İran ikinci kümede; Afganistan, Pakistan ve Tacikistan ise üçüncü kümede yer almaktadır.

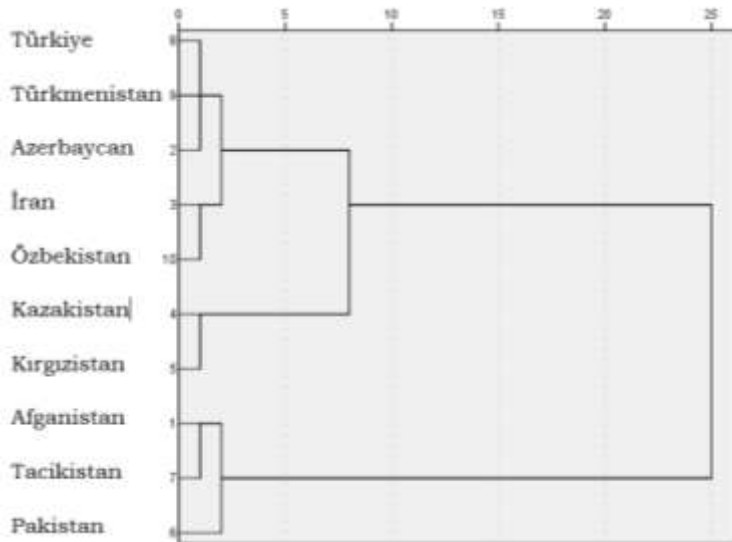
Şekil 4. ECO Üyesi Ülkelerin Eğitim Göstergeleri Dendogramı

ECO üyesi ülkelerin eğitim göstergeleri Şekil 4'te verilmiştir. Burada, ülkeler arası eğitim göstergelerine ilişkin farklılıkların daha iyi ortaya konulması bakımından küme sayısı iki olarak belirlenmiştir. Eğitim göstergeleri açısından Afganistan ile aynı kümeyi paylaşan Pakistan ikinci kümede yer alırken, diğer üye ülkelerin tümü birinci kümede yer almaktadır.

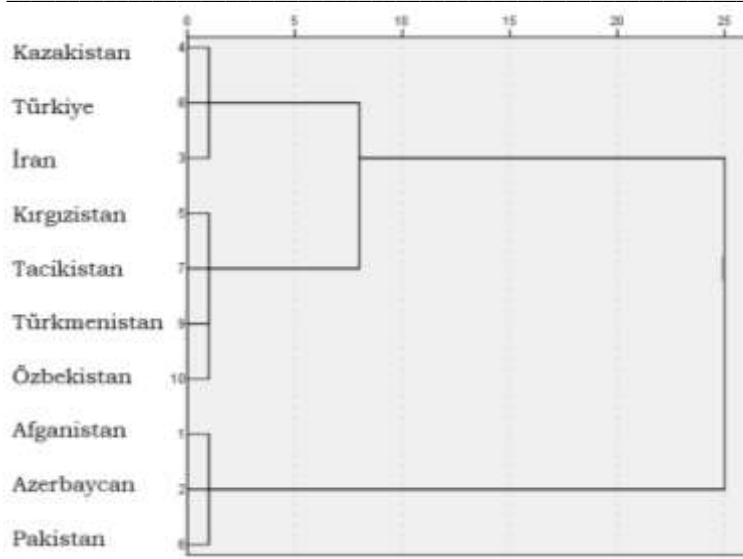
Şekil 5. ECO Üyesi Ülkelerin İstihdam, Gelir ve Yoksulluk Göstergeleri Dendogramı

Şekil 5'teki istihdam, gelir ve yoksulluk göstergeleri dendogramı, yaklaşık 16-25 arası mesafede iki ve 6-15 arası mesafede üç kümeye işaret etmektedir. Ülkeler arası istihdam, gelir ve yoksulluk göstergelerine ilişkin farklılıkların daha iyi ortaya konulması açısından, küme sayısının üç olarak alınması uygun bulunmuştur. İstihdam ile gelir ve yoksulluk göstergeleri için yapılan analiz sonucunda birinci kümede Afganistan, Pakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan; ikinci kümede Türkmenistan, Azerbaycan ve Kazakistan; üçüncü kümede ise İran ve Türkiye yer almaktadır.

Şekil 6. ECO Üyesi Ülkelerin Hayat Kalitesi ve Çevre Göstergeleri Dendogramı

Hayat kalitesi ve çevre göstergelerinin dendogramı şekil 6'da gösterilmiştir. Dendogram yaklaşık 8-25 arası mesafede iki ve 2-7 arası mesafede üç kümeye işaret etmektedir. Dendogramda da görüldüğü üzere birinci kümede Özbekistan, İran, Türkmenistan, Türkiye ve Azerbaycan; ikinci kümede Kazakistan ve Kırgızistan; üçüncü kümede ise Afganistan, Pakistan ve Tacikistan yer almaktadır.

Şekil 7. ECO Üyesi Ülkelerin Kalkınma Göstergeleri Dendogramı

Şekil 7'de yer alan kalkınma göstergeleri dendogramı, yaklaşık 8-25 arası mesafede iki ve 2-7 arası mesafede üç kümeye işaret etmektedir. Ülkeler arası kalkınma göstergelerine ilişkin farklılıkların daha iyi ortaya konulması amacıyla küme sayısının üç olarak alınmasına karar verilmiştir. Kalkınma göstergeleri açısından Türkiye, Kazakistan ve İran birinci kümede; Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan ikinci kümede; Afganistan, Azerbaycan ve Pakistan ise üçüncü kümede yer almaktadır.

5. SONUÇ

Sosyo-ekonomik gelişme, çoğunlukla ekonomik bir nitelik taşıyan ve sosyal alanda yer alan değişimleri kapsamaktadır. Bu çalışmada ECO üyesi ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri Hiyeraşik Kümeleme Analizi ile karşılaştırılmıştır. Kümeleme Analizi, çeşitli sorunların analiz edilerek çözümlenmesi için kullanılan çok değişkenli istatistiksel yöntemlerden biridir. Çalışmada; demografik ve sağlık, eğitim ve kültür, istihdam, gelir ve yoksulluk, hayat kalitesi ve çevre ve kalkınma olmak üzere beş ana başlık altında toplanmıştır.

Elde edilen bulgulara göre; ECO üyesi ülkelere ait eğitim ve kültür göstergeleri açısından iki, diğer göstergeler açısından ise üç kümenin ortaya çıktığı görülmüştür. Küme elemanları ise göstergelere göre farklılık göstermiştir.

Demografik ve sağlık göstergelerine göre Afganistan, Pakistan ve Tacikistan ile aynı grupta yer alırken; eğitim ve kültür göstergelerine göre yalnızca Pakistan ile aynı grupta yer almıştır. Öte yandan, hem istihdam hem de gelir ve yoksulluk göstergeleri açısından Afganistan, Pakistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Özbekistan ile aynı kümeyi paylaşmışlardır. Hayat kalitesi ve çevre göstergeleri açısından ise Afganistan, Pakistan ve Tacikistan ile aynı kümenin elemanlarıdır. Son olarak, Kalkınma göstergeleri incelendiğinde Afganistan'ın, diğer ülkelere kıyasla Pakistan ve Azerbaycan'a daha yakın olduğu ve aynı kümeyi paylaştığı görülmüştür.

Genellikle sosyo ekonomik gelişmişlik düzeyi açısından Afganistan daha çok Pakistan ve Tacikistan ile benzerlik göstermiştir. Türkiye ile İran ise genellikle uzak kümelere konumlanmıştır. Sosyo ekonomik gelişmiş düzeyi açısından Afganistan ve Pakistan'ın sahip olduğu farklı etnik gruplardan oluşan toplum yapısı, düşük düzeydeki eğitim oranı, sağlık

sektöründeki aksaklıkları, çok yüksek doğum oranı nedeniyle hızla artan nüfusu ve tarıma dayalı ekonomisi ve siyasi istikrarsızlıklar aynı kümede yer almalarının en önemli nedenlerindedir.

KAYNAKÇA

- Acemoglu, D., ve Pischke, J. S. (2001). Changes in the wage structure, family income, and children's education. *European Economic Review*, 45(4-6), 890-904.
- Akee, R. K., Copeland, W. E., Keeler, G., Angold, A., ve Costello, E. J. (2010). Parents' incomes and children's outcomes: a quasi-experiment using transfer payments from casino profits. *American Economic Journal: Applied Economics*, 2(1), 86-115. doi: 10.1257/app.2.1.86
- Alesina, A., Di Tella, R., ve MacCulloch, R. (2004). Inequality and happiness: are Europeans and Americans different?. *Journal of public economics*, 88(9-10), 2009-2042. doi:10.1016/j.jpubeco.2003.07.006
- Aşıcı, M. (2009). Kişisel ve sosyal bir değer olarak okuryazarlık. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7(17), 9-26. Erişim Adresi: <https://ded.dem.org.tr/gorsel/pdf/ded-17-makale-1.pdf>
- Çakmak, Z. (1999). Kümeleme analizinde geçerlilik problemi ve kümeleme sonuçlarının değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (3), 187-205. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4754/65301>
- Çelik, Ş. (2013). Kümeleme analizi ile sağlık göstergelerine göre Türkiye'deki illerin sınıflandırılması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14(2), 175-194. Erişim Adresi: http://journal.dogus.edu.tr/index.php/duj/article/viewFile/641/pdf_22
- Checchi, D. (2003). Inequality in incomes and access to education: a cross- country analysis (1960-95). *Labour*, 17(2), 153-201. <https://doi.org/10.1111/1467-9914.00226>
- Ellwood, D., ve Kane, T. J. (2000). *Who is getting a college education? Family background and the growing gaps in enrollment. Securing the future: Investing in children from birth to college.* Sheldon Danziger and Jane Waldfogel, eds. New York: Russell Sage.
- Fajnzylber, P., Lederman, D., ve Loayza, N. (2002). What causes violent crime?. *European economic review*, 46(7), 1323-1357. [https://doi.org/10.1016/S0014-2921\(01\)00096-4](https://doi.org/10.1016/S0014-2921(01)00096-4)
- Gerdtham, U. G. ve Johannesson, M. (2004). Absolute income, relative income, income inequality, and mortality. *Journal of Human Resources*, 39(1), 228-247. Erişim Adresi: <http://jhr.uwpress.org/content/XXXIX/1/228.full.pdf>
- Hadjimichael, F.M., T. Kemeny ve L. Lanahan (2014). *Economic development: A definition and model for investment.* Erişim Adresi: <https://www.eda.gov/files/tools/research-reports/investment-definition-model.pdf>
- Hildebrand, V. ve Van Kerm, P. (2009). Income inequality and self-rated health status: Evidence from the European Community Household Panel. *Demography*, 46(4), 805-825. doi: 10.1353/dem.0.0071
- Hubert, L. (1974). Approximate Evaluation Techniques for the Single-Link and Complete-Link Hierarchical Clustering Procedures. *Journal of the American Statistical Association*, 69, 698-704.
- Kalaycı, Ş. (2008). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri.* Ankara: Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti.

-
- Kalaycı, Ş. (2010). *Faktör analizi, SPSS Uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- Kızıler, N. (2017). Türkiye'de yoksullukla mücadele ve sosyal transfer harcamaları. *Journal of Life Economics*, 4(1), 77-100. <https://doi.org/10.15637/jlecon.188>
- Küçükaya, H. (2017). *Gelimiş ve gelişmekte olan ülkelerde gelir eşitsizliğinin panel veri analizi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Lorcu, F., ve Bolat, B. A. (2009). Yaşlara göre ölüm oranları ile sosyo-ekonomik göstergeler arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Istanbul University Journal of the School of Business Administration*, 38(2), 124-133. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/98137>
- Lynch, J., Smith, G. D., Harper, S. A., Hillemeier, M., Ross, N., Kaplan, G. A., ve Wolfson, M. (2004). Is income inequality a determinant of population health? Part 1. A systematic review. *The Milbank Quarterly*, 82(1), 5-99. doi: 10.1111/j.0887-378x.2004.00302.x
- Oktay, E. Özer, H. Kızıltan, A. ve Kaynak, S. (2008). Bilgi ekonomisi göstergelerine göre Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'nin hiyerarşik kümeleme metotlarıyla kümeleneşi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 45(522), 54-57.
- Perotti, R. (1996). Growth, income distribution, and democracy: What the data say. *Journal of Economic Growth*, 1(2), 149-187. <https://doi.org/10.1007/BF00138861>
- Singh, M. (1996). Socio-economic and demographic indicators: a comparison of ASEAN countries. *Teaching and Learning*, 16(2), 95-106.
- Tatlıdil, H. (2002). *Uygulamalı çok değişkenli istatistiksel analiz*. Ankara: Akademi Matbaası.
- Todaro, M. P., ve Smith, S. C. (2012). *Population growth and economic development: causes, consequences, and controversies*. Economic development (11th ed., pp. 285-290). Boston: Pearson Addison Wesley.
- Vatansever, M. (2008). *Görsel veri madenciliği tekniklerinin kümeleme analizlerinde kullanımı ve uygulanması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- World Bank, (2018c). *PM2.5 Air Pollution, Mean Annual Exposure (Micrograms Per Cubic Meter)*. Erişim Adresi: <https://datacatalog.worldbank.org/pm25-air-pollution-mean-annual-exposure-micrograms-cubic-meter>.
- Yaz, H. F. (2014). *Çok değişkenli istatistiksel tekniklerden kümeleme analizi; SPSS ile bir uygulama*, Erişim adresi: https://www.academia.edu/7276743/%C3%87ok_De%C4%9Fi%C5%9Fkenli_%C4%B0statistiksel_Y%C3%B6ntemlerden_K%C3%BCmeleme_Analizi_SPSS_ile_Bir_Uygulama
- Yılmaz, Ş. K. ve Patır, S. (2011). Kümeleme analizi ve pazarlamada kullanımı. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 2(1), 91-113. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ayd/issue/3325/46150>

SUMMARY

Socio-economic development involves structural and human development as well as the processes dealing with economic growth. In research studies investigating the differences between countries in terms of level of development, mostly socio-economic and cultural parameters are used. In research studies carried out in order to investigate and compare the development levels of countries, regions, and provinces, mostly, variables germane to demographics, health, education, culture, income, employment, poverty, life quality and environment are used. The aim of this study is to compare the development levels of ECO countries by using cluster analysis method. Economic Cooperation Organization (ECO), an international organization, was established in 1985 to sustain the economic processes of the member countries. Founder members of the organization are Iran, Pakistan, and Turkey. After the dissolution of the Soviet Union, declaring their independences, Turkmenistan, Tajikistan, Uzbekistan, Kyrgyzstan, Kazakhstan and Azerbaijan and Afghanistan became members of the organization. Committees within the organization carry out the activities of ECO member countries, which make common plans for agriculture, trade, education, culture, health, environment, transportation, energy cooperation and drug fight. In order to compare the socio-economic development levels of ECO member countries by employing cluster analysis, a total of fourteen sub-variables were taken into account under five main variables that are thought to have an impact on the development levels of countries. For grouping the ECO countries in terms of their socio-economic development levels, hierarchical clustering method, one of the multivariate analysis methods commonly employed to create clusters with common characteristics, was used. The primary goal in cluster analysis is to divide the units into groups in line with their similarities, by taking their basic characteristics into account. The analysis, a multivariate technique that allows the measured units to be grouped according to their similarities, is used to determine whether a data set contains different groups and if so, to identify these groups. Within the scope of the current study, a total of fourteen sub-variables were analyzed under the main variables of demographics and health; education and culture; employment, income and poverty; development, life quality and environment. For analyzing the data, IBM SPSS 20 package program was used. The findings of the cluster analysis results were examined by considering each indicator separately. Dendrogram was used when the number of clusters consisting of countries resembling to each other was determined. According to the findings obtained; it was observed that there were two clusters in terms of education and culture indicators of ECO member countries, and three clusters were generated in terms of demographics and health indicators; employment, income and poverty indicators; life quality and environment indicators; and development indicators. Cluster elements differed based on the indicators. According to demographics and health indicators, while Afghanistan was in the same group with Pakistan and Tajikistan, it was in the same group with Pakistan only according to education and culture indicators. On the other hand, Afghanistan, Pakistan, Tajikistan, Kyrgyzstan and Uzbekistan shared the same cluster in terms of both employment and income and poverty indicators. In terms of life quality and environmental indicators, Afghanistan, Pakistan and Tajikistan were members of the same cluster. According to development indicators, when compared with other countries, Afghanistan was found to be closer to Pakistan and Azerbaijan and shared the same cluster with them. Generally, in terms of the level of socio-economic development, Afghanistan was more similar to Pakistan and Tajikistan. Iran and Turkey were generally located in remote cluster. Turkey and Iran were the most developed countries based on their socio-economic indicators. On the other hand, Afghanistan and Pakistan were included the cluster of least developed countries by sharing lots of similarities in terms of their socio-economic indicators.

KALKINMA STRATEJİLERİ BAĞLAMINDA DEVLET DESTEKLERİNİN GİRİŞİMCİLİK VE İNOVASYON DAVRANIŞI İLE İLİŞKİSİ VE GİRİŞİMCİLİK – İNOVASYON KÜLTÜRÜNÜN ARACI ROLÜ*

Halil İYİDEMİRCİ¹

Enver AYDOĞAN²

Atıf/©: İyidemirci, H. ve Aydoğan, E. (2020). Kalkınma stratejileri bağlamında devlet desteklerinin girişimcilik ve inovasyon davranışı ile ilişkisi ve girişimcilik – inovasyon kültürünün aracı rolü. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 82-105. doi: 10.17218.hititsosbil.681562

Özet: Ülkelerin kalkınmasında etkileri olan girişimcilik ve inovasyon davranışlarının ortaya çıkmasında devlet desteklerinin ve kültürün rolünü belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada, G20 ülkelerine ait 11 yılı kapsayan veriler kullanılmıştır. Araştırmada GEM ve WB veri setleri ile korelasyon analizleri, betimleyici analizler ve faktör yük analizleri yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, devlet destekleri ile davranışlar arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu bunun yanında girişimcilik ve inovasyon kültürü ile davranışları arasında da pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca devlet destekleri ile girişimcilik ve inovasyon kültürü arasında anlamlı bir ilişkinin var olduğu ve bu ilişkiye göre devlet desteklerinin davranışa dönüşmesinde kültürün aracı rolünün olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, İnovasyon, Kültür, Kalkınma Stratejileri, Devlet Destekleri

In the Context of Development Strategies; The Relationship Between Government Supports And Entrepreneurship and Innovation Behaviour and The Mediator Role of Entrepreneurship - Innovation Culture

Citation/©: İyidemirci, H. and Aydoğan, E. (2020). In the context of development strategies; the relationship between government supports and entrepreneurship and innovation behaviour and the mediator role of entrepreneurship - innovation culture. *Hitit University Journal of Social Sciences Institute*, 13(1), 82-105. doi: 10.17218.hititsosbil.681562

Abstract: This study conducted with data covering 11 years of G20 countries to determine the role of the state supports and culture in the emergence of entrepreneurship and innovation behaviors that have impacts on the development of countries. Correlation analyzes, descriptive analyzes and factor load analyzes were performed with GEM and WB data sets. As a result of the analyzes, it was found that there is a positive relationship between behaviors and government supports also there is a positive relationship between culture and behaviors. It also shows that there is a meaningful relationship between state subsidies and culture, and this relationship has a mediating role in the transformation of state subsidies into entrepreneurship and innovation behavior.

Keywords: Entrepreneurship, Innovation, Culture, Development Strategies, Government Supports

Araştırma Makalesi / Research Article Makale Geliş Tarihi: 29.1.2020 Makale Kabul Tarihi: 15.6.2020

*Bu çalışma Prof. Dr. Enver AYDOĞAN danışmanlığında Halil İYİDEMİRCİ tarafından 25 Haziran 2019 tarihinde tamamlanan "Girişimcilik ve İnovasyon Stratejilerinin Ülke Kalkınmasına Etkileri: Desteklenen Girişimcilik ve İnovasyon Kültürünün Rekabetçi Üstünlük Elde Etmede Aracı Rolü" başlıklı 558494 tez no'lu doktora tezinden türetilmiştir.

¹ Sorumlu Yazar, Doktor, Sivil Havaçılık Kalite - Emniyet ve Güvenlik Yönetim Sistemleri Uzmanı, eskhalil@hotmail.com// <http://orcid.org/0000-0002-9042-3714>.

² Profesör Doktor, Öğretim Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Ana Bilim Dalı, Yönetim Organizasyon Bilim Dalı, enver.aydogan@hbu.edu.tr. <http://orcid.org/0000-0001-7327-7148>.

1. GİRİŞ

Ekonomik savaşların büyük artış gösterdiği günümüz dünyasında her ülke ortaya koyduğu stratejik uygulamalar ile kalkınma düzeyini artırmak ve rekabetçi üstünlük sağlamak amacındadır. Bu amaca ulaşmak maksadıyla uygulanan politikalardan birisi de ülkedeki girişimcilik ve inovasyon davranışlarının ortaya çıkmasını sağlayacak desteklerin devlet tarafından verilmesidir. Dünya genelinde özellikle gelişmiş ülkeler tarafından yaygın olarak verilen bu destekler sayesinde ülke ekonomilerinin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Bunun yanında uzun yıllardır akademik yazında çalışılan ve çağdaş ekonominin temel taşlarından olan girişimcilik ve inovasyon konuları yeni katkılar ile dikkat çekici bir şekilde zenginleşmektedir.

Bu bağlamda hem ülkeler hem de akademik yazın bakımından oldukça önemli olan girişimcilik ve inovasyon konuları, gerek politika yapıcılar gerekse araştırmacılar tarafından büyük bir ilgi görmektedir. Konulara politika yapıcıların perspektifinden yaklaşıldığında hangi desteklerin olumlu davranışları ortaya çıkardığı ve davranışın ortaya çıkmasında etkili olan faktörlerin neler olduğunun tespit edilmesi bunun yanısıra araştırmacıların perspektifinden yaklaşıldığında girişimcilik ve inovasyon konularına ait faktörlerin özelliklerinin, aralarındaki ilişkilerin ve etki düzeylerinin tespit edilmesi akademik yazında birer niş alan olarak görülmektedir. Dolayısıyla girişimcilik – inovasyon davranışına etki eden devlet desteklerinin neler olduğu, bunların davranış üzerindeki etkisinin ne şekilde olduğu ve kültürün bu davranışların ortaya çıkmasındaki rolünün ne olduğunun tespit edilmesi amacıyla bu çalışma yapılmıştır.

Girişimcilik – inovasyon davranışını ortaya çıkaran devlet destekleri ve bu desteklerin etki derecesinin sıralaması nedir? Ve girişimcilik – inovasyon davranışlarının ortaya çıkmasında kültürün rolü nedir? sorularına cevap arayan bu çalışma sırasında önce literatür araştırması yapılmış, sonrasında elde edilen bilgiler ışığında araştırma bölümüne geçilerek korelasyon analizleri ve faktör analizleri yapılmıştır. Bu analizlerden elde edilen bulgulara dayalı olarak değerlendirme ve sonuç bölümleri yapılmıştır.

2. TEORİK ÇERÇEVE VE LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Konu kapsamında yer alan girişimcilik, inovasyon, kültür, girişimcilik – inovasyon kültürü ve devlet destekleri kavramlarına yönelik literatürde daha önce yapılmış çalışmalardan elde edilen bulgular ve tanımlar şu şekilde sıralanabilir;

2.1. Girişimcilik ve İnovasyon

Girişimci; emek, doğal kaynaklar ve sermayeden sonra dördüncü üretim faktörü olarak akademik yazında uzun yıllardır önemle araştırılan bir kavramdır. Girişimcilik kavramı; girişimcinin kendisi, işlettiği işletme ve içerisinde bulunan çevrenin (sosyal, ekonomik, kültürel, fiziki vb.) bir bütün olarak birbirleriyle olan ilişkilerini kapsamaktadır. Bir işletme kurmak için faaliyette bulunan kişiye “girişimci”, kuruluş sırasında gösterilen çabaya “girişimcilik” ve kurulan işletmeye “girişim” adı verilir.

Global Entrepreneurship Monitoring (GEM), girişimciliği sadece yeni iş faaliyeti olarak oldukça dar görüşle tanımlamış olsa da, yeni iş kurma faaliyetini geniş bir bakış açısıyla ele almaktadır. Örneğin, yeni ticari faaliyetlere dayanan bazı resmi kayıtların aksine, GEM'in tanımı sadece sicile yeni kayıt edilen işletmelerle sınırlı değildir. GEM, girişimciliği hem mesleki bakış açısından benimsemekte hem de davranış yönünden değerlendirmektedir. Yeni bir işletmenin başlangıcından önceki aşamayı (gelişmekte olan girişimcilik), işletmenin faaliyete geçişinden sonraki (yeni kurulmuş bir şirkete sahip olmak) aşamaya birleştiren bir yapıya odaklanmıştır.

Birlikte ele alındığında bu iki aşama GEM tarafından erken evre girişimci faaliyeti olarak tanımlanmaktadır (<https://www.gemconsortium.org>).

Yazındaki tanımların genel bir analizi neticesinde girişimcilik kavramının; işletme kurma, risk alma, fırsatları değerlendirme, kazanç elde etme, sorumluluk alma, yönetim ve inovasyon kavramları ile ilişkisi olduğunu söylemek mümkündür.

Akademik yazında genellikle J. Schumpeter tarafından ilk defa ortaya konulduğu ifade edilen inovasyon kavramı, Schumpeter'in meşhur ekonomik değişim doktrini kapsamında rekabet savaşındaki en önemli silah olarak görülürken, en dar anlamıyla, yeni bir üretim fonksiyonunu geliştirmek şeklinde tanımlanmaktadır. Schumpeter'e (1912; 1934) göre inovasyon, yeni bir ürünün veya kalitesinin tanıtımı, yeni bir üretim metodunun veya mevcut olanın geliştirilmesi, yeni bir pazar yaratılması, hammadde ya da yarı mamul madde temini için yeni kaynakların bulunması ve monopol bir durumun yaratılması veya monopol yapının yıkılması için yeni bir örgüt yapısının oluşturulması uygulamalarını kapsamaktadır (aktaran Kurz, 2008, ss.263-278).

İnovasyon, bilimsel ve teknolojik çalışmalara dayalı olarak ortaya çıkan yenilikleri; pazarlanabilir yeni ürün, yeni sistem, yeni üretim yöntemleri ve/veya yeni toplumsal hizmetlere dönüştürmek ya da mevcut ürünleri, sistemleri ve toplumsal hizmetleri geliştirmek şeklinde tanımlanabilir. İnovasyonun sadece, yeni fikirlerin, bilgilerin, icatların ve teknolojilerin ortaya çıkarılması veya geliştirilmesi şeklinde algılanmaması gerekir çünkü inovasyonun en önemli özelliği; ortaya çıkan fikrin, ürünün veya süreçlerin, ekonomik ve toplumsal fayda sağlaması ve ticarileşebilmesidir (Gül, 2012, ss. 92-93). Drucker (1994)'a göre girişimciliğin bir fonksiyonu olan inovasyon, girişimcinin yeni kaynaklar yaratarak veya mevcut kaynakların kullanım potansiyelini artırarak refah yaratmasıdır. Bir iktisadi değere dönüştürülemeyen ve ticari nitelik taşımayan yenilikler, inovasyon olarak kabul edilememektedir (Kılınç, 2011, s.5).

Oslo Kılavuzu (2006, ss.50-55)'na göre İnovasyon; işletme içi uygulamalarda, işyeri organizasyonunda veya dış ilişkilerde yeni veya önemli derecede iyileştirilmiş bir ürün (mal veya hizmet) veya süreç, yeni bir pazarlama yöntemi ya da yeni bir organizasyonel yöntemin gerçekleştirilmesidir. Kılavuzda, genellikle akademik yazında da benzer şekilde ifade edilen dört inovasyon türü şu şekilde sıralanmaktadır; 1) ürün inovasyonu (mevcut özellikleri veya öngörülen kullanımlarına göre yeni ya da önemli derecede iyileştirilmiş bir mal veya hizmetin ortaya konulması), 2) süreç inovasyonu (yeni veya önemli derecede iyileştirilmiş bir üretim veya teslimat yönteminin gerçekleştirilmesi), 3) pazarlama inovasyonu (ürün tasarımı veya ambalajlaması, ürün konumlandırması, ürün tanıtımı (promosyonu) veya fiyatlandırmasında önemli değişiklikleri kapsayan yeni bir pazarlama yöntemi yaratılması) ve 4) organizasyonel inovasyon (işletmenin ticari uygulamalarında, işyeri organizasyonunda veya dış ilişkilerinde yeni bir organizasyonel yöntem uygulanması).

2.2. Kültür ve Girişimcilik – İnovasyon Kültürü

Kültür, insan ırkı tarafından geliştirilen ve kuşaklar tarafından birbiri ardınca başarı ile öğrenilen, karmaşık özelliğe sahip geleneksel davranışların tümüdür. Kültür hassastır, belirli bir toplumun, grubun, ırkın, bölgenin ya da zaman diliminin karakteristik yapısı olarak ortaya çıkan geleneksel davranış biçimleri anlamına gelir (Mead, 2017, ss.1-3). Kültür, bir grup insanın sosyal olarak kazanılmış yaşam biçimi veya yaşam tarzıdır. Belirli bir toplumun veya toplumun bir kesiminin üyelerinin karakteristiği olan; tekrarlanan, düşünme, hissetme ve hareket etme biçimlerinden oluşur (Brumann, 1999, ss.1-2). Geniş etnografik anlamıyla kültür veya medeniyet, toplumun bir üyesi olarak insan tarafından edinilen bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, gelenek ve diğerlerinden

(yetenekler ve alışkanlıklar) oluşan karmaşık bir bütünü ifade eder. Kültür, birikmiş deneyimlerin öğrenilmesidir (Tylor, 1871, s.26).

Hofstede ve diğerlerine (2010) göre; kültür kolektif bir olgudur. Çünkü kısmen bile olsa aynı sosyal ortam içerisinde yaşayan insanlar tarafından paylaşılır. Bu bağlamda kültür, sosyal ortamdaki yazılı olmayan kurallardan meydana gelmekte ve bir grubun üyelerini diğerlerinden ayıran zihnin kolektif programlanması olarak kabul edilmektedir. Yazında kültür ile ilişkili olarak şu kavramlar ile sıklıkla karşılaşılmaktadır; millet, ırk, etnik köken, kimlik, alt kültür, yardımcı kültür (Spencer,2012). Bununla birlikte kültür sınıflaması yapılırken esas alınan ölçütlere göre farklı türleri ortaya koymak mümkündür. Bu türler: Genel Kültür, Alt-Üst Kültür, Karşı Kültür, Bireysel Kültür, Gerçek Kültür-İdeal Kültür, Yüksek Kültür-Yaygın Kültür ve Ulusal-Uluslararası Kültür şeklinde sıralanabilir (Tutar, 2015, ss. 327-361).

Girişimcilik kültürü, girişimcilere yeni bir vizyon ve misyon kazandıran, başkalarının kendisine iş sağlamasını beklemek yerine atak ve dinamik bir şekilde davranarak kendisi başkalarına iş imkanı sağlayan, çalışmalarının ve harcamalarının karşılığını almayı hedefleyen insan tipinin yetişmesini sağlayacak bir kültürdür. Girişimcilik kültürünün temel göstergelerinden risk taşıma ve cesaret başarıyı önemli ölçüde etkilemektedir (Mazgal, 2013, ss.37-38). Gatiyatullin ve Nigmatov (2014)'a göre girişimcilik kültürü; genel kültüre dayalı ve onunla yakından ilişkili olarak, insanları yeni bir iş başlatmaya ve başarılı olmaya iten toplumsal davranış kurallarıdır. Girişimcilik kültürü, maddi kültürün özel alanı olarak, girişimcilik faaliyetleriyle ilgili süreç içerisinde rol alan tüm özneler arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi ile doğrudan bağlantılıdır.

Suddle ve diğerlerine (2007) göre akademik yazında geçmişte yer alan bazı çalışmalar (örneğin; Weber, 1930; Schumpeter, 1934) olmakla birlikte, girişimcilik kültürü en etkin olarak ilk defa McClelland tarafından 1961 yılında ölçülmüş ve sonrasında diğer araştırmacılar (örneğin; Lynn, 1991; Shane 1993; Hofstede, 1980; Morris ve diğerleri, 1994; Lee ve diğerleri, 2004; Wennekers ve diğerleri, 2005) tarafından çalışılmıştır. Bunun dışında Hayton ve Cacciotti (2014)'e göre akademik yazında inovasyon kültürü konusunda da yapılmış bazı çalışmalar (örneğin; Shane, 1992; 1993; Sun, 2009; Rinne, Steel ve Fairweather, 2012; Williams ve McGuire, 2010; Porter ve Stern 2001) mevcuttur.

Audretsch ve Belitski (2017) göre girişimcilik ve inovasyon faaliyetlerini ödüllendiren normlar ve güven, aktörler arasındaki işbirliğini geliştirerek faaliyetler için ek kaynaklar sağlar. Normlar ve kültür, girişimci gruplarda dâhil olmak üzere toplum içerisindeki güven ve emniyet algısı ile yakından ilişkilidir. Toplumun üyeleri ve ülke güvenliği arasında anlamlı bir güven bağının kurulması, canlı bir girişimci ekosistemin oluşmasına neden olur. Bunun yanısıra McClelland (1967)'a göre, bireylerin başarı için sahip olduğu motivasyon düzeyi ile bu bireylerin faaliyet gösterdiği toplumlardaki gelişme oranı arasında bir ilişki vardır. Dolayısıyla girişimcilik ve inovasyon ölçeklerinde bölge kültüründe yer alan başarı için sahip olunan motivasyon düzeyi kullanılabilir (Huggins ve Thompson, 2015, ss.138-145). Turro ve diğerleri (2014) tarafından yapılan çalışmanın sonuçlarına göre; girişimciliğin üst düzey bir statü olduğu ve saygı gördüğü ayrıca medyada başarılı girişimler hakkında sık sık haberlerin verildiği bir ülkede girişimcilik davranışının ve faaliyetlerinin yüksek olması olasıdır. Huggins ve Thompson (2014) yaptıkları çalışmada, yerel kültürün orijinal tipolojisini ortaya koyabilmek için, bu kültürün farklı yönlerini ölçebilecek bir dizi göstergesi tespit etmeyi amaçlamıştır. Bu düşünceyle, girişimcilik kültürünü ölçebilecek beş faktörün bir çerçeve içerisinde değerlendirebileceğini ortaya koymuştur. Bunlar: (1) iş ve eğitim; (2) sosyal uyum; (3) erillik ve dişilik; (4) risk alabilme ve sosyal kurallara uyma ve (5) toplu eylem ve eşitlik.

2.3. Girişimcilik ve İnovasyon Davranışının Ortaya Çıkması İçin Sağlanan Devlet Destekleri

Ekonomik araştırmalar, özellikle ekonomik faaliyetlerde finansal pazarın ve finansal kurumların rolüne odaklanmıştır (Begley ve diğerleri, 2005, ss. 35-38). Bu bağlamda yeni bir iş kurulması sırasında sermaye, kritik başarı faktörü olarak görülmektedir (Cetorelli ve Strahan, 2006, s.440). Evans ve Leighton (1989) ile Evans ve Jovanovic (1989)'e göre girişimciler likidite kısıtlamaları ile karşı karşıyadır, bunun yanı sıra Blanchflower ve Oswald (1998)'a göre gelecekte iş kurma niyetinde olan girişimcilerin bundan vazgeçmelerinin en büyük nedeni ise sermayelerinin olmamasıdır. Daha önce iş kurma niyeti olan ancak bunu gerçekleştiremeyen girişimcilerin karşılaştığı temel sorun finansal yetersizliktir (Turro ve diğerleri, 2014, ss.360-369).

Kurumsal kurama göre insan davranışları kurumsal çevreden etkilenmektedir. Bu bağlamda, kurumsal kuram insanların ve kurumların kurumsal çevre içerisinde kural ve kanunlara uyum sağlayarak pozisyonlarını nasıl güvence altına alacağı ve meşruiyetini nasıl devam ettireceği ile ilgilenmektedir (Meyer ve Rowan, 1991, ss. 41-62). Kurumlar istikrarlı ve anlamlı sosyal davranışları olan bilişsel, normatif ve düzenleyici bir yapıya ve faaliyetlere sahiptir. Kurumsal işletmeler; ülkedeki yasal yapı, devlet organları, kanunlar, mahkemeler, meslekler, süreçler ve diğer sosyal ve kültürel normların etkisi altında ortaya çıkmaktadır. Tüm bu kurumsal faktörler aynı zamanda ekonomik davranışları, örgütsel davranışları ve girişimcilik – inovasyon davranışlarını anlamlı düzeyde etkilemektedir (Turro ve diğerleri, 2014, ss.360-369).

North (1996, 2005) yaptığı çalışmasında, ülkelerin ekonomik değişiminde ülkeye ait kurumsal yapının, yani ekonomik düzenin işleme için gerekli olan yasal düzenlemeyi yapan devlet organlarının, o ülkenin ekonomik yapısındaki büyüme ve değişimindeki rolünü değerlendirmiştir. Bu bağlamda North, yaygın bir anlayışa göre güçlü politik ve ekonomik girişimcilerin, ülkedeki kurumların yapısını ve işleyişini ayrıca ekonomik ve politik düzeni belirleyen resmi ve resmi olmayan tüm kuralları, yasaları ve inançları etkileme ve değiştirme şansına sahip olduğunu ifade etmektedir.

Ülkeler tarafından inovasyon faaliyetlerini desteklemek amacıyla kullanılan önemli destek araçları olarak; altyapı, yerel araçlar, kümeler ve oluşturulacak politikalar sıralanabilir. Bununla birlikte ülke altyapısında inovasyonu desteklemek için yapılacak başlıca faaliyetler ise; finansal destek programları, araştırma ve teknoloji geliştirme programları, eğitim ve yetiştirme programları (inovasyon, teknoloji geliştirme, teknoloji yönetimi ve girişimcilik), danışmanlık programları, fiziksel altyapı destek programları, bilgi hizmetleri/ağyapıları kurulması şeklinde sıralanabilir (Kılınç, 2011, s. 65).

Birçok ülkede ve ülke topluluklarında kalkınmaya yönelik girişimcilik ve inovasyonun desteklenmesi kapsamında çalışmalar yapılmaktadır. Bu bağlamda örnek vermek gerekirse; Avrupa Birliği (AB) tarafından hazırlanan Eylem Planı, daha fazla insanı işletme kurmaya teşvik etmeyi, girişimcilerin hedeflerini tam anlamıyla yerine getirmelerine yardımcı olmayı ve girişimcilerin iş ortamını geliştirmelerine-güçlendirmelerine yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Girişimcilik faaliyetlerinin ilerletilmesi için AB Komisyonu, AB'deki mevcut girişimci dinamizmini artırmak için hazırlanan Yeşil Rapor'a katılanların belirlediği beş stratejik politika alanında hareket etmesini tavsiye etmektedir. Bunlar; 1) Girişimcilerin zihniyetini geliştirmek, 2) Girişimci olma yönünde daha fazla insanı teşvik etmek, 3) Girişimcileri büyüme ve rekabet yönünde donatmak, 4) Finans akışını iyileştirmek ve 5) Küçük ve Orta Boy İşletmeler (KOBİ) dostu bir mevzuat ve idari çerçeve oluşturmaktır (European Commission, 2004, s.6).

Bunun dışında özellikle G20 ülkeleri başta olmak üzere tüm ülkelerde girişimcilik ve inovasyonu desteklemek amacıyla destek programlarının oluşturulduğu görülmektedir. Devlet destekleri

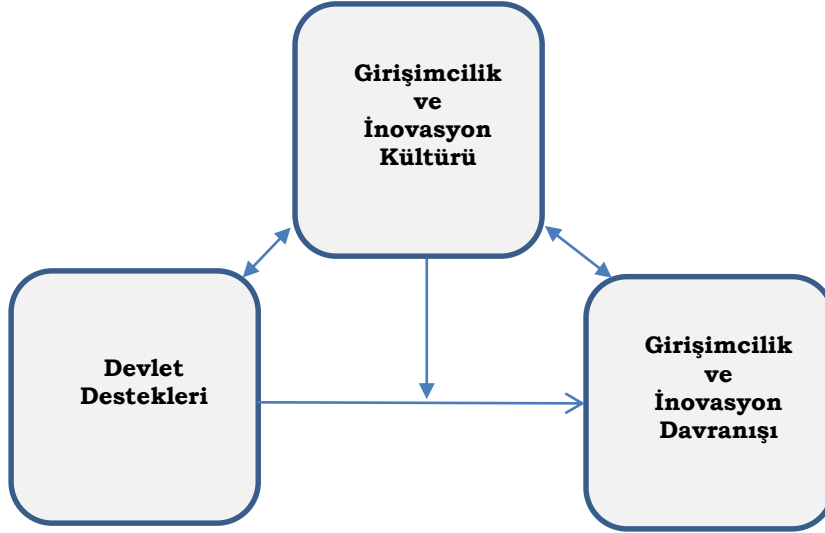
kapsamında her ülke özelinde desteklere örnek vermek mümkündür. Bu kapsamda, son yıllarda küresel rakiplerin yaptığı gibi Türkiye’de girişimcilik ve inovasyon bağlamında stratejik bir yaklaşım ile kurumsal olarak girişimcilik ve inovasyonu desteklemektedir. Ülkelerin ekonomik kalkınmasında etkiye sahip olan girişimcilik ve inovasyon faaliyetleri devlet kurumları tarafından çeşitli şekillerde desteklenmektedir. Bu kapsamda Türkiye’de; Kalkınma Bakanlığı, Kalkınma Ajansları, Ekonomi Bakanlığı, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB), Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) ve diğer kurum - kuruluşlar (dernekler, vakıflar, vb.) vasıtasıyla işletmeler ve girişimciler teşvik edilmekte ve desteklenmektedir.

3. ARAŞTIRMA

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın; modeli, hipotezleri, amacı, sınırlılıkları, evreni, örnekleme, veri toplama araçları, metodu ve bulguları ele alınmaktadır.

3.1. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırmanın modeli ve bu modele bağlı olarak geliştirilen hipotezler aşağıda yer almaktadır.

Şekil 1: Araştırma Modeli

Araştırmanın hipotezleri ise şöyledir;

H₁: Devlet Destekleri ile Girişimcilik ve İnovasyon Davranışı arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.

H₂: Devlet Desteklerinin Girişimcilik ve İnovasyon Davranışına dönüşmesinde Girişimcilik ve İnovasyon Kültürünün aracı rolü vardır.

H₃: Devlet Destekleri ile Girişimcilik ve İnovasyon Kültürü arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₄: Girişimcilik ve İnovasyon Davranışı ile Girişimcilik ve İnovasyon Kültürü arasında anlamlı bir ilişki vardır.

3.2. Araştırmanın Amacı ve Sınırlılıkları

Çalışmanın amacı; kalkınma stratejileri bağlamında, devlet desteklerinin girişimcilik ve inovasyon davranışı ile arasındaki ilişkinin tespit edilmesi ve devlet desteklerinin girişimcilik ve inovasyon davranışına dönüşmesinde girişimcilik ve inovasyon kültürünün rolünü tespit etmektir.

Sınırlılıklar; Araştırmada kültür değişkenini açıklamak için seçilen faktörler, Hofstede tarafından ortaya konulmuş olan kültür boyutlarına ve Huggins ve Thompson'ın çalışmasında yer verilen faktörlere dayanmaktadır. Bunun yanında araştırmada kullanılan GEM ve Dünya Bankası verilerinde bazı ülkelerin bazı yıllara ait verilerinin eksik olduğu ve bu nedenle o yıllar için analiz sırasında anlamlı olması için doğrusal trend modeli tahminleri ile eksik gözlemlere ilişkin öngörülerde bulunulmuştur. İlave olarak çalışma kapsamındaki ülkelere ait GEM verileri internet ortamında 2016 yılına kadar açık olarak verilmektedir. Ancak son 3 yıla ait veriler ülke temsilciliklerinden müsaade ile talep edilebilmektedir. Bu çalışmanın yayını öncesinde kapsam içerisinde yer alan ülkelerden son 3 yılın verileri tam olarak toparlanamadığı için çalışmanın analiz bölümlerinde internette açık olarak paylaşılan 2006 - 2016 yılları arası veriler kullanılmıştır.

3.3. Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Araştırmanın evreni Dünyanın tamamındaki ülkeler olarak seçilmiştir. Bunun yanı sıra girişimcilik - inovasyon konusunda çeşitli farklılıkları olmakla birlikte sahip olduğu özellikleri ile Dünya üzerinde önemli bir etkiye sahip olan G20 ülkeleri araştırmanın örnekleme olarak seçilmiştir. G20 ülkeleri; 19 ülke ve Avrupa Birliğinden oluşmaktadır. Avrupa Birliğine ait yeterli veriye ulaşamadığı için bu araştırmada sadece 19 ülkeye ait veriler kullanılmıştır. Araştırmada verileri kullanılan 19 ülke şöyledir; Almanya, Arjantin, Avusturalya, Brezilya, Kanada, Çin, Fransa, Hindistan, Endonezya, İtalya, Japonya, Meksika, Rusya Federasyonu, Suudi Arabistan, Güney Afrika, Güney Kore, Türkiye, İngiltere (Birleşik Krallık) ve Amerika Birleşik Devletleri. Toplu olarak bu ülkeler Dünyadaki tüm kıtaları temsil etmekte, Dünya nüfusunun %85'ini ve Dünya Gayri safi Yurtiçi Hasılanın %65'ini temsil etmektedir (www.mfa.gov.tr).

3.4. Veri toplama araçları

Araştırmada kullanılan veriler Küresel Girişimcilik İzleme Kuruluşu (Global Entrepreneurship Monitoring - GEM) ve Dünya Bankası (World Bank - WB) veri bankalarından alınmıştır. Yapılan araştırmada, değişkenlerin arasındaki ilişkileri tespit edebilmek ayrıca hata oranını düşürmek maksadıyla, ilgili veri bankalarında var olan G20 ülkelerine ait 2006 – 2016 yıllarını kapsayacak şekilde toplanan veriler ile boylamsal bir değerlendirme yapılmıştır.

3.5. Araştırmanın Metodu

Çalışma açıklayıcı araştırma amacına dayalı olarak nicel araştırma deseninde gerçekleştirilmektedir. Çalışmanın nicel bölümündeki yöntemi belirlemek maksadıyla GEM verileri kullanılarak yapılan güncel çalışmalar (Örneğin: Kaasa, 2018; Sanchez, 2018; Fuentelsaz ve diğerleri, 2018; Olcina ve diğerleri, 2018; Rodrigues, 2018; Meyer ve Jongh, 2018; Linan, 2014; Alizadeh ve Barazandeh, 2018; Das ve Kundu, 2018; Soomro ve diğerleri, 2018; Felix ve diğerleri, 2018; Afzal ve diğerleri, 2018; Alvarez ve Urbano, 2018; Boudreaux ve diğerleri, 2018; Jeon ve Luley, 2018; Barakat ve diğerleri, 2018; Khlibyk, 2018) incelenmiştir.

Akademik yazında var olan benzer çalışmaların incelenmesi sonrasında, araştırmanın örnekleme içerisinde yer alan G20 ülkelerinden 19'una ait Küresel Girişimcilik İzleme Kuruluşu ve Dünya Bankası verileri geçerli ve güvenilir olarak kabul edilmiş ve çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu bağlamda, toplanan veriler ile çok düzeyli analiz yöntemleri; betimsel istatistikler, korelasyon analizi ve tek boyutlu faktör analizinde SPSS 23 programı kullanılmıştır.

3.6. Araştırma Bulguları

Öncelikle araştırmaya konu olan üç değişkene ait değerleri tespit edebilmek maksadıyla; her bir değişken için tespit edilen faktörler, oluşturulan denklemler yardımıyla toplanarak bir hesaplama

yapılmıştır. Buna göre girişimcilik ve inovasyon desteklerini (*GİSD*) içeren değişken (her bir ülke için 9 ayrı faktör ile incelenen) skoru Tablo 1’de verilmiştir. Bu hesaplama yöntemi denklem 1’de gösterilmektedir.

$$GİSD_i = \sum_{j=1}^n A_j = A_1 + A_2 + \dots + A_9 \quad (1)$$

Denklemden; i’ler ülkeleri ve j’ler de değişken sıra numarasını ifade etmektedir.

Tablo 1. Girişimcilik ve İnovasyon Destekleri (GİSD)

Gözlenen Değişken Adı	Kodu	Sınıflandırması
Girişimciler İçin Finansal Koşullar	A1	A Tipi Değişkenler
Devlet Desteği ve Politikalar	A2	(Girişimcilik ve İnovasyon
Vergiler ve Bürokrasi	A3	Destekleri)
Devlet Programları	A4	
Temel Eğitimde Girişimcilik Eğitim ve Öğretimi	A5	
Orta Eğitimde Girişimcilik Eğitim ve Öğretimi	A6	
Araştırma Geliştirme Transferi	A7	
Ticari ve Mesleki Altyapı	A8	
Fiziksel ve Hizmet Altyapısı	A9	

Benzer şekilde her bir ülkeye ilişkin Girişimcilik ve İnovasyon Kültürü Değişkeni ise 7 alt değişkenin birleşiminden elde edilmiş ve Tablo 2’de gösterilmiştir. Her bir ülke için *Girişimcilik ve İnovasyon Kültürü Değişkeni (GİK)* skoru yine bu kategoriye ait değişkenlerin toplamı ile elde edilmiştir. Bu hesaplama yöntemi denklem 2’de gösterilmektedir. Denklemden; i’ler ülkeleri ve j’ler de değişken sıra numarasını ifade etmektedir.

$$GİK_i = \sum_{j=1}^n B_j = B_1 + B_2 + \dots + B_7 \quad (2)$$

Tablo 2. Girişimcilik ve İnovasyon Kültürü (GİK)

Gözlenen Değişken Adı	Kodu	Sınıflandırması
Kültürel ve Sosyal Normlar	B1	B Tipi Değişkenler
Başarısızlık Korkusu Oranı	B2	(Girişimcilik ve İnovasyon
Motivasyon	B3	Kültürü)
Kadın/Erkek Girişimcilik Oranı	B4	
Kadın/Erkek Girişimcilik Fırsatı	B5	
Başarılı Girişimcilerin Yüksek Statü Algısı	B6	
Girişimciliğin İyi Bir Kariyer Olma Algısı	B7	

Çalışmada dikkate alınan bir diğer değişken ise Girişimcilik ve İnovasyon Davranışları olup 5 farklı faktörün toplamı ile ölçülmüştür. Bu değişkenler Tablo 3’te gösterilmektedir. Her bir ülke için hesaplanacak olan *Girişimcilik ve İnovasyon Davranışları (GİD)* skoru yine bu kategoriye ait değişkenlerin toplamı ile edilmiştir. Bu hesaplama yöntemi denklem 3’te gösterilmektedir. Denklemden; i’ler ülkeleri ve j’ler de değişken sıra numarasını ifade etmektedir.

$$GİK_i = \sum_{j=1}^n C_j = C_1 + C_2 + \dots + C_5 \quad (3)$$

Tablo 3. Girişimcilik ve İnovasyon Davranışları (GİD)

Gözlenen Değişken Adı	Kodu	Sınıflandırması
Girişimcilik Niyetleri	C1	C Tipi Değişkenler
Toplam Erken Aşama Girişimci Faaliyeti	C2	(Girişimcilik ve İnovasyon
Kurulmuş İşletme Sahipliği	C3	Davranışları)
Girişimci Çalışan Aktivitesi (İç Girişimci)	C4	
İnovasyon Oranı	C5	

Çalışmanın başlangıcında kullanılan verilere yönelik betimsel istatistikler hazırlanmıştır. Bu bağlamda değişkenlere ait betimsel istatistik, değişkenlerin korelasyonları ve ülkeler arası

korelasyonlar bu bölüm içerisinde verilmiştir. Buna göre elde edilen betimsel istatistikler Tablo 4'de verilmektedir.

Tablo 4. Betimsel İstatistikler

Değişken	Ortalama	Standart Sapma	En Küçük	En Büyük	Gözlem	
GİSD	Tümü	2427593	2,416178	19,1	31,47	N = 209
	Aralarında		2,229246	20,05	2918455	n = 19
	İçinde		1,052283	2000411	2882775	T = 11
GİK	Tümü	20767,4	2991,399	11378,76	27780,66	N = 209
	Aralarında		2689,214	14581,65	25843,01	n = 19
	İçinde		1436,761	14181,58	26500,45	T = 11
GİD	Tümü	29680,86	19015,86	3416,4	71003,62	N = 209
	Aralarında		19097,84	4706,694	56743,05	n = 19
	İçinde		3796102	12179,81	43941,42	T = 11

Çalışmada 19 ülke (n), 11 yıl (T) ve toplam 209 gözlem (N) bulunmaktadır. Değişkenler arasındaki korelasyonlar Tablo 5'de verilmiştir. Buna göre kurulan korelasyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin alternatif hipotezler %1 anlamlılık seviyesinde kabul edilmiştir. Burada elde edilen korelasyon katsayılarının anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 5. Değişkenler Arası Korelasyonlar

	G/İ Destekleri	G/İ Kültürü	G/İ Davranışları
Girişimcilik ve İnovasyon Destekleri	1	0,462**	0,682**
Girişimcilik ve İnovasyon Kültürü	0,462**	1	0,525**
Girişimcilik ve İnovasyon Davranışları	0,682**	0,525**	1

**Hesaplanan korelasyon katsayıları %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğunu sonucuna ulaşılmıştır.

Elde edilen sonuçlara göre Girişimcilik ve İnovasyon Davranışları ile Girişimcilik ve İnovasyon Destekleri arasındaki korelasyon katsayısı 0,682 olarak hesaplanmıştır. Bu da aralarında yüksek derecede pozitif yönlü ilişki olduğuna işaret etmektedir. Yani Girişimcilik ve İnovasyon Desteklerinde bir yükseliş meydana geldiğinde Girişimcilik ve İnovasyon Davranışlarında da yükselme meydana gelmektedir. Ters durumda da bu değişkenlerden biri azaldığında diğerinde de azalış meydana gelmektedir. Benzer şekilde Girişimcilik ve İnovasyon Kültürü değişkeni ile Girişimcilik ve İnovasyon Destekleri değişkeni arasındaki korelasyon katsayısı 0,462 olarak hesaplanmıştır. Değişkenlerin arasındaki ilişkinin pozitif olması değişkenlerin birlikte artış ya da azalış gösterdiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte Girişimcilik ve İnovasyon Kültürü ile Girişimcilik ve İnovasyon Davranışları arasındaki korelasyon katsayısı 0,525 olarak hesaplanmış ve aralarında orta düzeyde bir ilişkinin olduğu görülmüştür (0,99-0,60 =yüksek, 0,59 – 0,30=orta, 0,29 – 0,01= düşük, 0=ilişkisiz) (Büyüköztürk, 2002).

Ülkelere göre korelasyon analizleri yapıldığında ise değişkenlerin birbiri ile olan ilişkisi Tablo 6, 7 ve 8'de görüldüğü gibi ortaya çıkmaktadır.

Tablo 6. Ülkeler Arası Girişimcilik İnovasyon Destekleri (GİSD) – Girişimcilik İnovasyon Kültürü (GİK) Korelasyonları

Ülkeler	Korelasyon Katsayıları
ABD	0,89
Rusya Federasyonu	0,84
Avusturalya	0,77
Arjantin	0,74
İtalya	0,59
İngiltere	0,58
Türkiye	0,44
Meksika	0,40
Çin	0,34
Güney Afrika	0,26
Güney Kore	0,25
Suudi Arabistan	0,19
Kanada	0,17
Japonya	0,07
Brezilya	0,05
Fransa	-0,23
Almanya	-0,29
Endonezya	-0,44
Hindistan	-0,50

Girişimcilik ve İnovasyon Destekleri ile Girişimcilik ve İnovasyon Kültürü arasındaki ilişkiler Tablo 6'da verilmiştir. Buna göre Girişimcilik ve İnovasyon Destekleri ile Girişimcilik ve İnovasyon Kültürü arasındaki en yüksek korelasyon katsayıları sırası ile ABD, Rusya Federasyonu, Avusturalya ve Arjantin'de gözlemlenmiştir. Bu ülkelerde ilgili değişkenler arasında yüksek derecede aynı yönde ilişki tespit edilmiştir. Buna karşın ters yönde ilişkinin en yüksek olduğu ülkeler Hindistan, Endonezya ve Almanya olarak tespit edilmiştir. Ayrıca Japonya ve Brezilya'da ise bu değişkenler arasında ilgili dönem aralığında bir ilişki tespit edilememiştir. Türkiye ise bu çalışmada 0,44 korelasyon katsayısı ile 7. sırada yer almaktadır. Burada test edilen ilişkinin olmadığına dair elde edilen olasılık değerleri 0,0000 olduğundan anlamlılık düzeyi olan 0,10'dan küçük olduğu için yokluk hipotezi reddedilmiştir. Böylece değişkenler (GİSD - GİK) arasında ilişkinin var olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 7. Ülkeler Arası Girişimcilik İnovasyon Davranışı (GİD) – Girişimcilik İnovasyon Kültürü (GİK) Korelasyonları

Ülkeler	Korelasyon Katsayıları
ABD	0,34
İngiltere	0,32
Meksika	0,16
Güney Kore	0,10
Çin	0,05
Türkiye	0,05
Rusya Federasyonu	0,05
İtalya	0,02
Japonya	0,02
Güney Afrika	0,02
Suudi Arabistan	-0,08
Kanada	-0,10
Endonezya	-0,11
Hindistan	-0,13
Arjantin	-0,15
Avusturalya	-0,15
Fransa	-0,15
Almanya	-0,16
Brezilya	-0,16

Girişimcilik ve İnovasyon Davranışları ile Girişimcilik - İnovasyon Kültürü arasındaki ilişkiler Tablo 7’de verilmiştir. İstatistiksel olarak olasılık düzeyleri anlamlılık düzeyinden küçük olduğu için burada hesaplanan korelasyon değerleri anlamlıdır sonucuna ulaşılmış ve iki değişken arasında ilişki olduğuna dair hipotez kabul edilmiştir. Buna göre Girişimcilik ve İnovasyon Davranışları ile Kültürü arasındaki en yüksek korelasyon katsayıları sırası ile ABD, İngiltere, Meksika ve Güney Kore’de gözlemlenmiştir. Bu ülkelerde ilgili değişkenler arasında aynı yönde ilişkinin var olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın ters yönde ilişkinin en yüksek olduğu ülkeler Brezilya, Almanya, Fransa, Avusturalya ve Arjantin olarak tespit edilmiştir. Ayrıca Japonya, Güney Afrika ve İtalya’da ise bu değişkenler arasında ilgili dönem aralığında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Türkiye ise bu çalışmada 0,05 korelasyon katsayısı ile 6. sırada yer almaktadır.

Tablo 8. Ülkeler Arası Girişimcilik İnovasyon Destekleri (GİSD) – Girişimcilik İnovasyon Davranışları (GİD) Korelasyonları

Ülkeler	Korelasyon Katsayıları
Japonya	0,53
ABD	0,48
Meksika	0,47
İtalya	0,43
Arjantin	0,32
Kuzey Kore	0,31
Fransa	0,28
Endonezya	0,20
Avusturalya	0,11
Çin	0,09
İngiltere	0,06
Kanada	-0,05
Almanya	-0,13
Brezilya	-0,22
Rusya Federasyonu	-0,30
Hindistan	-0,32
Güney Afrika	-0,37
Türkiye	-0,44
Suudi Arabistan	-0,95

Girişimcilik ve İnovasyon Davranışları ile Girişimcilik ve İnovasyon Destekleri arasında yapılan korelasyon analizi sonucunda tüm ülkelere ilişkin korelasyon katsayıları elde edilmiştir. Hesaplanan korelasyon katsayısına ilişkin olasılık değeri olan 0,000 değeri anlamlılık düzeyi olan 0,10’dan küçük olduğu için yokluk hipotezi reddedilmiştir. Buna göre hesaplanan korelasyon katsayıları istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş ve iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin var olduğu görülmüştür. Tablo 8’e bakıldığında, iki değişken arasında yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre aynı yönde en yüksek ilişkiler Japonya, ABD ve Meksika iken en yüksek ters yönde ilişkiler ise Suudi Arabistan, Türkiye ve Güney Afrika’da elde edilmiştir. Burada ters yöndeki ilişkilerden yapılabilecek çıkarım, bu ülkelerde devlet desteklerinin girişimcilik ve inovasyon davranışına dönüşmediği yönündedir. Bu bulgu kapsamında her ülke özelinde bu sonucun nedeninin derinlemesine araştırılmasının uygun olacağı düşünülebilir.

Araştırmanın bu bölümünde betimsel istatistiklere devam edilmiş bu kapsam içerisinde trend modeli ve grafikleri hazırlanmıştır. Çalışmaya katılan ülkelerin her bir değişken grubundaki verilerinin zaman içerisinde izlediği eğilimi tespit etmek için her ülke açısından trend modeli tahmin edilerek grafiklere eklenmiştir. Bu amaçla kurulan trend modeli tahmin denklemi, denklem 4’de verilmektedir.

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 t + u_t \quad (4)$$

Denklem 4'de verilen β parametreleri sırası ile kesişim ve eğim parametrelerini, t zamanı, u ise hata terimini ifade etmektedir. Burada toplam 19 ülke ve 3 değişken için toplam 57 regresyon modeli tahmin edilmiş ve ülkelere ait olan grafiklerin analizi neticesinde Tablo 9 elde edilmiştir.

Tablo 9. Ünelere Göre Değişkenlerin Eğilimleri

Üneler	G/İ Destekleri	G/İ Kültürü	G/İ Davranışları
ABD	Sabit	Artış	Artış
Almanya	Azalış	Artış	Artış
Arjantin	Sabit	Azalış	Artış
Avustralya	Sabit	Artış	Artış
Brezilya	Azalış	Artış	Artış
Endonezya	Sabit	Sabit	Artış
Fransa	Artış	Azalış	Sabit
Hindistan	Sabit	Azalış	Artış
Çin	Sabit	Artış	Sabit
İngiltere	Azalış	Sabit	Azalış
İtalya	Azalış	Artış	Azalış
Japonya	Artış	Artış	Artış
Kanada	Artış	Artış	Artış
Güney Afrika	Sabit	Artış	Artış
Güney Kore	Sabit	Sabit	Sabit
Meksika	Sabit	Sabit	Sabit
Rusya Fed.	Azalış	Artış	Artış
Sudi Arabistan	Sabit	Azalış	Artış
Türkiye	Artış	Artış	Artış

Tablo 9'da üç ana başlık altında kullanılan değişkenlerin her birinin alt bileşenleri grafikler ile değerlendirilmiştir. Bu ülkelere ilişkin değişkenlerin zaman içerisinde gösterdikleri eğilimin incelenmesi amacıyla basit eğilim (trend) modelleri kurularak aradaki zamanla olan ilişkileri tespit edilmiştir. Tahmin edilen regresyonda eğilim parametresi pozitif olduğunda artış, negatif olduğunda azalış ve sıfıra yakın olduğunda ise sabit olduğu kabul edilmiştir. Ancak görülmektedir ki değişkenlerin ülkeler bazındaki değişimleri sistematik bir yapıda değildir.

3.7. Faktör Yük Analizleri Sonuçları ve Bulguları

Bağımlı değişkeni açıklama gücü en fazla olan girişimcilik ve inovasyon destekleri değişkeninin bileşenlerinden hangisinin katkısının daha fazla olduğunu tespit edebilmek için bu değişken ile tek boyutluluk faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Faktör yük değerleri, maddelerin faktörlerle olan ilişkisini açıklayan bir katsayıdır. Maddelerin yer aldıkları faktördeki yük değerlerinin yüksek olması beklenir. Bir faktörle yüksek düzeyde ilişki veren maddelerin oluşturduğu bir küme var ise bu bulgu, o maddelerin birlikte bir kavramı, yapıyı, faktörü ölçtüğü anlamına gelir. Örneğin bir değişkenin 0,3'lük faktör yükü, faktör tarafından açıklanan varyansın %9 olduğunu gösterir (Büyükoztürk, 2002).

Burada ifade edilen varyans dikkate çekicidir ve genel olarak, işaretine bakılmaksızın 0,60 ve üstü yük değeri yüksek; 0,30-0,59 arası yük değeri orta düzeyde büyüklükler olarak tanımlanabilir ve bunun altındaki değerler değişken çıkartmada dikkate alınır. Faktör yük değerleri, bir korelasyon değeri olarak istatistiksel anlamlılık bakımından da incelenebilir. Ancak, düşük korelasyon miktarlarının da, örneklem arttıkça anlamlı çıkma olasılığının artacağı unutulmamalıdır (Büyükoztürk, 2002). Girişimcilik ve inovasyon destekleri kapsamında yapılan faktör yük analizinin sonuçları Tablo 10'da verilmektedir.

Tablo 10. GİSD Faktör Analizi Sonuçları

Bileşen Adı	Faktör Yüğü
Vergiler ve Bürokrasi	0,836
Araştırma Geliştirme Transferi	0,833
Devlet Programları	0,779
Fiziksel ve Hizmet Alt Yapısı	0,771
Devlet Desteği ve Politikalar	0,667
Girişimciler İçin Finansal Koşullar	0,654
Temel Eğitimde Girişimcilik Eğitim ve Öğretimi	0,585
Ticari ve Mesleki Alt Yapı	0,584
Orta Eğitimde Girişimcilik Eğitim ve Öğretimi	0,516

Tablo 10'dan elde edilen sonuçlara göre faktör yükü en yüksek olan bileşeni Vergiler ve Bürokrasi (0,836) olarak tespit edilmiştir. Vergiler ve bürokrasi bileşeninin rakamsal değerlerinin büyümesi o ekonomide girişimcilik ve inovasyon kapsamında bürokrasinin ve vergi yükünün azaldığını ifade etmektedir. Buradan hareketle açıklanan varyanslar hesaplanmış ve Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 21. GİSD Bileşenlerin Açıklanan Varyans Oranları

Bileşen Adı	Açıklanan Varyans	Açıklama Gücü
Vergiler ve Bürokrasi	0,70	Yüksek
Araştırma Geliştirme Transferi	0,69	
Devlet Programları	0,61	
Fiziksel ve Hizmet Alt Yapısı	0,60	
Devlet Desteği ve Politikalar	0,44	Orta
Girişimciler İçin Finansal Koşullar	0,43	
Temel Eğitimde Girişimcilik Eğitim ve Öğretimi	0,34	
Ticari ve Mesleki Alt Yapı	0,34	
Orta Eğitimde Girişimcilik Eğitim ve Öğretimi	0,27	Düşük

Faktör analizinden elde edilen değerlerin kareleri açıklanan varyans oranını ifade etmektedir. Tablo 11'e göre açıklanan varyans oranlarına göre açıklama gücü yüksek olan bileşenler sırası ile Vergiler ve Bürokrasi, Araştırma Geliştirme Transferi, Devlet Programları ve Fiziksel ve Hizmet Alt Yapısı olarak bulunmuştur. Devlet Desteği ve Politikalar, Girişimciler için Finansal Koşullar, Temel Eğitimde Girişimcilik Eğitim ve Öğretimi, Ticari ve Mesleki Altyapı bileşenleri ise orta derecede açıklama gücüne sahipken Orta Eğitimde Girişimcilik Eğitim ve Öğretimi bileşeninin ise açıklama gücü düşük olarak tespit edilmiştir. Bu analizde dikkati en çok çeken, değişken gruplarından eğitime ilişkin katsayı oranlarının düşük olarak tespit edilmiş olumasıdır.

Girişimcilik ve inovasyon kültürü kapsamında yapılan faktör yük analizinin sonuçları ise Tablo 12'de verilmektedir.

Tablo 12. GİK Faktör Analizi Sonuçları

Bileşen Adı	Faktör Yüğü
Kadın/Erkek Girişimcilik Fırsatı	0,893
Kadın/Erkek Girişimcilik Oranı	0,776
Başarılı Girişimcilerin Yüksek Statü Algısı	0,745
Başarısızlık Korkusu Oranı	0,573
Motivasyon	0,501
Kültürel ve Sosyal Normlar	0,416
Girişimciliğin İyi Bir Kariyer Olma Algısı	0,121

Tablo 12’de görüldüğü üzere faktör yükü en yüksek olan bileşenler kültür içerisinde Kadın – Erkek eşitliği temelinde çalışmaya dahil edilmiş olan faktörlerdir. Bu bileşenin rakamsal değerlerinin büyümesi, bir ekonomide girişimcilik ve inovasyon kapsamında cinsiyet ayrımının az olduğunu ifade etmektedir. Buradan hareketle açıklanan varyanslar hesaplanmış ve Tablo 13’de verilmiştir.

Tablo 13. GİK Bileşenlerin Açıklanan Varyans Oranları

Bileşen Adı	Açıklanan Varyans	Açıklama Gücü
Kadın/Erkek Girişimcilik Fırsatı	0,80	Yüksek
Kadın/Erkek Girişimcilik Oranı	0,60	
Başarılı Girişimcilerin Yüksek Statü Algısı	0,56	Orta
Başarısızlık Korkusu Oranı	0,33	
Motivasyon	0,25	Düşük
Kültürel ve Sosyal Normlar	0,17	
Girişimciliğin İyi Bir Kariyer Olma Algısı	0,01	

Tablo 13’e göre açıklanan varyans oranlarına göre açıklama gücü yüksek olan bileşenler sırası ile Kadın/Erkek Girişimcilik Fırsatı ve Oranı olarak bulunmuştur. Başarılı Girişimcilerin Yüksek Statü Algısı ve Başarısızlık Korkusu Oranı ise orta derecede açıklama gücüne sahipken Motivasyon, Kültürel ve Sosyal Normlar ve Girişimciliğin İyi Bir Kariyer Olma Algısı bileşenlerinin ise açıklama gücünün düşük olduğu tespit edilmiştir.

4. SONUÇ

Gerçekleştirilen araştırma ile G20 Ülkelerinde girişimcilik ve inovasyon kapsamında devlet destekleri, kültür ve davranış arasındaki ilişkiler ve bu değişkenlerin birbirlerini açıklama düzeyleri incelenmiştir. Nitel olarak ifade edilen değişkenlerin nicel olarak ölçümleri veriler üzerinde yapılması gereken düzenlemeleri zorunlu kılmıştır. Her bir değişkenin ölçüm yöntemi, büyüklükleri, en küçük ve en büyük değerleri arasında büyük farklılıklar gözlenmiştir. Buradan hareketle standart sapmalarının büyük olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada yapılan analizlerde etkinliğin ve minimum varyansın sağlanabilmesi için verilerin standartlaştırılarak analizlerin yapılmasına karar verilmiştir. Nitel değişkenlerin nicelik olarak ifade edilmeleri neticesinde katsayıların rakamsal olarak yorumlanmasının uygun olmaması nedeniyle elde edilen tahminlere ilişkin standartlaştırılan verilerin rakamsal büyüklükleri sıralanarak yorumlanmaya çalışılmıştır.

Yapılan analizler incelendiğinde elde edilen bulgulara göre, Devlet Destekleri ile Girişimcilik ve İnovasyon Davranışı arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiş ve kurulan hipotez 1 (H1) kabul edilmiştir. Ükelere göre yapılan korelasyon analizi kapsamında, Devlet Desteklerinin Girişimcilik ve İnovasyon Davranışına dönüşmesinde Girişimcilik ve İnovasyon Kültürünün aracı bir rolünün olduğu görülmüş ve hipotez 2 (H2) kabul edilmiştir. Bununla birlikte Devlet Destekleri ile Girişimcilik ve İnovasyon Kültürü arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş ve hipotez 3 (H3) de kabul edilmiştir. Son olarak Yapılan analizlere göre, Girişimcilik ve İnovasyon Davranışı ile Girişimcilik ve İnovasyon Kültürü arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş ve hipotez 4 (H4) de kabul edilmiştir.

Önceki araştırmalardan ve güncel uygulamalardan faydalanılarak seçilmiş olan üç değişkenin birbiri ile olan ilişkisini tespit etmeye yönelik olarak bu çalışmada yapılan analizlerde bulunan bulguların ve sonuçların daha öncekilerle uyumlu olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle çalışmanın teori ve uygulama bölümü arasında belirgin bir uyumluluk söz konusudur. Bu bağlamda bulguların sonuçları şu şekilde değerlendirilebilir.

Girişimcilik – inovasyon destekleri ile girişimcilik ve inovasyon davranışı arasındaki ilişki kapsamında tespit edilmiş olan bulgular şöyle özetlenebilir. Desteklere ait faktörlerden davranışa en çok etki edenleri; vergiler ve bürokrasi, ARGE destekleri, devlet programları ile fiziksel ve hizmet alt yapısıdır. Diğer bir deyişle devlet girişimciliğe yönelik vergilerde özel bir uygulama yapıyor ve/veya bunun yanında işletme açma ve kapatma sırasında bürokratik işlemleri kolaylaştırıyor ise girişimcilik davranışında bir artış söz konusu olacaktır. Bunun dışında eğer devlet inovasyonu desteklemek için ARGE merkezlerini kuruyor ve inovatif yaklaşımı bu merkezler yardımı ile destekliyorsa ülkede inovasyon davranışında da bir artış söz konusu olur. Ayrıca girişimciler işletme kurarken devletin fiziksel ve hizmet alt yapısını kurduğu – desteklediği bölgeleri tercih etmektedir. Bunun yanında devlet tarafından hazırlanmış bir ekonomik program var ise girişimciler o alana yönelik işletme kurmayı daha çok tercih etmektedir.

Bu faktörlerin etkisinin yüksek olması normal ve kabul edilebilir bir sonuçtur. Ancak çalışma sonucunda girişimcilik ve inovasyon konularında verilen temel ve orta eğitimin, davranışın ortaya çıkmasında az miktarda bir etkinliği olduğu görülmüştür. Bu durum eğitimin güdüleme yolu ile bireylerin davranışlarında yönlendirme yaptığı gerçeğine dayalı olarak; eğitim faktörünün girişimcilik ve inovasyon davranışına yaptığı etkinin düşük seviyede çıkması dikkat çekici bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Bunun nedeni ise bu çalışmada girişimcilik ve inovasyon davranışları değişkenine ait değeri bulabilmek için seçilmiş olan faktörlere ait değerlerin toplamının kullanılmış olmasıdır. Bu bağlamda eğitim ile ilgili bulgunun seviyesi düşük tespit edilmiştir. Ancak inovasyon faktörü tek başına değerlendirmeye alındığında, eğitimin inovasyon ile yüksek düzeyde bir ilişkisi olduğu görülmektedir. Bunun dışında analizler ile ortaya konulmuş olan devlet desteklerine ait olan faktör yükü sıralamasının, politika yapıcılar için değerlendirmeye alınması gereken bir sonuç olduğu düşünülmektedir.

Araştırmada yapılan diğer analizlere göre konu kapsamında değerlendirmeye alınan girişimcilik – inovasyon desteklerinin girişimcilik - inovasyon kültürü ile ilişkisi vardır. Bu bağlamda girişimcilik ve inovasyon kültürünün, devlet tarafından girişimcilik ve inovasyon davranışını destekleyecek adımları atması yönünde bir etki yarattığını söylemek mümkündür. Diğer taraftan yapılan desteklerin ve uygulanan stratejilerin de kültür üzerinde bir etki yarattığı gerçektir. Dolayısıyla girişimcilik inovasyon davranışını etkileyen kültür ile ülke desteklerinin uyumlu bir yapıda olabilmesi için bir denge ve takip yapısının oluşmasına ihtiyaç vardır. Olumlu yönde girişimcilik ve inovasyon davranışlarının ortaya çıkabilmesi için, diğer bir deyişle yapılan ülke desteklerinin davranışa dönüşebilmesi için kültür ile koordineli, dengeli ve uyumlu uygulamaların yapılması gerekir. Aksi durumda Kanada, Almanya, Brezilya, Rusya Federasyonu, Hindistan, Güney Afrika, Türkiye ve Suudi Arabistan'da görüldüğü gibi devlet destekleri, davranışa dönüşmemektedir. Başka bir deyişle girişimcilik – inovasyon kültürü ile devlet destekleri arasında iki yönlü bir etki olması nedeniyle iki değişken arasındaki uyum takip edilmelidir. Bu uyumlu takip edecek birimin dikkat etmesi gereken önemli hususlardan birisi ise özellikle farklı kültür özelliklerine sahip olan göçmenlerin yaşadığı ülkelerde, farklılıkların yönetilmesine yönelik hususları dikkate almaları ve farklı kültür özelliğine sahip birey veya gruplara sağlanan girişimcilik ve inovasyon desteklerinin davranışa dönüşmesine yönelik takibin yapılması olabilir. Bu bağlamda davranışı ortaya çıkarabilmek için kültürel normların ve ülke desteklerinin uygun şekilde geliştirilmesi gerekmektedir.

Çalışma kapsamında diğer bir değişken olan girişimcilik ve inovasyon kültürü ile ilgili faktörlere bakıldığında ise daha önce yapılmış araştırmalara da dayalı olarak bu faktörlerden hangilerinin girişimcilik – inovasyon davranışını hangi düzeyde etkilediği açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda davranışı en fazla etkileyen faktörlerin hangileri olduğu araştırılmıştır. Bu araştırma

sonucunda yazında Hoffstede tarafından kültürün boyutları içerisinde ifade edilen erillik ve dişilik bunun yanında belirsizlikten kaçınma faktörleri kapsamı içerisinde değerlendirmeye alınan kadın/erkek girişimcilik fırsatı ve oranı ile başarısızlık korkusu ve statü algısı faktörlerinin yüksek çıktığı görülmektedir. Diğer bir deyişle bir ülkede kadınlara yönelik geliştirilecek; kültürel destek, eşitlik, pozitif ayrımcılık vb., olumlu kültürel değer ve normların girişimcilik ve inovasyon davranışlarını artırdığı söylenebilir. Bunun yanında teorik bölümlerde de var olduğu şekliyle bireylerin girişimcilik ve inovasyon davranışını gösterebilmesi için, kültürde başarısızlık korkusunu ortadan kaldıran değerlerin ve normların geliştirilmesi ayrıca girişimcilik ve inovasyon davranışlarının yüksek bir statü ve övünülecek bir kültürel değer olduğu hususunda yönlendirilmesi gerekmektedir. Burada dikkat çeken bir husus ise girişimcilik davranışının ortaya çıkmasında, bu davranışın bir kariyer olarak önceden planlanmadığı aksine davranışın koşullara göre ortaya çıktığı görülmektedir. Aslında bu sonuç daha önce eğitimin, davranış üzerindeki düşük etkisini de bir ölçüde açıklamaktadır. Çünkü bireyler kariyerlerini eğitim ile ilişkili seçerken, girişimcilik davranışının eğitimden ve kariyer planlamasından bağımsız (veya düşük düzeyde bağımlı) olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

Bununla birlikte daha ileri düzeyde araştırma yapacak bilim insanlarına; bu çalışmaya benzer özellikteki çalışmalarda; girişimcilik ve İnovasyon davranışını temel alan ulusal uygulamalara dayanan sorulara (ulusal desteklerden hangileri daha etkilidir? Devlet desteklerinin ne kadarı davranışa dönüşmüştür? vb.) cevap verebilecek araştırmalar yapmaları, işletmelerde yer alan iç girişimcilik ve inovasyon uygulamalarının örgüt kültürü ile ilişkisine yönelik araştırmalar yapmaları önerilir.

Bu araştırmanın bulgularına bağlı olarak ulusal sistem içerisinde yer alan işletmelere; girişimcilik ve inovasyon uygulamalarında kadınlara pozitif ayrımcılık yapması bunun yanında bireylere işletme kurarken veya mevcut işletmede değişikliğe giderken özellikle vergi ve bürokrasi politikalarını takip etmeleri, bununla birlikte ülke destekleri konusunda hizmet alt yapısı kurulmuş olan bölgelerin tercih edilerek inovasyon kapsamında kurulan ARGE merkezlerinden faydalanmaları önerilebilir.

Ülkelerde girişimcilik inovasyon davranışını etkileyen kültür ile ülke desteklerinin uyumlu bir yapıda olabilmesi için bir denge ve takip yapısının oluşmasına ihtiyaç vardır. Bu bağlamda politika üreten kurum ve kuruluşların; olumlu yönde girişimcilik ve inovasyon davranışlarının ortaya çıkabilmesi için; (yapılan ülke desteklerinin davranışa dönüşebilmesi için) kültür ile koordineli, dengeli ve uyumlu uygulamaların yapılabilmesi için, uyumluluğu ve süreci takip eden bir organı kurmalarının uygun olacağı düşünülmektedir. Yani politikaları belirleyen kurumlara girişimcilik ve inovasyon kültürünü destekleyen bunun yanında finansal ve alt yapı destekleri ile kültürün uyumluluğunu takip eden bir kuruluşu kurmaları önerilir.

KAYNAKÇA

Acs, Z. J., Autio, E., ve Szerb, L. (2014). National systems of entrepreneurship: measurement issues and policy implications. *Research Policy*, 43(3), 476–449. doi: 10.1016/j.respol.2013.08.016

Afzal, M.N., Mansur, K., ve Manni, U.H. (2018). Entrepreneurial capability (EC) environment in ASEAN-05 emerging economies. *Asia Pacific Journal of Innovation and Entrepreneurship*. 12(2), 206-221. doi:10.1108/APJIE-01-2018-0002

Aldrich, H.E. (1999). *Organization evolving*. London: Sage Publications. Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/>

-
- Alizadeh, M., ve Barazandeh, M. (2018). Investigating the Influence of social network on entrepreneurial performance: does knowledge economy matter?. *4th International Conference on Entrepreneurship ICE 2018*, Tehran. Erişim adresi: <https://www.researchgate.net/>
- Alvarez, C., ve Urbano, D. (2011). Environmental factors and entrepreneurial activity in latin america. *Academia Revista Latinoamericana de Administracion* 48, 31-45. Erişim adresi: <https://ssrn.com/abstract=1974138>
- Amit, R., Glosten, L., ve Muller, E. (1993) Challenges to theory development in entrepreneurship research. *Journal of Management Studies*, 30(5), 815-834. doi: 10.1111/j.1467-6486.1993.tb00327.x
- Andersson, M. (2013). Start-up rates, entrepreneurship culture and the business cycle. *Centre for Innovation, Research and Competence in the Learning Economy Lund University*, Paper no. 2013/01. Erişim adresi: http://wp.circle.lu.se/upload/CIRCLE/workingpapers/201301_Andersson.pdf
- Antoncic J.A., ve Antoncic B. (2011). Employee satisfaction, intrapreneurship and firm growth: a model. *Industrial Management & Data Systems* 111(4) 589-607. doi: 10.1108/02635571111133560
- Audretsch, D. B. ve Belitski, M. (2017). Entrepreneurial ecosystems in cities – establishing the framework conditions. *The Journal of Technology Transfer*, 42 (5), 1030-1051. doi: 10.1007/s10961-016-9473-8
- Aydoğan, E. ve Zemestani, G. (2014). Erillik/dişilik (Hofstede) bağlamında iran ile türkiye'nin yönetim kültürlerinin karşılaştırılması. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 49 (2), 50-71. Erişim adresi: <http://www.makalesistemi.com/>
- Baltagi, B., Matyas, L., ve Sevestre, P. (2008). The econometrics of panel data. *New York: Springer*.
- Barakat, H., Hill, S., ve Akhrass, E. (2018). Women and entrepreneurship in the contemporary middle east. *International Applied Research Symposium The Transforming Power of the Entrepreneurship and Innovation Ecosystem: Lessons Learned*, Cleveland 20-29. Erişim adresi: <file:///C:/Users/User/Downloads/2880-Article%20Text-13586-1-10-0180802.pdf>
- Begley T.M., Tan W., ve Schoch H. (2005). Politico-economic factors associated with interest in starting a business: a multi-country study. *Entrepreneurship Theory and Practice* 29 (1) 35-55. doi: 10.1111/j.1540-6520.2005.00068.x
- Blanchflower, D.G., ve Oswald, A.J. (1998). What makes an entrepreneur?. *Journal of Labor Economics* 16 (1) 26-60. doi: 10.1086/209881
- Boudreaux, C.J., Nikolaev, B.N., ve Klein, P. (2018). Socio-cognitive traits and entrepreneurship: the moderating role of economic institutions. *Journal of Business Venturing*, 34 (1), 1-46. doi: 10.1016/j.jbusvent.2018.08.003
- Boylu, Y. ve Sökmen, A. (2006). Konaklama işletmelerinde örgüt kültürünün tespit edilmesi: ankara ilinde faaliyet gösteren beş yıldızlı otel işletmeleri üzerine bir uygulama. *Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, 17. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/musbed/issue/23522/250617>
- Brumann, C. (1999). Writing for culture. *Current Anthropology*, 40, 1-28. doi: 10.1086/200058
-

-
- Bruton, G.D., Ahlstrom, D., ve Li, H.L. (2010). Institutional theory and entrepreneurship: where are we now and where do we need to move in the future?. *Entrepreneurship Theory Practice*, 34 (3), 421–440. doi: 10.1111/j.1540-6520.2010.00390.x
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Sosyal bilimler için veri ve analizi el kitabı: istatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum. Pegem A Yayıncılık.
- Camelo, O.C., Fernández, A.M., ve Ruiz, N.J. (2012). The intrapreneur and innovation in creative firms. *International Small Business Journal*, 30 (5) 513–535. doi: 10.1177/0266242610385396
- Cetorelli, N., ve Strahan, P.E. (2006). Finance as a barrier to entry: bank competition and industry structure in local u.s. markets. *Journal of Finance*, 61 (1) 437–461. doi: 10.1111/j.1540-6261.2006.00841.x
- Covin, J.G., ve Slevin, D.P. (1991). A Conceptual model of entrepreneurship as firm behavior. *Entrepreneurship Theory Practice*. 16 (1) 7–25. doi: 10.1177/104225879101600102
- Das, S. ve Kundu, A. (2018). Individual and business environment: how effective interaction affects sme development. *International Journal of Engineering and Management Research*, 8 (4), 101-113. doi: 10.31033/ijemr.8.4.13
- Drucker, P. F. (1994). *Kapitalist ötesi toplum*. (Çev.: Belkıs Çorakçı), İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Dünya Bankası (The World Bank) (2018). Erişim adresi: <https://www.worldbank.org>
- European Communities Commission. (2004). Action plan: The European agenda on entrepreneurship. *Announcement of the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Brussels*. Erişim adresi: <https://eur-lex.europa.eu/>
- European Commission, (2006). Entrepreneurship education in europe: fostering entrepreneurial mindsets through education and learning. *Oslo: Commission of the European Communities*. Erişim adresi: <https://ec.europa.eu/>
- Evans, D.S., ve Leighton, L.S. (1989). Some empirical aspects of entrepreneurship. *The American Economic Review* 79 (3) 519–535. doi: 10.1007/978-94-015-7854-7_6
- Evans D.S., ve Jovanovic B. (1989). An estimated model of entrepreneurial choice under liquidity constraints. *Journal of Political Economy* 97 (4) 808–827. doi: 10.1086/261629
- Felix, C., Aparicio, S., ve Urbano, D. (2018). Leadership as a driver of entrepreneurship: an international exploratory study. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, doi:10.1108/JSBED-03-2018-0106
- Fuentelsaz, L., González, C., ve Maicas, J.P. (2018). Formal institutions and opportunity entrepreneurship. the contingent role of informal institutions. *BRQ Business Research Quarterly*, 22(1), 5-24. doi:10.1016/j.brq.2018.06.002
- Gatiyatullin, M. K. ve Nigmatov, Z.G. (2014). Formation of entrepreneurship culture with technical university students. *Middle-East Journal of Scientific Research*, 19(4), 544-548. doi: 10.5829/idosi.mejsr.2014.19.4.21004
- GEM Consortium (2018). Erişim adresi: <https://www.gemconsortium.org>
-

-
- Gnyawali, D.R., ve Fogel, D.S. (1994). Environments for entrepreneurship development: key dimensions and research implications. *Entrepreneurship Theory Practice* 18 (4), 43–62. doi: 10.1177/104225879401800403
- Gül, Z. (2012). Türkiye’deki iş adamı örgütlerinin üye girişimcilere sağladığı katkıların girişimcilik ve inovasyon performansları üzerindeki etkileri. *Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş*
- Hayton, J. C. ve Cacciotti, G. (2014). Is there an entrepreneurial culture? A Review of Empirical Research. *ERC Research Paper* No.16. Erişim adresi: <https://www.enterpriseresearch.ac.uk/wp-content/uploads/2014/02/RP-16-Hayton-Full-Paper.pdf>
- Hekkert, M.P., Suurs, R.A.A., Negro, S.O., Kuhlmann, S., ve Smits, R.E.H.M. (2007). Functions of innovation systems: a new approach for analyzing technological change. *Technological Forecasting Social Change*, 74 (4) 413–432. doi: 10.1016/j.techfore.2006.03.002
- Hofstede, G. (1980). Culture's consequences: international differences in work-related values. (Vol. 5). *sage*. Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/>
- Hofstede, G. (2001). Culture's consequences: comparing values, behaviors, institutions and organizations across nations. *Sage publications*. Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/>
- Hofstede, G., Hofstede, G. J., ve Minkov, V. (2010). Cultures and organizations: software of the mind; intercultural cooperation and its importance for survival. *Revised and Expanded Third Edition, Newyork: McGraw-Hill*. Erişim adresi: <https://e-edu.nbu.bg/>
- Hofstede, G. (2011). Dimensionalizing cultures: the hofstede model in context. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2 (1), 1-26. doi: 10.9707/2307-0919.1014
- Huggins, R. ve Thompson, P. (2014). Culture, entrepreneurship and uneven development: a spatial analysis. *An International Journal*, 26 (9-10), 726-752. doi: 10.1080/08985626.2014.985740
- Huggins, R. ve Thompson, P. (2015). Culture and place-based development: a socio-economic analysis. *A Socio-Economic Analysis, Regional Studies*, 49 (1), 130-159. doi: 10.1080/00343404.2014.889817
- Jeon, S. ve Luley, C.Y. (2018). What influences entrepreneurial intentions? an empirical study using data from the global entrepreneurship monitor. *Academy of Entrepreneurship Journal*, 24 (3), 1-15. Erişim adresi: <https://www.abacademies.org/articles/what-influences-entrepreneurial-intentions-an-1528-2686-24-3-154.pdf>
- Khlibyk, A. (2018). Determinants of female entrepreneurship: evidence from gem data. *Master Thesis, St. Petersburg State University Graduate School of Management Master in Management Program, St. Petersburg*. Erişim adresi: https://dspace.spbu.ru/bitstream/11701/12250/1/Master_Thesis_Khlibyk_A.pdf
- Kılıç, R., Keklik, B., ve Çalış, N. (2012). Üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimleri üzerine bir araştırma: bandırma iibf işletme bölümü örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17 (2), 423-435. Erişim adresi: <https://www.researchgate.net/>
-

-
- Kılınç, E. C. (2011). İnovasyon ve ulusal kalkınma: ab ülkeleri ve türkiye üzerine bir inceleme. *Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman*. Erişim adresi: <https://earsiv.kmu.edu.tr/>
- Kibler E., Kautonen T., ve Fink, M. (2014). Regional social legitimacy of entrepreneurship: Implications for entrepreneurial intention and start-up behaviour. *Regional Studies*, 48(6), 995-1015. doi: 10.1080/00343404.2013.851373
- Kurz, H. D. (2008). Innovations and profits schumpeter and the classical heritage. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 67 (1), 263-278. doi: 10.1016/j.jebo.2007.08.003
- Linan, F. (2014). National culture, entrepreneurship and economic development: different patterns across the European Union. *Small Business Economics*, 42 (4), 685-701. doi: 10.1007/s11187-013-9520-x
- Low, S. A. (2009). Defining and measuring entrepreneurship for regional research: a new approach. *Doctoral Dissertation, Agricultural and Consumer Economics in the Graduate College of The University of Illinois, Urbana, Illinois*. Erişim adresi: https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/14269/Low_Sarah.pdf?sequence=2
- Mazgal, S. (2013). Girişimciliğin bir kariyer olarak tercih edilmesinde dışsal faktörlerin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya*.
- Mead, M. (2003). Cooperation and competition among primitive peoples. *London: Taylor ve Francis*. doi: 10.4324/9781351320009
- Meyer, N. ve Jongh, J. (2018). The importance of entrepreneurship as a contributing factor to economic growth and development: the case of selected european countries. *Journal of Economics and Behavioral Studies*, 10, 287-299. doi: 10.22610/jeb.v10i4(J).2428
- Meyer J.W. ve Rowan B. (1977). Institutionalized organizations: formal structure as myth and ceremony. *Chicago: University of Chicago Press*, 41-62. *American Journal of Sociology*, 83 (2), 340-363. doi: 10.1086/226550
- Morris M.H., Avila R.A., ve Allen J. (1993). Individualism and the modern corporation: implications for innovation and entrepreneurship. *Journal of Management* 19 (3) 595-612. doi: 10.1177/014920639301900305
- North D.C. (1990). Institutions, institutional change and economic performance. *Cambridge: Cambridge University Press*. doi:10.1017/CBO9780511808678.002
- North D.C. (2005). Understanding the process of economic change. *Princeton: Princeton University Press*. doi: 10.1515/9781400829484
- Olcina, G., Tur, E.M., ve Escriche, L. (2020). Cultural transmission and persistence of entrepreneurship. *Small Business Economics*, 54, 155-172. doi: 10.1007/s11187-018-0089-2
- Oslo Kılavuzu, (2006). Yenilik verilerinin toplanması ve yorumlanması için ilkeler. *OECD ve Eurostat ortak yayımı*, 3. Baskı ISBN 975-403-362-5-1.

-
- Porter, M. E., Sachs, J. D. ve McArthur, J. W. (2002). Executive summary: competitiveness and satges of economic development. *The Global Competitiveness Report 2001 – 2002*, Newyork: Oxford University Press, 16-25. Erişim adresi: <https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/>
- Porter, M. E. ve Stern, S. (2002). National innovative capacity. *The Global Competitiveness Report 2001-2002*, Newyork Oxford University Press, 102-118. Erişim adresi: https://www.hbs.edu/faculty/Publication%20Files/Innov_9211_610334c1-4b37-497d-a51a-ce18bbcf435.pdf
- Rodrigues, D.R. (2018). The impact of (opportunity and neccessity) entrepreneurship on economic growth: does human capital matter?. *Universidade do Porto, Faculdade de Economia, Master in Management, Yüksek Lisans Tezi*. Erişim adresi: <https://repositorio-aberto.up.pt/bitstream/10216/112576/2/271743.pdf>
- Sanchez, A.M. (2018). Environmental factors that affect the entrepreneurial intention. *Master Thesis, Universitat Autònoma de Barcelona, Business Administration and Management*. Erişim adresi: https://ddd.uab.cat/pub/tfg/2018/191947/TFG_amorenosanchez.pdf
- Sathe, V., ve Drucker, P. (2003). Corporate entrepreneurship: top managers and new business creation. *Cambridge: Cambridge University Press*. doi: 10.1017/CBO9780511488719
- Schein, E.H. (1990). Organizational Culture: What it is and how to change it. In: Evans P., Doz Y., Laurent A. (eds) Human resource management in international firms. *London: Palgrave Macmillan*. ISBN: 978-1-349-11255-5
- Schumpeter, J. A. (1934). The theory of economic development, Translated by R. Opie from the second German edition [1926]. *Cambridge: Harvard University Press*.
- Shane S. (1995). Uncertainty avoidance and the preference for innovation championing roles. *Journal of International Business Studies* 26 (1) 47–68. doi: 10.1057/palgrave.jibs.8490165
- Soloviov, V. (2018). Culture as a determinant of entrepreneurial activity. *Master Thesis, University of Tartu Faculty of Social Sciences, School of Economics and Business Administration, Tartu*. Erişim adresi: https://web-proxy.io/proxy/dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/61018/soloviov_vladyslav.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Soomro, R.B., Memeon, S.G., ve Mirani, I.A. (2018). Assessing the impact of social and demographic factors on female entrepreneurial intention in pakistan: gem data evidence. *Journal of Independent Studies and Research-Management, Social Sciences and Economics*, 16 (1), 117-142. Erişim adresi: file:///C:/Users/User/Downloads/Assessing_the_Impact_of_Social_and_Demographic_Factors.pdf
- Spencer-Oatey, H., ve Franklin, P. (2012). What is culture?. *A Compilation of Quotations, GlobalPAD Core Concepts*, 1-21. Erişim adresi: https://warwick.ac.uk/fac/soc/al/globalpad/openhouse/interculturalskills_old/global_pad_-_what_is_culture.pdf
- Suddlea, K., Beugelsdijkb, S. ve Wennekers, S. (2007). Entrepreneurial culture and its effect on the rate of nascent entrepreneurship. *SCALES (Scientific Analysis of Entrepreneurship and SMEs), Holland*. doi: 10.1007/978-3-540-87910-7_11
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, (2018). Erişim adresi: <https://www.mfa.gov.tr>
- Thornton P.H., Ribeiro-Soriano D., ve Urbano D. (2011). Socio-cultural factors and entrepreneurial activity: an overview. *International Small Business Journal*, 29 (2) 105–118. doi: 10.1177/0266242610391930
-

-
- Tutar, H. (2015). Davranış bilimleri kavramlar ve kuramlar. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 327 – 361.
- Turro A., Urbano D., ve Peris-Ortiz M. (2014). Culture and innovation: the moderating effect of cultural values on corporate entrepreneurship. *Technological Forecasting & Social Change*, 88, 360–369. doi: 10.1016/j.techfore.2013.10.004
- Türkmen, A. (2007). Girişimcilik ve girişimcilik kültürü. *Yüksek Lisans Projesi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya*.
- Tylor, E.B. (1871; 1920). Primitive culture: researches into the development of mythology. *Philosophy, Religion, Language, Art, and Custom, Journal Murray, London*. Erişim adresi: <https://archive.org/details/primitivculture01tylouoft/page/n7/mode/2up>
- Van Gelderen, M., Thurik, R., v Bosma, N. (2006). Success and risk factors in the pre-startup phase. *Small Business Economics*, 26 (4) 319–335. doi: 10.1007/s11187-004-6837-5
- Wennekers S., van Stel A., Thurik R., ve Reynolds P. (2005). Nascent entrepreneurship and the level of economic development. *Small Business Economy*, 24 (3) 293–309. doi: 10.1007/s11187-005-1994-8

SUMMARY

In the context of development strategies; this study was carried out in order to determine the relationship between entrepreneurship – innovation behavior and government supports, also the role of the culture of entrepreneurship and innovation in transforming the government supports into entrepreneurship and innovation behavior. In the research section of the study, G20 countries were selected as samples and the data collected from the Global Entrepreneurship Monitoring Organization (GEM) and World Bank (WB) databases accordingly with this sample and the data were analyzed using with the SPSS 23 program. In analysis section; descriptive statistics were presented, correlation analyzes and one-dimensional factor analyzes were performed. With the conducted research, the relations between entrepreneurship and innovation culture and behavior in the G20 Countries within the scope of entrepreneurship and innovation based government subsidies and the level of explanation of these variables were examined.

According to the findings obtained from research; there is a positive and meaningful relationship between “State Supports” and “Entrepreneurship–Innovation Behavior”, and “Entrepreneurship–Innovation Culture” has an intermediary role in the transformation of “State Supports” into “Entrepreneurship–Innovation Behavior”, at the same time, It was observed that there is a significant relationship between “State Supports” and “Entrepreneurship–Innovation Culture” and finally there is a significant relationship between “Entrepreneurship–Innovation Behavior” and “Entrepreneurship–Innovation Culture”.

Findings determined within the scope of the relationship between state supports about entrepreneurship–innovation and entrepreneurship–innovation behavior can be summarized as follows. Among the factors belonging to the state supports; taxes and bureaucracy, R&D supports, government programs and physical/service infrastructure are the ones that affect the entrepreneurship–innovation behavior most. In other words, there is an increase in entrepreneurial behavior if the government is applying a special application for entrepreneurship taxes and/or facilitating bureaucratic procedures during the opening and closing of the business. Apart from this, if the government is establishing R&D centers to support innovation and supporting the innovative approach with the help of these centers, there is an increase in innovation behavior in the country. In addition, entrepreneurs prefer regions where the state establishes and supports the physical and service infrastructure. Also, if there is an economic program prepared by the state, entrepreneurs prefer to start a business in that area.

The high effects of these factors is a normal and acceptable result. However, as a result of the study, it was seen that the basic and secondary education given on entrepreneurship–innovation have little effect on the emergence of behavior. The fact that education guides individuals' behavior through motivation; so the low effect of the education factor on entrepreneurship–innovation behavior can be considered as a remarkable result. This is because in this study, the sum of the values of the selected factors was used to find the value of the entrepreneurial–innovation behavior variable. In this context, the level of finding related to education is low. However, when the innovation factor is taken into consideration alone, it is seen that education has a high level of relationship with innovation. Apart from this, the factor weight analysis belonging to state supports is considered to be a result that should be taken into consideration for policy makers.

According to other analyzes that are evaluated within the scope of the subject, in the research, state supports about entrepreneurship–innovation have a relationship with entrepreneurship–innovation culture. In this context, it is possible to say that entrepreneurship–innovation culture has an effect on the state to take steps to support entrepreneurship–innovation behavior. On the

other hand, it is true that the supports and the strategies implemented by state have an impact on culture. Therefore, in order for the culture and state supports that affect entrepreneurial innovation behavior, to be in a harmonious structure a balance and follow-up department is needed in state organization. In order for positive entrepreneurship–innovation behaviors to emerge, in other words, in order for the state's support to transform into behavior; coordinated, balanced and harmonious applications should be done in line with culture. Otherwise, as it is seen in Canada, Germany, Brazil, Russia, India, South Africa, Turkey and Saudi Arabia, the state supports is not transformed into behavior. In other words, since there is a two-way effect between entrepreneurship–innovation culture and state supports, the harmony between the two variables should be followed. One of the important points that the department that will follow this compatibility should be aware of is that follow-up to the state supports provided to individuals or groups transform into entrepreneurship–innovation behavior especially in countries where immigrants live with different cultural characteristics. In this context, cultural norms and country supports should be developed appropriately to reveal behavior.

Considering the factors related to entrepreneurship–innovation culture, which is another variable within the scope of the study; it was tried to explain which factors affect entrepreneurship–innovation behavior at what level. As a result of the analysis; it is seen that the “masculine/feminine entrepreneurship opportunity and rate” and “fear of failure and status perception” factors which are considered within the scope of dimensions of culture, are high. In other words, as positive cultural values and norms; if cultural support, equality, positive discrimination etc. for women are developed in a country, entrepreneurship and innovation behaviors will increase. In addition, in order for individuals to demonstrate entrepreneurship–innovation behaviors, the community should be guided to develop values and norms that eliminate the fear of failure and also accept entrepreneurship–innovation behaviors as high status and a cultural value, in culture. A striking point here is that in the emergence of entrepreneurial behavior, this behavior is not planned as a career, but rather it appears according to the conditions. In fact, this result also explains to some extent the low impact of education on behavior. Because while individuals choose their careers in relation to education, it is seen that entrepreneurial behavior emerges independently (or at a low level dependent) from education and career planning.

ŞEYH HAMZA TEKKESİ'NİN SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL TARİHİ

Zekeriya IŞIK¹

Atıf/©: Işık, Z. (2020). Şeyh Hamza Tekkesi'nin sosyo-ekonomik ve kültürel tarihi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 106-129. doi: 10.17218.hititsosbil.694093

Özet: Şeyh Hamza ne zaman yaşadığı tam olarak bilinmeyen, Çorum'un Hacı Bey Ağacı köyünde medfun bulunan ancak mezarının yeri zamanla kaybolan dinî, manevi hüviyete sahip tarihi bir şahsiyettir. Şeyh Hamza'nın mezarı, arşiv vesikalarında geçtiği şekliyle Çorum'da ikamet eden Derviş Hıdır'ın onu rüyasında görmesi sonucu bulunmuştur. Bulunan mezarın üzerine Derviş Hıdır ile ahalinin yardım ve gayretiyle türbe yanına da bir tekke inşa edilmiştir. İlk örneklerine nazaran hayli geç bir dönemde (18. yüzyıl ortalarında) ortaya çıktığı anlaşılan tekkenin resmen tanınması ve sisteme eklenmesi de hayli zaman almıştır. Tekkenin kamusal alanda karşılık bulmasında Çorum-Laçın-Osmancık güzergahı üzerinde yer alması ve bu bölgede benzeri hizmet verecek başkaca bir zaviyenin bulunmamasının etkisi büyük olmuştur. Şeyh Hamza tekkesi erken dönem örnekleri gibi zengin vakıf gelirlerine ulaşamadığından sosyo-ekonomik yapısı nispeten zayıf kalmıştır. Bugün tarihi yapılardan eser kalmamakla birlikte yeniden inşa edilen türbe ve mescit köyün dinî, sosyal, kültürel yaşantısında etkin rol oynamaya devam etmektedir. İşte bu çalışma Şeyh Hamza türbesi ve tekkesinin idari, sosyal, ekonomik yapısını ortaya koymak, zamanında toplum üzerindeki etkilerini araştırmak amacıyla yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Tarikat, Tekke, Türbe, Şeyh Hamza.

The Socio-Economic and Cultural History of Sheikh Hamza Dervish Lodge

Citation/©: Surname, First Letter of Name. (2020). The socio-economic and cultural history of Sheikh Hamza Dervish Lodge. *Hitit University Journal of Social Sciences Institute*, 13(1), 106-129. doi: 10.17218.hititsosbil.694093

Abstract: Sheikh Hamza is a historic figure with a religious and spiritual identity. It is not known when he has lived but his burial site was found in Hacı Bey Ağacı village of Çorum, which was then forgotten over time. According to archives, the grave of Sheikh Hamza was found following a divine intervention. It was revealed during a dream to Dervish Hıdır residing in Çorum. With the help of the locals, Dervish Hıdır built a shrine and a lodge at the burial site. Compared to initial samples, this monastery revealed at later stages, during mid-18th century and its official recognition and addition into the system also took a great while. The reason for the monastery to gain popularity among the public was its location on the Çorum-Laçın-Osmancık route which does not include any other similar structures providing the same service. Unlike the early-age examples, Sheikh Hamza monastery failed to gain rich foundation revenues and therefore its socio-economic structure was relatively weak. The historic structures are now all gone but the re-built shrine and masjid is still playing an important role in serving the religious, social and cultural lives of the locals. The purpose of this study is to reveal the administrative, social and economic structure of Sheikh Hamza shrine and lodge, and to understand the impact on society's faith and minds.

Keywords: Ottomans, Sect, Lodge, Shrine, Sheikh Hamza.

1. GİRİŞ

Şeyh Hamza'nın yaşadığı ve medfun bulunduğu Çorum'un tarihi antik dönemlere kadar gitmekle birlikte ne zaman fethedildiği kesin olarak bilinmemektedir. Şehrin Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın emirlerinden Emir Tutak ile Emir Artuk ya da 1071 Malazgirt zaferi sonrası Danişmentli Ahmet Gazi tarafından mı fethedildiği hususu tartışmalıdır (Bakırer, 2015, ss.58-59; Tonbuş, 1940, s.657). Danişmentlilerin (1071-1178) Çorum, Çankırı, Yozgat, Ankara ve Kastamonu yöresini hâkimiyet altına aldığı hatta Çorum'un I. (1097) ve II. Haçlı (1101) seferleri esnasında Danişmentlilerle Haçlılar arasındaki mücadelede bir tampon bölge vazifesi gördüğü kaydedilmiştir (Korkmaz, 2003, s.20). Bu dönemde Türkmen aşiretlerinin yoğun göçüne maruz kaldığı anlaşılan Çorum, Anadolu Selçuklularıyla Danişmentliler arasında birçok kez el değiştirmesine rağmen uzun süre Danişmentlilerin hâkimiyetinde kalmıştır (Şahin, 1993, s.374).

Anadolu Selçuklu devletinin Babai isyanının ağır sonuçlarıyla zayıf kalmasını Köseadağ Savaşı yenilgisi sonrası Moğol istilası izlemiş, Moğollar göçebe Türkmen aşiretleri tarafından daha çok otlak ve yurtluk olarak kullanılan Çorum havalisini istila etmişlerdir (Şahin, 1993, s.374). Anadolu'da Moğol hâkimiyetinin zayıflamasıyla birlikte bölge önce Eratnaoğulları sonra 1360'larda da Amasya'da bulunan Emir Hacı Şadgeldi'nin idaresine girmiştir. Çorum 1392'de Osmanlılar ile Kadı Burhanettin arasında yapılan Kırkdilim savaşına sahne olmuş, savaşı kazanan Kadı Burhaneddin bölgeye hâkim olmuştur. Akkoyunlu beyi Karayülük Osman'ın 1398'de Kadı Burhaneddin beyliğini ortadan kaldırması (Bulduk, 1992, s.130; Şahin, 1993, s.374-375) ve Rum beylerbeyi Yörgüç Paşa'nın 1427 tarihlerinde yerel beylikleri otorite altına almasıyla Çorum nihai olarak Osmanlı hâkimiyetine girmiştir (Bakırer, 2015, s.58; Öz, 1991, s.5).

Aslında Çorum'un yaşadığı bu girift siyasi ve askeri mücadelelerle dolu tarihi süreç bölgenin Türkmen iskânıyla yer ve yurt tutulması hadisesinin ne denli çetin şartlar altında ve uzunca bir zaman diliminde olduğuna da işaret etmektedir. Nitekim Anadolu'nun Türkleşip İslamlaşmasında başat rol oynayan erken dönem Türkmen babaları, şeyh ve derviş gruplarının Çorum havalisinde etkin olarak 13. yüzyıl sonları 14. yüzyıl başlarında, bölgenin fethine nazaran biraz geç bir dönemde belirmiş olmaları da bu durumun bir göstergesi olmalıdır. Çorum havalisinde bölgenin demografik yapısını Türkmenlerden yana değiştiren büyük iskân organizasyonunun söz konusu erken dönem Türkmen babaları ve dervişlerinin sevk ve idaresinde onlar tarafından kurulan tekke ve zaviyelerin maddi ve manevi silueti etrafında şekillendiği söylenebilir (Barkan, 1942, s.280-300). Öyle ki, bu tarihsel süreçte bütün Anadolu'da siyasi, askeri, sosyal ve içtimai hayatın merkezinde yer aldıkları anlaşılan bu tasavvufi şahsiyetler, öldükten sonra da bu mekânlarda bulunan kabirlerinin bir ziyaretgâha dönüşmesiyle (Erginli, 2002, s. 107) derviş grupları ve Türkmenler üzerinde manevi, birleştirici bir unsur olmayı sürdürmüşlerdir. Aşıkpaşazâdenin dönemin sosyal ve içtimai hayatına yön veren zümreleri sayarken zikrettiği Ahiler, Abdallar ve Bacıların da tasavvuf meşrep olmaları bu bağlamda son derece anlamlıdır (Aşık Paşazâde, 2003, s. 571).

Söz konusu dönemde Çorum ve civarında Baba İlyas-ı Horasânî'nin dip torunu Elvan Çelebi (ö. 1358-59 veya sonrası), Veysel Karani soyundan gelen Şeyh Zeynüddin ve halifesi Piri Baba (vakfiyesi H. 768 (M. 1366-67), Seyyid Murat (vakfiyesi H. 769/M. 1367-68) tarih sahnesine çıkarak kurdukları tekke ve zaviyeleriyle etkili oldukları görülmektedir.¹ Orta zamanlar diyebileceğimiz 15 ve 16. yüzyıllarda ise bir Kalenderi dervişi olan Abdal Ata (vakfiyesi H. 822/M. 1419), Hasan Balım Sultan yine faaliyetleri ve zaviyeleriyle ön plana çıkmışlardır (Çanak Erten, 2013, ss.20-21; Işık, 2018, ss.321-323).

Tekke ve zaviyelerin özellikle 16 ila 18. yüzyıllar arasında imparatorluk sathına yayıldığı görülmektedir (Işık, 2015, s. 33-34). Devlet, ulaşım ve iletişim sağlamanın çok güç, güvenlik problemlerini halletme maliyetlerinin yüksek, fütuhati kalıcı ve sürekli kılacak lojistik kaynakların sınırlı, iskân organizasyonlarının sevk ve idaresinin zor, atıl toprakların şen ve abat kılınmasının başlıca problem olduğu bir dönemde tekke, zaviye ve dergâhları işe koşturmuştur (Karaca ve Karaboğa, 2019, s. 1587). Hatta bütün bu kamusal hizmetleri karşılığında devlet, onlar lehine bir takım toprak gelirlerinden feragat ettiği gibi başta sultanlar olmak üzere devlet ricali de tekke, zaviye ve türbe giderleri için vakıflar kurmuşlardır (Özdemir, 1994, ss. 267-268-290).

İşte Şeyh Hamza tekkesinin tarih sahnesine çıktığı dönem tarikatlar açısından sözü edilen çok yönlü işlevlerden bazılarının kaybedildiği bazılarının da giderek el değiştireceği Osmanlı modernleşme sürecinin hemen arifesine denk düşmektedir.² Nitekim Osmanlı fütuhatının duraksamasıyla birlikte tarikatlar, fütuhat ve iskâna dair üstlendikleri hayati fonksiyonları büyük ölçüde kaybetmişlerdir.³ Ancak 18. yüzyıl sonlarında tekke ve zaviyeler imparatorluğun hala ulaşım ve haberleşme ağının sağlıklı bir şekilde işletilmesinde, yer yer tekin olmayan beldelerde güvenliğin sağlanmasında ve buldukları yerlerde toplumun dinî, manevi, sosyal ve kültürel alanlarda bir takım ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir yere sahipti. Bütün bu mülahazalara göre Şeyh Hamza tekkesi gelenekselleşen Osmanlı tekke örgüsü içinde doğmuş ancak hayatîyetini din ve dinî kurumlar için önemli değişikliklere yol açacak olan reform çağında sürdürmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla Şeyh Hamza Tekkesi ile ilgili değerlendirmelerde bulunurken gerek Çorum havalisindeki tekke ve tarikat anlayışının tarihsel gelişim süreci gerekse tarikatların, tekke ve zaviyelerin zamanla değişen anlam ve mahiyeti mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

1.1. Amaç ve Yöntem

Bu çalışma 18. yüzyılın ortalarında Çorum havalisinde Çorum-Laçın-Osmancık yol güzergahı üzerinde Hacı Bey Ağacı köyünde kurulduğu anlaşılan Şeyh Hamza Tekkesi'nin idari, sosyal, ekonomik ve kültürel tarihini ortaya koymak, bölgede devlet ve toplum üzerindeki etkilerini, üstlendiği misyonları anlamak ve anlamlandırmak amacıyla yapılmıştır. Gerek tekkenin ortaya çıktığı dönemden kaynaklanan ve tekkenin inşasına, mimari dokusuna, irşat faaliyetlerine de yön veren sosyal, ekonomik ve kültürel unsurlar gerekse kurulduğu coğrafyanın sosyal ve fiziki özelliklerinden kaynaklı hususlar göz önünde bulundurulmak suretiyle Şeyh Hamza türbe ve tekkesinin tarihteki yeri ve önemi anlaşılmalı çalışılmıştır.

Konu oldukça dar, spesifik olduğundan ve tarihi kaynaklarda hakkında yeterince bilgi bulunmadığından daha çok arşiv verilerinden yararlanılma yoluna gidilmiştir. Zaviyenin bulunduğu yerin fiziki özelliklerini, sosyal, demografik ve kültürel dokusunu anlamak amacıyla da yerinde de araştırmalar yapılmıştır.

2. HACI BEY AĞACI (ŞEYH HAMZA) KÖYÜ

Şeyh Hamza köyü kuzey doğu yönünde Çorum'a 22,7 km uzaklıkta Çorum-Laçın-Osmancık yol güzergahı üzerinde, Kösedag'ın eteğinde dağlık bir arazi üzerinde bulunmaktadır (Ali İzzet Efendi 1997, s. 106). Taşpınar, Feruz, Çatak, Soğuksu, Ayas, Türkler biraz ilerisinde Kırkdilim, Çalyayla (eski adı Sarin) köyleri ile aynı bölgededir. Çatak ile Şeyh Hamza köyleri arasındaki arazi parçasına halk arasında Alanyudlu da denilmektedir (Köseoğlu, 2009, s. 1280). Köyün kuzey tarafı ise dağlıktır. Köyün batısında halk dilinde Ağcakise mevki olarak adlandırılan yerde Bizans döneminden kalma Ağca/Akça Kilise denilen eski harabe bir yerleşim yerinin bulunduğu belirtilmiştir. Yine buralarda yer yer Bizans dönemine ait madeni paralara, antik çağlara ait taşlar

ve küp şeklinde mezarlara rastlanıldığının kaydedilmesi bölgenin farklı medeniyetlere beşiklik etmiş çok eski bir yerleşim yeri olduğunu göstermektedir (Köseoğlu, 2009, ss.488-489).

Şeyh Hamza köyü, M. 1530 tarihli tahrir kayıtlarında Hacı Bey Ağacı olarak geçmekte 12 hanesi olan karyenin nüfusunun yaklaşık 60 olduğu tahmin edilmektedir (Erkoç, 2015, s.326). Çorum kazası mufassal defterlerinde de (M. 1576/1577) aynı isimle kaydedilmiş bulunan köyde 2 nim, 3 bennak, 19 caba, 14 mücerred olmak üzere toplam 38 vergi mükellefi vardır ve köy Enam (İnam) Çelebi Zaviyesinin vakfı olarak görülmektedir. Köyde en fazla nim çift vergi mükellefinin olması ve köyde yetişen bütün ürünlerden alınan vergiler ve harçlardan oluşan yıllık gelirin 1500 akçe yekün tutması köyün geneli itibari ile ekonomik ve iktisadi yapısının zayıf olduğunu göstermektedir. Köyden toplanan resimler arasında hinta (buğday) (420), şa'ir (arpa) (250) gelirleri diğerlerine oranla çok yüksek olmakla birlikte ceviz (10), pıyaz (20), meyve (59) gibi farklı ürünlerin de yetiştirildiği anlaşılmaktadır. Yine kayıtlarda geçen ağnam (50) vergisinden hayvancılık yapıldığı, küvvare (20) vergisinden de arıcılıkla uğraşıldığı görülmektedir (Defter-i Mufassal-ı Liva-i Çorum, 2014, s.123). 19. Yüzyıl ortalarında temettuat defterlerinde bulunan kayıtlara göre de Şey Hamza Köyü'nün 1846 yılı vergileri toplamı 2508 kuruştur ki bu miktar da düşüktür (ML. VRD. TMT.d. 521, H. 29.Zilhicce 1262/M. 18 Aralık 1846). Köyün zirai ürünler bakımından gelirlerinin azlığında yerinde yapılan saha çalışmalarında da görüldüğü üzere tarım yapılabilecek arazinin sınırlılığı ile toprak yapısının kireçli olmasının rolü büyüktür.

Hacı Bey Ağacı Köyü'nün adının Hicri 12 Rebülevvel 1204 (M. 30 Kasım 1789) tarihinden evvel Şeyh Hamza'nın mezarının tespiti ile üzerine bir türbe ve tekke yapılması ardından zamanla değiştiği ve Şeyh Hamza olarak anılmaya ve resmi kayıtlarda da bu şekilde geçmeye başladığı anlaşılmaktadır (C.EV. Nr. 21-1003). Köyün ismi, resmi kayıtlarda H. 29 Zilhicce 1231'de (M. 20 Kasım 1816) hala Hacı Bey Ağacı olarak geçerken nihayet Hicri 29 Zilhicce 1262 (M. 18 Aralık 1846) tarihli temettuat defterlerinde Şeyh Hamza olarak değiştiği görülmektedir.

1837 tarihli Osmanlı nüfus sayımı sonuçlarına göre tanzim edilen 1917 numaralı nüfus defterlerinde köyde 34 erkek nüfus bulunurken (Şahin, 2017, ss.372-373) 1846 temettuat defterlerine göre de 10 hanede toplam 62 kişinin yaşadığı görülmektedir (ML. VRD. TMT.d. Nr. 521/2). Bu kayıtlara göre köy halkı Hıdırbeyoğlu, Topuzoğlu, Dalyanoğlu, Gökoğlu, Cinalioğlu, Kuyrukçuoğlu namıyla anılan sülalelerden oluşmaktadır (ML. VRD. TMT.d. Nr. 521/2).

3. ŞEYH HAMZA'NIN MEZARININ BULUNMASI VE TÜRBE İLE TEKKENİN İNŞA SÜRECİ

Hacı Bey Ağacı köyünün 1576-77 tarihli tahrir defterlerinde Enam (İnam) Çelebi Zaviyesi'nin vakfi olması, ilerleyen dönemlerde Şeyh Hamza mezarı hasılatından Osmançık'ta bulunan Gazi Ferahşat Camii vakfına gelir ayrılması,⁴ sayılan vergi mükellefleri arasında köyde derviş bulunmaması (Defter-i Mufassal-ı Liva-i Çorum, 2014, s.123), yine tahrir kayıtlarında geçen kişi adları arasında Şeyh Hamza'nın isminin geçmemesi,⁵ adına türbe ve tekke ihdas edilen bu tarihi şahsiyetin en azından bu tarihlerden sonra yaşamış olabileceğini göstermesi bakımından önemlidir.

Burada Şeyh Hamza'nın mezarının bulunması hadisesinin ne zaman olduğu hususu da ayrıca bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Şeyh Hamza'nın türbe ve tekkesinden bahseden eldeki en eski belge Hicri 12 Rebülevvel 1204 (M. 30 Kasım 1789) tarihli olduğuna göre mezarın keşfi ile türbe ve tekkenin inşası bu tarihten önce olmalıdır. Ayrıca bu hususta Şeyh Hamza'yı rüyasında gördüğünü ileri sürerek sürecin başlamasına vesile olan Derviş Hıdır'ın 1819'da Şeyh Hamza türbesi türbedarlığı ile tekke meşihatının kendisine tevcihi için talepte bulunmasından

yola çıkıldığında (C. EV. 512/25898, 1-2) bu keşif 18. yüzyılın üçüncü çeyreğinde ya da en geç dördüncü çeyreğin başlarında vukuu bulmuştur denilebilir.⁶

Şeyh Hamza'nın hayatına dair elimizdeki bilgiler ise yok denecek kadar azdır. O dönemde köyde ve civarda yaşayan insanların Şeyh Hamza'yı bir veli şahsiyet olarak hafızalarında tutmakla birlikte mezarının yeri hakkında “*Şeyh Hamza ismiyle müsemma bir azizin medfün idüğü sicil-i mahfûzda mukayyed ve beynel ahali mütearîf ve meşhûr olub ancak aziz-i müşârün-ileyhin karye-i mezbûre derûnunda merkad-ı şerîfnde bir eser olmadığından başka etraf-ı kurra ahalilerinden dahi bilür kimesne olmadığına binaen medfeni na-ma'lûm iken...*” (C. EV. 280/14279/1 (20 Rebülevvel 1234/M. 17 Ocak 1819) görüldüğü üzere bilgilerinin bulunmamasına, 1576-77 tarihli tahrir kayıtlarında adına ve izine rastlanmamasına bakılırsa Şeyh Hamza, mezarının bulunmasından uzunca bir süre önce (en erken 16. yüzyıl sonları veya 17. yüzyılda) yaşamış olmalıdır. Yani Şeyh Hamza halkın zihninde ve gönül dünyasında menkıbeleriyle yaşamakla birlikte zamanla mezarı kaybolmuştur.

Şeyh Hamza'nın mezarının bulunması ve üzerine türbe ile yanına bir tekkenin yapılması süreci aslında o dönemlerde tarikatların ve onların yaşamlarında çok önemli bir yere sahip olan tasavvufi ıstılahların gerek toplum gerekse kamusal alanda ne denli güçlü bir karşılık bulduğunu gösteren ilginç bir örneğe sahiptir. Zira Şeyhin mezarının bulunmasına ardından türbe ve tekkenin inşasına yol açan hadise, Derviş Hıdır namında Çorum'da ikamet eden bir dervişin gördüğünü belirttiği rüyaya dayanmaktadır.⁷ Başka bir deyişle de tasavvufun ameller ve maneviyat arasında mutlu bir denge kurmadaki mahareti kendisini göstermiş (Bademci 2019, s. 73-74), ilahi bir işaret kabul edilen dervişin rüyası ile hayırlı bir amel olduğuna inanılan bir velinin mezarı üzerine türbe inşası meselesi örtüşmüştür.

Arşiv kayıtlarından anlaşıldığına göre Şeyh Hamza adıyla anılan bir azizin Hacı Bey Ağacı köyünde medfun bulunduğu hem dönemin yerli ahali tarafından bilinen hem de kayıtlarda yer alan bir durumdur. Burada asıl mesele Şeyh Hamza'nın medfun bulunduğu kabrin zamanla kaybolması ve civarda konuyu aydınlatacak bir bilirkişinin de olmamasıydı. Şeyh Hamza'nın “*merkadı (mezarı) na-ma'lûm ve karye-i merkûme ahalisinden bilür kimesne dahi olmaya tahtü'l-turab (yeri, toprağı) gâib ve eser-i ma'dûm (izi, eseri yok)*” (HAT. 543/26857/1, H. 29. Zilhicce 1231/M. 20 Kasım 1816) iken Çorum kazası sakinlerinden Derviş Hıdır namında bir sûfi “*âlem-i menamında aziz-i müşârün-ileyhi rü'yet*” etmiş “*benim kabrimi ihraç eyleyü olduğu mahal avânelenmiş*” olduğu kendisine rüyasında belirtilerek kabrin yeri işaret edilmiştir (C. EV. 280/14279/1, 20 Rebülevvel 1234/M. 17 Ocak 1819). Derviş Hıdır keyfiyeti cümle ahaliye ilan ederek maiyetine yakınında bulunan dostlarını ve ustaları alarak söz konusu köye gitmiş, kendisine malum edilen yeri kazdıklarında azizin cesedi tamamen zuhur etmiştir (HAT. 543/26857/1).

Tasavvufi bir ıstılahla keşfedilen mezar üzerine hemen bir türbe (Ali İzzet Efendi, 1997, s.105) ve tekke inşasının ahalinin sevabına yaptığı yardımlarla inşa edilmesi tekke ve zaviyelerin kuruluş biçimlerinden birisini ortaya koyması açısından mühimdir. Derviş Hıdır, sûfi kişiliğinin kendisine sağladığı avantajla ahaliyi de işin içine katarak cümlelerin sevabıyla “*merkadını tanzim ve ihya ve üzerine tekke, bina ve inşa*” eylemiştir (HAT. 543/26857/1). Burada Derviş Hıdır'ın sadece yerel ahaliyi değil resmi kurumları da işin içine dâhil ettiğinden şüphe yoktur. Nitekim Osmanlı devletinde türbelerin ve özellikle de tekke ve zaviyelerin toplumsal alanda üstlendikleri çok çeşitli fonksiyonlar göz önüne alındığında böylesi bir külliye inşası öncesinde Derviş Hıdır'ın Çorum'daki yerel yöneticileri ikna ettiğini en azından gerekli bilgilendirmeleri yaptığını anlamak güç değildir. Şüphesiz bu hususu kanıtlayan en önemli gelişme türbe ve tekkenin bu tür kurumlara sağlanan devlet imkânlarına hem de yerel idarecilerin çabalarıyla kavuşmasıdır (C. EV. 280/14279/1, 20 Rebülevvel 1234/M. 17 Ocak 1819). Böylece Derviş Hıdır'ın rüyasıyla

başlayan süreç, Şeyh Hamza'nın mezarının bulunması, türbe ve tekkenin yapılması ve zamanla resmen sisteme katılarak bu tür kurumlara sağlanan idari, hukuki ve ekonomik avantajlara buranın da dâhil edilmesiyle sonuçlanmıştır.

4. ŞEYH HAMZA TEKKESİ'NİN İDARİ VE SOSYAL-KÜLTÜREL YAPISI

Şeyh Hamza'nın mezarı bulunmuş, üzerine türbe ve tekke inşa edilmiş olsa da söz konusu müesseselerin Osmanlı devlet teşkilatı içerisinde resmen tanınması ve yer edinmesi o kadar kolay olmamıştır. Yukarıda da izah edilmeye çalışıldığı üzere en geç 18. yüzyılın ortalarını geçerek faaliyette olduğu anlaşılan Şeyh Hamza tekkesi bundan yaklaşık 60-70 yıl sonrasında bile henüz resmi kayıtlarda tam olarak yerini alamamış görünmektedir. Zira “zâviye-i mezkûrun şeyhlik beratı olmadığı”, zaviye ve meşihat kaydı bulunmadığı, zaviye ile ilgili muhasebe kayıtlarında, Haremeyn-i Şerifeyn muhasebesinde, mukataasında ve askerî ruznamçelerde de bir kaydına rastlanmadığının kaydedilmesi bu durumu açıkça ortaya koymaktadır (C. EV. 512/25898/1, 5 Rebiülâhîr 1234/M. 1 Şubat 1819). Nitekim bir hattı hümayundan tekkenin ihtiyacı olan varidat ile ilgili talebin Çorum Naibi ve Çorum ahali tarafından bir arzuhal ile merkezi hükümete bildirilmiş olması da henüz tekke postunun fiilen olmasa bile resmen boş olduğu anlamına gelmektedir (HAT. 543/26857). Derviş Hıdır'ın gönüllü olarak yürüttüğü anlaşılan Şeyh Hamza türbesi türbedarlığı ile tekke meşihatının kendisine tevcihi için 1819'da talepte bulunduğunu gösteren kayıt da bu durumu açıkça göstermektedir (C. EV. 512/25898, 1-2).

Tekke ve zaviyelerin inşasıyla değil ancak bu yapıların resmen tanınması ve kayıtlara geçirilmesiyle yani sisteme adapte edilmesiyle devlet tarafından bir takım tahsisat ve haklara muhatap olabildiğini gösteren bu hadise de problem, gönüllü olarak türbedarlık ve tekke şeyhliği görevlerini yürüten Derviş Hıdır'ın resmen atanma talebinin kabulüyle çözülmüş görünmektedir (C. EV. 512/25898/1). Derviş Hıdır'dan sonra postnişinlik görevi yani tekkenin sevk ve idaresi onun soyundan gelen Hıdırbeyoğulları sülalesince sürdürülmüştür (Erkoç, 2015, s.326). Nitekim kayıtlarda Derviş Hıdır'ın oğlu Mehmet'in Şeyh Hamza köyünde yaşadığı, tarım ve hayvancılıkla geçimini sağladığı, İbrahim, Hasan ve Fatma adlarını taşıyan üç çocuğu olduğu ve Hicri 1276 yılında vefat ettiği şeriye sicillerinde geçen tereke kayıtlarından anlaşılmaktadır (Çorum Şeriye Sicilleri, 2009, 75; H. 13 Şaban 1278/M. 13 Şubat 1862).

Derviş Hıdır'ın hangi tarikata tabi olduğu, tekkede hangi yol ve erkânın takip edildiği dolayısıyla burada yürütülen faaliyetlerin sosyo-kültürel karakterine dair elimizde bilgi yoktur. Hasluc Bektaşî tekkeleri üzerine yaptığı araştırmada bu tarikata mensup tekke ve zaviyelerin daha çok Alevi veya Şii Müslümanların yaşadığı bölgelerde kurulduğunu kaydetmiştir (1999, s.21). Buna göre Şeyh Hamza köyüne komşu Alevi köyünün bulunmaması, Alevi köylerinin daha çok Köse dağın diğer tarafında kalması tekkenin en azından Bektaşî geleneğe tabi olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Bununla birlikte gerek merkezi örgütlenme gerekse merkezi tekke uygulaması bakımından diğer tarikatlarla oranla daha sistemli oldukları görülen Hacı Bektaş Veli ve Mevlana dergâhlarından bu tarikatlarla bağlı tekke ve zaviyelerin meşihatına atamalar yapılmasına rağmen Şeyh Hamza tekkesi postuna böylesi bir tevcihin yapıldığına dair elde her hangi bir kayıt da yoktur. Bu durum Çorum kırsalında Bektaşî, merkezinde ise Mevlevî tarikatının varlığı mevcutsa da Derviş Hıdır'ın söz konusu bu tarikatlarla mensubiyetinin bulunmadığı şeklinde yorumlanabilir. Ankara, Kastamonu, Sivas Osmanlı vilayet salnamelerinde (1869-1908) Şeyh Hamza türbesi Çorum havalisinde halkın ihtimam gösterdiği ziyaretgâhlar arasında sayılırken şehirde bir Mevlevî, iki Halidî, iki Rifâî toplam üç tarikat koluna tabi beş tekkeden bahsedilmektedir (Çanlı, 2013, s.249). Bu bilgi ve değerlendirmeler ışığında Çorum'da ikamet

ettiği anlaşılan Derviş Hıdır'ın Nakşi Halidi veya Rifâi tarikatlarından birine bağlı olması kuvvetle muhtemeldir.

Diğer taraftan köyün gerek 1576-77 tarihindeki kayıtlarda En'am Çelebi Zaviyesi'nin vakfı olarak görülmesi gerekse köy ve civarında başkaca bir tekke ve zaviyenin bulunduğu dair elimizde tarihi bir verinin bulunmaması, Şeyh Hamza tekkesinin inşasına kadar bölgede benzer kamusal hizmet veren bir müessesenin bulunmadığını göstermektedir (Defter-i Mufassal-ı Liva-i Çorum, 2014, s.123). Burada Şeyh Hamza'nın mezarından başka Dobacık Dede ve Dikmen Dede adlarıyla anılan zamanında köyde ve belki de bu bölgede etkin olmuş dinî ve manevi hüviyete sahip zatlara ait mezarlar da vardır. Ancak bu şahısların ne zaman yaşadıkları, Şeyh Hamza ya da Derviş Hıdır ve tekkesiyle bir ilişkilerinin bulunup bulunmadığı kesin olarak bilinmemektedir.

5. ŞEYH HAMZA TEKKESİ'NİN EKONOMİK YAPISI

Tekke ve zaviyeler Osmanlı devletinde sosyal ve içtimai hayatın değişik alanlarında çok önemli görev ve sorumluluklar üstlenmekteydi. Bu çok yönlü müesseselerin daha kuruluşundan itibaren hem devamlılıklarını sağlayabilmelerine hem de resmen tanınarak sisteme dâhil edilmelerine olanak sağlayan temel husus ise ya bir vakfa veyahut da her hangi bir yerin vergi gelirlerinden belli miktarda bir ödeneğin buralara tahsis edilmesine bağlıydı. Nitekim imparatorluğun ilk zamanlarında söz konusu vakıflara ve ihsanlara kavuşmak dönemin siyasi, sosyal ve içtima şartlarında daha kolaydı (Ocak, 1978, s. 256-259). Diğer taraftan her tekkenin popüleritesine göre muhipleri, toplum içerisine dağılan sosyal ağları vardı. Tekke kolektif hayat sürme üzerine inşa edilen bir örgütlü yapıya sahip olup söz konusu sosyal ağlardan gelen nezirler, adaklar, kurbanlar ve bağışlar gündelik yaşam için önemli bir gelir kaynağı sağlamaktaydı (Ay, 2012, s.103). Ancak bunlar hayır hasenat olup düzenli gelir niteliği taşımadığından yine düzenli giderleri bulunan tekkenin işleyişini sürekli kılmaya yetmemekte, dolayısıyla vakıf gelirleri veya tahsisatlar bir kez daha çok önemli bir hal almaktaydı (HSDSABZ. 8/50/1-2, 20 Safer 1275/ 29 Eylül 1858). Bu durum gerek hizmetlerin sürdürülebilmesi gerekse burada kurulmuş bulunan müesses nizamı sevk ve idare eden şeyh ile dervişlerin geçimlerinin sağlanması başka bir deyişle tekkenin güçlü ve sağlıklı bir sosyo-ekonomik yapıya sahip olması bakımından çok önemli bir husustu.

Nitekim Şeyh Hamza türbe ve tekkesinin daha kuruluşundan itibaren ekonomik istikrar meselesine dayanan sosyo-ekonomik sorunlarla karşı karşıya kaldığı anlaşılmaktadır. Hicri 12 Rebülevvel 1204 (M. 30 Kasım 1789) tarihli bir belgede Şeyh Hamza'nın mezarı üzerine inşa olunan tekmeden zeytinyağı ve balmumu bedeli tayininin yapılmasının istendiği böylece daha bu tarihten itibaren tekkenin bu konuda bir sıkıntı içerisine girdiği anlaşılmaktadır (C. EV. 21/1003). Yaklaşık 25 yıl sonrasına tekabül eden bir hattı hümayundan hem bu talebin tam olarak karşılanmadığı hem de tekkenin diğer gündelik ihtiyaçları için kalıcı bir çözüm beklentisinin devam ettiği anlaşılmaktadır. Söz konusu belgede Derviş Hıdır'ın ahalinin sevabına yaptığı yardımlarla Şeyh Hamza'nın mezarını tanzim ile üzerine bir türbe ve tekke inşa etmiş olmasından bahsedildikten sonra adeta asıl meselenin bundan sonra başladığı ifade edilmiştir. Hicri 29.12.1231 (M. 20 Kasım 1816) tarihli bu kayda göre türbede yakılmak üzere "*ikad-ı kanadil ve şem' (yakacak kandil ve mum)*" ile "*tekke-i mezbüreden mürur (geçip giden) ve ubud eden (kalan) fukara ve dervişâna it'am-ı ta'am için bir nesnesi*" olmadığından bahisle münasip bir mahalden yeterli olacak kadar "*inayet ve ihsan buyrulmasını*" Çorum ahalisinin rica ve niyaz eylediği şehrin naibi tarafından arz edilmiştir. Buradan Şeyh Hamza tekkesinin benzerleri gibi bir dervişan topluluğuyla *âyende ve revendeye* yani tekke güzergâhından gelip geçen yolcular ile o mahaldeki fakir fukaraya hizmet ettiğinin vurgulanması aslında diğer tekkelere tanınan bir takım ekonomik hakların talebine yol açan yükümlülüklerin yerine getirildiğini ortaya koymak çabasını açıkça göstermektedir. Zira erken dönemlerde ilk örneklerinden beri bir tekke ve zaviyenin gelirlerinin

dervişler, miskinler, garipler, fakirler ile âyende ve revendenin hizmeti için harcanması gerektiği vakfiye şartnamelerinde açıkça ifade edile gelmiştir ki Şeyh Hamza tekkesi için talep edilen *inayet ve ihsan* da bundan başkaca bir şey değildir (İnalçık, 1999, s.190). Nitekim merkezi idare, tekke çevresinden gelen ve Çorum ahalisi üzerinden güçlendirilerek gönderilen taleplere kayıtsız kalmamış ve Sultanın onayı ile birlikte durumun defterdar efendiye havale olunacağı kaydedilmiştir (HAT. 543/26857).

Yaşanan sorunların üç yıl sonrasında da devam ettiğini gösteren kayıtlar bir şekilde kurulan tekke, türbe vb. yapıların öyle hemen kolaylıkla vakıf ve tahsisat gibi düzenli gelirlere sahip olamadıklarını bunun bazen çok uzun boylu mücadeleler sonucu ancak elde edilebildiğini göstermektedir. Diğer taraftan bu durum devletin bu dönemlerde içinde bulunduğu zorlu siyasi, askeri ve ekonomik şartlarla da ilintili olmalıdır. Vesikalara yansıdığı şekliyle “*merkad-ı şerifini inşa ve üzerine tekke bina olunmuş ise de türbe-i şerifde ikad olunacak (yakılacak) kanâdil için revgan-ı zeyt (zeytinyağı) ile fûrûzan (parlayıcı) olacak şem’-i revgan (mum yağı)*” kifayet edecek kadar tedariki için ahalden gelen taleplerle birlikte Çorum Naibi Mevlana Es-Seyd Ali Zeyd Efendi’nin durumu arz ettiği görülmektedir (C. EV. 280/14279/3, 20 Rebiülevvel 1234/M.18 Ocak 1819; C. EV. 280/14279/2, 15 Muharrem 1235/M. 3 Kasım 1819).

Aynı tarihlerde yapıldığı anlaşılan tahkikata göre Şeyh Hamza türbesinin ve zaviyesinin talebinin kandil ve şem’-i revgan (mum yağı) ile sınırlandırılmış olduğu, zaviyenin de hali hazırda şeyhlik beratının bulunmadığı belirtilerek “*berât-ı alişân*” ile “*zaviye-i merkûmun şeyhliği tahsis*” edildiği kaydedilmiştir (C. EV. 512/25898/1). Giderek resmen idari ve iktisadi örgütlenmesini tamamladığı görülen türbe ve tekke için Hatt-ı Hümayun gereğince günlük 60 akçe tayin olunmak üzere “*senevîsi (seneliği) hesab etdirildikde yüz yetmiş yedi guruşa baliğ olmağla*” Şeyh Hamza’nın “*merkad-ı şerifinde*” yakılacak kandiller için zeytinyağı 20 Rebi-ül-evvel 1234 (M.18 Ocak 1819) tarihinden itibaren Sivas sancağında bulunan *Gürcü Köyü mukataası* malından alınmak üzere tahsis edilmiştir (C. EV. 280/14279/3; C. EV. 280/14279/2). Nitekim Derviş Hıdır, tahsis edilen bu bedelin 1235 senesine ait bir yıllığına “*cem’an yüz yetmiş yedi guruş*” olarak mukataa idarecilerinden Ali Ağa’dan teslim almıştır (C. EV. 280/14279/4, 17 Zilhicce 1235/M. 25 Eylül 1820). Yine benzer şekilde H. 9 Şevval 1255 (M. 16 Aralık 1839) tarihinde de kandiller için bir senelik yağ tahsisatının tamamının tahsil edildiği görülmektedir (C.EV, 399/20213).

Şeyh Hamza tekke ve türbesine ayrılan tahsisatın az olduğu, bir vakfının bulunmadığı (İllica, 2001, s.193) tekkenin bir nevi türbeden daha geri planda bırakılarak göz ardı edildiği ve ayrılan tahsisatın belli kalemlerle sınırlandırıldığı görülmektedir. Bu durumun yeni kurulan tekkenin sosyal ağlarının darlığı, çevredeki güç ve nüfuzunun azlığı, küçük, sapa ve dağlık bir arazide kurulan köyün bölgedeki kifayetsiz konumuyla ilgili olduğu söylenebilir. Yine böylesi bir durumla karşılaşılmasında Osmanlı Devleti’nin 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra giderek seferlerde özellikle Çarlık Rusya’sına karşı aldığı ağır yenilgilerin, toprak kayıplarının ve buna bağlı olarak yaşanmaya başlanan büyük sosyo-ekonomik sorunların etkileri de göz ardı edilmemelidir (Uzunçarşılı, 1988, s.465-497). Nihayet oldukça geç bir dönemde de olsa Şeyh Hamza türbesi için (2 Mart 1907) bir vakıf kurulduğu türbenin giderleriyle birlikte imaret hizmetlerinin de yine bu vakıftan karşılandığı kaydedilmiştir (Erkoç, 2015, s.326).

6. TOPLUM MUHAYYİLESİNDE YAŞAYAN ŞEYH HAMZA

Şeyh Hamza köyünün fiziki, demografik ve sosyo-kültürel yapısını yerinde görmek amacıyla saha çalışması yapılmıştır. Asırlar boyunca Türk İslam medeniyeti içerisinde çok mühim bir yer tutmuş olan şeyhler ve dervişler ile onlardan kalan türbeler, tekke ve zaviyeler ile bunların etrafında oluşan, kulaktan kulağa aktarılmak suretiyle günümüze kadar ulaşan bir takım menkıbeler

sosyal tarih ve sosyoloji araştırmaları bakımından büyük önem arz etmektedir. Zira özellikle sözlü kaynaklar hem geçmiş zamanların inançlarına, değerler silsilesine işaret etmekte bu tarihi şahsiyetlerin günümüz toplumları üzerindeki etkilerini ortaya koymakta hem de zamanla anlam ve mahiyetinde farklılıklar ortaya çıktığı görülen bu öyküler sayesinde tarikatların tabii gelişim süreçlerine açıklık getirmektedir (Ocak, 1992, s.97). Hattı zatında evliya menkıbelerinin kahramanları gerçek, zamanı ve mekânı bellidir. Takdis edilen şahıslar etrafında cereyan eden ve dönemin topluluklarınca gerçekliğine güçlü bir şekilde inanılan hadiselerdir (Ocak, 1992, s.33). Nitekim Köprülü, menkıbelerin olağanüstü hikâye örgüsü altındaki gerçekliği “*Halk muhayyilesinin yarattığı menkıbeler daima hakikat cüzünü de içine alır*” (2013, s.85) ifadesiyle ortaya koymuştur. Hasluck, Türk zümrelerinin dini etnografyası hakkında maddeler toplamak amacıyla oluşturdukları hususi merkezin yayın sahasındaki faaliyetlerini sınıflandırırken Türklerin dini tarihini aydınlatacağını düşündükleri *vesikalar ve evliya menkıbeleri* için ayrıca bir bölüm oluşturduklarını kaydetmiştir (2012, s.19). Barkan ise olaya başka bir açıdan yaklaşarak mistik bir yapıya haiz olan tarikatların zamanlarında ne büyük bir kuvveti temsil ettiğine, aralarına aldığı halk kitlesini muayyen sosyal nizamlar için nasıl harekete geçirdiğine işaret ederek adeta söz konusu yapıların ve şahısların halkın nazarında menkıbevi, yüksek konuma nasıl ulaştıklarına açıklık getirmiştir (1942, s. 284-285). Yine burada tarihi ve sosyolojik olarak dikkat çekilmesi gereken bir husus da genellikle kırsal alanda bulunan türbe, tekke ve zaviyeler etrafında bu tür menkıbelerin yoğunluk kazanması ya da köylülerin hala toplumsal hafızalarında bu tür menkıbeleri tutuyor olmalarıdır. Zira bu durum sosyolojik bakımdan bir nevi geleneksel formlara daha bağlı ve bağımlı olan kırsal toplulukların sanayi ve kent toplumundan ayrılan yönüne de işaret etmektedir (Weber, 2012, s.186).⁸

Nitekim Şeyh Hamza türbesi etrafında da birtakım menkıbelerin anlatıla geldiği görülmektedir. Mesela türbe çevresinde bulunan çam ağaçlarından bir parça götürenin evinde yangın çıkacağına inanıldığından buradaki ağaçlara dokunulmadığı kaydedilmiştir (Erkoç, 2015, s. 326). Diğer bir menkıbede türbenin etrafında nahoş bir şekilde içki içerek eğlenenlerin başına türlü türlü belalar geldiği belirtilirken bir diğerinde ise çıkan bir yangın hadisesinde etrafındaki otlar yandığı halde Şeyh Hamza türbesine ateş sıçramamıştır (Erkoç, 2015, s. 326).

Yukarıda izah edildiği üzere kayıtlardaki faaliyet alanlarından tekke, türbe ve imaretten oluştuğu ve klasik Osmanlı tekke ve zaviyelerine ait özelliklere haiz bulunduğu anlaşılan Şeyh Hamza külliyesinde önce tekke ardından da imaret giderek devre dışı kalmıştır. Tekke, zaviye ve türbelerin kapatılmasıyla da zamanla söz konusu bu yapılar tamamen kaybolmuş olmalıdır. Nitekim yerinde yapılan araştırmada da görüldüğü üzere bugün Şeyh Hamza türbe, tekke ve imaretinden geriye tarihi bir yapı kalmamıştır. Tarihi ahşap türbe (Ali İzzet Efendi, 1997, s. 106) muhtemelen tadilatlarla uğramış son hali 2012 yılında tamamen yıkılarak yerine günümüz koşullarında uzunca bir yapı inşa edilmiştir (EK 6). Hemen girişi mescit olan bu mekânın içinden açılan bir kapıyla da Şeyh Hamza türbesine geçilmektedir. Türbe bugün hala ziyaret edilmeye halktan teveccüh görmeye devam etmektedir. Hatta tekke ve zaviyelerde bulunan diğer türbe örneklerinde olduğu gibi buranın da zamanında belli hastalıklardan kurtulmak amacıyla ziyaret edildiği düşünülebilir.⁹ Tekkenin yok olmasıyla birlikte tarihi imaret özellikleri tam olarak yaşatılamasa da türbenin üst tarafında yemek pişirme ve ikram etme ihtiyaçlarına da cevap verebilecek tarzda mütevazı bir yapı daha inşa edilmiştir (EK 7). Şeyh Hamza türbesi ve etrafı aynı zamanda köyün mezarlığı olarak da kullanılmaktadır. Bugün türbe etrafında bulunan ve çok yaşlı oldukları anlaşılan ağaçlardan türbe ve tekkenin kurulduğu alanın çok eski bir yerleşim yeri olduğu hemen anlaşılmaktadır.

Şeyh Hamza'nın kabrinden başka köyün üst tarafında dağlık, tepelik bir yerde Dobacık Dede ile hemen yakınlarında Dikmen Dede'nin mezarları bulunmaktadır. Bundan başka Şeyh Hamza köyü yolu üzerinde Helvacı Baba'nın kabri yer almaktadır (Ali İzzet Efendi 1997, s. 88). Söz konusu bu tarihi şahsiyetlerin Şeyh Hamza tekkesinde seyr u sülûk eğitimi almış dervişler, halifeler veya onun akrabaları olma ihtimalleri de vardır.

Bütün bu bilgilerden anlaşılacağı üzere Şeyh Hamza külliyesi tekke ve imaretin ortadan kalkmasıyla birlikte sosyal hayat üzerindeki birçok işlevini kaybetmekle birlikte türbesi bugün hala halkın muhayyilesinde yaşamaya, sosyo-psikolojik ve kültürel olarak gündelik hayata etki etmeye devam etmektedir.

7. SONUÇ

Şeyh Hamza medfun bulunduğu köy ve civarında yaşadığı dönemde etkin olmuş, öldükten sonra da zamanla mezarının yeri kaybolmasına ve unutulmasına rağmen bölge halkının inanç ve zihin dünyasında, manevi yaşantısında tesirini sürdürmeye devam etmiştir. Bu durum onun karizmatik bir dini lider olarak bölge halkının sosyal ve içtimai yaşantısıyla özdeşleşmiş tarihi bir kimliğe sahip bulunduğunu göstermektedir.

Şeyh Hamza türbesinin bulunarak üzerine türbe ve yanına bir tekke inşa edilmesi meselesi gerek Osmanlı toplumunun inançlarına, dini ve manevi yaşantısına dair önemli veriler sunması gerekse bütün bu değerler silsilesi üzerinde tasavvufi ıstılahların etkinlik derecesini göstermesi bakımından dolayısıyla sosyal tarih araştırmaları açısından çok önemlidir. Zira rüya gibi tasavvufi bir ıstılahla yola çıkmış, Derviş Hıdır'ın rüyası hem toplumu hem de Çorum naibi başta olmak üzere kamusal alanı harekete geçirmek için yeterli olmuştur. Şeyh Hamza'nın türbesi ve tekkenin inşasında halkın gönüllü ve yardımsever tavrı hafızalarında pek mübarek ve saygın bir yer tutan ve veli olduğundan şüphe duymadıkları anlaşılan bu zatın, üzerlerindeki dini ve manevi nüfuzunu açıkça göstermektedir.

Şeyh Hamza tekkesi en erken 18. yüzyılın ortalarında tarih sahnesine çıkmıştır. Tekke ve zaviyelerin kurulma ve yaygınlaşma süreci bakımından geç bir dönemde kurulduğu anlaşılan tekke, zamanının karakteristik bir örneğini sunması nedeniyle de araştırmacılar açısından büyük bir öneme sahiptir. Zira türbe ve tekkenin resmi olarak sisteme adaptasyonu uzun sürmüş, bu sağlandığında da tekke, maalesef ilk dönemlerde daha kolay elde edilen zengin vakıflara ve tahsisata kavuşmamıştır. Şüphesiz bu durumda zamanla tekke ve zaviyelerin fütuhât, iskân ve yeni fethedilen yerlerdeki toplulukları irşat dönemlerinde yürüttükleri söz konusu fonksiyonları önemli ölçüde kaybetmelerinin etkisi büyük olmuştur. Hatta ufak misafirhaneler halinde teşekkül ettirilen bazı zaviyeler başlangıçtaki tasavvufi-dolayısıyla dini ve manevi- hüviyete sahip formlarını zamanla kaybetmiş ve sadece birer misafirhane, imarete dönüşmüştür (Ocak, 1978, s. 250). Söz konusu durumun oluşmasında bunlardan başka imparatorluk tarihi boyunca ülke sathına yayılan tekke ve zaviyelere ayrılan vakıf arazi ve tahsisatın büyük bir yekûna ulaşmasının ve yine bu dönemde devletin içinde bulunduğu zor siyasi, askeri ve ekonomik şartların da etkisi olmuştur.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen Derviş Hıdır ve bölge halkının gayretiyle inşa edilen Şeyh Hamza türbesi ve tekkesinin kamusal alana intibakında tekkenin, Çorum-Laçın-Osmancık güzergahında önemli bir geçit yolu üzerinde bulunmasının ve civarda bu türden hizmet verecek başkaca bir müessesenin bulunmamasının etkisi büyük olmuştur. Nitekim Şeyh Hamza'nın türbe, tekke ve imaretinden oluşan külliyesi buradan gelip geçen yolculara, fakir fukaraya, türbe ziyaretine gelenlere ve dervişâna bir tekkeden beklenen bütün konaklama ve imaret hizmetlerini sunmuştur.

Asıl adı *Hacı Bey Ağacı* olan köyün isminin Şeyh Hamza'nın mezarının bulunması, türbe ve tekkenin inşası ardından 19. yüzyıl ortalarından itibaren değişerek *Şeyh Hamza*'ya dönüştüğü görülmektedir. Bu durum araştırmacıların köyler, beldeler ve isimleri üzerinde çalışırken her köyün ismini taşıdıkları tarihi, manevi şahsiyetler tarafından kurulduğu şeklinde sıklıkla başvurulmuş genellemelerde bulunurken daha dikkatli olmaları gerektiğini açıkça ortaya koymuştur.

Tekke ve zaviyelerin zamanla-özellikle 19. yüzyılda- birçok fonksiyonunu kaybetmesiyle buraların bir köy, belde camiine dönüşme süreci Şeyh Hamza'da da gerçekleşmiş tekke ve imaret tarihe karışmış, türbe ve yanına inşa edilen mescit faaliyetini sürdürmeye devam etmiştir. Şeyh Hamza türbesi, bugün hala ziyaret edilen, sosyal ve kültürel yaşamın birçok alanında etkili olmaya devam eden canlı dinamik bir yapıya haizdir.

Açıklamalar

1) Eyice'ye göre Elvan Çelebi köyünün bulunduğu yerde bir yerleşim olmayıp burada bulunan ziyaretgâh ve manastır mevkiinin Elvan Çelebi zaviyesine dönüştürülmesi ardından Elvan Çelebi köyü haline gelmesi mümkün ve mantıktır. Dolayısıyla bölgedeki Türkmen yerleşiminde Elvan Çelebi ve zaviyesi önemli bir rol oynamıştır (Eyice, 1969, ss. 233-234, ss. 240-241; Erünsal-Ocak 1995, s. XXVIII); Veysel Karâni evlâdından Şeyh Zeynüddin'in halifesi ve akrabası olduğu anlaşılan Piri Baba tarafından kurulan tekke ise Çorum'un Samsun istikametinde hemen şehrin çeperlerinde kurulmuştur (C. EV. Nr. 512/25886, H. 29 Cemaziyelevvel 1197/M. 2 Mayıs 1783; C. EV. Nr. 141/7045, H. 1 Rebiülevvel 1248/M. 28 Ağustos 1832). Seyyid Murat Zaviyesi ise Çorum-İskilip-Çankırı yol güzergâhında önemli bir geçit bölgesinde kurulmuş hem Türkmen aşiretlerinin iskânında hem de daha sonraları bir derbentle de korunmak durumunda kaldığı anlaşılan bölgenin güvenliğinin sağlanmasında önemli bir işlev görmüştür (DH. MKT. Nr. 1618/58, 21 Şaban 1306/22 Nisan 1889).

2) Yaşanan bu tarihi süreç özellikle 16. yüzyıldan başlayarak tarikatların gerek idari, sosyal ve ekonomik gerekse taşıdıkları inanç değerleri bakımından özerk, özgür ve özgün karakterlerini hızla devlete eklenmek suretiyle büyük ölçüde yitirdikleri de bir dönemdir (Işık 2015, ss. 68-71).

3) Tarikatların, gazi dervişlerin Osmanlı kuruluş evresinde fütuhata ve iskâna olan doğrudan katılımları devletin güçlü profesyonel bir ordu eşliğinde bütün bir müesses nizamıyla ortaya çıkmaya başladığı Osmanlı klasik çağından itibaren sona ermiştir. Bu durum giderek yerini Ordu Şeyhliği denilen dönemin meşhur tarikat şeyhlerinden birisi ve birkaç dervişinin seferlere katılımıyla orduyu manevi olarak motive etmesi beklenen bir forma dönüşmüştür (Ekin, 2008, s. 167 -178). Lûtfi Efendi'nin tabiriyle ordu şeyhleri "...ordu-yı hümâyûnlarda tavâif-i askerîyyeyi emr-i gazâ ve cihâda igrâ ve asâkir-i İslamiyyenin muzafferiyetine duâ için..." vazifelendirilmişlerdir (Lûtfi Efendi, 1999, s. 189).

4) Hicri 3 Rebiülâhir 1308/M. 16 Kasım 1896 tarihli bir vesikaya göre Şeyh Hamza mezarı hasılatından söz konusu camii görevlileri ve burada tahsil gören talebelere varidat ayrıldığı görülmektedir (Çorumlu Dergisi, 1944, ss. 398-399).

5) 1576-1677 yıllarında Çorum'da kullanılan erkek adlarına dair tafsilatlı bir çalışma için bk. (Kurt, 1991, ss. 57-102).

6) Bir insan ömrü ve bilinen önemli tarihlerden yararlanılarak Şeyh Hamza'nın mezarının ne zaman keşfedildiği yaklaşık olarak hesaplanabilir. Derviş Hıdır'ın mezarın rüya yoluyla keşfedilmesini sağlaması ve buna etrafındakileri inandırmış olmasına bakılırsa o dönemde (1789 öncesinde) manevi bir olgunluğa sahip, en azından 30-40 arasında, orta yaşlarda bir derviş olduğu düşünülebilir. Buna göre o, türbedarlık ve tekke meşihatını resmen talep ettiği 1819 tarihinde yaklaşık 60-70 yaş aralığında olmalıdır. Bu durumda 1819'dan ortalama 30-40 yıl geriye gidildiğinde yine tahminen bu keşfin 1780'li yıllarda veya biraz öncesinde vuku bulduğu kabul edilebilir.

7) Tarikatların formasyonu her yerde görünen bir takım temel niyetler ve kavramlar dizisini kabullendirmede oldukça başarılıdır ki rüya da şüphesiz bunlardan birisi olmalıdır (Mensching, 2012, s. 215). Tasavvufta bilgi kaynağı olarak kabul edilen rüyanın, Kuşeyri'ye göre kalbe gelen hatır ve muhayyile ile tasavvur edilen bir hal olarak tarif edildiği, yine tasavvufi gelenekte rüya tabirinin ise misal âlemi denilen nurâni âleme ait ilimlerden sayıldığı kaydedilmiştir (1993, Kayacı 2018'den). Nitekim Mutasavvıflar önemli konularda rüya yoluyla elde ettikleri bilgiler doğrultusunda hareket ettiklerini ileri sürmüşlerdir (Çelebi, 2008, s. 307). Şeyh Bedreddin'e göre temiz rüya Hakk'ın nurlarından bir nurdur, gören onunla ışıklanır ki onlardan, onları yormaktan gaflet etmemek gerekir (Şeyh Bedreddin, 2008, s. 152). Molla Cami'ye göre ise abdestle, zikirle uykuya dalan bir kimsenin ruhunu arşın altına götürüler orada Yüce Allah'ın ibadeti ile meşgul olurlar. Bu halde gördükleri rüyalar ise doğru olur (Molla Cami, 2011, s. 84). Nitekim Kürtler içerisinde doğup büyüyen Seyyid Ebu'l Vefâ rüyasında Hz. Peygamber'i görmüş, Hz. Peygamber onun ağzına "*mübarek ağzının yarından koymuş*" sabah olduğunda ileri seviyede Arapça konuşabilir bilgiye ulaşmış halde uyanmıştır (Seyyid Ebu'l Vefa, 2006, ss. 41-42). Bütün bunlardan başka seyr u sülûk eğitimi sürecinde rüya aynı zamanda önemli bir rehberdir. Şeyh müridinin rüyalarını yorumlar, düşüncelerini okur ve böylece bilinçli ve bilinç dışı hayatına dair hareketlerini izler (Schimmel, 2012, s.120).

8) Hadiseye sosyolojik açıdan yaklaşan Mensching'e göre bu tür menkıbeler aslında toplumun her hangi bir kesiminden daha fazla tabiatın yüksek kudreti ile mücadele eden köylülerin müşküllerini ve korkularını dinî, manevi, mistik bir kurtarıcı etrafında halletmeye dönük sosyo-psikolojik halleriyle ilgilidir. Söz konusu sosyal çevrelerin sorunlar karşısında çözüm getirici maddi unsurlara sahip bulunmayışı onları bir kurtarıcıya, Tanrıyla arasına girerek bütün meseleleri halledebilecek, ihtiyaçları karşılayabilecek mahiyette dini, manevi yetilere sahip bir aracıya yöneltmiştir (2012, ss. 273,152).

9) Gerek meşâyihi, gerekse türbelerinin bir takım hastalıkların tedavisinde dini ve manevi bir güce sahip oldukları yönünde geriye doğru gidildikçe artan güçlü bir inanış vardı. Mesela Mevlevi Şeyhi Bostan Çelebi'nin dua ve himmetiyle İsmail Rusuhî Ankaravî'nin gözleri açılmıştır (İsmail Rusuhî Ankaravî 2008, s. 20). Sultan Süleyman'ın oğullarından birisinin hasekisine musallat olan hastalığı Kademli Baba iyileştirmiştir (Demir Baba Velâyetnâmesi 2011, ss. 47-48).

Menkıbelerden başka bu hususta tarihi vesikalarda da bilgiler bulmak mümkündür. Mesela Musul havalisinde akıl hastalarını tedavi eden Alemdar Şeyh Ahmed Efendi'ye maaş tahsis edilmiştir (İ. DH. Nr.1313/1311, 26 Za 1311/ 31 Mayıs 1894). Erzurum civarında yine akıl hastalarını tedavi eden ve darüşşifa hükmünde olarak nitelenen tekkenin yerinin söz konusu tedaviyi yürüten şeyh ailesine tahsisi söz konusu olmuştur (C. EV. 434/21977, 30 M 1147/ 2 Temmuz 1734). Benzer şekilde meşâyihin hastalıkları tedavisi türbeleri aracılığıyla da devam etmiştir. Mesela Çorum Kale Mahallesi Veli Paşa Camii yakınlarında bulunan Uyuşuk Dede'nin kollarında bacaklarında uyuşukluk hastalığı olanlarca ziyaret edilmesi halinde Allah'ın izniyle hastalıktan kurtulacağına inanılmaktadır (Ali İzzet Efendi 1997, s. 68). Yine Hasan Balım Sultan türbesine vücudunun her hangi bir yerinde ağrı, sızı çeken hastaların geldikleri ve türbede hali hazırda bulunmaya devam eden uzun saplı tokmaklı bir çubuğu sürmek suretiyle ağrılarından kurtulduklarına inanılmaktadır (Işık, 2018, ss. 315-334).

KAYNAKÇA

- Abdullah Lütfi Efendi (1999). *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*. (Çev. Ahmet Hazarfen). C. I, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ali İzzet Efendi (1997). *Tezkire-i Makamat*, (Haz. Mahmut Selim Gürsel). Çorum: İstikamet Ofset.
- Âşık Paşazade (2003). *Osmanoğulları'nın Tarih*, (Hazırlayanlar, Kemal Yavuz- M. A. Yekta Saraç), İstanbul: K Kitaplığı Yayınları.
- Ay, R. (2012). *Anadolu'da Derviş ve Toplum 13-15. Yüzyıllar*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Bademci, A. (2019). *Şamanizmden Kızılbaşlığa Şiiliğin Türmen Yüzü*. Konya: Çizgi Kitapevi.
- Bakırer, Ö. (2015). Bizans, Danişmend, Selçuklu ve Beylikler Dönemlerinde Çorum (Haz. Mustafa Ercan, İrfan Yiğit). Çorum Tarihi, 5. Hitit Festival Komitesi, *Çorum Belediyesi Kültür Yayını*, 53-78.
- Barkan, Ö.L. (1942). İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri Ve Zaviyeler. *Vakıflar Dergisi*, (II) 279-304.
- Bulduk, Ü.(1992). Çorum Sancağının Osmanlı İdari Teşkilatındaki Yeri-1. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (3) 129-167.
- Cevdet Tasnifi (C. EV), 399/20213.
- Cevdet Tasnifi (C. EV), 21/1003.
- Cevdet Tasnifi (C. EV), 280/14279/1,2,3,4.
- Cevdet Tasnifi (C. EV), 434/21977.
- Cevdet Tasnifi (C. EV), 492/24865.
- Cevdet Tasnifi (C. EV), 512/25898/1,2.
- Cevdet Tasnifi (C. EV), Nr. 141/7045.
- Cevdet Tasnifi (C. EV), Nr. 512/25886.

-
- Çanak(Erten), A. (2013). Abdal Ata Zaviyesi. *Yüksek Lisans Tezi*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- Çanlı, M. (2013). Ankara, Kastamonu, Sivas Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Çorum (1869-1908). *Çorum Belediyesi Kültür Yayını*.
- Çelebi, İ. (2008). Rüya. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 35, 306-309.
- Çorum Şeriye Sicilleri (2009). (Haz. Çorum Belediyesi Kent Arşivi), Çorum Belediyesi Kültür Yayınları.
- Dahiliye Mektubi Kalemi (DH. MKT.)
- Demir Baba Velâyetnâmesi* (2011). Haz. Filiz Kılıç - Tuncay Bülbül, Ankara: Grafiker Yayınları.
- DH. MKT. Nr. 1618/58.
- Ekin, Ü. (2008). Osmanlı Ordusunda Moral Yükseltici Bir Kurum Olarak Ordu Şeyhliği. *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 10/1, 167-178.
- Erginli, Zafer (2002). “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşunda Türk Dervişlerinin İzleri”, *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, ss.107-115.
- Erkoç, E. (2015). Çorum’da Sahabe Ve Evliya Makamları, *Çorum Belediyesi Kültür Yayınları*.
- Erünsal, İ. E. (2003). *XV-XVI. Asır Bayrami Melamilîğinin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askeri’nin Mir’atü’l-Işkı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Erünsal, İ. E. ve Ocak, A.Y. (1995). *Elvan Çelebi Menâkıbu’l-Kudsiyye Fî Menâsibi’l-Ünsiyye-Baba İlyas-ı Horasânî ve Sülalesinin Menkıbevi Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Eyice, S. (1969). “Çorum’un Mecidözünde Âşık Paşa-Oğlu Elvan Çelebi Zâviyesi”, *Türkiyat Mecmuası*, C. 15, ss. 211-246.
- F.W. Hasluck (2012). *Bektaşî Tetkikleri* (Çev. Ragıp Hulusi-Haz. Mehmet Kanar). Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- H.984 (M.1576/1577) *Tarihli ve TKG.KK.TTd.54 Numaralı Defter-i Mufassal-ı Liva-i Çorum.*, (1. Cilt, Tıpkıbasım). T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Arşiv Dairesi Başkanlığı Yayın No: 8, Ankara 2014. (TKGMA Ttd 54).
- HAT. 543/26857.
- Hatt-ı Hümayûn Tasnifi (HAT)
- HSDSABZ.8/50/1-2, 20 Safer 1275/ 29 Eylül 1858).
- İlca, A. (2001). Çorum Vakıfları, *Yüksek Lisans Tezi*. Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Işık, Z. (2018). Hasan Balım Sultan Zaviyesi’nin Sosyo-Ekonomik Ve Kültürel Tarihi. *Turkish Studies*, (13)3, 315-334.
- Işık, Z. (2015). *Şeyhler ve Şahlar-Osmanlı toplumunda Devlet Tarikat İlişkilerinin Gelişim ve Değişim Süreçleri*. Konya: Çizgi Kitap Evi.
- İ. DH. Nr.1313/1311.

İbnülemin Tasnifi (İE.)

İE. EV. Nr. 46/5187.

İnalçık, H. (1999). Ahilik Toplum Devlet, II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu Bildirileri, Ankara: *Kültür Bakanlığı Yayınları*.

İrade Tasnifi Dâhiliye (İ. DH.)

İsmail Rusuhî Ankaravî (2008). *Osmanlı Tasavvuf Düşüncesi (Makâsıd-ı Aliyye Fî Şehri't-Tâiyye)* Haz. Mehmet Demirci. İstanbul: Vefa Yayınları.

Karaca, Behset-Karaboğa, Durmuş Volkan, "Osmanlı Medeniyeti, Yerleşmesi ve İskânına Etki Eden En Önemli Kurumlardan Biri Olan Tekke ve Zaviyeler: Hamid Sancağı Örneği", *History Studies*, 11/5, Ekim 2019, ss.1585-1606.

Kayacı, M. (2018). Tasavvuf Geleneğinde Rüya-Psikolojik Bir Yaklaşım. *Yüksek Lisans Tezi*. Çorum: Hitit Üniversitesi.

Korkmaz, Ş. (2003). Çorum'un İdari Sosyal ve Ekonomik Yapısı (Tanzimat-II. Meşrutiyet). *Doktora Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Köç, A. (2016). Osmanlı Devleti'nde Devlet-Tekke İlişkisinin Önemli Bir Tanığı: Halveti Şeyhi Sofyalı Bâli Efendi Ve Vakıfları. *Belleten*, LXXX, 797-821.

Köprülü, M. F. (2013). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Köseoğlu, N. (2009). "Çorum'da Oğuz Boyları", (Haz. İrfan Yiğit). *Çorumlu Dergisi*, C. III, Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 1277-1283.

Köseoğlu, N. (2009). "Tarihte Çorum Köyleri, Ayas, Türkler ve Bölgesi," (Haz. İrfan Yiğit). *Çorumlu Dergisi*, C. I, Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 484-489.

Kurt, Y. (1991). XVI. "Yüzyılda Çorumlu Kazası Kişi Adları", 26-27 Temmuz 1991 Uluslararası 11. Çorum Hitit Festivali, *Türk Kültür Tarihi İçerisinde Çorum Sempozyumu Tebliğleri*, Kültür Bakanlığı Katkılarıyla, Çorum Belediyesi Yayınları, 57-102.

Kuşeyri, A. (1993). *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye, Tah. Maruf Zerrik-Abdulhamit Baltacı*, Beyrut.

Mensching, G. (2012). *Din Sosyolojisi* (Çev. Mehmet Aydın), İstanbul: Litera-Türk Yayınları.

Molla Camî (2011). *Nehafet'ül Üns Hadarât'il Kudüs-Evliya Menkıbeleri* (Sadeleştiren Abdülkadir Akçiçek). Huzur Yayınevi.

Ocak, A. Y. (1978). "Zaviyeler" *Vakıflar Dergisi*, C. XII, ss. 247-270.

Ocak, A. Y. (1992). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler* (Metodolojik Bir Yaklaşım), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

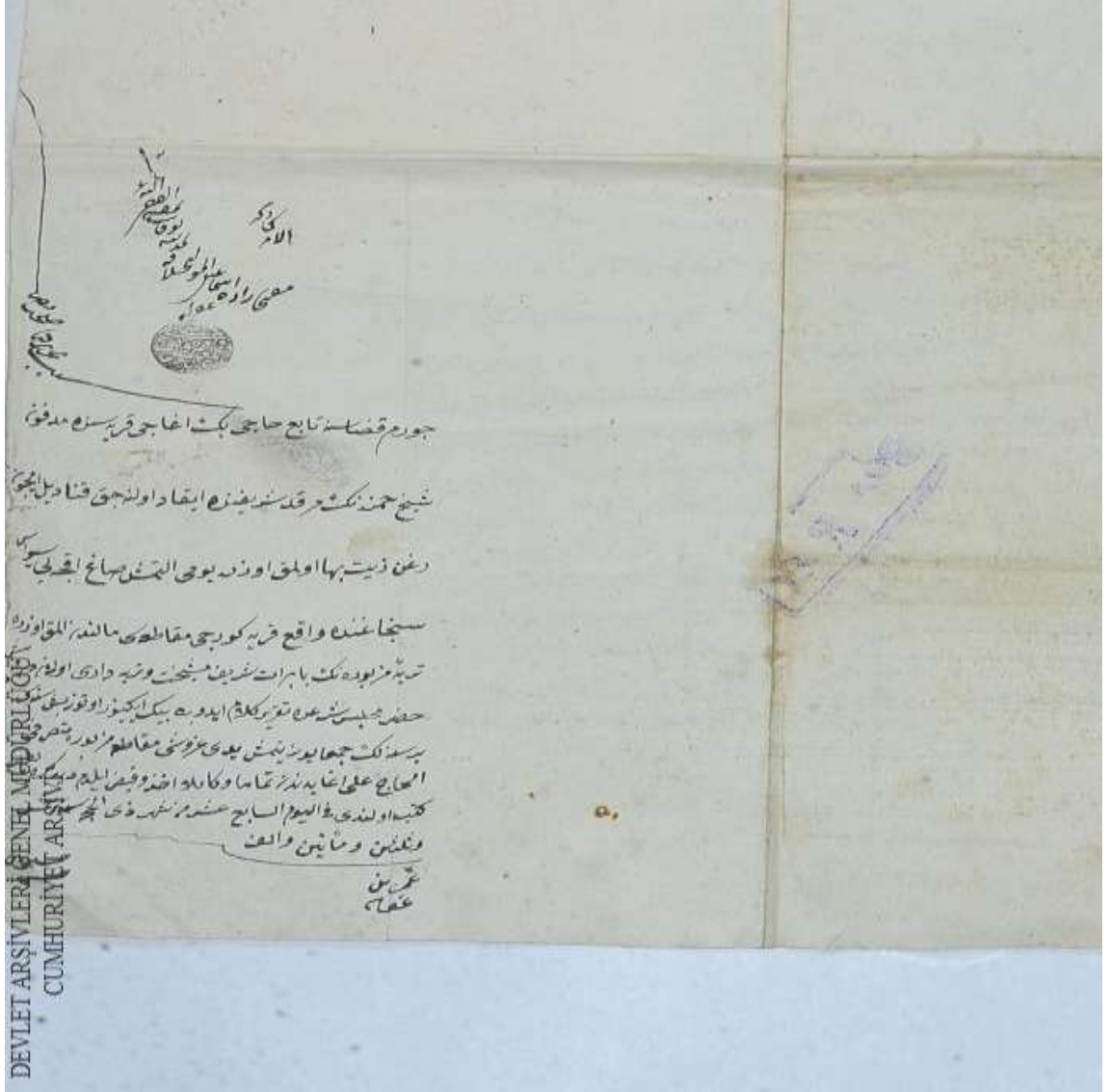
Öz, M. (1991). 15 ve 16. Yüzyılda Çorum Sancağı Nüfus ve İktisadi Hayat. Uluslararası 11. Çorum Hitit Festivali, *Türk Kültür Hayatında Çorum Sempozyum Tebliğleri*, Çorum Belediyesi Yayınları.

- Özdemir, R. (1994). “Osmanlı Devleti'nin Tarikat, Tekye ve Zaviyelere Karşı Takip Ettiği Siyaset” *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, S.5, ss.259-310.
- Schimmel, A. (2012). *İslam'ın Mistik Boyutları* (Çeviren Ergun Kocabıyık). İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Sivaslı Ali Baba Zaviyesi Vakfı Evrakı (HSDSABZ)
- Şahin, H. (2012). “Vefâiyye, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 42. 600-603.
- Şahin, H.H. (2017). *Çorum Nüfus Defterleri 1844*. Ankara Okulu Basım Yayın Ltd. Şti.
- Şahin, İ. (1993). “Çorum”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 8, 373-376.
- Şeyh Bedreddin (2008). *Simavna Kadısoğlu Şeyh Bedreddin ve Menâkıbı, Haz. Abdülbâki Gölpinarlı-İsmet Sungurbey*. İstanbul: Milenyum Yayınları.
- Tacü'l Arifin Es-Seyyid Ebu'l Vefâ (2006). *Tacü'l Arifin Es-Seyyid Ebu'l Vefâ Menakıbnâmesi* (Haz. Dursun Gümüsoğlu) İstanbul: Can Yayınları.
- Temettuat Defteri: ML. VRD. TMT.d. Nr. 521/2.
- Tonbuş, N.(1940). “Danışmendnâme ve Mirkatü'l-Cihat”, (Haz. İrfan Yiğit), *Çorumlu Dergisi*, C. II, Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 21, 654-658.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi, IV/I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yiğit, İ. (t.y.) Osmancık'ta Kadı Ferahsad'a Ait Vesika (Haz. İrfan Yiğit). *Çorumlu Dergisi*, C. III, Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, ss. 398-400.
- Weber, M. (2012). *Din Sosyolojisi* (Çeviri Latif Boyacı). İstanbul: Yarın Yayınlar.

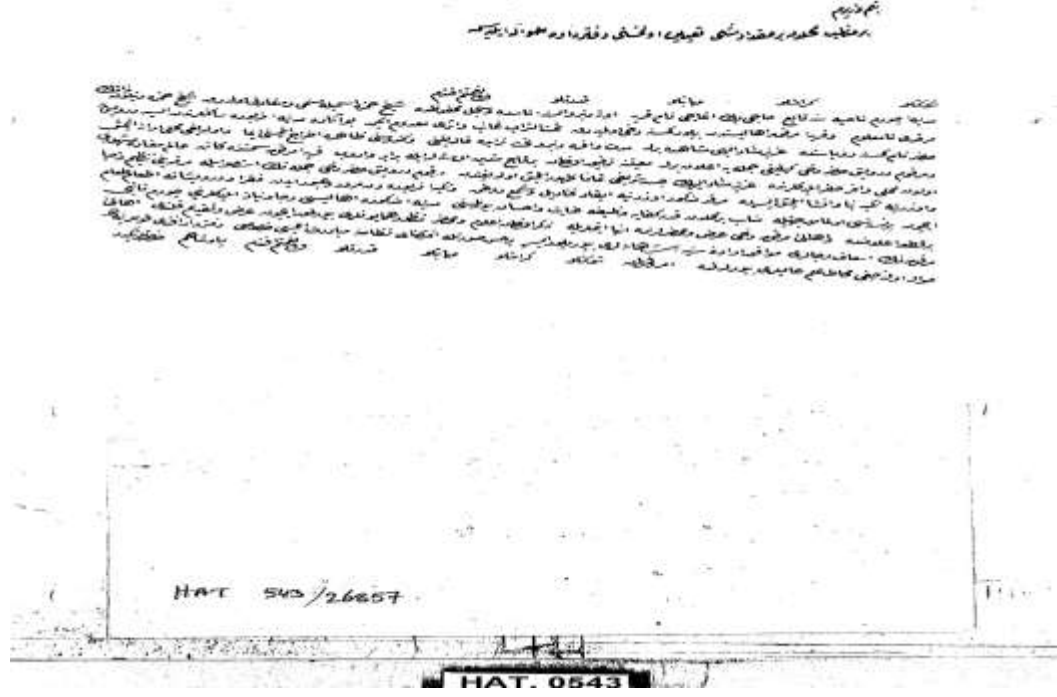
EKLER

EK-1: Derviş Hıdır'ın rüyasıyla başlayan Şeyh Hamza'nın mezarının bulunması, üzerine türbeyle yanına tekke inşa edilmesi süreci ile devam eden, Çorum naibi ve ahalinin türbe-i şerifte yakılacak kandiller için zeytinyağı, parlatici ve şem'-i revgan (mum yağı) talebi hususlarını içeren belge. (C. EV. 280/14279-1, H. 20 Rebiülevvel 1234/M. 17 Ocak 1819).

EK-2: Sivas Sancağında bulunan Gürcü Köyü mukataası malından alınmak üzere Şeyh Hamza türbesine tahsis edilen miktarın 1235 senesine ait bir yıllık bedelinin “*cem’an yüz yetmiş yedi gurus*” olarak Derviş Hıdır tarafından mukataa idarecilerinden teslim alındığını aktaran vesika (C. EV. 280/14279-4, 17 Zilhicce 1235/M. 25 Eylül 1820).

EK-3: Şeyh Hamza türbesinin kandil ve mum ihtiyacı ile tekkeye gelip geçerken uğrayan yolcuların ve burada kalan fukara ve dervişanın taamiyesi için inayet ve ihsan buyrulması talebi hakkında Hatt-ı Hümayun (HAT. 543/26857-1 (H. 29 Zilhicce 1231/M. 20 Kasım 1816).

EK-4: Şeyh Hamza'nın kabri(uzunca mermer kaplı olan).

EK-5: Şeyh Hamza türbesinin bitişiğine inşa edilmiş olan mescit. Dış kapıdan mescide girilmekte içerden bir kapıyla da Şeyh Hamza türbesine geçilmektedir.

EK-6: 2012 yılında inşa edilen Şeyh Hamza türbesi ve mescidinin bulunduğu yapı. Köy mezarlığı da türbenin etrafında bulunmaktadır.

EK-7: Bugün tarihi yapılardan ve imarettten eser kalmamıŐsa da türbe ziyaretine gelenlerin hizmetine sunulan yapı.

EK-8: Dağlık bir alanda kurulmuş olan Şeyh Hamza köyünün genel görünümü.

SUMMARY

It is not known when exactly Sheikh Hamza has lived. Having lived and died in Hacı Bey Ağacı village of Çorum, the burial site of Sheikh Hamza has seemingly disappeared over time. It has been revealed that he was a historic figure with an influence on the religious, social and cultural life of the locals. According to archives, the grave of Sheikh Hamza was found following a divine intervention. It was revealed during a dream to Dervish Hıdır residing in Çorum. With the help of the locals, as well as the state officials, Dervish Hıdır first found and then built a shrine and a lodge at the burial site. Following the construction of the shrine and lodge, the name of the village was named Sheikh Hamza and this change was reflected in official records. Unlike the earlier ones, this monastery has been revealed at later stages, during mid-18th century and its official recognition and addition into the system also took a great while. The reason for the monastery to gain popularity among the public was its location on the Çorum-Laçın-Osmancık route, which does not include any other similar structures offering the same service. Another factor for this is the strong willingness for both the local community and the state officials, thanks to Dervish Hıdır's efforts, to own Sheikh Hamza shrine and lodge. Hence, the donations requested from the central authority for the shrine and lodge have been personally requested by local authorities as a plead of the people of Çorum, which is clear indication of this. Unlike the early-age examples, Sheikh Hamza monastery failed to gain rich foundation revenues despite all these efforts and therefore its socio-economic structure was relatively weak. Sheikh Hamza shrine received allocations only from Gürcü village of Sivas and such help was intended only for limited needs. The difficult political, military and economic conditions of the state must have had a great impact for ending up with such a consequence. Furthermore, lodges, monasteries and shrines became widespread at the time all around the empire and the foundation revenues allocated to these have also reached high levels. Another factor for it was the weak social relations of Sheikh Hamza lodge.

Another noteworthy issue is that we do not have confirmed data on the sect followed by Sheikh Hamza as well as Dervish Hıdır, who helped finding his burial site. However, it is very likely that Dervish Hıdır was a follower of Mawlaviyah, Naqshbandi Khalidiyya or Rifâi sects, who all had a lodge in Çorum in those days. The historic shrine and lodge in Sheikh Hamza village are now all gone but the re-built shrine and masjid is still playing an important role in serving the religious, social and cultural lives of the locals.

The purpose of this study is to reveal the administrative, social and economic structure of Sheikh Hamza shrine and lodge, and to understand the impact on society's faith and minds. This current study has been mostly based on archive documents due to several factors such as the subject being highly specific and narrow and lack of information in secondary resources. With the purpose of making an on-site assessment of Sheikh Hamza and his shrine's geographical location and also to reveal his importance in the eyes of the community, field study methods and techniques have been used. One of the most important conclusions of the study was to clearly reveal some of the administrative and financial difficulties experienced by lodges and monasteries after late 18th century, particularly due to the modernization process at the time. Sheikh Hamza lodge had to struggle for a long time for accreditation and despite all efforts it was not possible to be allocated regular foundation revenue, hence leaving it in a weak socio-economic structure.

TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIKLARINDA ÖNLEYİCİ KORUMA ÖNERİSİ: ERKEN MÜDAHALE SİSTEMİ

Doğan KOŞAN¹

Atıf/©: Koşan, D. (2020). Taşınmaz kültür varlıklarında önleyici koruma önerisi: erken müdahale sistemi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 130-143. doi: 10.17218.hititsosbil.675762

Özet: Geçmişten günümüze miras kalan taşınmaz kültür varlıkları ilk yapıldığı günden bu güne çeşitli yıkımlara maruz kalmıştır. Bu yapıların ömrünü devam ettirmesi, gelecek kuşaklara aktarılması için bakım ve onarımının yapılması zorunluluktur. Fakat günümüzde bu onarımlar yapının tarihi, estetik ve özgün durumlarının yenilenmesi, tahrip edilmesi şekline dönüşmüştür. Tarihi yapıların onarıma ihtiyaç duymadan ön korunmalarının sağlanması gerekmektedir. Bu araştırma ile uluslararası alandaki önleyici koruma uygulamalarından yola çıkarak Türkiye için bir model geliştirmek amaçlanmıştır. Önleyici koruma, gelecekteki bozulmaları veya kültürel miras kaybını önlemek, en aza indirmek için dolaylı önlemler ve eylemler kullanan disiplinler arası bir yöntemdir. Bu yöntem ile taşınmaz kültür varlıkları (anıtlar), kâr amacı olmayan kuruluş tarafından, periyodik olarak denetlenerek bozulma süreçlerine anında müdahale edebilecek, böylece daha büyük hasarların önlenmesi ve ek maliyetten kurtulma sağlanacaktır. Türkiye’de önleyici korumanın uygulanabilmesi adına üç aşamalı bir sistem tavsiye edilebilir: Birincisi hazırlık aşaması, anıtların mevcut durumlarının ayrıntılı olarak hasar tespit fişlerine işlenmesi, hasar meydana gelebilecek her bir yapı elemanının birden beşe kadar güvenlik seviyelerinin oluşturulması. İkincisi izleme aşaması, eserlerin hasar durumuna ve enderlik derecelerine göre izleme aralığı belirlenmesi, düzenli aralıklarla hasar durumlarındaki değişimlerin takip edilmesi. Üçüncüsü müdahale aşaması, tehlike seviyesi birinci derece olan yapı elemanları tespit edilerek anında müdahale sisteminin uygulanması şeklindedir.

Anahtar Kelimeler: Anıt, Önleme, Koruma, İzleme, Müdahale

A Preventive Conservation Suggestion In Monument Structures: Early Intervention System

Citation/©: Koşan, D. (2020). A preventive conservation suggestion in monument structures: early intervention system, *Hitit University Journal of Social Sciences Institute*, 13(1), 130-143. doi: 10.17218.hititsosbil.675762

Abstract: The immovable cultural heritage that has been inherited from the past to the present has been subjected to various demolitions since the day it was first built. Carrying out maintenance and repair is a must for continuity of these structures’ existence and their transfer to future generations. Today, however, these repairs have been transformed from renewal into destruction of the historical, aesthetic and original conditions of the building. Pre-protection should be provided without the need for repair of historical buildings. With this study it is aimed that the preventive conservation practices in the international arena to be role model in Turkey also. The preventive protection is an interdisciplinary method that uses indirect measures and actions to prevent and minimize future degradation or loss of cultural heritage. With this method, cultural heritage will be periodically inspected by the non-profit organization to intervene immediately in the degradation process, thus greater damage will be prevented and additional costs will be avoided. Three- process system can be recommended for preventive protection in Turkey. First, preparation phase; filling in detailed damage determination form of monuments’ current situations and setting up security levels from one to five

Makale Geliş Tarihi: 16.01.2020 Makale Kabul Tarihi: 27.5.2020

¹Öğr. Gör. Dr., Hitit Üniversitesi, İskilip Meslek Yüksekokulu, Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü, dogankosan@hitit.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0002-1506-7246>

of each structural element that may be damaged. Second, monitoring phase; determining the monitoring interval according to the damage status and the degree of rarity of the works and monitoring the changes in the damage status at regular intervals. Third and the last one is the intervention phase which is developing and implementing an immediate response system by identifying the structural elements at the first level of danger.

Keywords: Monument, Preventive, Conservation, Monitoring, Intervention

1. GİRİŞ

Venedik'te Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (İCOMOS) tarafından kabul edilen tüzük (1964), eski yapıların tanımlanması, korunması ve restorasyonu ile ilgili uluslararası standartları belirlemiştir. Venedik Tüzüğü'ne göre: "Tarihi anıt kavramı, sadece bir mimari eseri içine almaz, bunun yanında belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi de kapsar. Bu kavram sadece çok tanınan sanat eserlerini değil, ayrıca zamanla kültürel anlam kazanmış küçük eserleri de kapsar. Anıtları koruma amacı, onları bir sanat eserleri olduğu kadar, tarihi bir belge olarak da korumaktır".

Anıt eserler sel, yangın, deprem gibi acil durum/afetler ile sıcaklık, bağıl nem ve dalgalanmaları, ışık, hava kirliliği, mikrobiyolojik aktivite, titreŐim, hırsızlık ve vandalizm gibi pek çok tahrip edici olumsuz faktörlerin tehdidi altında bulunmaktadır (Kuzucuoğlu ve Polat, 2015, s. 59). Anıtlar; yangın, deprem, sel gibi doğal afet dışında genellikle zaman içerisinde bozulur. Örneğin bağlayıcı özelliğini kaybeden derz dolguları zamanla bitkilenmeye sebep olur. Bitkilerin kökleri ve gövdeleri duvar içerisinde geliŐtiđinde büyük hasarlar meydana getirir (Şekil 1). Ertelemiş küçük müdahaleler daha sonra maliyeti daha büyük onarım ihtiyacına yol açar. Erken yapılacak müdahale ile bozulma etkenleri azaltılabilir veya önlenir. Bu sebepten dolayı bozulma süreçlerinin yavaşlatılması ya da tamamen durdurulması için erken müdahale sistemine ihtiyaç duyulmaktadır.

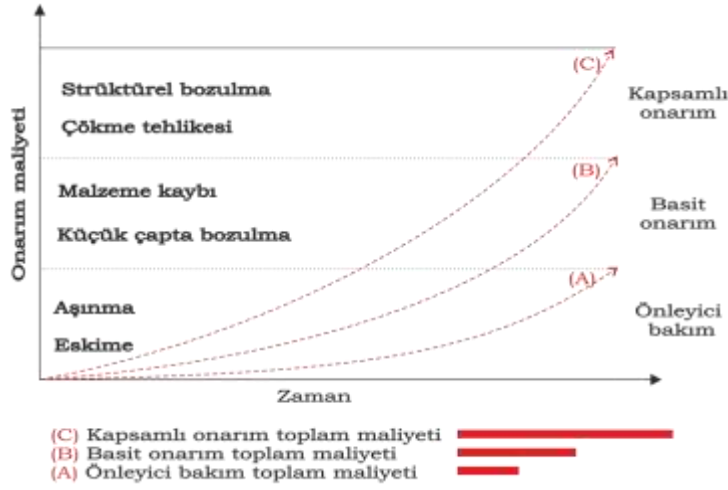

Şekil 1. Düzenli bakım yapılmadığı için oluşan otsu bitkiler, Cevat Bey Konağı, Çamaş/Ordu ("Gezginin seyir defteri", 2017)

Erken müdahale sistemi (düzenli izleme ve hızlı müdahale) sayesinde doğru zamanda bakım veya onarım ile hasarın önlenmesi hedeflenir. Böylece büyük ölçekli restorasyon ihtiyacı geciktirilebilir, hatta tamamen engellenebilir. Bu sistematik yöntem, önemli ölçüde daha düşük bir kayıp ve tüm paydaŐlar için daha az maliyetler demektir (Şekil 2). Restorasyon gibi karar alma süreci uzun ve detaylı uygulamalar yerine bakım ve basit onarım odaklı uygulamalar daha hızlı karar alınır

uygulanmasını sağlayacaktır (Quintero ve diğerleri, 2008, s.3). Özellikle arkeolojik alanlarda, müzelerde uygulanan önleyici koruma sisteminin anıtlar için de kullanılması gerekmektedir (Çetin, 2013; Doğruel, 2019).

Bu çalışma ile Avrupa’da yapılan önleyici koruma uygulamaları incelenerek Türkiye için bir model önerisi geliştirebilmek amaçlanmıştır. Avrupa’daki uygulamalar daha çok seçkin anıtlar üzerinden yapılmaktadır (Todt ve Dabija, 2008, s. 2). Türkiye’de ise tüm anıt eserler ele alınarak önleyici koruma sistemi geliştirilebilir. Anıtlarda önleyici koruma için gerekli yasal mevzuatlar, idari ve finansal yapılanma, hiyerarşik düzen, mülk sahipleri ya da yerel birimlerden en üst yetki organına kadar tüm aşamaları kapsayacak bir sistem önerisi oluşturmak hedeflenmiştir. Kapsam olarak tekil taşınmaz kültür varlıkları (anıtlar) ele alınmıştır. Fakat tarihi koruma alanları için benzer erken müdahale sistemleri de geliştirilebilir.

Şekil 2. Bakım ve onarım maliyetlerinin karşılaştırılması

Kaynak: Reinhold, 1991, s. 30

2. ÖNLEYİCİ KORUMA ALANINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

Kültür varlıklarının bozulmalarını engelleme çalışmalarının geçmişi yapı sanatının başlangıcına kadar gitmektedir. Fakat eskiden yapılan koruma ve onarımlarda yaygın beğeni kazanan simge yapılar, kişisel görüş ve o anki onarımcının isteğine göre, ilkel yöntemlerle ve yapıyı yalnızca ayakta tutmak için yapılıyordu (Ahunbay, 2011, s. 8). Bugün ise onarımlar kuramsal temelli ve belirli ilkeler çerçevesinde gerçekleşmektedir. Kültür varlıklarının korunmasında ve onarılmasındaki temel amaç, onları bir sanat eseri olduğu kadar, bir tarihi belge olarak da korumaktır (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi, 1964, s. 1).

Çağdaş restorasyon kuramları ve uygulamaları anıt eserlerin onarımdan ziyade korunması düşüncesini amaçlar. Roma’daki Raphael’in freskleri, 17. yüzyılda su sızmasını durdurmak, toz birikimini azaltmak için önleyici tedbirler alınarak daha fazla zarar görmekten korunmuştur. 18. yüzyılda İtalya’da Venedik ve Rialto kamu resimlerinin restorasyonu sırasında bazı koruma uzmanları aşırı müdahaleler için restoratörleri uyarmıştır (Lambert, 2010, ss. 3-5).

Anıtlarda restorasyon adı altında yapılan tahribata karşı çağdaş anlamda eleştiri, önleyici korumanın ilk temsilcisi olarak kabul edilen John Ruskin (1819-1900) tarafından yapılmıştır. Ruskin, “The Seven Lamps of Architecture” adlı kitabında şöyle bahseder:

“Restorasyon bir binanın maruz kalabileceği en büyük yıkım anlamına gelir. Bu önemli konuda kendimizi kandırmamıza izin vermeyin; ölüyü diriltmek kadar, mimaride güzel ya da güzel olan her şeyi yeniden kurmak imkânsızdır... Anıtlarınıza iyi bakın, onları onarmanıza gerek kalmayacak. Çatıda su yolundan zaman içinde süpürülen birkaç ölü yaprak ve dal, hem çatıyı hem de duvarları harabeden kurtaracaktır. Endişeli bir bakım ile eski bir binayı izleyin; mümkün olan en iyi şekilde ve her halükarda harap etmenin etkisinden koruyun. Taşlarını bir taş mücevherleri gibi sayın; gevşediği yerde demir ile birleştirin; düştüğü yerde kereste ile kaldırın; görüntünün çirkinliğini önemsemeyin; bir koltuk değneği kayıp bir uzuvdan daha iyidir. Bunu şefkatle, saygıyla, sürekli olarak yapın ve birçok nesil hala doğacak, gölgesinin altından geçecektir...”(Ruskin, 1989, ss.194-196)

Son yüz yılda ise kültür varlıklarının korunma bilincini yaygınlaştırmak, korunmansız sürekliliğini sağlamak için hem ulusal hem de uluslararası birçok yasal düzenleme yapılmıştır. Venedik Tüzüğü dâhil olmak üzere ilgili koruma tüzükleri ve doktrin metinleri, ICOMOS ulusal ve bilimsel metinleri, ICOM Avrupa Konseyi gibi diğer uluslararası ve bölgesel kuruluşların yönergeleri kültürel değerleri koruma üzerine hazırlanmıştır (Ahunbay, 2011, s. 134).

Hollanda’da 1970’lerden itibaren restorasyon maliyetlerinin giderek artmasından dolayı anıtların özel bakım ve kontrolü üzerine çalışmalar yürütülmektedir. Bu amaçla 1973’te kurulan “The Monumentenwacht” (Anıt İzleme), anıt sahipleri ile işbirliği içerisinde yapıların durumlarını raporlayarak anıtları nasıl korumaları gerektiği ile ilgili tavsiyelerde bulunan, kar amacı gütmeyen kuruluştur. Kuruluş ile anıtların korunma sürecinin önemli bir parçası düzenli izlenmesi ve sorunlara erken müdahale edilmesi amaçlanmaktadır. Anıt risk göstergeleri için risk fişleri, durum anketi, kusurların tespiti ve acil müdahale planlaması yapılmaktadır. Benzer uygulamalar daha sonra diğer Avrupa ülkelerinde de uygulanmıştır (Balen, 2015, s.102). Avrupa Konseyi tarafından her yıl “Mimari Mirasın İzlenmesi ve Önleyici Koruma Seminerleri” (SPRECOMAH) düzenlenmektedir. Temel hedef mimari mirasın korunmasına yardımcı olabilecek politikalar, teknikler ve koruma yaklaşımları geliştirmektir. Risk analizi odaklı mevcut diğer Avrupa projeleri şunlardır.

- Kültürel miras için koşul anketlerinin standardizasyonu (CEN-TC346)
- Görsel inceleme, durum araştırması ve risk analizi (Monumentenwatch, Risk Map)
- Verimli ve güvenilir izleme araçlarının geliştirilmesi (SMooSH)
- İklim değişikliğinin etkisi (Noah’sArc, Climatefor Culture)
- Tehlikelerin etkisi ve hasar fonksiyonlarının geliştirilmesi (FIRESENSE, PERPETUATE, 3ENCULT, CULT-STRAT, MULTI-ASSESS) (Quaranta ve diğerleri, 2012).

Önleyici koruma ile ilgili en kapsamlı akademik çalışma Uluslararası Kültürel Varlık Koruma ve Onarım Araştırma Merkezi (ICCROM) adına Herb Stovel (1998) tarafından yayınlanan kültürel mirasa hazırlık el kitabıdır. Bu kitap, mevcut afete hazırlık altyapılarında kültürel miras için gelişmiş risk hazırlığının entegrasyonunu, mevcut yapılar ve uygulamalar bağlamında felaket veya silahlı çatışma karşısında mülkiyeti korumak ve yerleşik mirasın korunması ilkelerini, öncelikli müdahale yöntemlerini kapsar. Anıtlarda iyileştirici yaklaşımlar hakkında düşünmeyi yönlendirmek için geliştirilmiştir. Bu bağlamda kültürel miras için riske hazırlık ve önleyici yaklaşım ilkelerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Türkiye’de ise anıt eserler için önleyici koruma sistemi henüz geliştirilememiştir. Detaylı bir ulusal kültürel miras koruma stratejisine ihtiyaç duyulmaktadır. Önleyici koruma ve riske hazırlık anlamında yasal düzenleme eksikliği vardır. Ayrıca anıt yapılarının risk hazırlığı ile ilgili çalışma

yapan az sayıda kuruluş ve yayın vardır. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından (1990) yayınlanan “Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması ve Onarılması Konularında Kaynakça” kitabında görülüyor ki, “önleyici koruma” konusuna hiçbir başlık altında değinilmemiştir. Akademik anlamda yeni yeni çalışmalar yapılmaktadır. Önleyici koruma konusunda Avrupa deneyimlerinin Türkiye’ye aktarılması amacıyla I.P. Pekmezci (2018) tarafından “Anıt İzleme Sistemi” üzerine çalışma yapılmıştır. Kültürel Mirası Koruma ve Araştırma Derneği (KÜMAD) tarafından ilk defa taşınır ve taşınmaz kültür varlıkları için “Önleyici Koruma Çalıştayı” (Ekim 2019 tarihinde) gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu çalışmalar ülke genelinde yansıdığı ve devlet desteği gördüğü takdirde daha etkin bir sisteme dönüşecektir. Avrupa merkezli ve uzun yıllardır süren çalışmalar izlendiğinde, önleyici korumanın başarılı olabilmesi için koruma anlayışının devlet politikası haline gelmesi, yasal çerçevenin oluşturulması gerekir (Pekmezci, 2018, s. 19).

3. TÜRKİYE İÇİN BİR MODEL: ERKEN MÜDAHALE SİSTEMİ

“Erken Müdahale Sistemi” anıt eserlerin bozulma süreçlerini önlemek için hazırlık aşaması, izleme aşaması ve müdahale aşaması olmak üzere üç aşamalı bir planı kapsar. Buradaki amaç anıtların çevresel koşullarını iyileştirmek, direncini artırmak, her türlü potansiyel bozulmalara karşı bir uyarı sistemi geliştirerek anıtlardaki bozulmalara acil müdahale etmektir.

3.1. Hazırlık Aşaması

Önleyici koruma çalışmaları adına ilk yapılacak işlem yasal mevzuatın hazırlanmasıdır. Bu amaçla “Kültür Varlıklarını Koruma Kanunu” kapsamında sistemin tüm süreçlerini yürütecek kuruluşun ve finansal kaynağın oluşturulması hedeflenmelidir. Türkiye’de kültür varlıklarından sorumlu kuruluş Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı Koruma Yüksek Kurulu ve Bölge Kurullarıdır. Ayrıca Rölöve Anıtlar Müdürlükleri, Restorasyon ve Konservasyon Laboratuvarı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Koruma Uygulama ve Denetim Müdürlükleri, çeşitli kamu ve sivil toplum örgütleri (TAÇ, Turing ve Otomotiv Kurumu, ÇEKÜL, Mimarlar Odası) kültür varlıklarının korunmasına yardımcı kuruluşlardır (Çeçener, 1984, s. 5).

Erken müdahale sisteminin süreçleri tek elden yürütecek kuruluş Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları’dır. Halihazırda anıt eserler üzerinde bütün yetkiler bu kurullara aittir. Fakat tek merkezden büyük bir kuruluşun düzenli izleme, koruma ve bakım çalışmaları yapması güçtür. Koruma ile ilişkili konservasyon-restorasyon alanında çalışanların sahip oldukları beceriler dikkate alınarak eserlere doğrudan ya da denetimli müdahale etmeleri sağlanmalıdır. Anıt eserlerin korunmasında koruma ekibi ile birlikte daha geniş katılım hedeflenmelidir. Mesleki yetkinlik ve unvanlarla ilgili önerilerin uygulanabilmesi ve mevzuatın oluşturulabilmesi için, kurumlar arası işbirliği de gerekmektedir. Bu işbirliğine; T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK), Yüksek Öğrenim Kurumu (YÖK), Devlet Personel Başkanlığı, T.C. Maliye Bakanlığı, Milli Saraylar Daire Başkanlığı, Belediyelerin ilgili birimleri gibi konservasyon-restorasyon ile ilgili çalışan tüm kurumlardan yetkililer katılmalıdır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2016, s. 10).

Anıtlara ulaşım kolaylığı olması sebebiyle yerel yönetimlerin sisteme daha aktif dâhil edilmesi hedeflenmelidir. Özellikle belediyelerde koruma ekibinin bulundurulması zorunluluk olmalıdır. Mevcut durumda Büyükşehir Belediyeleri ve Bakanlıkça izin verilen belediyeler bünyesinde (toplam 51), korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarıyla ilgili işlemleri ve uygulamaları yürütmek, denetimlerini yapmak üzere Koruma, Uygulama ve Denetim Büroları (KUDEB) (2005) kurulmuştur. Fakat yasal mevzuatlardan dolayı uygulama alanları sınırlı ve sayıları yeterli

değildir. Bu sayının artırılması ve yeterli personel katkısı yapılması gerekir. Personel katkısı üniversitelerin ilgili bölümlerinden yeterli sayıda tedarik edilebilir. Sadece iki yıllık “Mimari Restorasyon Program” sayısı 2019 yılı itibariyle 108’dir (Yüksek Öğretim Kurumu, 2019). Yasal mevzuatlardan dolayı üniversitelerin koruma, restorasyon programları doğrudan anıt eserlere müdahale yapamamaktadır. Koruma alanında eğitim gören öğrencilerin staj, ders, proje kapsamlarında uygulamanın içerisine doğrudan katılarak işgücü katkısı vermeleri sağlanmalıdır.

Belediyeler bünyesinde oluşturulacak koruma ekibi (KUDEB) giderleri anıtların izleme ve erken müdahale harcamaları, ilgili belediyeler tarafından karşılanmalıdır. Belediyeler, Kültür Varlıklarını Koruma Kanunu (madde 12) kapsamında topladıkları emlak vergisi üzerinden gelen bütçenin % 10’u anıt eserlerin korunması ve değerlendirilmesi için kullanmak zorundadırlar. Bu bütçe valiliklerin koordinasyonu yoluyla anıt eserler için kullanılır.

Yasal düzenlemeler ve geniş çaplı işbirliğinden sonra, risk altındaki anıtların etkili bir şekilde korunmasının anahtarı planlama ve hazırlıktır. Sistemin daha aktif yürümesi için daha gerçekçi ve ulaşılabilir hedefler seçilmesi amaçlanmalıdır. Maliyeti düşük ve düzenli uygulamalar hedeflenmelidir. Türkiye deprem kuşağında bulunduğu için etkili bir afet planı geliştirmek gerekir. Mülk sahiplerini zora sokacak uygulamalar yerine onlara katkı sağlayacak planlar geliştirilmelidir. Yerel ihtiyaçlara, yeteneklere ve kaynaklara uygun koruma stratejileri amaçlanmalıdır. Burada en büyük görev yerel birimlere verilecek olandır. Düzenli tekrarlarla, fazla maliyet getirmeyen uygulamalar hedeflenmelidir. Her belediye bünyesinde kesinlikle koruma uzman ekibi bulundurulmalıdır. Sistemin temel yöntemi olan bakım ve basit onarım gibi uygulamaların daha az maliyet ve daha pratik metot olmasından dolayı yerel birimler, üniversitelerin ilgili koruma bölümlerini ve sivil toplum kuruluşlarını sisteme kolaylıkla adapte edilebilir. Koruma, ancak kapsamlı ve devamlı olan uygulamalar ile faydalı sonuçlar verecektir (Balen, 2017, ss. 713-717).

Anıtlarda önleyici koruma sisteminin hazırlık aşamasında son olarak halkın ve mülk sahiplerinin sistemin içerisine katılmalarını sağlanmalıdır. Uzun ömürlü ve coğrafik bakımdan sınırlandırılmış oluşu nedeniyle anıta en yakın birimlerin desteğini ve ilgisini, koruma çalışmalarının etkinliği açısından önemlidir. Fakat halk, koruma sözcüğünün anlamından olsa gerek, tarihi yapıları uzaktan izlenecek, hiçbir müdahale yapılamayacak eser olarak algılamaktadır. Bu algıyı yerel birimlere verilecek eğitimle değiştirmek, anıtlar ile teması güçlendirmek gerekir (Koyunlu, 1977, s. 21). Yetkililerin, korumanın gerekliliğini o çevrede yaşayanlara anlatmaları zorunludur. Aksi takdirde, korumaya ilişkin yönetmelikler bürokratik engeller haline dönüşecektir. Bunu engellemek için, korumaya ilişkin tüm yönetmelikler halka önceden tekrar tekrar anlatılmalı, onların bu konuda sorumluluk hissetmeleri ve katkıları sağlanmalıdır (Abrahamsen, 1979, ss. 36-37). Anıt eserlerin korunması sadece görevli kişilerle gerçekleşmesi beklenemez. Bakım ve onarımı için harcanan para ve emeğin geri kazanımı için insanların bu yapıları kullanması, ziyaret etmesi zorunluluktur. Bu yüzden eserlerin korunmasında halkın katılımı önemli bir aşamadır. Örneğin insanların yaşadıkları ya da ziyaret ettikleri şehirlerde yemek, eğlenmek, konaklamak gibi ihtiyaçlarını tarihi yapılarda karşılamaları toplumsal bir sorumluluğun gereği olmalıdır. Bu konuda anıtlara pozitif ayrımcılık uygulanması özendirilmelidir.

3.2. İzleme Aşaması

Türkiye’de tescil edilmiş anıtlar daha sonra kaderlerine terk edilmektedir. Tescillendikten sonra yerel birimler ya da mülk sahipleri tarafından şikâyet edilmezse üzerinde herhangi bir kontrol veya işlem yapılmamaktadır. Ancak yıkılma veya çökme tehlikesi durumlarında bölge kurullarından ekipler tarafından kontrolleri yapılır. Hatta bazı durumlarda, anıtlardan yıkıldıktan

birkaç yıl sonra haberdar olunup tescilden kaldırma işlemi uygulanır. Anıtların kendi kaderlerine terk edilmeleri bozulma süreçlerini hızlandırır. Bu sebepten dolayı anıtların düzenli aralıklarla izlenmesi, mevcut durumlarının raporlanması, korunmalarının önemli bir parçası olacaktır.

İzleme süreçlerini Koruma Kurulları koordinasyonunda belediyelerdeki KUDEB ekipleri gerçekleştirir. Böylece anıtlara yerelden ulaşım daha kolay sağlanmış olur. Fakat sistemin tek merkezden yürütülebilmesi için yeterli sayıda Koruma Kurulları oluşturulması gerekmektedir. Anıtların tescil, tespit, yapı esasları gibi her türlü uygulama ve karar alma mekanizmasında bu kurullar yer alır. Türkiye’de toplam 35 bölge kurulunun yetki ve denetiminde 2018 yılı sonu itibarıyla tescilli 108.813 taşınmaz kültür varlığı mevcuttur. Kurulun bulunduğu coğrafyaya göre sayı değişse de (örneğin İstanbul’da 6 kurul 30128 anıt, Bursa’da 4180 anıt, Kars’ta 837 anıt); kurul başına ortalama 3.000 anıt kayıtlıdır. Bazı kurullar (Erzurum, Diyarbakır) birden fazla şehirde anıt yapılarından sorumludur (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019). Bu yüzden anıta ulaşım ve takip sorunu ortaya çıkmaktadır. Anıtların belirli aralıklarla izlenip bakımlarının yapılabilmesi için kurul sayısının 100 üzeri olması gereklidir. Böylece kurul başına ortalama 1000 anıtın izlenmesinin daha kolay olması sağlanır ve herhangi bir hasar anında anıta ulaşım sorunu da ortadan kalkar.

Anıt yapılarının izlemesi sonucunda durum raporları tutularak dikkatli bakım ile bozulma süreçleri yavaşlayabilir. Düzenli bilgi için doğru kayıtlar ve güncel bilgiler gerekir (Balen, 2017, s. 715). Anıtlardaki bozulma süreçlerinin düzenli olarak izlenmesi ile bir sonraki izleme sürecinde hasar gören yerler daha iyi tespit edilecektir. Eserlerin hasar durumuna ve enderlik derecelerine göre izleme aralığı belirlenebilir. Ayrıca deprem riski taşıyan bölgelerin izleme aralığının daha sık yapılması gerekir. 1. grup yapılar her yıl, 2. grup yapılar üç yılda bir izlenebilir. Her izleme sonrası hasar durumlarına göre anıtları üç kategoriye ayırmak gerekir. Böylece az hasarlı, orta hasarlı ve çok hasarlı olarak gruplama yapılmalıdır. Çok hasarlı olanlar her yıl, orta hasarlılar iki yılda, az hasarlılar üç yılda bir izlenmelidir. Ayrıca fay hatları üzerinde bulunan yapıların da her yıl düzenli takibinin yapılması gereklidir (Tablo 1).

Tablo 1. Anıt Eserlerin Enderlik, Hasar ve Risk Durumlarına Göre Takip Aralığı

Yapı Türleri	Takip Aralığı		
	Her Yıl	İki Yıl	Üç Yıl
Tescil Grubuna Göre	1.grup anıtlar	√	
	2.grup anıtlar		√
Hasar Durumuna Göre	Az hasarlı anıtlar		√
	Orta hasarlı anıtlar		√
	Çok hasarlı anıtlar	√	
Konumlarına Göre	Deprem riskli anıtlar	√	
	Deprem risksiz anıtlar		√

Periyodik inceleme sırasında hasarları ve bozulmaları tespit etmek için; taşıyıcı sistem, cephe, çatı ve iç mekân yapısı, teknik tesisat, çevresel riskler, iç ortam iklimi, sabit ve hareketli eşyalar, temizlik ve hijyen gibi etkenlerin tespiti sağlanır. İzleme sırasında, binanın çatı katından bodrum katına, hem içeride hem dışarıda ayrıntılı değerlendirmelidir (Şekil 3). Daha az erişilebilir, ancak aynı zamanda bozulmaya özellikle duyarlı mekânlara ve bölümlere (çatılar, oluklar vb.) özel dikkat gösterilmelidir (Quaranta ve diğerleri, 2012). İzleme sonucunda her bir risk oluşumu, yüzdeleri içeren bir puanlama raporu oluşturularak tespit edilir. Yapılan tespitler anıt hasar durumu kontrol tablosuna işlenir. Düzenli izleme yöntemi ile bu hasarların değişimi takip edilir (Tablo 2).

Koruma Bölge Kurulları denetiminde belediyelerde izleme sürecini yürütecek ekip hazır bulunmalıdır. Bu ekip anıt sahipleri ve belediyeler ile işbirliği içerisinde inceleme süreçlerini gerçekleştirmelidir. Bir mimari denetim ekibi bir mimar, şehir planlamacı, koruma uzmanı, sanat tarihçisi, inşaat mühendisiyle koruma tarihi bilgisi olan ustalardan oluşmalıdır. Anıtın niteliğine göre farklı uzmanlık sahibi kişiler ekibe dâhil edilebilir. Anıt izleme sırasında önerilen ekipman şunları içerir: Bir ses kaydedici, bir taşınabilir veya tablet bilgisayar, yeterli depolama alanına sahip bir dijital kamera, dürbün, bir lazer mesafe ölçer (hızlı alan için) ölçümler, el tipi bir GPS cihazı, kişisel güvenlik ekipmanları (kask, emniyet halatları, gövde kablo demetleri, vb.) ihtiyaca göre özelleştirilmiş araçlar (Quintero ve diğerleri, 2008, ss. 4-6).

Şekil 3. Çatı üzerinde inceleme çalışması Antwerpen/Belçika

Kaynak: Quintero ve Diğerleri, 2008: s. 5

3.3. Müdahale Aşaması

Anıtların korunması, her zaman onları herhangi bir yararlı toplumsal amaç için kullanmakla kolaylaştırılabilir (İCOMOS, 1964, s. 1). Avrupa Konseyi tarafından 1975 yılında yayınlanan Amsterdam bildirgesinde “anıtlara onların karakterine saygı göstermeyi ihmal etmeden çağdaş yaşamın gereklerine uyan işlevler verilmeli, böylece yaşamları garanti altına alınmalıdır” denmektedir. Anıtların korunması için sürekli kullanılmaları önemli bir aşamadır. Fakat yeterli değildir. Kullanıcıların bilgi ve tecrübesi, maddi olanakları bozulma süreçlerini durduracak boyutların altında kalmaktadır. Ayrıca hali hazırda kullanıcı olmayan, kaderine terk edilmiş anıt sayısı oldukça fazladır. Bu yüzden belirli aralıklarla uzman ekipler tarafından müdahale zorunludur.

Erken müdahale sistemi ile anıtlarda felaketin başlangıcından itibaren koruma ekibini hızlı harekete geçirecek bir mekanizma kurulur. Önceden hazırlanmış iyi bir müdahale planı, nitelikli, mevcut koruma ekip listesinin hazır tutulması, acil durumlarda anıtlara kolay ulaşabilmek için yasal mevzuat süresinin hızlandırılmış olması önemlidir. Bakım personelinden yöneticilere yukarıdan aşağıya kadar anıtlarla ilgili tüm kişi ve kuruluşları birbirine bağlaması, süreci hızlandırır (Cinieri, 2012).

Erken müdahale sisteminde en önemli nokta anıt yapılarının belirli aralıklarla izlenmesi sonucunda hasar başlangıcının tespit edilmesidir. Bu tespit için detaylı hazırlanmış hasar kontrol fişleri kullanılması hedeflenir. Anıt hasar kontrol fişleri ile bozulmanın niteliği tam olarak tespit edilir. Yüzdesele oran girilir. Hasar oranı % 0-40 arası olan yapı elemanı sağlam

durumdadır. Müdahale gerektirmez. Üçer yıl ara ile tekrar takibi yapılır. Hasar oranı % 40-80 arasında olan yapı elemanlarında bozulma süreci başlamıştır. Her yıl takip edilir. Hasar oranı % 80 üzerinde değerlendirilen bozulma kırmızı alarm anlamına gelir ve müdahale gerektirir (Tablo 2). Anıt üzerinde erken müdahalenin yapılacağı yer ayrıntılı olarak raporlanır. Bu rapor yazılı, fotoğrafik ve çizimsel olmak üzere üç şekilde yapılmalıdır.

Tablo 2. Anıt Hasar Durumu Kontrol Tablosu

Hasarın Niteliği	Hasar Seviyesi				
	Çok İyi % 0-20	İyi %20-40	Orta %40-60	Kötü %60-80	Çok Kötü %80-100
Taşıyıcı Sistem Yapısı	Yapı temeli	√			
	Dikey taşıyıcı (dikmeler, sütunlar)	√			
	Yatay taşıyıcı (döşemeler vb.)	√			
	Çatı taşıyıcı elemanları				√
Cephe Yapısı	Duvar dolgu malzemesi				
	Yalıtım elemanları		√		
	Duvar kaplaması		√		
	Duvar bağlantı elemanları			√	
	Balkonlar ve teraslar			√	
	Merdivenler				√
	Korkuluk ve harpuştalar		√		
	Kapılar, pencereler ve camlar	√			
	Yağmur boruları		√		
	Çatı Yapısı	Çatı kaplaması		√	
Bacalar					√
Yağmur olukları			√		
İç Mekân Yapısı	Dikey kaplama malzemeleri				√
	Yatay kaplama malzemeleri				√
	Merdivenler	√			
	Kapılar	√			
Teknik Tesisat	Sihhi tesisat sistemleri	√			
	Elektrik sistemi			√	
	Isıtma sistemi	√			
	Kanalizasyon sistemi				
Çevresel Riskler	Deprem riski				√
	Yangın riski			√	
	Su baskını (sel) riski				√
	Vandalizm			√	
	Turizm				√
İç Ortam İklimi	Sıcaklık				√
	Nem		√		
	Aydınlatma				
	Havalandırma		√		
Sabit ve Hareketli Eşyalar	Sabit mobilyalar				√
	Hareketli mobilyalar				√
Temizlik ve Hijyen	Tuzlanma				√
	Kirlilik				√
	Yabancı atık				√
	Böceklenme				√
	Bitkilenme				√
	Diğerleri				

Anıt eserlerde hasarın bulunduğu tespitinden sonra müdahale aşamasına geçilir. Belediyelerce oluşturulan acil durum müdahale ekibi hasarın başladığı yapı elemanlarında, hasarın ilerlemesini ve yapının bütününe zarar vermesini engellemek için önlemler alır. Müdahale planının anıttan sorumlu her kesim için tanıdık ve rahat olması, toplum desteğinin ve finansal

kaynağın sağlanması şarttır. Önceden proje planının hazır olması, prova ve simülasyonların yapılması, uygulanan acil müdahale planının test edilmiş, geliştirilmiş ve uygulanabilirliğinin sürekli kontrol edilmesi gerekir. Bakım için oluşturulacak ekip farklı uzmanlıkları bir araya getirmelidir. Restoratörler, deneyimli ustalar, teknisyenler, teknikerler, mühendisler gibi farklı uzmanlar tarafından yapılabilir (Beşkonaklı ve Ersen, 2011, s. 7). Koruma eğitimi gören öğrenciler ders, ödev ve staj kapsamında, bakım ve basit onarım gibi karar alma ve gerçekleştirme süreci hızlı olan uygulamaların içerisinde düşünülmelidir. Bu uygulamalar, teorik koruma eğitimi almış öğrencilerin uygulama becerisi kazanmaları için fırsattır.

Anıtların izlenmesi ve sorunlu alanlarının bakımı için tüm yapı parçalarına güvenli erişim sağlanması gereklidir. Fakat bu her zaman mümkün değildir. Şahıs mülkü olan sivil anıtlara ulaşım sıkıntısı yaşanmaktadır. Bunun en önemli sebebi mülkiyet problemidir. Özellikle konut yapılarının mirasçıları tarafından paylaşılabilmesi, terk edilmesi yüzünden bu anıtlara müdahale sorunu yaşanmaktadır. Çözüm olarak taşınmaz eserlerin fiilen bölünmesi mümkün olmadığı için, ortaklığın giderilmesi davası (İzale-i Şuyu), ortaklar arasındaki paydaşlığa son vererek kişisel mülkiyete geçişi sağlanmalıdır (Türk Medeni Kanunu, 2001). Aksi hallerde, anıt eserlerin sürekli kullanılmaması kamu yararına aykırı kabul edilerek bu gibi durumlarda kamu yararı gözetilip kamulaştırmanın yapılması gereklidir. Temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk yaşayan mülk sahiplerinin bakım ve onarım ihtiyaçlarını karşılamaları güçtür. Yerel birimler bu yapıların korunması ve turizme kazandırması için destek ya da kiralama yoluna gidilebilir. Anıt eserlere ilginin özendirilmesi, eserlerin kullanımının yaygınlaştırılması, halk desteğinin sağlanması anıtların korunmasında kilit noktadır.

Anıtların sahiplerinin günlük kullanımına yönelik bakım programları oluşturulmalıdır. Örneğin ziyaretçi, yolcu kullanımı ve hava koşulları (sıcaklık, nem); bozulma ve kayıp, her biriyle ilişkili riskleri azaltma yaklaşımları kazandırılmalı. Acil durumlarda ilk savunma ve müdahale hattı her zaman mülk sakinleri ve kullanıcılarıdır. Planlamaya dâhil olmaları, önerilen önlemlerin amacı ve etkili müdahale olasılığını anlamalarını arttırmaktadır. Onların katılımı, mülkle ilgili ilk elden bilgi ve tecrübelerini bir yanıt planı geliştirme sürecine de getirir.

4. SONUÇ

Önleyici koruma, anıt eserlerin gelecekteki bozulmalarını veya kültürel miras kaybını önlemek, en aza indirmek için dolaylı önlemler ve eylemler kullanan bir sistemdir. Anıtların uzun vadeli korunmasında en etkin yöntemdir. Avrupa’da bu sistem teknolojik araçların desteği ile daha çok ender yapılar üzerinden yapılmaktadır (Wirilander, 2012, s. 165). Türkiye’de ise tüm anıt yapıları üzerinden geliştirilebilecek bir sistem uygulanabilir. “Erken Müdahale Sistemi” ile tarihi yapılara daha az müdahale edilmesinin sağlanması, özgün doku değiştirilmeden yapıya uygun işlev verilerek bakım imkânlarının artırılması hedeflenir. Eser takip sistemi uygulanarak anıtların sorunlarının büyümeden engellenmesi sağlanır. Ayrıca anıtları bozulma durumlarına göre gruplandırarak acil müdahale ve özel bakım isteyen yapıların öncelikle değerlendirilmesi amaçlanır.

Erken müdahale sistemi ile anıt yapıların karşılaşacağı tehlikelerden anında haberdar olmak ve hızlı önlemler almak amaçlanır. Örneğin, nem sorunundan kaynaklı malzeme hasarlarının ölçülmesi ve önlenmesi tehlikenin ve bağlantılı risklerin azaltılmasını sağlar. Buradaki amaç anıtların içerisinde buldukları ortam etkilerini kontrol altına alabilmektir. Bu sistem ile olası hasar durumlarında acil durum müdahale profesyonellerinin, mülk sakinlerinin, kullanıcıların müdahale etme yeteneğinin geliştirilmesi amaçlanır. Önerilen sistem üç aşamadan oluşur:

Birincisi hazırlık aşamasıdır. Risk altındaki anıtların etkin bir şekilde korumak için öncelikle “Kültür Varlıklarını Koruma Kanunu” kapsamında yasal altyapısının oluşturulması gereklidir.

İlgili kanun kapsamında hâlihazırda kurulu olan “Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları” koordinasyonunda belediyeler bünyesinde uzman ekipler oluşturarak (sanat tarihi, şehir planlama, mimar, koruma uzmanı, mühendis) izleme ve erken müdahale süreçleri yönetilmesi hedeflenmektedir. Hazırlık aşaması, mülk sakinleri ve bölge yöneticileriyle çatışmaları çözmeyi, yerel ihtiyaçlara, yeteneklere ve kaynaklara uygun koruma stratejileri geliştirmeyi kapsar. Anıt yapılarının bulunduğu bölgede ilgili mülk sahipleri, yerel birimler (üniversiteler, belediyeler, valilikler, özel kuruluşlar) izleme ve erken müdahale süreçlerine dâhil edilmelidir. Koruma ilkeleri, acil durum planlanması ve müdahale aşamaları bir bütün haline dönüştürülmelidir.

İkincisi izleme aşamasıdır. Anıtların sorunlarını erken tespit edebilmek için düzenli olarak yapılan takip sürecini kapsar. Koruma ekipleri tarafından periyodik olarak gerçekleştirilir. Anıtlardaki zararlılar (küf, mantar, kemirgenler, kuşlar), kirleticiler, ışık, sıcaklık ve nem gibi özgünlük değerini kaybettirecek bozulmaları erken tespit etmek için kullanılır (Beşkonaklı ve Ersen, 2011, s. 8). İzleme sonrası ekipler tarafından düzenli raporlar tutulur. Raporlar, anket sistemi kullanılarak yapılan tespitleri kapsar. Ankette yüzdesel olarak hasarın meydana geldiği yerler işaretlenir (Tablo 2). Yazılı, çizimsel ve fotoğraflık raporlanması yapılır.

Üçüncüsü müdahale aşamasıdır. İki aşamadan oluşur. Birincisi, anıtlarda hasar başlamadan alınan önlemlerdir. Anıt eserlerin potansiyel risklere karşı direncini artırmayı hedefler. Yangın sırasında fiskiye sisteminin kullanılması yangını önler. Benzer şekilde ahşap malzemenin emprenye edilmesi küf, mantar ve nem kaynaklı zararlardan korumayı sağlar. İkincisi, bozulmanın başlangıcından itibaren daha büyük hasarın engellenmesi için yapılan uygulamaları kapsar. Anıtın periyodik olarak izlenmesi sonucunda hasar seviyesinin %80'nin üzerinde olduğu tespit edilen yapı elemanlarında, hasarın ilerlemesini ve yapının bütününe zarar vermesini engellemek için alınan önlemlerdir. Yapının mevcut durumunu korumak, daha ileri seviyede bozulma hızının kontrolünün sağlanması amaçlanır. Örneğin, üst örtüsü zarar görmüş anıtların yağmur, güneş ve rüzgar gibi etkenlerle yapının bütününe zarar görmemesi için yapılan kalıcı koruma çatı uygulamalarıdır.

Son söz olarak, anıt yapıların özgün haliyle korunması ve yaşatılması toplumun tüm kesiminin ortak görevidir. Anıtların korunması ancak halkın katılımı ile istenilen seviyeye ulaşır. Kültürel değerlerimizin korunmasını sadece koruma uzmanlarına bırakılamaz. Bu değerlerimizi korumak için harcanan para ve emeğin geri kazanılması ancak halkın katılımı ile sağlanır. Halk üzerinde koruma bilincinin yerleşmesi için koruma bilinci, farklı düzeylerde eğitimle teşvik edilmelidir. Bilgilendirilmiş medya aracılığıyla daha geniş kitlelere koruma bilincinin kazandırılması hedeflenmelidir.

KAYNAKÇA

Abrahamsen, P. (1979). Mimari mirasın korunmasında halkın katılımı (Çev.: Y. Mamıkoğlu ve M.S. Akpolat), *Mimarlık Dergisi*, 17(1), 36-37. Erişim Adresi: <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/4/354/5170.pdf>

Ahunbay, Z. (2011). *Tarihi çevre koruma ve restorasyon*. İstanbul: Yem Yayınları.

Balen, K. V. (2015). Preventive conservation of historic buildings. *International Journal for Restoration of Buildings and Monuments*, 21(2), 99-104. doi: 10.1515/rbm-2015-0008

Balen, K. V. (2017). *Challenges that preventive conservation poses to the cultural heritage documentation field*. 26th International CIPA Symposium, 28 August – 01 September Ottawa / Canada, 713-717. doi:10.5194/isprs-archives-XLII-2-W5-713-2017

-
- Beşkonaklı, J. ve Ersen A. (2011). Tarihi mirasın korunmasında endirekt-önleyici koruma ve önleyici bakım: Dolmabahçe Sarayı'nda endirekt-önleyici koruma. *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, 8, 3-19. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/restorasyon/issue/48732/619997>
- Cinieri, V. (2012). *Prevention and conservation of cultural heritage. Guide line for the conservation planning of "minor" building heritage* (Yüksek Lisans Tezi). Graduate School in Civiland Architecture Engineering, University of Pavia, İtalya.
- Çeçener, B. (1984). Taşınmaz kültür varlıkları koruma uygulaması yapan kuruluşlar. *Mimarlık Dergisi*, 22(3-4), 5-8. Erişim adresi: <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/4/503/7368.pdf>
- Çetin, C. (2013). Arkeolojik kazı alanında önleyici koruma. G. Kökdemir (Ed.) *Orhan Bingöl'e 67. yaş armağanı* içinde (s. 83-102). Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayıncılık.
- Doğruel, S. F. (2019). Müzelerde önleyici koruma: temel yaklaşımı ve gelişimi. *Akademik Sanat: Sanat, Bilim ve Yaşam Dergisi*, 4(7), 122-134. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/akademiksanat/issue/47268/523676>
- Gezginin Seyir Defteri. (2017, 14 Mayıs). Çamaş/Ordu. Erişim Adresi: <http://gezgininseyirdefteri.blogspot.com/2017/05/camas-ordu.html>
- Koyunlu, A. (1977). Korunması gerekli taşınmaz kültür değerlerimizi korumalı ve değerlendirmeliyiz. *Mimarlık Dergisi*, 15(3), 21. Erişim adresi: <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/4/310/4809.pdf>
- Kuzucuoğlu, A.H. ve Polat, M. (2015). Önleyici koruma kapsamında hava kirliliğinin iç ortamlardaki kültürel mirasa etkisinin araştırılmasında pasif örnekleyiciler. *Vakıf Restorasyon Dergisi*, 10, 58-77.
- T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (1990). *Kültür ve tabiat varlıklarının korunması ve onarılması konularında kaynakça*. Ü. Alsaç, M.E., Madran, M.N. Özgönül (Yay. haz.), Ankara: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. (2005). *Koruma Uygulama ve Denetim Büroları (KUDEB)*. Erişim Adresi: <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44966/koruma-uygulama-ve-denetim-burolari-kudeb.html>
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. (2016). *Konservasyon - restorasyon alanında mesleki yetkinlik ve ünvan tanımları çalıştay raporu*. Erişim adresi: <https://kumid.net/storage/zUjEQAanccIKx6qKXH0lympAMyyGk3B.pdf>
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2019). *İllere göre korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı istatistiği*. Erişim Adresi: <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44799/illere-gore-korunmasi-gerekli-tasinmaz-kultur-varligi-i-.html>
- Kültürel Mirası Koruma ve Araştırma Derneği. (2019). *Önleyici koruma çalıştay ve uygulama atölyesi*. Erişim Adresi: <http://www.kumad.org/detay/onleyici-koruma-calistayi-ve-uygulama-atolyesi>
- Lambert, S. (2010). Italy and the history of preventive conservation. *CeROArt*, 5, 1-14. doi: 10.4000/ceroart.1707
-

- Özat, M. (2019). *Vakıflar Bölge Müdürlüğünden "tarihi camiye metal çatı" iddialarına açıklama*. Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/osmaniye-nin-kadirli-ilcesindeki-tarihi-ala-cami>
- Pekmezci, I. P. (2018). Önleyici koruma, alanında Avrupa'nın deneyimi ve Türkiye'deki kültür mirası için yapılabilecekler. *Mimarist*, (63), 16-21. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/328631936_Onleyici_Koruma_Alaninda_Avru-pa-nin-Deneyimi_ve_Turkiye'deki-Kultur-Mirasi-Icin-Yapilabilecekler
- Quaranta, M., Mazzeo R., Prati, S., Bitelli, G., Sciutto, G. and Vittuari, L. (2012). *Cultural heritage and risk assessment: A European overview*. International Conference Cultural Heritage Preservation, 29 May-1 June, Split/Croatia.
- Quintero, M. S., Stulens, A., Addison, A.C. and Pletinckx, D. (2008). Monitoring monuments: a low-cost digital early warning system for preventive conservation of built heritage. D. Pletinckx (Ed.), *Know how books monuments* içinde (s. 1-20). Stockholm: The Interactive Institute AB.
- Reinhold, V.R., Matulionis, R.C. and Freitag, J.C. (1991). *Diagram from preventive maintenance of buildings*. New York: Van Nostrand Reinhold Company.
- Ruskin, J. (1989). *The seven lamps of architecture lectures on architecture and painting the study of architecture*. Boston: Dana Estes & Company Publishers.
- Stovel, H. (1998). *Risk preparedness: A management manual for world cultural heritage*. Roma: International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property. Erişim Adresi: http://icorp.icomos.org/wpcontent/uploads/2017/10/ICCROM_17_Risk_Preparedness_en.pdf
- Todt, H. and Dabija, D.C. (2008). The role of monument protection for turizm. *Amfiteartu Economic*, 9(2), 292-297. Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/260363271_The_Role_of_Monument_Protection_for_Tourism/link/00b7d530e181fcf9a8000000/download
- Türk Medeni Kanunu. (2001, 8 Aralık). *Resmi Gazete* (Sayı: 24607 - Madde: 381-384). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/12/20011208.htm>
- Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi. (1964). *Venedik tüzüğü*. Erişim adresi: http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf
- Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi. (1975). *The declaration of Amsterdam*. Erişim adresi: <https://www.icomos.org/en/and/169-the-declaration-of-amsterdam>
- Wirilander, H. (2012). Preventive conservation: a key method to ensure cultural heritage's authenticity and integrity in preservation process. *e-Conservation Magazine*, 6(24), 165-175. Erişim Adresi: http://www.iber museos.org/wp-content/uploads/2015/07/Unidad3_econservationMagazine24.pdf
- Yüksek Öğretim Kurumu. (2019). *Mimari restorasyon programı bulunan tüm üniversiteler*. Erişim adresi: <https://yokatlas.yok.gov.tr/onlisans-program.php?b=30036>
-

SUMMARY

The concept of historical monument includes urban or rural settlement, which testifies to a particular civilization, important development, and historical event. Monuments are destroyed by many factors, both internal and external. This damage usually happens over time, except natural disasters such as fire, earthquake and flood. For example, plaster fillers that decreased their binder properties cause vegetation over time. When the roots and stems of plants develop inside the wall, they cause great damage. Thanks to the early intervention system (regular monitoring and fast intervention), it is purposed to prevent damage with maintenance or repair at the right time. Thus, the need for large-scale restoration can be delayed or even completely prevented. This systematic method means a significantly lower loss and lower costs for all stakeholders.

Preventive protection is a system that uses indirect measures and actions to prevent or minimize the future degradation or loss of cultural heritage of monuments. It is the most effective method for long-term preservation of monuments. In Europe, this system is made over rare structures with the support of technological tools. In Turkey, it developed a system that can be applied all over the monuments. With the Early Intervention System, it is aimed to provide less intervention to the historical buildings, to increase the maintenance facilities by giving the proper function without changing the original structure. Monument monitoring system is implemented to prevent its problems without growing. In addition, the primary maintenance of buildings that require urgent intervention and special care is aimed by grouping the monuments according to their deterioration. Singular monuments are covered in content. However, similar early intervention systems can be developed for historical protected areas.

With the early intervention system, it is purposed to be informed immediately about the dangers faced by monumental structures and to take urgent measures. For example, measuring and preventing material damage caused by the moisture problem reduces hazard and associated risks. The aim here is to control the environmental effects of the monuments. The system consists of three process: The first is the preparation phase. In order to effectively protect monuments at risk, it is necessary to establish its legal substructure within the content of the Law on Protection of Cultural Heritage. The preparatory phase includes resolving conflicts with property residents and regional managers, and developing conservation strategies appropriate to local needs, capabilities and resources. To protect the monuments, the relevant property owners, local units (universities, municipalities, governorates, private institutions) should be included in the monitoring and early intervention processes. Protection principles, emergency planning and response process should be integrated into a whole. The second is the monitoring phase. It contents the period of regular follow-up to detect the problems of the monuments. It is maintained periodically by the protection teams. It is used for early detection of physical factors (earthquake, impact, and vibration), theft and destruction, fire, water (rain, storm, and flood), pests (mold, fungus, rodents, and birds), pollutants, light, temperature and humidity deterioration in monuments. Regular reports are kept by the teams after monitoring. The reports content the determinations made using the survey system. In the survey, the places where the damage occurred as a percentage are marked. Written, illustrative and photographic reporting is done. The third is the intervention phase. It aims to increase the resistance of monuments to potential risks. It content applications for preventing greater damage from the beginning of deterioration. As a result of periodic monitoring of the monument, the place above 80% of the damage level is determined. Precautions are taken to prevent the damage from progressing and damaging the entire structure.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİSİ SEÇMENLERİN OY VERME KARARLARI ÜZERİNDE SİYASAL PAZARLAMA UNSURLARININ ETKİSİNİ BELİRLEMeye YÖNELİK BİR ALAN ÇALIŞMASI

Ahmet ÜNAL¹
Mevlüt TÜRK²

Atıf/©: Ünal, A. ve Türk, M. (2020). Üniversite öğrencisi seçmenlerin oy verme kararları üzerinde siyasal pazarlama unsurlarının etkisini belirlemeye yönelik bir alan çalışması. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 144-168. doi: 10.17218.hititsosbil.675777

Özet: Bu çalışma, üniversite öğrencisi olan seçmenlerin oy verme kararları üzerinde siyasal pazarlama unsurlarının etkisini belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın bir diğer amacı ise üniversite öğrencilerinin, oy kullanmaya yükledikleri anlamı belirlemektir. Araştırmanın verilerini toplamak amacıyla, kişisel görüşme yoluyla anket yöntemi kullanılmıştır. Üniversite öğrencilerinden toplanan verilerin dağılımı, frekans ve yüzde değerleri ile gösterilmiş ve daha sonra geliştirilen hipotezler tek örneklem t testi ile analiz edilerek yorumlanmıştır. Araştırmanın sonuçları; üniversite öğrencilerinin, siyasi partilere oy verme kararlarında; siyasi parti liderlerinin ve siyasetçilerin şahsi ve iletişim özellikleri, siyasi partilerin kurumsal iletişim faaliyetleri ve siyasi parti liderlerinin imajı faktörlerinin etkili olduğunu göstermektedir. Araştırma verilerinin analizi sonucunda; üniversite öğrencilerinin, oy kullanmayı önemli bir vatandaşlık görevi, kendilerine verilmiş önemli bir hak, düşüncelerini ifade edebilmek için bir fırsat ve bazı şeyleri değiştirebilmek için bir araç olarak kabul ettiklerini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Üniversite Öğrencisi Seçmenler, Seçmen Kararları, Siyasal Pazarlama

A Field Study to Determine on the Impact of Political Marketing Elements on Voting Decisions of University Student Voters

Citation/©: Ünal, A. and Turk, M. (2020). A field study to determine on the impact of political marketing elements on voting decisions of university student voters. *Hitit University Journal of Social Sciences Institute*, 13(1), 144-168. doi: 10.17218.hititsosbil. 675777

Abstract: This study aims to determine the impact of components of political marketing on voting decisions of voters who are university students. Another aim of the research is to discover the meaning that university students place on voting. In order to collect the data of the research, face-to-face survey method was used. The analysis of data collected from university students were done using frequency and percentage values, and the hypotheses developed afterwards were analyzed using one sample t test. The results of the research revealed that the personality-related features and communication skills of political party leaders and politicians, the institutional communication activities of political parties and the image of political party leaders are effective in university students' decisions to vote for political parties. As a result of the analysis of the research data; it was revealed that university students consider voting as an important citizenship task, an important right granted to them, an opportunity to express their thoughts, and a tool to change things.

Keywords: University Student Voters, Voter Decisions, Political Marketing

Makale Geliş Tarihi: 16.12.2019 Makale Kabul Tarihi: 21.6.2020

¹ Sorumlu Yazar, Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Kemaliye Hacı Ali Akın Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Bölümü, ahmet.unal@erzincan.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0003-1785-9367>
² Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, mevlut.turk@inonu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1316-5800>

1. GİRİŞ

Pazarlamanın odağında, tüketiciler vardır. Tüketicilerin; istekleri, ihtiyaçları ve beklentilerinin karşılanmasıyla işletmenin, amaçlarına ulaşabileceği kabul edilir. İşletmeler, tüketicilerin zihninde, ayrıcalıklı bir konuma yerleşmeyi ve bu konumdan yıllar boyunca düşmemeyi hedefler ve bütün çabalarını bu amaç çerçevesinde şekillendirirler. Siyasal pazarlamanın da odağında, seçmenler yer alır. Siyasetçiler ve siyasi partiler, geliştirdikleri siyasi ürünlerle, seçmenin tercihini kazanmayı ve bu tercihin hemen her seçimde değişmeden kendileri lehine sürmesini amaçlamaktadırlar. Ticari ürünlerin pazarlanması, tarihi olarak daha eskilere dayanmakla beraber, siyasal pazarlama faaliyetleri de çok eski zamanlardan beri kullanılmaktadır. Konunun, akademisyenlerin dikkatini çekmesi ise ağırlıklı olarak, 2. Dünya Savaşı sonrasına tarihlendiği görülmektedir. Gelişen ve değişen toplumsal yapı ile birlikte iletişim teknolojisindeki yenilikler seçmenleri ve buna bağlı olarak ta siyaset dünyasının, siyasal pazarlamaya olan ilgisini her geçen gün arttırmaktadır.

2. SİYASAL PAZARLAMA

Pazarlama, insanlık tarihi kadar eski olmakla beraber, bir iş ve akademik disiplin olarak ortaya çıkışı, 20. yüzyılın başlarına tarihlenebilir. Bu dönemde, başlıca pazarlama düşünürlerinin ve ekollerinin, Amerika Birleşik Devletleri ağırlıklı olması, oluşan literatürün, bu ülke ağırlıklı olarak gelişmesine yol açmıştır (Jones ve Shaw, 2002, s. 39; Ellis ve diğerleri, 2011, s. 13). Her ne kadar 20. yüzyıl öncesinde; Almanya, Fransa gibi farklı ülkelerde, pazarlamaya ilişkin akademik bir ilgi olsa da pazarlamanın; ticaret, ekonomik düşünce vb. konularla karıştırılması ve iç içe olması, bu döneme ilişkin belirgin bir literatürün doğuşunu engellemiştir (Tamilia, 2009, s. 349-354). Ekonomi biliminin kurucuları olarak kabul edilen ve klasik okula mensup olan Adam Smith (1723-1790), J. Baptiste Say (1767-1832) gibi iktisatçıların, 18. ile 19 yüzyılda (Pekin, 2015, s. 250) ve 19. yüzyılda, ekonomik devrimlerin en önemlilerinden biri olarak ortaya çıkan sanayi devrimi ve ilerleyen süreçte, 1930 Büyük Buhran'ın sonuçlarının doğurduğu iktisadi gelişmeler (Eğilmez, 2015, s. 25), ekonomi bilimiyle, bir bilim dalı olarak pazarlamanın geçirdiği tarihsel gelişimi ve birbiri üzerindeki etkilerini göstermesi açısından önemlidir.

1910'lı yıllardan itibaren, 1940'lı yıllara kadar, pazarlama ile ilgili yapılan çalışmalar artış göstermiş, ancak; pazarlamaya ilişkin ilkelerin ortaya konulması ve genelleştirilmesine yönelik çalışmalar yetersiz kalmıştır (Bartels, 1944, s. 151). Pazarlama alanında yapılan çalışmaların, ilk örnekleri, araştırmanın yapıldığı bölgelerin özellikleri ile ilişkili olmuştur. Örneğin; tarıma dayalı ekonominin gelişmiş olduğu bölgelerde, tarımsal ürünlerin pazarlanması, sanayi ve ticaretin geliştiği bölgelerde yapılan çalışmaların ise sanayi malları ve ticari malların pazarlanmasına yönelik olduğu görülmektedir (Bartels, 1951, s. 17). Kotler ve Levy (1969) nin, pazarlamanın sadece ticari faaliyetlerle sınırlandırılmayacağını ifade ettikleri çalışma ile pazarlamanın ilgi alanı ve kapsamı genişlemeye başlamıştır. Pazarlama, günümüzde her şeyi kapsamaktadır. Pazarlamayı, sadece ekonomik bir faaliyet olarak kabul edemeyiz. Din, politika, bilim, tarih, ünlüler, spor, sanat hemen her şey pazarlanmaktadır (Saren, 2007, s. 11).

Siyasal pazarlama kavramını; siyasi adayların ve örgütlerin, amaçlarına ulaşmak için, hem toplumun hem de siyasi aday ya da örgütlerin çıkarlarını gözetilecek şekilde, seçmenlerle uzun vadeye dayalı ilişkiler kurma, bu ilişkileri sürdürme ve geliştirme arayışı şeklinde tanımlayabiliriz (Henneberg, 1996, s. 777). Akyüz (2015) ise siyasal pazarlama kavramının tanımlanmasında çeşitli zorluklar olduğunu ifade etmekle birlikte kavramı; "Siyasal pazarlama, siyasal hayatı ve bu hayata dair tüm aktörleri / değişkenleri, pazarlamanın önderliğinde siyaset bilimi ana disiplini başta olmak üzere, diğer ana ve alt disiplinlerle beraber inceleyen, buradan hareketle seçmen ve

dolayısı ile toplum tatmini sağlamaya yönelik olan stratejik bir süreç ve yeni bir disiplin...” olarak tanımlamaktadır. Pazarlama ve siyaseti bir araya getiren nedenler nelerdir? Pazarlamanın, özellikle 1980 ve 90'lardaki gelişi mi ya da siyasetin, yeni bir yöntem arayışı içinde, pazarlamayı benimsemesi mi? (Butler ve diğerleri, 2007, s. 49). Yanıtı üzerinde tartışılrsa da, siyasal pazarlamanın; demokratik seçimlerin yaygınlaşması ve kitle iletişim araçlarının, toplumsal hayat üzerindeki etkisinin artmasıyla beraber, gelişim gösterdiği kabul edilmektedir (Harris, 2002: 90).

Modern pazarlama uygulamalarının, siyasi kampanyalarda uygulanıp uygulanamayacağına dair etik kaygılar ışığında yaşanan tartışmalar da bulunmaktadır. Bu kaygılar; seçmenlerin, bir adayı tercih ettiğinde, gerçekten rasyonel davranıp davranmadığı temelinde, sadece daha iyi pazarlanan adayı mı, daha iyi bir imaja sahip olan adayı mı seçiyor kaygısı etrafında şekillenmektedir (Banker, 1992, s. 845). Pazarlama; felsefi açıdan, tüketici ve toplumu varlık nedeni olarak kabul eder. Pazarlama anlayışı, işletme amaçlarına, tüketiciyi kandırarak değil onu tatmin ederek, toplumsal sorumluluk ve ahlaki değerler taşıyan bir anlayışı temsil etmektedir (İslamoğlu, 2002, s. 24). Bu kapsamda siyasal pazarlama da, seçmenleri kandırarak değil, onlarla uzun vadeli ve karşılıklı güvene dayanan ilkeli bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Siyasal pazarlama üzerine yapılan çalışmalarda, genel olarak, pazarlama uygulamalarının, siyasal pazarlama için de kullanılabilirliği ifade edilmektedir. Pazar bölümlendirme, hedef pazarın tayini ve konumlandırma ile birlikte, 4P yaklaşımının da kolayca, siyasal pazarlamaya uyarlanabileceği vurgulanmaktadır (Egan, 1999, s. 497). Seçmenleri etkilemek amacıyla, siyaset ve pazarlama disiplinlerinin, kaçınılmaz bir şekilde yan yana geldiği görülmektedir (Baines ve diğerleri, 2003, s. 50). Siyasi adayların, başarıyı sağlayabilmeleri, seçmeni anlamalarına bağlıdır. Seçmenlerin, sosyal yapı içindeki yerleri, ihtiyaç ve hedefleri, psikolojik özelliklerinin yanında, politik bilgiyi nasıl aldığı, işlediği ve yorumladığı, siyasetçileri ve onlardan gelen önerileri, nasıl değerlendirip uygulamaya geçtiği anlaşılmalıdır. Kısaca; seçmenin anlaşılması, onun bilişsel, duygusal ve davranışsal işlevleri nasıl yerine getirdiğini belirleyen yasaları öğrenmeyi, zorunlu kılmaktadır (Cwalina, 2012, s. 262).

2.1. Ürün

İşletmeler, tüketicilerin ihtiyaç ve isteklerini belirleyerek, çeşitli pazarlara ürünleri pazarlarlar (Cemalcılar, 1988, s. 105). Pazarlama planlarının ve karmasının başlangıcını mevcut ya da üretilen ürünler ve hizmetler oluşturmaktadır (Tek ve Özgül, 2008, s. 288). Siyasal pazarlama içerisinde ürün, pazarlama karmasının merkezinde yer alır. Siyasal ürün, üç farklı unsurun karışımıdır. Bunlar; “partinin imajı”, “liderin imajı” ve “partinin vaatleri” şeklinde sıralanabilir (Wring, 1997, s. 655). Lees-Marshment (2001) siyasi partilerin sundukları ürünün, partinin; lideri, adayları ve mevcut vekilleri, üyeleri, çalışanları, sembolleri, tüzüğü, aktiviteleri (parti toplantıları vb.) gibi unsurlardan oluştuğunu ifade etmektedir. Polat ve diğerleri (2004) siyasal pazarlama bağlamında, ürün kavramının, ticari pazarlamaya kıyasla daha soyut ve geniş bir yapıya sahip olduğunu ileri sürmekte ancak; bunun siyasal bir ürünün olmadığı ya da bu kavramın sınırları olmadığı anlamına gelmeyeceğini belirtmektedir.

Siyasi partiler, seçmenlerin tüketimi için bilerek ya da bilmeyerek, siyasal bir ürün üretmektedir (Reid, 1988, s. 42). Savigny (2003) bir işletmeyi pazarlamanın, işletmenin amacına ulaşabilmesi amacıyla ürettiği ürünün, tüketici talebini karşılayacak şekilde rafine edilmesi ve yeniden tasarlanması anlamına geldiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda siyasal parti ya da adayların da tüketici/seçmene sundukları ürünü, başarılı bir şekilde ve onların; istek, ihtiyaç ve beklentilerini temel alarak oluşturmaları gerekmektedir. Siyasal ürün, birçok bileşenden oluşur ve bu

bileşenlerin birbiri üzerinde etkisi vardır. Bu bileşenler arasında doğabilecek bir uyumsuzluk, seçmen üzerinde olumsuz bir algının oluşmasına sebebiyet verecektir (Lloyd, 2005, s. 36).

2.2. Fiyat

Fiyat, bir ürün veya hizmet için ödenen parasal tutardır. Daha geniş manada ise fiyat, bir ürün veya hizmete sahip olmanın veya kullanmanın faydalarını elde etmek amacıyla, müşterilerin vazgeçtiği tüm değerlerin toplamı şeklinde tanımlanabilir (Kotler ve Armstrong, 2010, s. 314). Siyasal pazarlama bağlamında ise fiyatın nasıl tanımlanması gerektiğine yönelik çeşitli yaklaşımlar olmakla beraber bu farklılıklar, fiyatın dar manadaki tanımından kaynaklanmaktadır (Egan, 1999, s. 498). Siyasal pazarlamada fiyat; seçmenlerin ulusal, ekonomik ve psikolojik umut veya güvensizlik duygularını bir bütün halinde ele alır (Wring, 1997, s. 658).

Siyasal pazarlama açısından fiyatı; seçmenlerin, partiye yaptıkları bağış, aidat, partiye sundukları çeşitli hizmetler ve seçimlerde, siyasi parti ya da adaya oy vererek desteklemeleri şeklinde tanımlayabiliriz (Gürbüz ve İnal, 2004, s. 63). Özetle; siyasal pazarlamada fiyat, siyasi partiyi destekleyen seçmenler açısından; iktidara gelmesini istedikleri partiye sundukları parasal ve parasal olmayan destekleri ve geniş boyutta ise ülkedeki bütün seçmenlerin, geleceğe yönelik beklentilerinin karşılığı olarak tanımlanabilir.

2.3. Dağıtım

Dağıtım kanalı ya da diğer bir deyişle pazarlama kanalı, bir malın sahipliğinin üreticiden, tüketicilere doğru geçişini sağlayan ve pazarlama kurumlarından oluşan yapıyı ifade etmektedir (Cemalcılar, 1988, s. 132). Siyasal pazarlamada ise dağıtım; siyasi ürünlerin ve bu ürünlere ilişkin mesajların seçmenlere en uygun yol, zaman, ekonomik ve etkili bir şekilde ulaştırılması olarak anlaşılır (İslamoğlu, 2002, s. 135). Etkili bir siyasal ürünün üretilmesi kadar bu ürünün başarılı ve etkili bir şekilde seçmenle buluşturulması gerekir. Bunun sağlanamadığı durumlarda, seçmen memnuniyetinden bahsetmek, mümkün olmayacaktır.

Ticari dağıtım kanalının, organizasyonel olarak merkezinde, bölgesel tedarikçiler ağı bulunmaktadır. Siyasal pazarlamada da benzer şekilde dağıtım kanalının merkezinde partilerin bölgesel ve yerel örgütleri yer alır (Wring, 1997, s. 657). Özellikle; geniş coğrafi alanlara sahip ülke ya da seçim bölgelerinde, siyasi partinin seçmene ulaşmasında, gönüllü ya da belli bir bedel karşılığında görev yapan mahalli örgütler önemli bir rol üstlenmektedir. Çünkü; bölgeye mahalle mahalle, sokak sokak nüfuz edebilmek; partinin ürünlerini, vaatlerini, mesajlarını ve yine seçmenlerden gelecek geri bildirimleri, en etkili bir şekilde bu örgütler iletecektir.

2.4. Tutundurma

Tutundurma (pazarlama iletişimi), işletmeler için oldukça stratejik bir öneme sahiptir Tutundurma; işletmelerin üretimini yaptıkları malların ve hizmetlerin tüketiciler tarafından bilinmesini sağlayan önemli bir pazarlama karması elemanıdır (Mucuk, 2012, s. 177). Pazarlama iletişimi, işletmelerin; tüketicilere, sattıkları ürün ve markalarla ilgili olarak, onları bilgilendirmeye, ikna etmeye ve hatırlatmaya çalıştıkları araçtır. Bir anlamda pazarlama iletişimi, işletmenin ve markalarının sesidir ve tüketicilerle diyalog kurup, onlarla ilişkiler kurabilmenin bir aracıdır (Kotler ve Keller, 2009, s. 510).

Siyasal pazarlama içinde tutundurma kavramını, siyasi partilerin; sözleri, vaatleri ve seçmene sundukları adaylarını duyuran, bu yönüyle de siyasi partilerin yaşamlarını sürdürerek, gelişmesini sağlayan, önemli bir pazarlama unsuru olarak tanımlanabilir (Çiftlikçi, 1996, s. 152). Siyasal pazarlamada, dağıtım ve tutundurma unsurları genelde iç içe girmiş durumdadır. Bu iki siyasal pazarlama unsurunun, sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiği konusunda kesin bir

yargıya varmak zordur (Polat, 2015, s. 486). Karaçor (2006) siyasal pazarlamada kullanılan araçları; “kamuoyu araştırmaları, gündem belirleme, halkla ilişkiler, siyasal reklam, kişisel iletişim, doğrudan postalama, siyasi partinin üyeleri vb.” şeklinde sıralanabileceğini ifade etmektedir.

Teknolojik gelişmeler, siyasal iletişimde yeni fırsatlar doğurmuştur. İlk olarak radyo ve ardından televizyonla beraber siyasetçiler, bütün gün şehirleri, mahalleleri vb. dolaşmak yerine, çeşitli sürelerde seçmenlerinin karşısına çıkma fırsatı elde etmişlerdir. Siyasetçilerin hedefi değişmemiş, ancak bu hedeflere ulaşmak için etkili ve verimli bir araca kavuşmuşlardır (Towner ve Dulio, 2012, s. 96). İnternet ağı ve bu ağı destekleyen iletişim araçlarının yaygınlaşması ile birlikte, pazarlama iletişimi de yeni bir evreye girmiştir. İnternet, bütün dünyada çok hızlı gelişmiştir. Nair (2011) radyonun 50 milyon dinleyiciye 38 yılda, televizyonun 50 milyon izleyiciye 13 yılda ve internetin ise 50 milyon kullanıcıya sadece 4 yılda ulaştığını belirtmektedir.

Seçmenlerin harekete geçmesinde, duygusal faktörler oldukça önemlidir. Seçmenlerin duygularına hitap eden mesajlarla, harekete geçmeleri, umutları ve coşkuları arttırılacak şekilde sağlanmalıdır. Kimi zamanda verilecek mesajlar, seçmenlerin endişelerini tetikleyebilmelidir (Scammell, 2015, s. 16). Bu noktada hızla gelişen sosyal medya uygulamaları, bu amaca ulaşmada oldukça etkili bir araç olarak kullanılmaktadır. Okan ve diğerleri (2014) siyasal pazarlamada, sosyal medyanın kullanımının son 10 yılda ciddi bir şekilde geliştiğini, Facebook, YouTube ve Twitter gibi uygulamaların, adayların seçmenlere ulaşmasında önemli bir aktör haline geldiklerini ifade etmektedir. Yeni teknolojiler genellikle gençler tarafından daha fazla kullanılmaktadır. Sosyal medya uygulamaları da bu yönüyle gençlerin daha fazla buldukları alanlardır. Gençler, günde yaklaşık sekiz saatlerini Facebook, Twitter vb. uygulamalarda geçirmektedir. Bu yönüyle özellikle kararsız olan ve etkilenmeleri daha kolay olan gençleri yönlendirmek için sosyal medya kullanılabilir bir araçtır (Reyta ve Susanti, 2019, s. 165). Seçmenlerin; demografik, sosyal, kültürel vb. özellikleri iletişim araçlarının seçilmesinde önemli rol oynamaktadır. Verimli ve etkili bir siyasal pazarlama iletişimi, bütün iletişim araçlarının birbiriyle koordineli ve stratejik bir bakış açısıyla değerlendirilmesiyle sağlanabilecektir.

3. SEÇMEN KARARLARI

Çağdaş demokrasilerde; seçimler, politik temsilin başlıca aracıdır. Temsil kavramı, kamu politikalarının, bir ülkenin vatandaşlarının çoğunluğunun tercihlerini yansıtmaya gerektiğini ima etmektedir (Brug, 1999, s. 147). Dünya üzerinde, demokratik sistemin gelişmesiyle birlikte, vatandaşların oy verme davranışının altında yatan faktörler, bilim adamlarının ve siyasal pazarlama uzmanlarının ilgisini çekmektedir. 1940'lı yıllardan itibaren, araştırmacılar, seçmen davranışlarını, üç ana teoriyle açıklamaya çalışmışlardır. Bu teoriler, temel olarak; sosyolojik, sosyo-psikolojik ve ekonomik olarak sınıflandırılabilir. Araştırma yöntemlerinin gelişmesi ve yeni teorilerin ortaya çıkışı ile birlikte, bu teoriler, sürekli olarak gelişmekte, bir takım değişiklikler ve ilave yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır (Falkowski ve Cwalina, 2002, s. 138). Ekonomik teori; seçmenlerin, kararlarını belirlerken, desteklerinin sonucunda elde edecekleri ekonomik faydayı hesaplayarak tercih yaptıklarını ileri sürmektedir. Böylelikle seçmenlerin, oy verme davranışının, ekonomik beklentilerinin ışığında şekillendiğini iddia etmektedir (Bennett ve Orzechowski, 1983, s. 272). Ekonomi temelli karar veren seçmen için önemli olan, geçmiş performanslardan öte, geleceğe yönelik vaatler ya da beklentilerdir (Lewis-Beck, 1988, s. 6).

Bir seçimin sonucu, bir takım faktörlerin kendi arasındaki etkileşimin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Adayların özellikleri, rakip partilerin faaliyetleri, iletişim faaliyetleri, kitle iletişim araçları, informal grupların etkileri ve son olarak seçmenlerin sosyal ve psikolojik özellikleri bu

faktörler arasında sayılabilir. Seçmenlerin, sosyal ve psikolojik özelliklerinin, oy verme kararı üzerinde oynadığı roller, oy verme davranışı konusunda sistematik araştırmalarda fazlaca dikkat çekmektedir (Cutright ve Rossi, 1958, s. 171). Oy verme davranışı, seçmenin kişilik özelliklerinden de etkilenebilmektedir (Leventhal ve diğerleri, 1964, s. 539). Psikoloji temelli teoriler, bireyin psikolojik eğiliminin sonucu olarak seçim sürecini açıklamaya çalışmaktadır. 1950'li yılların ortalarından itibaren, bu teoriyi destekleyen teorisyenler, oy kullanma eğiliminin doğrudan her bireyin tutum ve algılarına bağlı olarak geliştiğini iddia etmişlerdir (Campbell, 1960, s. 90; akt. Sheerin, 2007, s. 24). Falkowski ve Cwalina (2012) seçmen davranışları üzerinde, farklı birçok unsurun etkili olabileceğini ifade etmektedir. Ülkelerde demokrasinin gelişmişlik seviyesi bile seçmen davranışları üzerine geliştirilen teorilerin, farklı sonuçlarını ortaya koyabilecektir. Bu nedenle seçim kampanyalarının; bütün dünyada tek, standart ve geçerli bir uygulama şekli olmadığı unutulmamalıdır. Her ülkenin seçmenlerinin ve hatta o ülkenin değişik bölgelerindeki seçmenlerin, farklı siyasal davranış kalıplarına sahip olabileceği gözardı edilmemelidir.

Seçim öncesi dönemde, bir seçmen, her partinin parti programı hakkında bilgi toplar. Ancak seçmen, kararını bu parti programlarından bağımsız olarak verebileceği gibi partilerin sunduğu programları değerlendirerek de kararını verebilir (Zechman, 1979, s. 300). Bununla birlikte, parti kimliği ve adayın imajı, seçmen kararlarında önemli bir etkiye sahiptir (Gordon, 1972, s. 386). Seçmenlerin, kararları üzerinde, önemli bir etkiye sahip olan diğer bir kurum da sosyal gruplardır. Sosyal gruplar, seçmenlerin, siyasi parti tercihi üzerinde, önemli bir etkiye sahiptir (Schram, 1992, s. 428).

Seçmenlerin, karar vermesinde önemli olan bir diğer faktör de; genel ekonomik durumdur. Seçmenler, hükümetleri, olumlu ekonomik sonuçlar için ödüllendirirken, olumsuz ekonomik sonuçlar içinse cezalandırmaktadır (Swank ve Eisinga, 1999, s. 211). İktidarda olan aday ve siyasi partiler için ekonomik sorunlar ve bu sorunlara karşı geliştirilen çözümler, gelecek seçimlerde önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, muhalefet partileri için ekonomik başarısızlık, seçimlerde, önemli avantajlar sunabilmektedir. Ancak; yaşanan ekonomik başarısızlığın, muhalefet partilerince, seçmenlere, çeşitli iletişim araçlarıyla, hayatın içinden örneklerle, sık sık ve etkili mesajlarla hatırlatılması gerekmektedir. Ayrıca, verilen bu mesajların yanında, muhalefet partisi olarak iktidara geldiklerinde, kendilerinin hangi çözüm araçlarıyla, bu başarısızlık durumunu ortadan kaldıracaklarını, ümit veren bir yaklaşımla, ortaya koymalıdır.

4. GENÇ SEÇMENLER

Üniversite gençliğinin, siyasi tutumlarını ve yönelimlerini tanımlamak için iki farklı görüş sıklıkla dile getirilmektedir. İlk görüş, üniversite öğrencilerini; siyasi sorunlara ve ulusal/uluslararası sorunlara kayıtsız, sadece geçici heveslerin tatminiyle ilgilenen, sosyal bir grup olarak tanımlamaktadır. Diğer görüş ise üniversite öğrencilerini, dünyayı reforme etmek için idealist olarak çabalayan, yarı sindirilmiş radikal fikirlerle dolu, parlak bir bakış açısına sahip fanatikler olarak resmetmektedir (Nogee ve Levin, 1958-1959, s. 449). Henn ve diğerleri (2005), İngiltere gençliğinin, siyasete ilgilerini ve siyasi partilerin politikalarına karşı tutumlarını inceledikleri çalışmada, gençlerin; siyasi parti ve siyasetçileri, gençleri temsil etmeyen ve gençlerin taleplerine cevap vermeyen kişiler olarak algıladıklarını ortaya koymuştur. Henn ve Foard (2014), genç seçmenler üzerine yaptıkları çalışmada, gençlerin öngörüldüğünün aksine siyasete ilgi duyduklarını bununla birlikte, siyasal sistemin ve onu yöneten partilerin ve politikacıların, gençleri siyasete teşvik etmek için gerekli çabayı ortaya koymada başarısız olduklarını düşündüklerini göstermiştir.

Capaccio ve Mino (1999) genç seçmenlerin, siyasi sisteme katılmalarının önemini şu şekilde sıralamaktadır: a-Katılım oranı üzerindeki etkisi: Gençlerin katılımı, toplumun genel katılım oranının arttırması üzerinde etkilidir. b-Gençliğin maddi temsiline olanak sunması: Gençlerin, diğer seçmenlerden farklı ve temsil edilmesi gereken siyasi çıkarları olabilir. Gençler, siyasi sisteme katılmaz ve oy kullanmazlarsa, gençler ve gençlerin talepleri, politikacılar tarafından göz ardı edilebilir ya da ihmal edilebilir. c-Gelecek neslin, siyasal toplumsallaşmasına katkı sunması: Gençler, erken dönemlerden itibaren oy kullanma alışkanlığını geliştirirlerse, gelecekte siyasi sistem ve seçimlere yüksek katılımları sağlanabilir. Gençler, erken dönemlerde, iyi vatandaşlık ve demokratik sorumluluk alışkanlıkları edinemezlerse, demokratik sistem, gelecekte sorunlar yaşayabilir. d-Siyasi nüfuz etme becerisi kazandırması: Bir toplumun, ekonomik olarak, az ayrıcalıklı kesimleri gibi, gençlerin de politikacıları etkileme güçlerinin, az olduğu varsayılabilir. Gençler, konuşacak kadar olgun olmadıkları ya da konular hakkında bilgi sahibi olmadıkları savlarıyla engellenebilir. Ancak demokratik seçimlerde, herkesin oyu eşit olduğu için gençlerin, siyasete etki edebilmelerinin yolu açılır. e-Demokrasinin güçlenmesine yardımcı olması: Gençlerin siyasete katılımı, gençlere gerçekten bir değer verildiği sürece, kamu düzenini ve demokratik istikrarı destekleyebilecektir. Austin ve diğerleri (2008) genç vatandaşları, siyasi hayata katma çabasının aslında, sağlıklı bir demokratik sistemin işleyişine olan ihtiyacın, sonucu olduğunu iddia etmektedir .

Üniversiteli gençlerin siyasi davranışlarına odaklanmanın nedeni; sadece üniversiteye giden gençlerin sayısının artışıyla ilgili değildir, aynı zamanda mezun olan bu gençlerin, fikir liderleri ve siyasi karar vericiler olarak gelecekte rol alacak kişiler olacak olmalarından kaynaklanmaktadır (Nogee ve Levin, 1958-1959, s. 449). Batı dünyası için gençlerin siyasete mesafeli duruşları, özellikle gelecekteki demokratik hayat için büyük bir tehdit olarak görülmektedir. Bu tehditi ortadan kaldırmaya yönelik geliştirilen iki çözüm önerisi vardır. Bu çözüm önerilerinin ilki; gençlere, eğitim yoluyla (siyasetin önemini vurgulamak için müfredata dersler koyarak) konunun kavratılmasıdır. İkinci yöntem ise siyasetçilerin; gençlere hitap eden (gençlerin sevdiği ünlülerin yer aldığı kampanyalar ve bu kişilerin gençleri oy vermeye çağırdıkları paylaşımlarda bulunması) kampanyalar yürütülmesi olarak sıralanabilir (Farthing, 2010, s. 183). Austin ve diğerleri (2008), genç seçmenler üzerinde yaptığı çalışmada; seçim kampanyalarında ünlü kullanımının, genç seçmenlerin seçimlere olan ilgisini etkileyip etkilemediğini araştırmışlardır. Araştırma sonuçları; gençlerin siyasi sisteme katılımın ve ilgi göstermesini sağlamada, ünlü kişilerin kullanımının, hem kısa hem de uzun vadede olumlu etkilere sahip olabileceğini göstermektedir. Brubaker (2011) ise ünlü kişilerin, genç seçmenler üzerindeki etkisini incelerken, siyasi adayların kişisel ünlerinin, yapılan çalışmalarda göz önünde bulundurulması gerektiğini, Obama örneğiyle vurgulamaktadır.

Siyasal pazarlamada adaylar, seçmenlere kendilerini tanıtmak için önemli miktarlarda para ve zaman harcamaktadır. Bu harcamaların büyük kısmı; adayların oy oranını, hangi adayın seçimi kazanacağını belirlemeye yönelik yürütülen anket çalışmaları oluşturmaktadır. Adayların, bu yüksek masraflı çabalar yerine, seçmen davranışlarını anlamaya yönelik çabalara girmeleri hem zamanlarını hem de paralarını daha verimli kullanmalarını sağlayacaktır (Newman ve Sheth, 1985, s. 178). Üstelik günümüzde, gelişmiş ülkelerdeki büyük siyasi seçimlerin sonuçlarına yönelik yapılan çalışmalar da bile, bu çalışmalarda en iyi yazılım algoritmaları kullanılsa da, seçim sonuçlarını doğru tahmin etmek mümkün olmamaktadır (Friese ve diğerleri, 2016, s. 188). Aynı zamanda anketler, büyük ölçüde, yalnızca seçmenlerin siyasi görüşlerini ölçmek için kullanılan araçlar olarak görülmüştür. Ancak, adaylara yönelik tutumları kararsız olan seçmenlere anket yapıldığında, tutumları değiştirebilir. Bu yönüyle anketler; 1. Mevcut beklenti ve tutumları güçlendirmeye hizmet edebilir. 2. Seçmenlerin, seçimleri kimin kazanacağı konusundaki

beklentilerini değiştirebilir. 3. Seçmenlerin, adaylara yönelik tutumlarında, lider görünen aday lehine değişikliklere neden olabilir (Morwitz ve Pluzinski, 1996, s. 64). Seçim anketleri, bir adayın kazanacağına yönelik bilgiyi sürekli olarak bildiriyorsa, seçmenlerin en azından bir kısmının, oy vermeye (lehte ya da aleyhte) gitmemesini beklemek sürpriz olmayacaktır.

Sheerin (2007) yaptığı çalışmada, niceliksel yöntemlere dayanarak yapılacak araştırmaların, gençlerin siyasete ilişkin düşüncelerini, inançlarının karmaşıklıklarını ve konunun ayrıntılarını açıklayamayacağını iddia etmiştir. Bu yaklaşımın yanında bir diğer görüş de, genç seçmenlerin, siyasete katılımıyla ilgili literatürün çoğunun, Amerika Birleşik Devletler'deki çalışmalardan oluştuğunu vurgulayarak, geniş kapsamlı bir genelleme yapabilmenin farklı bölge ve yönetim sistemlerinde yapılacak çalışmaların karşılaştırılmasıyla mümkün olabileceğini ifade etmektedir (Esser ve Vreese, 2007, s. 1195).

Kaid ve diğerleri (2007), yaptıkları çalışmada, iletişimin; hem kişilerarası hem de belirli medya araçları aracılığıyla, gençleri; siyasi siteme katmak için en iyi çözüm yollarını sunabileceğini ileri sürmektedir. Bennett ve Xenos (2005), yaptıkları çalışmada, genç seçmenlerin seçim sürecine dâhil olmalarını sağlamada, internet tabanlı iletişim faaliyetlerinin önemli etkilerinin olabileceğini ortaya koymuşlardır. Kushin ve Yamamoto (2010) ise gençlerin, seçim döneminde, sosyal medyayı kullanmalarını inceledikleri çalışmada; internetin, demokrasi üzerinde olumlu etkileri olduğunu iddia etmişler ve bu sonucun, yapılan diğer çalışmalarla tutarlı olduğunu ifade etmişlerdir. Kutlu (2018) çalışmasında; genç seçmenlerin, sanal dünyada ve gerçek hayatta ortaya koydukları siyasal katılma davranışlarının arasındaki ilişkiyi ve aynı zamanda bu değişkenlerin, birbiri üzerindeki etkilerini ele almıştır. Çalışma, gençlerin siyasal katılım düzeyinin, internet ortamında arttığını göstermiştir. Leppäniemi ve diğerleri (2010), seçimlerde, genç seçmenleri hedefleyen bir “dijital pazarlama kampanyası” nı inceledikleri çalışmada, gençlerin interneti, temel bir siyasi bilgi kaynağı olarak kabul ettiklerini ve gençlerin interneti günlük olarak (rutin) kullandıklarını, bu nedenle kampanyalarda, genç seçmenlerin ilgisini çekmek için yaratıcı mesajlar ve medya kombinasyonları kullanması gerektiğini belirtmişlerdir. Aydın ve Gülsoy (2017), sosyal medyayı kullanan siyasi parti liderlerinin, üniversite öğrencileri üzerinde bir etkisinin olup olmadığını araştırma konusu yapmışlardır. Araştırmanın önermelerinden biri olan; “parti liderlerinin sosyal medyada yaptıkları paylaşımlardan etkilenirim” önermesine, katılımcı üniversite öğrencilerinin, büyük oranda katılmadıkları tespit edilmiştir. Araştırmacılar bu sonucun; siyasi parti liderlerinin, genç seçmenlerin profilini, özelliklerini iyi saptayamadıklarının ve genç seçmenleri etkileyen güdülerin detaylı olarak ele alınması gerektiğinin bir göstergesi olduğunu ifade etmişlerdir.

Seçmenlerin, oy verme davranışlarında, kadın ve erkek seçmenler arasında da farklılıklar vardır (Newman ve Sheth, 1984, s. 15). Kaid ve diğerleri (2007), siyasi reklamların, genç seçmenler üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmada, kadın seçmenlerin, erkek seçmenlere göre siyasi konulara, daha az ilgili olduklarını ileri sürmektedirler. Söz konusu çalışmada, bunun nedenlerinden biri olarak; siyasi hayatta kadınların, rol model alacakları kadın siyasetçi sayısının az olmasının etkili olduğu iddia etmektedirler. Lin ve Lim (2002), genç seçmenler ve medya kullanımı bağlamında yaptıkları çalışmada, benzer sonuca ulaşmışlardır. Araştırmacılar, bu sonucu; genç kadınların, erkeklerin egemen olduğu siyasi sisteme daha az güven duymalarının bir göstergesi, şeklinde ifade etmektedirler.

Çağdaş demokrasilerde, siyasi liderler, giderek artan bir şekilde, siyasetin merkezine yerleşmeye başlamıştır. Bu artışta, geleneksel ideolojik bağlılığa sahip seçmenlerin sayısındaki azalış ve partilerine sadık seçmenlerin azalışı, önemli rol oynamıştır (Costa ve Silva, 2015, s. 1226). Polat ve Külter (2008), üniversite öğrencisi seçmenlerin, siyasi liderde görmek istedikleri özelliklerin neler olduğu ve hangi özelliklerin üniversite öğrencileri için hangi derecede önemli olduğunu ele

almışlardır. Araştırmanın sonuçları; üniversite öğrencisi seçmenlerin, siyasi liderlerde görmek istedikleri ve çok önemli olarak belirttikleri özelliklerin; “siyasi liderin dürüstlüğü, yolsuzluk ile ilgili tutumu, problem çözme yeteneği, katılımcı ve demokratik yönetim tarzı, toplumun ihtiyaçlarını, önceliklerini belirleme yeteneği, toplumun hedeflerini dikkate alması, ahlaklılığı, işsizlikle ilgili tutumu, davranış ve eylemlerinde tutarlılığı ve toplumun değerlerine saygılı olması” şeklinde sıralandığını ortaya koymuştur.

Siyasal tutumlarda, kuşaklar arasındaki farklılaşmanın artış göstermesinin, çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenler arasında, gençlerin sahip oldukları enerjileriyle, yeni koşullara uyumunun kolay olması, ancak; yaşlı ve orta yaşlı kuşağın, birçok nedenden ötürü tutuculaşması, örnek olarak verilebilir (Kışlalı, 1976, s. 129-130). Ancak; bu durum, bir kısır döngü halini de almaktadır. Yaşlı kuşaklar, tutucu ve değiştirilmesi zor düşüncelere sahip olarak değerlendirilirken, gençlerde ilerleyen dönemde yaşlanacak ve artık onlar tutucu olarak isimlendirilecektir.

5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada, veri toplamak amacıyla, kişisel görüşme yoluyla anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada, veri toplama aracı olarak, Ünal (2017)'nin çalışmasında kullandığı ölçekten yararlanılmıştır. Araştırmanın ana kütlesini, İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Odyoloji Bölümü'nde üniversite eğitimini sürdüren, öğrenciler oluşturmuştur. Araştırmanın yapıldığı dönemde, ilgili bölümde, 352 öğrencinin kayıtlı olduğu, öğrenci işleri yetkililerinden alınan bilgilerle tespit edilmiştir.

Ana kütlelerin küçük olması nedeniyle tam sayım yapılmak istenmiş, ancak, öğrencilerin bir kısmının uygulamalı dersleri ve stajları nedeniyle fakültede sürekli bulunmamlarından dolayı örnekleme yapılması uygun görülmüştür. Ana kütlelerin listesi olmasına rağmen, ana kütle birimlerine erişilmesinde güçlükler yaşandığından basit tesadüfi örnekleme uygulanamamıştır. Belirtilen nedenlerden dolayı kümelerle göre örnekleme yöntemi ile bir örnek seçilmiştir. Öğrencilerin çoğunlukla fakültede bulunduğu günler belirlenerek, bu günler içerisinde tesadüfi seçimle günler belirlenmiş ve belirlenen günlerde fakültede bulunan ve cevaplama kabul edenler birer küme olarak kabul edilerek örneklem oluşturulmuştur.

Araştırmanın örneklem büyüklüğünü saptamak amacıyla; $(0,5 \times 0,5 = 0,25)$ değeri kullanılmıştır. Ana kütle, standart sapma veya varyansının bilinmesi genellikle mümkün olmadığından, bu değerlerin tahminini oranlar üzerinden yapmak çok daha kolay olmaktadır (Kurtuluş, 1985, s. 221). Araştırmanın örneklem hacmini hesaplarken, güven düzeyi %95 ve hata payı %5 olarak alınmıştır. Aşağıdaki formüller yardımıyla, araştırmanın örneklem büyüklüğü hesaplanmıştır.

$$n = \frac{N(pq)Z^2}{(N-1)E^2 + (pq)Z^2} = \frac{352(0,5 \times 0,5)2^2}{(352-1)0,05^2 + (0,5 \times 0,5)2^2} \rightarrow n = 187 \quad (1)$$

$$\rightarrow \frac{n}{N} = \frac{187}{352} = 0,532 > 0,05 \quad (2)$$

olduğundan, aşağıdaki düzeltme uygulanmış ve örnek hacmi 128 olarak hesaplanmıştır.

$$\sqrt{\frac{N-n}{N-1}} \times n \rightarrow \sqrt{\frac{352-187}{352-1}} \times 187 \cong 128 \quad (3)$$

Odyoloji Bölümünde, 1., 2., 3. ve 4 sınıflarda, toplam dört şubede ders yapılmaktadır. 04.03.2019/08.04.2019 tarihleri arasında, iki anketör yardımıyla, fakülte binasında bulunan ve cevaplamayı kabul eden öğrencilere, yüz yüze görüşülerek anket uygulanmıştır. Bu kapsamda 253 öğrenci araştırmaya kabul etmiş ve böylelikle araştırma için elde edilen örnek hacminin (128) üstünde üniversite öğrencisi seçmene ulaşılmıştır. Hazırlanan anket formunu, şekil ve içerik olarak değerlendirmek amacıyla, 50 öğrenciden oluşan bir katılımcı gruba, ön test uygulanmıştır. Ön testten edilen sonuçların, olumlu çıkması üzerine; çalışmanın, verilerinin toplanması sürecine geçilmiştir.

Çalışmada kullanılan anket formu, üç bölümden oluşmaktadır. Anket formunun ilk bölümü, demografik özellikleri belirlemeyi amaçlarken, ikinci bölümde, katılımcı üniversite öğrencilerinin, oy kullanmaya yönelik sıralanan dört yargıya, katılım düzeylerini belirlenmeyi amaçlayan ifadeler yer almıştır. Anket formunun, üçüncü ve son bölümünde ise beşli likert tipinin kullanıldığı ve siyasal pazarlama uygulamalarının, üniversite öğrencisi olan seçmenlerin, oy verme kararları üzerinde etkili olan faktörleri belirlemeye yönelik, otuz yedi soruya yer verilmiştir. Çalışmada kullanılan, beşli likert tipi ölçekte, katılımcıların; 1'den 5'e doğru, kesinlikle katılmıyorum ile kesinlikle katılıyorum arasındaki beş seçenektan, uygun gördükleri seçeneği seçmeleri istenmiştir. Katılımcı üniversite öğrencilerinden toplanan verilerin değerlendirilme ve analizinde, istatistiksel analiz programı SPSS paket programından yararlanılmıştır.

Verilerin dağılımı, frekans ve yüzde değerleri ile gösterilmiş ve daha sonra geliştirilen hipotezler tek örneklem t testi ile analiz edilerek yorumlanmıştır.

5.1. Araştırmanın Hipotezleri

Bu çalışmanın, amaçları doğrultusunda, test edilecek hipotezlere, aşağıda yer verilmiştir.

H1. Üniversite öğrencileri, siyasi partilere oy verme kararlarında, liderin ve siyasetçinin şahsi ve iletişim özelliklerini etkili bulmaktadırlar.

H2. Üniversite öğrencileri, siyasi partilere oy verme kararlarında, seçim kampanyalarını etkili bulmaktadırlar.

H3. Üniversite öğrencileri, siyasi partilere oy verme kararlarında, siyasi partilerin kurumsal iletişimini etkili bulmaktadırlar.

H4. Üniversite öğrencileri, siyasi partilere oy verme kararlarında, siyasi partilerin kullandığı fiziki özellikleri etkili bulmaktadırlar.

H5. Üniversite öğrencileri, siyasi partilere oy verme kararlarında, liderin imajını etkili bulmaktadırlar.

H6. Üniversite öğrencileri, siyasi partilere oy verme kararlarında, liderin demografik özelliklerini etkili bulmaktadırlar.

H7. Üniversite Öğrencileri oy kullanmayı, önemli bir vatandaşlık görevi olarak kabul etmektedirler.

H8. Üniversite öğrencileri oy kullanmayı, kendilerine verilmiş önemli bir hak olarak kabul etmektedirler.

H9. Üniversite öğrencileri oy kullanmayı, düşüncelerini ifade edebilmek için bir fırsat olarak kabul etmektedirler.

H10. Üniversite öğrencileri oy kullanmayı, bazı şeyleri değiştirebilmek için bir araç olarak kabul etmektedirler.

5.2. Araştırmanın Güvenilirlik Analizi

Tablo 1. Güvenilirlik Analizi

Standartlaştırılmış Maddelere (Sorulara) Dayalı Cronbach's Alpha Değeri	Madde (Soru) Sayısı
0,932	37

Kayış (2009), Cronbach's Alpha değerinin, ölçekte yer alan soruların hep birlikte, homojen bir yapı gösterip göstermediğini ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Cronbach's Alpha'nın aldığı değer, 0 ile 1 arasındadır. Analiz sonunda, Cronbach's Alpha değeri; 0,00 ile 0,40 arasında ise, ölçeğin güvenilir olmadığı, 0,40 ile 0,60 arasında ise, güvenilirliğin düşük olduğu, 0,60 ile 0,80 arasında ise, güvenilir olduğu ve 0,80 ile 1,00 arasında olması ise ölçeğin güvenilirliğinin, yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Bu kapsamda, Tablo 1'de görüldüğü gibi bu çalışma için Cronbach's Alpha Değeri, 0,932 bulunmuştur. Bulunan bu değere istinaden, araştırmada kullanılan ölçme aracının, yüksek güvenilirliğe sahip olduğu söylenebilir.

5.3. Katılımcılara Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırma kapsamında, katılımcılara ait cinsiyet, yaş ve aylık gelir düzeylerine göre dağılımlarını gösteren temel sonuçlara, Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2. Araştırmanın Temel Tanımlayıcı İstatistiksel Sonuçları

Değişken	Frekans	Yüzde (%)	
Cinsiyet	Kadın	163	64,4
	Erkek	90	35,6
	Toplam	253	100,0
Yaş	18-20 yaş	139	54,9
	21-23 yaş	78	30,8
	24 ve üstü yaş	36	14,3
	Toplam	253	100,0
Aylık Gelir Düzeyi	500TL'den az	66	26,1
	500TL-1.000TL'den az	73	28,8
	1.000TL-1.500 TL'den az	28	11,1
	1.500TL-2.000 TL'den az	35	13,8
	2.000 TL ve üzeri	51	20,2
	Toplam	253	100,0
Şimdiye Kadar Siyasi Bir Seçimde Oy Kullandınız mı?	Evet	226	89,3
	Hayır	27	10,7
	Toplam	253	100,0

Tablo 2'de yer alan sonuçlara göre; katılımcıların, %64,4'ü (163 kişi) kadın, %35,6'sı (90 kişi) erkektir. Katılımcıların; %54,9'u (139 kişi) 18-20 yaş aralığında, %30,8'i (78 kişi) 21-23 yaş aralığında ve son olarak %14,3'ü (36 kişi) 24 yaş ve üstü gruplar içinde yer almıştır. Katılımcıların, aylık gelir düzeyi ile ilgili soruya vermeleri istenen yanıtta; burs, ailenizden gelen harçlık miktarı, part-time kazanç vb. tüm gelirlerin, hesaplama dâhil edilmesi istenmiştir. Bu kapsamda elde edilen sonuçlara göre; katılımcıların, %26,1'i (66 kişi) 500TL'den az, %28,8'i (73 kişi) 500TL-1.000TL'den az, %11,1'i (28 kişi) 1.000TL-1.500 TL'den az, %13,8'i (35 kişi) 1.500TL-2.000 TL'den az ve %20,2'si (51 kişi) 2.000 TL ve üzeri aylık gelir düzeyine sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Çalışmaya katılan katılımcıların %89,3'ü (226 kişi) "Şimdiye Kadar Siyasi Bir Seçimde Oy Kullandınız mı?" sorusuna evet yanıtını verirken, %10,7'i (27 kişi) ise bu soruya hayır yanıtını vermiştir.

Tablo 3. Katılımcı Üniversite Öğrencilerinin Oy Verme Kararı İle İlgili Yargılara Katılma Durumuna İlişkin Tanımlayıcı İstatistik Değerleri

S. No	Oy Verme Kararıyla İlgili Yargılar	n	\bar{X}	S
1	Siyasi Partilerin, seçim müzikleri, oy verme kararında etkilidir.	253	2,585	1,373
2	Siyasi Partilerin, ekonomik vaatleri, oy verme kararında etkilidir.	253	2,940	1,244
3	Siyasi Partilerin, mitingleri, oy verme kararında etkilidir.	253	2,948	1,218
4	Siyasi Partilerin, seçim dönemlerinde yayınlanan reklamları (TV, radyo, gazete vb. yerlerde), oy verme kararında etkilidir.	253	2,873	1,208
5	Siyasi Partilerin, seçim dönemlerinde açılan seçim büroları, oy verme kararında etkilidir.	253	2,857	1,258
6	Siyasi Partilerin, parti programları, oy verme kararında etkilidir.	253	3,102	1,271
7	Siyasi Partilerin, iktidarda olması, oy verme kararında etkilidir.	253	3,047	1,287
8	Siyasi partilerle ilgili, televizyonda yayınlanan haberler, oy verme kararında etkilidir.	253	3,177	1,226
9	Siyasi partilerle ilgili, radyoda yayınlanan haberler, oy verme kararında etkilidir.	253	3,181	1,271
10	Siyasi partilerle ilgili, internet haber sitelerinde yayınlanan haberler, oy verme kararında etkilidir.	253	3,237	1,268
11	Siyasi partilerle ilgili, gazetelerde ve dergilerde yayınlanan haberler, oy verme kararında etkilidir.	253	3,201	1,267
12	Siyasi partilerin, kendilerine ait (resmi) internet sitelerindeki paylaşımları, oy verme kararında etkilidir.	253	3,150	1,294
13	Siyasi parti üyesi, siyasetçilerin, vatandaşlarla yüz yüze konuşması, dinlemesi, oy verme kararında etkilidir.	253	3,699	3,445
14	Siyasi parti üyesi, siyasetçilerin, vatandaşın elini sıkması, sarılması vb. fiziksel temas kurması, oy verme kararında etkilidir.	253	3,185	1,238
15	Siyasi parti üyesi, siyasetçilerin, kendime yakın bulduğum dernek, vakıf, sivil toplum kuruluşlarıyla olumlu ilişkilerinin olması, oy verme kararında etkilidir.	253	3,225	1,178
16	Siyasi parti üyesi, siyasetçilerin, meclis konuşması, basın toplantısı vb. faaliyetlerinin sıklığı, oy verme kararında etkilidir.	253	3,264	1,203
17	Siyasi Partinin liderinin kim olduğu, oy verme kararında etkilidir.	253	3,505	1,177
18	Siyasi Partinin liderinin geçmişi, oy verme kararında etkilidir.	253	3,612	1,178
19	Siyasi Partinin liderinin vatandaşların evlerini ziyaret etmesi, o evlerde yemek yemesi vb. davranışları, oy verme kararında etkilidir.	253	3,213	1,241
20	Siyasi Partinin liderinin vatandaşlarla cami, cemevi vb. kutsal mekânlarda birlikte olması, oy verme kararında etkilidir.	253	3,098	1,337
21	Siyasi Partinin liderinin hitabet yeteneği, oy verme kararında etkilidir.	253	3,648	1,150
22	Siyasi Partinin liderinin fotoğrafları, oy verme kararında etkilidir.	253	3,087	1,365
23	Siyasi Partinin liderinin giydiği kıyafetler, oy verme kararında etkilidir.	253	2,917	1,329
24	Siyasi Partinin liderinin kullandığı aksesuarlar (gözlük, kalem, vb.), oy verme kararında etkilidir.	253	2,956	1,273
25	Siyasi Partinin liderinin fiziksel görüntüsü, oy verme kararında etkilidir.	253	3,004	1,270
26	Siyasi Partinin liderinin beden dili (yürüyüşü, bakışları, el hareketleri vb.), oy verme kararında etkilidir.	253	3,482	1,216
27	Siyasi Partinin liderinin yabancı dil bilmesi, oy verme kararında etkilidir.	253	3,450	1,206
28	Siyasi Partinin liderinin genç olması, oy verme kararında etkilidir.	253	3,395	3,446
29	Siyasi Partinin liderinin yaşlı olması, oy verme kararında etkilidir.	253	2,996	1,156
30	Siyasi Partinin liderinin kadın olması oy verme kararında etkilidir.,	253	3,015	1,164
31	Siyasi Partinin liderinin erkek olması, oy verme kararında etkilidir.	253	2,924	1,181
32	Siyasi partilerin amblemleri, oy verme kararında etkilidir.	253	2,841	1,227
33	Parti binasının şehirdeki coğrafi konumu (yeri), oy verme kararında etkilidir.	253	2,723	1,248
34	Parti binasının dekorasyonu, oy verme kararında etkilidir.	253	2,620	1,236
35	Siyasi Partinin ambleminde, bayraklarında kullandıkları renkler, oy verme kararında etkilidir.	253	2,806	1,227
36	Siyasi Partilerin isimleri, oy verme kararında etkilidir.	253	2,770	1,238
37	Siyasi Partilerin kullandığı taşıtlar (sayısı, modeli vb.) oy verme kararında etkilidir.	253	2,316	1,222

Tablo 3’de yer alan sonuçlara göre katılımcıların, en yüksek oranda, katıldıklarını bildirdikleri ifade; “siyasi parti üyesi, siyasetçilerin, vatandaşlarla yüz yüze konuşması, dinlemesi, oy verme kararında etkilidir” olduğu görülmektedir. Katılımcıların, en düşük oranda, katılmadıklarını bildirdikleri ifade ise; “siyasi partilerin kullandığı taşıtlar (sayısı, modeli vb.), oy verme kararında etkilidir” şeklindeki yargı olduğu, analiz sonuçları sonucunda, ortaya konmuştur.

6. VERİLERİN ANALİZİ

Bu başlık altında, katılımcılardan elde edilen verilerin analizine yer verilmektedir. Aşağıda, bu kapsamda yapılan analizlerin sonuçları, tablolar hâlinde sıralanmış ve bu tablolara ilişkin yorumlara, ilgili tabloların altında yer verilmiştir.

Üniversite öğrencilerinin siyasi partilere oy vermesinde etkili olan faktörleri belirlemeye yönelik kullanılan ölçeğin açıklayıcı faktör analizi (AFA) yapılmadan önce, 253 üniversite öğrencisi seçmenin 37 maddelik ölçeğe verdikleri cevaplardan elde edilen veri setinin faktör analizine uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett testi ile test edilmiştir. Verilerin faktör analizine uygun olduğu belirlendikten (KMO = 0,923, Bartlett Test of Sphericity = 6779,647, p=0,000) sonra veriler, yapı geçerliliği için temel bileşenler analizi yöntemine göre faktör analizi çözümlmesine tabi tutulmuştur.

6.1. Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Üniversite öğrencisi olan seçmenlerin, oy verme kararları üzerinde etkili olan siyasal pazarlama unsurları, elde edilen analiz sonuçlarına göre, altı temel faktör altında incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda, orta çıkan bu faktörler ve içerdikleri unsurlar, aşağıda sıralanmıştır.

Birinci faktör: Liderin ve siyasetçinin şahsi ve iletişim özellikleri; siyasi parti üyesi siyasetçilerin, vatandaşın elini sıkması, sarılması vb. fiziksel temas kurması, oy verme kararında etkilidir, siyasi parti üyesi, siyasetçilerin, kendime yakın bulduğum dernek, vakıf, sivil toplum kuruluşlarıyla olumlu ilişkilerinin olması, oy verme kararında etkilidir, siyasi parti üyesi, siyasetçilerin, meclis konuşması, basın toplantısı vb. faaliyetlerinin sıklığı, oy verme kararında etkilidir, siyasi partinin liderinin kim olduğu, oy verme kararında etkilidir, siyasi partinin liderinin geçmişi, oy verme kararında etkilidir siyasi partinin liderinin vatandaşların evlerini ziyaret etmesi, o evlerde yemek yemesi vb. davranışları, oy verme kararında etkilidir, siyasi partinin liderinin vatandaşlarla cami, cemevi vb. kutsal mekânlarda birlikte olması, oy verme kararında etkilidir, siyasi partinin liderinin hitabet yeteneği, oy verme kararında etkilidir, şeklindeki unsurları ifade etmektedir.

İkinci faktör: Seçim kampanyaları; siyasi partilerin, seçim müzikleri, oy verme kararında etkilidir, siyasi partilerin, ekonomik vaatleri, oy verme kararında etkilidir, siyasi partilerin, mitingleri, oy verme kararında etkilidir, siyasi partilerin, seçim dönemlerinde yayınlanan reklamları (tv., radyo, gazete vb. yerlerde), oy verme kararında etkilidir, siyasi partilerin, seçim dönemi-rinde açılan seçim büroları, oy verme kararında etkilidir, siyasi partilerin, parti programları, oy verme kararında etkilidir, şeklindeki unsurları ifade etmektedir.

Üçüncü faktör: Siyasi partilerin kurumsal iletişimi; siyasi partilerle ilgili, televizyonda yayınlanan haberler, oy verme kararında etkilidir, siyasi partilerle ilgili, radyoda yayınlanan haberler, oy verme kararında etkilidir, siyasi partilerle ilgili, internet haber sitelerinde yayınlanan haberler, oy verme kararında etkilidir, siyasi partilerle ilgili, gazetelerde ve dergilerde yayınlanan haberler, oy verme kararında etkilidir, siyasi partilerin, kendilerine ait (resmi) internet sitelerindeki paylaşımları, oy verme kararında etkilidir, şeklindeki unsurları ifade etmektedir.

Dördüncü faktör: Siyasi partilerin kullandığı fiziki özellikler; siyasi partilerin amblemleri, oy verme kararında etkilidir, parti binasının şehirdeki coğrafi konumu (yeri), oy verme kararında etkilidir, parti binasının dekorasyonu, oy verme kararında etkilidir, siyasi partinin ambleminde, bayraklarında kullandıkları renkler, oy verme kararında etkilidir, siyasi partilerin isimleri, oy verme kararında etkilidir, siyasi partilerin kullandığı taşıtlar (sayısı, modeli vb.) oy verme kararında etkilidir, şeklindeki unsurları ifade etmektedir.

Beşinci faktör: Liderin imajı; siyasi partinin liderinin giydiği kıyafetler, oy verme kararında etkilidir, siyasi partinin liderinin kullandığı aksesuarlar (gözlük, kalem, vb.), oy verme kararında etkilidir, siyasi partinin liderinin fiziksel görüntüsü, oy verme kararında etkilidir, siyasi partinin liderinin beden dili (yürüyüşü, bakışları, el hareketleri vb.), oy verme kararında etkilidir, siyasi partinin liderinin yabancı dil bilmesi, oy verme kararında etkilidir, şeklindeki unsurları ifade etmektedir.

Altıncı faktör: Liderin demografik özellikleri; siyasi partinin liderinin genç olması, oy verme kararında etkilidir, siyasi partinin liderinin yaşlı olması, oy verme kararında etkilidir, siyasi partinin liderinin kadın olması oy verme kararında etkilidir, siyasi partinin liderinin erkek olması, oy verme kararında etkilidir, şeklindeki unsurları ifade etmektedir.

Tablo 4’de, anket formunda yer alan, 37 yargı için uygulanan faktör analizi sonuçlarına yer verilmiştir. Yapılan analiz sonucunda, bu yargılardan; 7., 13. ve 22. yargılar faktör yüklerinin birden fazla faktöre dağılması ve faktör yükünün 0,5’den düşük olması nedeniyle analizden çıkarılmıştır. Geriye kalan 34 yargının, altı temel faktöre ayrıldığı görülmüştür.

Tablo 4. Katılımcı Üniversite Öğrencilerinin Oy Verme Kararı İle İlgili Ölçeğin Yargılarının Faktörlere Göre Dağılımları ve Faktör Yükleri

S. No	Faktörler ve İçerdikleri Yargılar	Faktör Yük-leri	Öz Değer	Açıkla-nan Var-yans (%)
Liderin ve Siyasetçinin Şahsi ve İletişim Özellikleri			13,564	36,659
14	Siyasi parti üyesi, siyasetçilerin, vatandaşın elini sıkması, sarılması vb. fiziksel temas kurması, oy verme kararında etkilidir.	0,640		
15	Siyasi parti üyesi, siyasetçilerin, kendime yakın bulduğum dernek, vakıf, sivil toplum kuruluşlarıyla olumlu ilişkilerinin olması, oy verme kararında etkilidir.	0,662		
16	Siyasi parti üyesi, siyasetçilerin, meclis konuşması, basın toplantısı vb. faaliyetlerinin sıklığı, oy verme kararında etkilidir.	0,783		
17	Siyasi Partinin liderinin kim olduğu, oy verme kararında etkilidir.	0,812		
18	Siyasi Partinin liderinin geçmişi, oy verme kararında etkilidir.	0,808		
19	Siyasi Partinin liderinin vatandaşların evlerini ziyaret etmesi, o evlerde yemek yemesi vb. davranışları, oy verme kararında etkilidir.	0,641		
20	Siyasi Partinin liderinin vatandaşlarla cami, cemevi vb. kutsal mekânlarda birlikte olması, oy verme kararında etkilidir.	0,610		
21	Siyasi Partinin liderinin hitabet yeteneği, oy verme kararında etkilidir.	0,757		
Seçim Kampanyaları			4,222	11,411
1	Siyasi Partilerin, seçim müzikleri, oy verme kararında etkilidir.	0,795		
2	Siyasi Partilerin, ekonomik vaatleri, oy verme kararında etkilidir.	0,771		
3	Siyasi Partilerin, mitingleri, oy verme kararında etkilidir.	0,803		
4	Siyasi Partilerin, seçim dönemlerinde yayınlanan reklamları (TV. radyo, gazete vb. yerlerde), oy verme kararında etkilidir.	0,767		
5	Siyasi Partilerin, seçim dönemlerinde açılan seçim büroları, oy verme kararında etkilidir.	0,710		
6	Siyasi Partilerin, parti programları, oy verme kararında etkilidir.	0,613		
Siyasi Partilerin Kurumsal İletişimi			2,508	6,779
8	Siyasi partilerle ilgili, televizyonda yayınlanan haberler, oy verme kararında etkilidir.	0,803		
9	Siyasi partilerle ilgili, radyoda yayınlanan haberler, oy verme kararında etkilidir.	0,767		
10	Siyasi partilerle ilgili, internet haber sitelerinde yayınlanan haberler, oy verme kararında etkilidir.	0,787		
11	Siyasi partilerle ilgili, gazetelerde ve dergilerde yayınlanan haberler, oy verme kararında etkilidir.	0,759		
12	Siyasi partilerin, kendilerine ait (resmi) internet sitelerindeki paylaşımları, oy verme kararında etkilidir.	0,554		
Siyasi Partilerin Kullandığı Fiziki Özellikler			1,806	4,882
32	Siyasi partilerin amblemleri, oy verme kararında etkilidir.	0,591		
33	Parti binasının şehirdeki coğrafi konumu (yeri), oy verme kararında etkilidir.	0,675		
34	Parti binasının dekorasyonu, oy verme kararında etkilidir.	0,678		
35	Siyasi Partinin ambleminde, bayraklarında kullandıkları renkler, oy verme kararında etkilidir.	0,798		
36	Siyasi Partilerin isimleri, oy verme kararında etkilidir.	0,817		
37	Siyasi Partilerin kullandığı taşıtlar (sayısı, modeli vb.) oy verme kararında etkilidir.	0,771		
Liderin İmajı			1,429	3,863
23	Siyasi Partinin liderinin giydiği kıyafetler, oy verme kararında etkilidir.	0,828		
24	Siyasi Partinin liderinin kullandığı aksesuarlar (gözlük, kalem, vb.), oy verme kararında etkilidir.	0,847		
25	Siyasi Partinin liderinin fiziksel görüntüsü, oy verme kararında etkilidir.	0,766		
26	Siyasi Partinin liderinin beden dili (yürüyüşü, bakışları, el hareketleri vb.), oy verme kararında etkilidir.	0,664		
27	Siyasi Partinin liderinin yabancı dil bilmesi, oy verme kararında etkilidir.	0,577		
Liderin Demografik Özellikleri			1,197	3,235
28	Siyasi Partinin liderinin genç olması, oy verme kararında etkilidir.	0,585		
29	Siyasi Partinin liderinin yaşlı olması, oy verme kararında etkilidir.	0,686		
30	Siyasi Partinin liderinin kadın olması oy verme kararında etkilidir.	0,647		
31	Siyasi Partinin liderinin erkek olması, oy verme kararında etkilidir.	0,599		

6.2. Katılımcı Üniversite Öğrencilerinin Oy Verme Kararı Üzerinde Etkili Olan Temel Faktörlerin Oy Verme Kararı Üzerinde Etkili Olma Durumuna İlişkin Analiz

Üniversite öğrencilerinin, oy verme kararı üzerinde etkili olan temel faktörlerin, üniversite öğrencilerinin, oy verme kararı üzerinde etkili olma durumuna ilişkin tek örneklem t-testi analiz sonuçları Tablo 5'de verilmiştir.

siyasi partilere oy verme kararlarında, liderin demografik özelliklerini etkili bulmaktadırlar” şeklindeki H6 hipotezi ret edilmiştir.

6.3. Katılımcı Üniversite Öğrencilerinin Oy Kullanmaya Yükledikleri Anlamı Belirlemeye Yönelik Yargılara Katılma Durumlarına İlişkin Analiz

Üniversite öğrencilerinin, oy kullanmaya yükledikleri anlamı belirlemeye, bir bakıma oy kullanmalarının nedenlerini ortaya çıkarmaya yönelik olarak yöneltilen yargılara katılma durumlarının analiz sonuçları, Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Katılımcı Üniversite Öğrencilerinin Oy Kullanmaya Yükledikleri Anlamı Belirlemeye Yönelik Yargılara Katılma Durumlarına İlişkin Analiz Sonuçları

Faktörler	Ortalama μ	t	sd	P
Oy kullanmayı, önemli bir vatandaşlık görevi olarak kabul etme durumu.	4,118	18,687	252	0,000*
Oy kullanmayı, kendilerine verilmiş önemli bir hak olarak kabul etme durumu.	4,126	18,676	252	0,000*
Oy kullanmayı, düşüncelerini ifade edebilmek için bir fırsat olarak kabul etme durumu.	4,004	16,130	252	0,000*
Oy kullanmayı bazı şeyleri değiştirebilmek için bir araç olarak kabul etme durumu.	3,944	14,378	252	0,000*

* p<0,05 Test Değeri=3

Tablo 6’da yer alan istatistiksel analiz sonuçlarına göre;

“Üniversite Öğrencileri oy kullanmayı, önemli bir vatandaşlık görevi olarak kabul etmektedirler” şeklindeki H7 hipotezine ilişkin test istatistiği değerinin t=18,687 ve fiili anlamlılık düzeyinin p=0,000 bulunması sebebiyle (p=0,000<0,05) H7 hipotezi kabul edilmiştir.

“Üniversite öğrencileri oy kullanmayı, kendilerine verilmiş önemli bir hak olarak kabul etmektedirler” şeklindeki H8 hipotezine ilişkin test istatistiği değerleri t=18,676 ve fiili anlamlılık düzeyi p=0,000 bulunmuş olup, bu değer teorik anlamlılık düzeyinden küçük (p=0,000<0,05) olması dolayısıyla H8 hipotezi kabul edilmiştir.

“Üniversite öğrencileri oy kullanmayı, düşüncelerini ifade edebilmek için bir fırsat olarak kabul etmektedirler” şeklindeki H9 hipotezine ilişkin test istatistiği değeri t=16,130 ve fiili anlamlılık düzeyi p=0,000 elde edilmiştir. Fiili anlamlılık düzeyinin, teorik anlamlılık düzeyinden küçük (p=0,000<0,05) olması sebebiyle, H9 hipotezi kabul edilmiştir.

“Üniversite öğrencileri oy kullanmayı, bazı şeyleri değiştirebilmek için bir araç olarak kabul etmektedirler” şeklindeki H10 hipotezine ilişkin test değeri t=14,378 ve fiili anlamlılık düzeyinin de p=0,000 bulunması ve bu değer de teorik anlamlılık düzeyinden küçük olması sebebiyle (p=0,000<0,05) H10 hipotezi de kabul edilmiştir.

7. SONUÇ

Bu çalışma, üniversite öğrencisi katılımcıların, siyasi partilere oy vermesinde etkili olan faktörlerin, altı temel başlık altında toplandığını ortaya koymaktadır. Yapılan analiz sonuçları; siyasi parti liderlerinin ve siyasetçilerin şahsi ve iletişim özelliklerinin, siyasi partilerin kurumsal iletişim faaliyetlerinin ve siyasi parti liderlerinin imajının, üniversite öğrencilerinin, siyasi partilere oy verme kararlarında etkili olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlara göre; üniversite öğrencilerinin, lider ve siyasetçilerin iletişim özellikleri ve yeteneklerinden etkilendikleri sonucuna ulaşılabilir. Ayrıca; katılımcıların, anket formunda yer alan ve en yüksek oranda katıldıklarını bildirdikleri ifadenin; “siyasi parti üyesi siyasetçilerin, vatandaşlarla yüz yüze konuşması,

dinlemesi, oy verme kararında etkilidir” olarak belirtmeleri, bütün teknolojik gelişmelere rağmen, yüz yüze iletişimin etkileyciliğini sürdürdüğünü göstermesi açısından önemli olduğu ileri sürülebilir.

Araştırma sonuçları; katılımcı üniversite öğrencilerinin, seçim kampanyaları, siyasi partilerin kullandığı fiziki özellikler ve liderin demografik özelliklerinin oy verme kararlarında etkili olmadığını ortaya koymaktadır. Üniversite öğrencileri; siyasi partilerin kullandığı taşıtlar, seçim müzikleri ya da parti binasının dekorasyonundan ziyade; kendilerine dokunan, temas eden ve onlarla en iyi şekilde iletişime geçen siyasetçileri oy vererek ödüllendirme eğiliminde olduklarını ifade etmektedir.

Katılımcı üniversite öğrencilerinin, oy kullanmaya yükledikleri anlamı belirlemeye yönelik yargılara katılma durumlarına ilişkin analiz sonuçları; üniversite öğrencilerinin, oy kullanmayı önemli bir vatandaşlık görevi olarak kabul ettiklerini, kendilerine verilmiş önemli bir hak olarak kabul ettiklerini, düşüncelerini ifade edebilmek için bir fırsat olarak kabul ettiklerini ve bazı şeyleri değiştirebilmek için bir araç olarak kabul ettiklerini göstermektedir. Bu sonuçlar; üniversite öğrencilerinin, çağdaş demokrasiye ve seçimlere inançlarının varlığını göstermesi açısından önemlidir.

Bu çalışmanın çeşitli kısıtları bulunmaktadır. Araştırmanın; belli bir süre ve sadece bir üniversitede yapılması önemli bir kısıttır. Ayrıca; çalışmanın, siyasi düşünceleri içeren yargılara sahip olması katılımcıların, yanıt vermesi veya katılımları önünde önemli bir kısıt olmuştur. Gelecekte yapılacak çalışmaların; farklı dönemlerde ve çeşitli üniversitelerde tekrarlanması; sonuçların, test edilmesi açısından önemli olacaktır. Ayrıca; demografik özelliklerin, konuya dâhil edilmesi ve bu yönüyle çalışmanın, zenginleşmesi sağlanabilir. Bu çalışma ile elde edilen sonuçların; siyasetçilere, siyasi partilere, konuya ilgi duyan kesimlere ve konuya ilişkin literatürün derinleşmesine de katkı sunması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

Akyüz, İ. (2015). *Siyasal pazarlama*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Austin, E. W., Vord, R. V. D., Pinkleton, B. E. ve Epstein, E. (2008). Celebrity endorsements and their potential to motivate young voters. *Mass Communication and Society*, 11(4), 420-436. doi: 10.1080/15205430701866600

Aydın, S. Z. ve Gülsoy, S. (2017). Siyasi parti liderlerinin sosyal medya kullanımının genç seçmenler için önemi: Süleyman Demirel Üniversitesi öğrencileri üzerinde bir uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22-4, 965-979. Erişim adresi: <http://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=ca0cbb85-6497-44dc-a504-407453ea94e5%40pdc-v-sessmgr02>

Baines, P. R., Brennan, R. ve Egan, J. (2003). “Market” classification and political campaigning. *Journal of Political Marketing*, 2(2), 47-66. doi: 10.1300/J199v02n02_04

Banker, S. (1992). The Ethics of political marketing practices, the rhetorical perspective. *Journal of Business Ethics*, 11, 843-848. doi: 10.1007/BF00872362

Bartels, R. D. W. (1944). Marketing principles. *Journal of Marketing*, 9(2), 151-157. doi: 10.1177/002224294400900211

Bartels, R. (1951). Influences on the development of marketing thought, 1900-1923. *Journal of Marketing*, 16(1), 1-17. doi: 10.2307/1247433

- Bennett, J. T. ve Orzechowski, W. P. (1983). The Voting behavior of bureaucrats: Some empirical evidence. *Public Choice*, 41, 271-283. Retrieved from: www.jstor.org/stable/30023691
- Bennett, L. ve Xenos, M. (2005). Young Voters and the Web of Politics 2004: The Youth Political Web Sphere Comes of Age, Circle Working Paper 42, The Center for Information and Research on Civic Learning and Engagement. Retrieved from: <https://circle.tufts.edu/>
- Brubaker, J. (2011). It doesn't affect my vote: Third-person effects of celebrity endorsements on college voters in the 2004 and 2008 presidential elections. *American Communication Journal*, 13(2), 4-22. Erişim Adresi: http://ac-journal.org/journal/pubs/2011/summer/brubaker_Proof.pdf
- Brug, W. V. D. (1999). Voters' perceptions and party dynamics. *Party Politics*, 5(2), 147-169. doi: 10.1177/1354068899005002001
- Butler, P., Collins, N. ve, Fellenz, M. R. (2007). Theory-building in political marketing. *Journal of Political Marketing*, 6(2-3), 91-107. doi: 10.1300/J199v06n02_06
- Capaccio, D. ve Mino, W. H. D. (1999). *Youth voter participation: Involving today's young in tomorrow's democracy*. Stockholm: International IDEA Publication. Retrieved from: <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/youth-voter-participation.PDF>
- Cemalcılar, İ. (1988). *Pazarlama*. M. Şahin (Ed.), No: 72. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Costa, P. ve Silva, F. F. (2015). The Impact of voter evaluations of leaders' traits on voting behaviour: Evidence from seven european countries. *West European Politics*, 38:6, 1226-1250. doi: 10.1080/01402382.2015.1004231
- Cutright, P. ve Rossi, P. H. (1958). Grass roots politicians and the vote. *American Sociological Review*, 23(2) (Apr., 1958), 171-179. doi: 10.2307/2089001
- Cwalina, W., Falkowski, A. ve Newman, B. (2012). The Macro and micro views of political marketing: The underpinnings of a theory of political marketing. *Journal of Public Affairs*, 12 (4) 254-269. doi:10.1002/pa.1421
- Çiftlikçi, A. (1996). *Siyaset pazarlaması ve siyasi partilerin Malatya'daki uygulamaları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Pazarlama Bilim Dalı, Malatya.
- Egan, J. (1999). Political marketing: Lessons from the mainstream. *Journal of Marketing Management*, 15, 495-503. doi: 10.1362/026725799785045806
- Eğilmez, M. (2015). *Makro ekonomi Türkiye'den örneklerle*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ellis, N., Fitchett, J., Higgins, M., G., Jack, M. Lim, Saren, M. ve Tadajewski M. (2011). *Marketing: A critical textbook*. USA: Sage Publications Inc.
- Esser, F. ve Vreese, Claes H. de (2007). Comparing young voters' political engagement in the United States and Europe. *American Behavioral Scientist*, 50(9), 1195-1213. doi: 10.1177/0002764207299364
- Falkowski, A. ve Cwalina, W. (2002). Structural models of voter behavior in the 2000 Polish presidential election. *Journal of Political Marketing*, 1(2-3), 137-158. doi: 10.1300/J199v01n02_10

-
- Falkowski, A. ve Cwalina, W. (2012). Political marketing: Structural models of advertising influence and voter behavior. *Journal of Political Marketing*, 11(1-2), 8-26. doi: 10.1080/15377857.2012.642705
- Farthing, R. (2010). The Politics of youthful antipolitics: Representing the 'issue' of youth participation in politics. *Journal of Youth Studies*, 13(2), 181-195. doi: 10.1080/13676260903233696
- Friese, M., Smith C. T., Koeber, M. ve Bluemke, M. (2016). Implicit measures of attitudes and political voting behavior. *Social and Personality Psychology Compass*, 10/4, 188-201. doi: 10.1111/spc3.12246
- Gürbüz, E. ve İnal, M. E. (2004). *Siyasal pazarlama: Stratejik bir yaklaşım*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Gordon, L. V. (1972). The Image of political candidates: Values and voter preference. *Journal of Applied Psychology*, 56(5), 382-387. doi: 10.1037/h0033362
- Harris, P. (2002). Who pays the piper?. *Journal of Political Marketing*, 1(2-3), 89-107. doi: 10.1300/J199v01n02_07
- Henn, M., Weinstein, M. ve Forrest, S. (2005). Uninterested youth? Young people's attitudes towards party politics in Britain. *Political Studies*, 53(3), 556-578. doi: 10.1111/j.1467-9248.2005.00544.x
- Henn, M. ve Foard, N. (2014). Social differentiation in young people's political participation: The impact of social and educational factors on youth political engagement in Britain, *Journal of Youth Studies*, 17(3), 360-380. doi: 10.1080/13676261.2013.830704
- Henneberg, S. C. M. (1996). Conference report: Second conference on political marketing: Judge institute of management studies, university of Cambridge 27-29 March 1996, *Journal of Marketing Management*, 12(8), 777-783, doi: 10.1080/0267257X.1996.9964452
- İslamoğlu, A. H. (2002). *Siyaset pazarlaması toplam kalite yaklaşımı*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Jones, D. G. B. ve Shaw, E. H. (2002). *A History of marketing thought*. B. A. Weitz, R. Wensley (Ed.), Handbook of marketing (pp.39-65) içinde. UK: Sage Publications Inc.
- Kaid, L. L., McKinney, M. S. ve Tedesco, J. C. (2007). Political information efficacy and young voters. *American Behavioral Scientist*, 50-9, 1093-1111. doi: 10.1177/0002764207300040
- Kaid, L. L., Postelnicu, M., Landreville, K., Yun, H. J. ve LeGrange, A. G. (2007). The effects of political advertising on young voters. *American Behavioral Scientist*, 50-9, 1137-1151. doi: 10.1177/0002764207300039
- Karaçor, S. (2006). Siyasal katılım açısından siyasal pazarlama ve seçim kampanyalarının önemi. *İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi*, 25, 81-93. Erişim adresi: <http://static.dergipark.org.tr/article-download/imported/1019012331/1019011567.pdf?>
- Kayış, A. (2009). Güvenilirlik analizi (Reliability analysis) (4. Baskı). Ş. Kalaycı (Ed.), SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri (ss. 404-419) içinde. Ankara: Asil Yayın Dağıtım Ltd.Şti.
-

- Kışlalı, A. T. (1976). Siyasal tutumlarda kuşak ve cinsiyet etkenleri (bir alan araştırması). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 31(1), 117-130. Erişim adresi: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/438/4886.pdf>
- Kotler, P. ve Sidney, J. L. (1969). Broadening the concept of marketing. *Journal of Marketing*, 33, (1), 10-15. doi:10.2307/1248740
- Kotler, P. ve Keller, K. L. (2009). *Marketing management*. USA: Pearson Education Inc.
- Kotler, P. ve Armstrong, G. (2010). *Principles of marketing*. USA: Pearson Education Inc.
- Kurtuluş, K. (1985). *Pazarlama Araştırmaları*. İstanbul Üniversitesi Yayın No: 3289, İşletme Fakültesi Yayın No: 161, İşletme İktisadı Enstitüsü Yayın No: 71, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Kushin, M. J. ve Yamamoto, M. (2010). Did social media really matter? College students' use of online media and political decision making in the 2008 election. *Mass Communication and Society*, 13, 608-630. doi: 10.1080/15205436.2010.516863
- Kutlu, A. (2018). Dönüşen medya çağında siyasal katılım: İstanbul'da yaşayan 18-22 yaş seçmen örneği. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(3), 90-106. doi: 10.17680/erciyesakademia.344691
- Lees-Marshment, J. (2001). The marriage of politics and marketing. *Political Studies*, 49(4), 692-713. doi: 10.1111/1467-9248.00337
- Leppäniemi, M., Karjaluoto, H., Lehto, H. ve Goman, A. (2010). Targeting young voters in a political campaign: Empirical insights into an interactive digital marketing campaign in the 2007 Finnish general election. *Journal of Nonprofit & Public Sector Marketing*, 22(1), 14-37. doi: 10.1080/10495140903190374
- Leventhal, H., Jacobs, R. L. ve Kudirka, N. Z. (1964). Authoritarianism, ideology, and political candidate choice. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 69(5), 539-549. doi: 10.1037/h0047198
- Lewis-Beck, M. S. (1988). Economics and the American voter: Past, present, future. *Political Behavior*, 10(1), 5-21. doi: 10.1007/BF00989377
- Lin, Y. ve Lim, S. (2002). Relationships of media use to political cynicism and efficacy: A preliminary study of young South Korean voters. *Asian Journal of Communication*, 12(1), 25-39, doi: 10.1080/01292980209364812
- Lloyd, J. (2005). Square peg, round hole? Can marketing-based concepts such as the 'product' and the 'marketing mix' have a useful role in the political arena?. *Journal of Nonprofit & Public Sector Marketing*, 14(1-2), 27-46. doi: 10.1300/J054v14n01_03
- Morwitz, V. G. ve Pluzinski, C. (1996). Do polls reflect opinions or do opinions reflect polls? The impact of political polling on voters' expectations, preferences, and behavior. *Journal of Consumer Research*, 23, 53-67. Erişim Adresi: www.jstor.org/stable/2489665
- Mucuk, İ. (2012). *Pazarlama ilkeleri (ve yönetimi için örnek olaylar)*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Nair, M. (2011). Understanding and measuring the value of social media. *The Journal of Corporate Accounting & Finance*, 22, 45-51. doi:10.1002/jcaf.20674

-
- Newman, B. I. ve Sheth, J. N. (1984). The "Gender gap" in voter attitudes and behavior: Some advertising implications. *Journal of Advertising*, 13(3), 4-16. doi: 10.1080/00913367.1984.10672896
- Newman, B. I. ve Sheth, J. N. (1985). A Model of primary voter behavior. *Journal of Consumer Research*, 12, 178-187. Retrieved from: www.jstor.org/stable/254350
- Nogee, P. ve Levin, M. B. (1958-1959). Some determinants of political attitudes among college voters. *The Public Opinion Quarterly*, 22(4), 449-463. doi: 10.1086/266819
- Okan, E. Y., Topcu, A., ve Akyüz, S. (2014). The role of social media in political marketing: 2014 local elections of Turkey. *European Journal of business and Management*, 6(22), 131-140. Retrieved from: <https://www.iiste.org/Journals/index.php/EJBM/article/view/14464>
- Pekin, T. (2015). *Ekonomiye giriş*. İzmir: Zeus Kitapevi.
- Polat, C., Gürbüz, E. ve İnal, M. E. (2004). *Hedef: Seçmen siyasal pazarlama yaklaşımı*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- Polat, C., Külter, B. (2008). Genç seçmenler gözüyle siyasal ürün (siyasi lider) özellikleri: Ankara'daki üniversite öğrencileri üzerine bir çalışma. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5 (1), 1-31. Erişim adresi: <https://www.j-humansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/view/332/259>
- Polat, C. (2015). *Siyasal pazarlama ve iletişim*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- Reid, D. M. (1988). Marketing the political product. *European Journal of Marketing*, 22 (9), 34-47. doi: 10.1108/EUM0000000005299
- Reyta, F. ve Susanti, N. (2019). Does the use of social media for political marketing through stand-up comedy actors make optimum output?. *Global Business and Management Research: An International Journal*, 11(1), 165-176. Erişim Adresi: http://www.gbmrjournal.com/pdf/vol.%2011%20no.%201/V11N1_2019.pdf
- Saren, M. (2007). Marketing is everything: The view from the street. *Marketing Intelligence & Planning*, 25(1), 11-16. doi: 10.1108/02634500710722362
- Savigny, H. (2003). Political marketing. *Journal of Political Marketing*, 3(1), 21-38. doi: 10.1300/J199v03n01_02
- Scammell, M. (2015). Politics and image: The conceptual value of branding. *Journal of Political Marketing*, 14, 7-18. doi: 10.1080/15377857.2014.990829
- Schram, A. J. H. C. (1992). Testing economic theories of voter behaviour using micro-data. *Applied Economics*, 24, 419-428. doi: 10.1080/00036849200000016
- Sheerin, C. A. (2007). Political efficacy and youth non-voting: A qualitative investigation into the attitudes and experiences of young voters and non-voters in New Zealand, MA Thesis, Department of Political Science, Christchurch: University of Canterbury. Retrieved from: <https://ir.canterbury.ac.nz/handle/10092/962>
- Silberman, J. ve Durden, G. (1975). The Rational behavior theory of voter participation: The evidence from congressional elections. *Public Choice*, 23, 101-108. Retrieved from: www.jstor.org/stable/30022833
-

- Swank, O. H. ve Eisinga, R. (1999). Economic outcomes and voting behaviour in a multi-party system: An application to the Netherlands. *Public Choice*, 101(3-4), 195-213. doi: 10.1023/A:1018393902890
- Tamila, R. D. (2009). An overview of the history of marketing thought. *Journal of Historical Research in Marketing*, 1(2), 346-360. doi: 10.1108/17557500910974659
- Tek, Ö. B. ve Özgül, E. (2008). *Modern pazarlama ilkeleri uygulamalı yönetsel yaklaşım*. İzmir: Birleşik Matbaacılık.
- Towner, T. L. ve Dulio, D. A. (2012). New media and political marketing in the United States: 2012 and beyond. *Journal of Political Marketing*, 11, 95-119, doi: 10.1080/15377857.2012.642748
- Ünal, A. (2019). *Siyasetin pazarlanması*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Wring, D. (1997). Reconciling marketing with political science: Theories of political marketing. *Journal of Marketing Management*, 13, 651-663. doi: 10.1080/0267257X.1997.9964502
- Zechman, M. J. (1979). Dynamic models of the voter's decision calculus: Incorporating retrospective considerations into rational-choice models of individual voting behavior. *Public Choice*, 34, 297-315. doi: 10.1007/BF00225671

SUMMARY

Introduction: Consumers are at the focus of marketing. Meeting the demands, needs and expectations of consumers means that the business can achieve its goals. Businesses aim to have a privileged position in the minds of consumers and not to lose this position over the years and plan all their efforts accordingly. Similarly, voters are at the center of political marketing. Politicians and political parties aim to be preferred by the voters with the political products they develop and that this preference does not change in almost every election. Although marketing of commercial products dates back to older times, political marketing activities have also been used since ancient times. The fact that this issue attracted the attention of academics mostly coincides with the post-World War II. With the developing and changing social structure, innovations in communication technology are increasing the interest of voters and, accordingly, the political world's interest in political marketing.

Method: In this study, to collect data, the survey method was used through personal interview. The population of the study consisted of the students who continue their education in Inonu University, Faculty of Health Sciences, Department of Audiology. According to the information received from the student affairs authorities, 352 students were registered in the relevant department at the time of the research. In the Audiology Department, courses are held in a total of four classes in the 1st, 2nd, 3rd and 4th grades. Between 04.03.2019 and 08.04.2019, with the help of two interviewers, a questionnaire was applied to the volunteer students in the faculty building by face to face interview. In this context, 253 students accepted to participate in the research, and thus, the university student voters were reached above the number of samples (n = 128) obtained for the research. In order to evaluate the prepared questionnaire as shape and content, a pilot test was applied to a group of 50 students. Upon the positive results of the pilot test, the process of collecting the data of the study was initiated. The questionnaire used in the study consists of three parts. While the first part of the questionnaire aimed to determine demographic characteristics, in the second part, the participation levels of the participating university students in four judgments regarding voting were asked. In the third and last part of the questionnaire form, there are thirty-seven questions to determine the factors that affect the voting decisions of voters who are university students of the political marketing practices using the five-point Likert type. In the five-point Likert-type scale used in the study, the participants were asked to choose an appropriate answer from among the five options between "*absolutely disagree*" and "*strongly agree*". In the evaluation and analysis of the data collected from the participating university students, the statistical analysis program SPSS package program was used.

Research Hypotheses: For the purposes of this study, the following hypotheses were tested:

H1. University students find the personal and communication characteristics of the leader and politician effective in their decision to vote for political parties. H2. University students find their election campaigns effective in their decision to vote for political parties. H3. University students find the institutional communication of political parties effective in their decision to vote for political parties. H4. University students find the physical features used by political parties effective in their decision to vote for political parties. H5. University students find the image of the leader effective in their decision to vote for political parties. H6. University students find the demographic characteristics of the leader effective in their decision to vote for political parties. H7. University Students consider voting as an important citizenship task. H8. University students consider voting as an important right granted to them. H9. University students consider voting

as an opportunity to express their thoughts. H10. University students consider voting as a tool to change things.

Analysis of Data: Before the explanatory factor analysis (EFA) of the scale used to determine the factors affecting university students' voting for political parties, the suitability of the data set obtained from the answers given by the 253 university students to the 37-item scale with factor analysis by Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) and Bartlett test tested. After the data were determined to be suitable for factor analysis (KMO = 0.923, Bartlett Test of Sphericity = 6779,647, $p = .000$), the data were subjected to factor analysis according to the principal components analysis method for construct validity. The political marketing factors that impact the voting decisions of the university student voters were analyzed under six main factors according to the analysis results obtained.

Result: The results of the analysis show that the personal and communication characteristics of the political party leaders and politicians, the corporate communication activities of the political parties and the image of the political party leaders are effective in the decision of the university students to vote for the political parties. According to these results, it can be concluded that university students are influenced by the communication characteristics and abilities of leaders and politicians. In addition, participants participated in the questionnaire with the highest rate of "politicians who are members of a political party are effective in my decision to speak face to face with the citizens, listen, and vote". Therefore, it can be said that this finding is important in terms of demonstrating that face-to-face communication remains effective despite all technological developments. According to the results of the research, the election campaigns, the physical features used by the political parties and the demographic features of the leader are not effective in the voting decisions of the participating university students. University students state that they tend to reward politicians who come into contact with them and communicate with them in the best way, rather than the vehicles used by political parties, election music or decoration of the party building. Participating university students see voting as an important citizenship task, see it as an important right granted to them, see it as an opportunity to express their thoughts, and see it as a tool to change things. These results are important to show that university students believe in contemporary democracy and elections. This study has several limitations. It is an important limitation that the research is carried out for a certain period of time and only in a university. In addition, the fact that the study had judgments involving political thoughts was an important constraint for participants to participate and respond to the survey. Repeating the future studies at different periods and at various universities will be important in terms of testing the results. In addition, it is possible to include demographic features and enrich the research in this respect. The results obtained from this study are expected to contribute to politicians, political parties, interested parties and deepening the literature on the subject.

KARMA YÖNTEM ARAŞTIRMA TASARIMININ KAMU YÖNETİMİ ALANINDA KULLANIMI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Elif GENÇ TETİK¹

Atıf/©: Genç Tetik, E. (2020). Karma yöntem araştırma tasarımının kamu yönetimi alanında kullanımı üzerine bir inceleme. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 169-186. doi: 10.17218.hititsosbil.692925

Özet: Karma metot yönteminin araştırmaların kalitesini ve güvenilirliğini arttırdığı, dolayısıyla ortaya çıkan bilginin daha sağlam bir bilimsel temele dayandığı yaygın olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte klasik bilimsel bilgi elde etme yöntemlerinden radikal bir dönüşümü ifade ettiği için, uygulaması tasarlandığı kadar kolay olmamaktadır. Kamu yönetimi alanında kullanılan metotların da henüz rasyonel bir zemine oturmamış olması konuyla ilgili bir analizi gerektirmektedir. Bu makalede, öncelikli olarak son yıllarda popülerliği ve buna paralel olarak kullanım oranı artan karma yöntem üzerine odaklanılacak ve kamu yönetimi alanında uygulanabilirliği tartışılacak; devamında ise yöntemin epistemolojik, metodolojik ve pratik uygulanabilirliği üzerine çalışma genişletilecektir. Bu inceleme üç temel sonuç ortaya koymaktadır: Birincisi, otuz yılı aşkın süredir kimlik sorunu yaşayan kamu yönetimi paradigmasının karma yöntem araştırma tekniğiyle desteklenebileceğidir. Ayrıca niceliksel yöntemin domine ettiği kamu yönetimi alanında karma yöntemin kullanılmasının, yöntem kullanımında tutarlılığı ve rasyonelliği arttıracığı ileri sürülebilir. Son olarak, kamu yönetimi disiplininin bir bilim alanı olmasının yanı sıra bir uygulama sahası da olması, karma yönetime ürettiği pragmatik ve yararlı bilgiyi etkin bir biçimde kullanılabileceği elverişli bir alan sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: *Karma Yöntem, Kamu Yönetimi, Yöntembilim, Araştırma Felsefesi, Araştırma Paradigmaları*

An Investigation on the Application of Mixed-Methods Research Design in the Field of Public Administration

Citation/©: Genç Tetik, E. (2020). An investigation on the application of mixed-methods research design in the field of public administration. *Hitit University Journal of Social Sciences Institute*, 13(1), 169-186. doi: 10.17218.hititsosbil.692925

Abstract: It is widely acknowledged that mixed-methods design increases the quality and reliability of the studies, thus is based on a more solid scientific basis. Since it expresses a rather radical transformation from the regular methods, its implementation is not as easy as its design. Also, the methods applied in the public administration that have not yet settled on a rational ground require an analysis. The paper primarily focuses on the applications of the mixed-methods in the public administration. The discussion is expanded along with the analyses on the epistemological, methodological and practical suitability of the methods. This study provides three conclusions: The public administration paradigm taking shape over the last thirty years can be supported by the mixed-methods. It can be claimed that the usage of mixed-methods in the public administration - dominated by the quantitative methods- would increase the consistency and rationality. Finally, public administration discipline is not only a science, but also a field of application that the

pragmatic knowledge generated by the mixed-methods can be undertaken effectively and applied in practice.

Keywords: *Mixed-methods, Public Administration, Methodology, Research Philosophy, Research Paradigms*

1. GİRİŞ

Karma yöntem araştırması en basit tanımlamasıyla, hem niteliksel hem de niceliksel metotların bir arada kullanılabilirdiği metodolojiyi ifade eder. Anketler, gözlemler, sosyal haritalama ve demografik analiz teknikleri gibi birden fazla yöntemin tek bir araştırma içinde kullanılmasıdır (Creswell, 1994, s.121). Farklı metotların birlikte kullanılmasının amacı, tek bir yöntemin kullanımıyla ortaya çıkabilecek geçerlilik veya güvenilirlik gibi sorunları elimine ederek, sağlaması yapılmış bilimsel bir bilgiye ulaşmaktır (Johnson ve Onwuegbuzie 2004, s.410). İlk karma yöntem araştırması 19. Yüzyılda yapılan sosyal araştırma projeleriyle başlamıştır. Avrupa'da LePlay 1855 ve Booth 1891 yıllarında, demografik verilerin analizi, katılımcı anketler, gözlemler vb. birden fazla metodolojiyi tek bir çalışma için kullanarak bu yöntemin ilk örneklerini vermişlerdir. Kavram, 1950-1980 yılları arasında günümüzdeki anlamıyla kullanılmaya başlanmış, özellikle Chicago Sosyoloji Okulu sosyal bilimlerde nicel ve nitel metodolojilerin bütünleştirilmesinin önemini vurgulamıştır (Denzin, 2010, s.424).

Bu ilk girişimlerden sonra, nicel ve nitel araçların ayrı birer yöntem olarak değerleriyle, bilgi (epistemoloji) ve varlık felsefeleri (ontoloji) içindeki konumları tartışmaya açılmıştır. Önceleri hem pozitivism ve nesnellik taraftarı araştırmacılar hem de sübjektivizm ve yapısalcılık taraftarları karma yöntemin bilimsel araştırma yapmanın mantığına tamamen ters bir düşünce olduğunu iddia etmişlerdir. Bu dönemlerde pozitivist bir epistemolojik altyapı üzerinde şekillenen çalışmalarda sayısal yöntemlere ek olarak niteliksel yöntemlerin kullanılması alışıl gelmiş bir uygulama değildi. Fakat 20. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, farklı metodolojilerin ve araştırma geleneklerinin üçüncü bir metodolojik yaklaşım altında bir araya getirilmesi birçok araştırmacı tarafından önerilmiştir (Tashakkori ve Teddlie, 1998, s.10; Johnson ve Onwuegbuzie, 2004, s.410; Blaikie, 2010, s.7). Sosyal bilimlerde 1970-1980 yılları arasında ivme kazanmaya başlayan karma yöntem düşüncesi, 1990'lı yılların ortalarına doğru kamu yönetimi ve politikası alanlarında da varlığını hissettirmeye başlamıştır. Özellikle kamu politikası alanında karma yöntemin felsefesine uygun düşecek pragmatik yaklaşımların benimsenmesi bu metodun kabul edilmesini kolaylaştırmıştır.

Bununla birlikte, kavramsal adlandırma konusunda uzun süre bir fikir birliğine varılamamış; karma metot çok çeşitli isimlendirmelerle literatürdeki yerini almıştır: Çoklu özellik/çoklu yöntem araştırması (Campbell ve Fiske, 1959, s.87); üçgenleme (Denzin, 1970, s.428); karışık stratejiler (Douglas, 1976, s.109); birleştirme yöntemleri (Reichardt ve Cook, 1979, s.45); verilerin birleştirilmesi (Bryman, 1988, s.23); çok yöntemli araştırma (Brewer ve Hunter, 1989, s.120); kombine araştırma (Creswell, 1994, s.7) gibi adlandırmalarla anılan bu yöntem, nihayetinde bir şemsiye terim olarak *karma yöntem* (mixed method) ismini bu alandaki önde gelen araştırmacıların sağladığı konsensüs ile almıştır² (Örneğin, Tashakkoria ve Teddlie, 1998, s.176; Bryman, 2012, s.21; Creswell ve Plano Clark, 2011, s.29).

Karma yöntem kavramının isimlendirilmesinde yaşanan sürecin benzeri, tanımlanmasında da karşımıza çıkmaktadır. Araştırmacılar bu metodu tanımlamak için karma yöntem biliminin farklı bileşenlerine odaklanmaktadırlar. Örneğin, Tashakkori ve Teddlie (1998) karma yöntemi hem

² Tashakkoria ve Teddlie, 1998; Bryman, 20011; Creswell ve Plano Clark, 2011; Bergman, 2008 gibi yazarlar karma yöntem adlandırmasını kitap isimlendirmelerinde kullanan önemli araştırmacılarıdır. 'Karma Yöntemler Araştırma Dergisi' adıyla 2007 yılında yayına başlayan dergi de bu isimlendirmenin ortak kabul gördüğünü ortaya koymaktadır.

nitel hem de nicel perspektifleri birleştiren bir *araştırma metodolojisi* olarak görmektedir. Greene ve diğerleri (1989), karma yöntem tasarımlarını belirli bir *araştırma paradigmasında* ele almakta; bunları nitel ve nicel verilerin toplanması olarak tanımlayarak yöntem ve felsefe açısından kavramı ele almaktadırlar. Son yıllarda bu alanla ilgili ayrıntılı çalışmalarıyla dikkat çeken Creswell ve Plano Clark (2011) ise karma yöntem tekniğini yöntem, felsefe ve araştırma tasarımıyla birlikte düşünerek aşağıdaki kapsamlı tanımlamayı yapmaktadır:

'Karma yöntem, sadece metodolojik değil aynı zamanda felsefi varsayımlara sahip bir araştırma tasarımı gerektirmektedir. Bir metodoloji olarak, kalitatif ve kantitatif yaklaşımların bir ya da bir dizi çalışma içinde birleştirilmesi, toplanması ve analiz edilmesine yol gösteren felsefi varsayımların dahil olduğu bir yöntemdir... Araştırma tasarımı açısından karma yöntem ise, çalışmayı gerçekleştirmek için yapılan plan doğrultusunda farklı bir takım süreçleri gerektiren yöntemleri bir arada ele almayı ifade eder' (s.5).

Karma metod tekniği son yıllarda üretilen akademik çalışmalarda sadece bir yöntem ya da felsefe değil, aynı zamanda araştırmanın bütün tasarım sürecini şekillendiren bir araç olarak görülmektedir. Creswell ve Plano Clark'ın (2011) karma yöntem üzerine yaptığı tanımlamanın geniş kitlelerce kabul görmesinin temel sebebi de, çok yönlü açıklamalar gerektiren bu kavramı en özlü şekilde açıklayan tanımlamayı yapmış olmalarıdır. Collins ve diğerleri (2006), karma yöntem tekniklerinin kullanılmasının birçok faydası olduğunu iddia ederek; enstrüman geçerliliği ve güvenilirliği (instrument validity and reliability) arttırması, veri işleme tarzının sonuçların kalitesini (data quality) yükseltmesi gibi konulara dikkat çekmiştir. Blaikie (2010) ise, çalışma özellikle bir dizi araştırma sorusuna cevap bulmaya yönelik olarak tasarlanmışsa, bu yöntemin oldukça yararlı olacağını düşünmektedir. Bryman ve Bell (2011), karma metotta nicel ve nitel yöntemlerin bir arada kullanımının birbirlerinin noksanlarını dengeleyeceği; bu vesileyle araştırma konularına ilişkin farklı bakış açıları geliştirilebileceğini iddia etmişlerdir. Zira sosyal bilimler araştırmaları çoğu zaman belirlenen bağlam dahilinde, çok boyutlu ve insan faktörü göz önüne alınarak incelenmesi gerektiğinden, bu farklı amaçlar için spesifik yöntemlerin kullanması oldukça rasyonel gözükmektedir.

Bununla birlikte, bazı araştırmacıların karma yöntem tekniğiyle ilgili çekinceleri bulunmaktadır. Easterby-Smith ve diğerleri (2008), farklı kaynaklardan toplanan verilerin aynı fenomen üzerinde zıt fikirler sunmasının araştırmayı karmaşıkleştirdiğini iddia etmektedir. Bryman (2012), karma yöntem kullanmanın sakıncalı değil, fakat gerekçelendirilmiş olması gerektiği noktasında birkaç argüman öne sürmektedir: Karma yöntemler uygulanırken araştırmacı evvela bu tekniği hangi amaçla kullandığını, tekniğin çalışma alanına ve araştırma sorularına uygun olup olmadığını detaylı bir şekilde analiz etmelidir. İkinci olarak, Bryman, yetersiz kalmış bir yöntemsel bütünleşmenin karma metod araştırmasından çok, aynı konu üzerine iki farklı ampirik yöntemin uygulandığı bir çalışmayla sonuçlanacağını savunmaktadır. Bu eleştirilere karşın Creswell (2015), kalitatif ve kantitatif yöntemlerin güçlü yönlerinin birleştirilmesinin, her bir yaklaşımın doğasındaki zayıflıkları telafi etmeye yardımcı olduğunu öne sürerek, karma metodu haklı çıkarmak için uygulanabilir bir yaklaşım sunmaktadır. Ona göre, bir çalışma için karma metodoloji tasarımının seçimi araştırma alanının kendine özgü doğasına bağlıdır.

Creswell (2015), karma yöntem metodolojisi için beş ayrı aşama belirlemiştir;

- Toplanan nitel ve nicel verilerden iki farklı bakış açısına ulaşmak.
- Araştırma problemi hakkında her iki yaklaşımdan sadece birinin sağlayabileceğinden daha detaylı veri ve bakış açısı elde etmek.

- Niteliksel (bireysel deneyimlerin gerçekleştiği çevre, yer ve bağlam) ve niceliksel bilgileri (çeşitli araçlarla elde edilmiş ölçülebilir veriler) tamamlayıcı olarak kullanmak.
- Kantitatif çalışmanın unsurlarının çalışmaya dahil olan katılımcılar ve çevreye uygun olup olmadığına emin olmak için başlangıç niteliğinde bir kalitatif çalışma yapmak.
- Kantitatif çalışmaya kalitatif veriler ekleyerek, sonuçları daha net bir biçimde izah etmek için takip çalışması (follow-up study) tasarlamak³.

Creswell başta olmak üzere bu metot üzerine inceleme yapan araştırmacıların karma yöntemin kullanımını geniş bir yelpazede tasarlamış olması, araştırmacının paradigması, tasarımı ve teknikleriyle ilgili de sistemli bir tarifi gerekli kılmıştır.

2. KARMA YÖNTEM TASARIMI VE SOSYAL BİLİMLER ALANINDAKİ GELİŞİMİ

Karma yöntem araştırmalarının epistemolojik ve ontolojik konularını belirlemede farklı paradigmlar kullanılmaktadır (Creswell, 2015, s.10). Mesela, epistemolojik bir duruş olarak pozitivism nicel metodoloji ile ilişkilendirilse de, bu durum her zaman pozitivist çalışmalarda nitel metodolojinin uygulanmasının reddedildiği anlamına gelmemektedir. Kantitatif analizin açıklayamadığı sorunları aydınlatmak için tamamlayıcı bir bakış açısına ihtiyaç duyulduğunda, çalışmaya dahil olan öznelerle doğrudan irtibat kurmak araştırmacının sonuçlarını güçlendirebilir (Saunders ve diğerleri, 2009, s.258). Literatürde karma yöntem araştırmaları için üç farklı bakış açısı bulunmaktadır. Bunlardan en popüler olanı tek paradigma yaklaşımı (alternatif paradigma duruşu olarak da adlandırılır), nicel ve nitel metodolojilerin yalnızca bir paradigma altında uygulanabileceğini ifade etmektedir (Tashakkori ve Teddlie, 2003, s.124; Creswell ve Plano Clark, 2011, s.37). Örneğin, bir çalışmada pozitivist, sosyal inşacılık ya da eleştirel gerçekçilik dünya görüşlerinden biri kullanılarak farklı metodolojik yaklaşımlar uygulanabilir. Tek bir epistemolojik ve ontolojik duruş altında farklı yöntemleri birleştirdiğinden, geleneksel bilimsel araştırma yapma paradigmasına en yakın olanı, dolayısıyla en çok tercih edilenidir. Çoklu paradigma adı verilen ikinci yaklaşım ise, farklı epistemolojik yaklaşımların ve çeşitli niteliksel ve niceliksel metodolojilerin bir arada kullanılmasıdır. Örneğin, karma metot çalışmasında anket, örnek olay incelemesi veya mülakat yöntemlerinin kullanımının pozitivist ve eleştirel gerçekçilik yaklaşımlarıyla ele alınmasını olanaklı kılmaktadır. Bu bakış açısı, geleneksel araştırma yaklaşımlarına karşı yıkıcı bir anlayış olarak görülüp eleştirilse de, sosyal bilimlerde karma metodun yaygınlaşmasıyla azımsanamayacak bir oranda kullanılmaktadır. Son olarak a-paradigmatik bakış açısı, herhangi bir paradigmaya bağlı kalmadan birden fazla araştırma yönteminin en yararlı şekilde bir çalışma içinde kullanılmasını amaçlamaktadır. Özellikle çalışma sonuçlarının ilgili sahada fayda sağlaması için yapılan pragmatik araştırmalarda sıklıkla başvurulmuş bir araştırma duruşudur. Karma yöntem çalışmalarının tasarımı ne olursa olsun farklı duruş ve yöntemlerin bir arada kullanılması geleneksel araştırma yapma paradigmasından ciddi bir farklılaşmayı ifade eder.

Araştırma paradigmasının saptanmasını, çalışmanın daha somut öğelerinin belirlendiği çalışma tasarımı (research design) bölümü takip eder. Karma yöntem çalışmalarında araştırma tasarımı diğer metotlarda olduğu gibi bir araştırma problemini ilgili ampirik araştırmalarla ilişkilendirmeyi amaçlayan genel bir plan veya stratejidir. Araştırma amaçlarına optimum şekilde ulaşılması için gerekli olan verilerin toplanması ve analizleriyle ilgili genel bir çerçeve sunar (Wilson, 2010, s.125). Ghauri ve Gronhaug'a (2002) göre, araştırmacının felsefesinden araştırma sorularına ve çalışmanın hedeflerine kadar tasarım süreci boyunca verilen kararların altında geçerli ve rasyonel sebepler

³ Literatürde kantitatif ve kalitatif yöntemlerden hangisinin ilk, hangisinin nihai çalışma olacağı araştırmacının gerektirdiği ihtiyaca göre belirlenmektedir (Morse,1991, s.121).

olmalıdır. *Üçgenleme, tamamlayıcılık, gelişme, başlangıç ve genişleme* isimleriyle beş ana karma yöntem araştırma tasarımı türü olarak önerilmektedir (Greene ve diğerleri, 1989, s.257). Karma metod yönteminde en sık karşımıza çıkan *üçgenleme (veri üçlemesi) çalışmaları*, sonuçları güçlendirmek için farklı yöntemleri bir çalışmada kullanmaktır. *Geliştirme çalışmaları*, ikinci yöntemin formülasyonunu desteklemek ve geliştirmek için öncelikli olarak başka bir yöntemin uygulanmasıdır. *Tamamlayıcılık çalışmaları*, metodolojik yaklaşımlardan biri kullanılarak toplanan sonuçları açıklığa kavuşturmak ve detaylandırmak için ikinci bir metodun devreye sokulmasıdır. *Başlatma çalışmaları* ise bilinmeyen, paradoksal olan bir konu hakkında sorular geliştirmeyi ya da biline gelen bir araştırma sorusuyla ilişkili farklı bakış açıları oluşturarak yeni bulgular keşfetmeyi amaçlar. Son olarak *genişleme çalışmaları*, araştırmanın çeşitli bölümlerinde ayrı metodlar uygulayarak, analizin kapsamını ve derinliğini genişletmek için kullanılır.⁴

Yukarıdaki beş karma metod tasarımı çeşidi birden fazla yöntemin hangi şekilde kullanılacağını ifade ederken, araştırma tasarımının bir diğer önemli yönü, bu yöntemlerin sırasını ve önceliğini belirlemektir. Johnson ve Onwuegbuzie (2004), metodolojilerin uygulanmasında sıralı ve eşzamanlı olmak üzere iki yol olduğunu iddia etmektedir. *Sıralı araştırma tasarımı*, araştırmacının metodolojileri sırayla ve tek tek gerçekleştirmesini sağlar. *Eşzamanlı araştırma tasarımına* baktığımızda ise, çalışmada kullanılan tüm yöntemlerin aynı zaman dilimi içinde uygulanması beklenir. Karma yöntemdeki araştırmanın zamanına yönelik bu iki modelleme klasik araştırma yöntemleri literatüründe sık sık karşılaştığımız boylamsal ve kesitsel çalışmalarla benzeşmektedir. Bilindiği üzere boylamsal çalışmalar (longitudinal study) bir defadan fazla farklı zamanlarda gerçekleştirilen araştırma tipiyken, kesitsel çalışmalar (cross-sectional study) ise belirli bir zaman diliminde değişkenler arasındaki varsayımsal ilişkiyi tahlil etmek için kullanılmaktadır. Boylamsal araştırmalar birden fazla gerçekleşse bile, aynı metod kullanılarak yapılmalı; kesitsel çalışmalar ise tek bir yöntemle belirlenen bir zaman dilimi içinde uygulanmalıdır (Levin, 2006, s.24). Fakat karma metod yöntemi, araştırmacının uygulamayı doğru bulduğu yol ve yordamı bu tür sınırlamalardan bağımsız bir şekilde kullanmasına olanak sağlar. Bu yöntem, hem boylamsal çalışmalardaki zaman kaybının hem de kesitsel çalışmalardaki miyopizmin bir ölçüde önüne geçilmesini sağlayacaktır. Ayrıca karma yöntem, metodolojileri uygulama önceliği söz konusu olduğunda ise, nicel ve nitel yaklaşımlara eşit öncelik verebilir (örneğin; Anket-ana araştırma + Mülakat-ana araştırma), ampirik çalışmalar nicel baskın (örneğin; Anket-ana araştırma + Odak grup çalışması-yan araştırma) ya da nitel baskın (örneğin; Mülakat-ana araştırma + Meta analiz-yan araştırma) tasarlanabilirler (Molina-Azorin, 2012, s. 38).

Karma yöntem tekniğinin bu sistemli altyapısı, zamanla onun ampirik çalışmalarda temel ve aranan bir araç olarak kullanılmasını sağlamıştır. Sosyal bilimlerde karma metodun kullanımına baktığımızda, yöntemin kendi içindeki gelişimine paralel bir artış yaşandığı görülmektedir. Aslında bu yöntemin ciddi anlamda sosyal bilimlerde yaygınlaşması milenyumla birlikte gerçekleşmiştir. Karma Metod Araştırmaları Dergisi'nin⁵ 2007 yılında kurulması, artan çalışmaların sistemli bir hale getirilmesi isteğinin bir sonucudur. Karma yöntem yaklaşımının

⁴ Karma yöntem tasarım sınıflandırması açısından araştırmacılar farklı kavramsal modeller izleyebilmektedirler (örneğin; Morse, 1991; Morgan, 1998; Tashakkori ve Teddlie, 1998; Morse ve Niehaus, 2009). Creswell ve Plano Clark (2011) tarafından sunulan modellerden biri, üç temel araştırma tasarımı sunmaktadır: Yakınsak, Açıklayıcı ardışık ve Keşfedici ardışık. *Yakınsak tasarım*, nicel ve nitel verilerin aynı zamanda fakat ayrı ayrı toplanması ve analizini içerir. Burada amaç, birbirinden bağımsız şekilde elde edilen her iki tür veri analizinin sonuçlarını birleştirmektir. *Açıklayıcı ardışık tasarım*, isminden de anlaşılacağı üzere, niceliksel bir analiz ile başlayan ve ardından ilk niceliksel sonuçları açıklamak ve genişletmek için ikinci bir niteliksel analizi yapmaktır. Son olarak *Keşfedici ardışık yaklaşım* model ise, araştırma tasarımı aynı zamanda nitel veri toplama ve analizi yoluyla bir problemi açığa çıkartmayı, daha ayrıntılı bir analiz modeli geliştirerek bunu üçüncü olarak nicel bir yöntemle tahlil etmeyi amaçlar.

⁵ Journal of Mixed Methods Research

sosyal bilimler içinde en çok kullanıldığı alanların başında ise eğitim, davranış bilimleri, yönetim ve örgüt çalışmaları gelmektedir. Molina-Azorin'in (2012) 1980-2006, Gibson'ın (2017) 2009-2014 yılları arasında yönetim dergilerinde yayınlanan makalelere dayanarak yaptıkları araştırmalarına göre, karma yöntem kullanan makalelerin toplam alıntı oranları tek yöntem kullanılan araştırmalardan daha yüksektir. Gibson'a göre bu oran belirli konularda daha fazla yoğunlaşmaktadır. Örneğin, performans ve örgüt iklimi üzerine olan çalışmalar daha niceliksel, örgüt kültürü üzerine olan araştırmalar daha niteliksel olurken, yönetim stratejisiyle alakalı çalışmalarında diğer yönetim çalışma konularına oranla karma metot daha fazla kullanılmaktadır (%15). Karma metot, sosyal bilimlerin kompleks ve çok aktörlü doğası hesaba katıldığında, tercih edilmesi oldukça uygun bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. KAMU YÖNETİMİNDE KARMA YÖNTEM ARAŞTIRMA TEKNİĞİNİN KULLANIMI

Son yıllarda kamu yönetimi ve politikası alanında yapılan karma yöntem araştırmalarının sayısında artış görülmektedir. Dünya genelinde 1990'lı yıllarda başlayan bu çalışmalar, 2000'li yıllara gelindiğinde hatırı sayılır bir yükselişe geçmiştir. Kamu yönetimi alanında görülen bu artış iki yönlü açıklanabilir: Birincisi, karma metot yönteminin sosyal bilimlerde yaygınlaşması milenyumla birlikte gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, yöntemin sosyal bilimlerde uygulanması ve kamu yönetimi alanına adapte edilmesi birbirini takip eden süreçlerde gerçekleşmiştir. Kamu yönetim alanında farklı bakış açısı ve yöntemlerin uygulanabileceği fikrini savunan yeni kamu yönetimi yaklaşımının alanda geçerlilik kazanması bu yöntemin yükselişinin ikinci nedeni olarak gösterilebilir (Riccucci, 2010, s.232). Postmodern yönetim anlayışı içinden doğan yeni kamu yönetimi fikrinin teorik ve metodolojik anlamda çoğulculuğa açmış olduğu yol, klasik kamu yönetiminin kurallarında yıkıcı bir etkiye sebep olmuştur (Yang ve Miller, 2008, s.301). Alanda yaşanan bu *paradigma savaşı*, hangi epistemolojik duruşların hangi metotlarla uygulanabileceği tartışmasını da alevlendirmiştir. Yeni kamu yönetimi tekniklerinin geçerliliğini ve güvenilirliğini arttırmak için bu çoklu yöntem tekniği daha fazla kullanılmaya başlanmış, dolayısıyla bir çıkış yolu olarak daha anlamlı hale getirmiştir.

Kamu yönetimi alanındaki araştırmacılar kronolojik olarak karma araştırma yöntemi üzerine düşüncelerini şu şekilde dile getirmişlerdir. Bu konuya ilk olarak Perry and Kramer'in (1986) 'Kamu yönetiminde araştırma yöntemleri' isimli ufuk açıcı makalesinde yer verilmiş, kamu yönetimi alanının bilindik metodolojileri uygulama yönünde güçlü bir eğilim gösterdiğini söyleyen yazarlar, bu yönde araştırma yapan bilim insanlarını eleştirmişlerdir. Yazılarını kamu yönetimi alanındaki araştırma yöntemlerinin çeşitlendirilerek ampirik çalışmaların içeriğinin zenginleştirilmesi gerektiği yönünde tavsiyelerde bulunarak sonlandırmışlardır. Meier ve Gill (2000) 'Metodolojik manifesto' isimli makalelerinde kamu yönetimi alanının metodolojik kapsamlılık yönünden diğer sosyal bilimler alanlarının oldukça gerisinde kaldığını öne sürmektedirler. Kamu yönetimi alanında niceliksel çalışmanın önemli savunucularından Kenneth Meier dahi, tek yönlü ve sistematik olmayan araştırmaların kamu yönetiminin gelişmesinin önünde bir engel oluşturduğunu söylemektedir.

Kamu yönetimi alanında araştırma yöntemleri kitaplarında karma yöntem tekniğinin kısıtlı bir şekilde de olsa ele alındığı görülmektedir. McNabb'in 2002, Yang ve Mill'in 2004, Thiel'in 2014 basımlı kamu yönetiminde araştırma yöntemleri isimli kitapları, kamu yönetiminde karma metot tekniğini ele alan çalışmalar olurken, yöntemi sadece niteliksel ve niceliksel araştırmaların bir arada kullanılabildiği *kombinasyon tekniği* ismiyle, kısa bir bölüm olarak ele almışlardır. 2012 yılına gelindiğinde, kamu yönetimi akademisinin önemli isimlerinden James. L. Perry, 1986 yılında Kramer ile birlikte yaptığı çağrısını yinelemiştir. Kamu yönetimi alanında veri üçgenleme gibi yöntemlerin tek bir metodoloji kullanımından kaynaklanan problemleri çözmeye yardımcı

olacağını, dolayısıyla daha derinlemesine analizler yapmaya ve bulgulara ulaşmaya yardımcı olacağını savunmuştur. 2013 yılında Kamu Yönetimi ve Politikası Dergisinde⁶ bir dizi karma metot makalesi içeren sayının yayınlanması ve buna ilişkin konferansların düzenlenmesi karma yöntem araştırma tekniğinin kamu yönetimi alanındaki altyapısının oluşturulması hususundaki yinelenen çağrılar karşılık bulduğunu göstermektedir. Ayrıca bu girişimlerin hemen hemen hepsinin 2000 yılı ve sonrası üretilen çalışmalar olduğu düşünüldüğünde (Hendren ve diğerleri, 2018, ss.912-914), son 20 yılda konuyla ilgili azımsanamayacak bir literatürün de oluştuğu çıkarımı yapılabilir.

Öyle ki, kamu yönetimi alanındaki karma yöntem araştırmalarını sistematik bir analize tabi tutmaya yetecek kadar ampirik çalışma yapıldığı görülmektedir (Örneğin, Osifo, 2015, s.16; Raimondo ve Newcomers, 2017, s.191; Mele ve Belardinelli, 2019, s.336). Hendren ve diğerleri (2018), 1980-2016 yılları arasında beş tane önde gelen Kamu Yönetimi ve Politikası Dergisi üzerine yaptığı araştırmaya göre, 1990 ve 2016 yılları arasında 42 karma yöntem makalesinin yayımlandığı; 90-99 yılları arasında 2 olan toplam sayının, 2000-2009 yılları arasında 13, 2010-2016 yılları arasında ise 27'ye yükseldiği görülmektedir. Raimondo ve Newcomers (2017), Kamu Personel Yönetimi İncelemeleri Dergisi'nde 2011-2017 yılları arasında yayınlanan makaleleri sistematik bir analize tabi tutmuşlardır. Karma metodun kamu yönetimi alanında kullanımının arttığını, bunun da kamu yönetiminin pratikteki sorunlarının çözümüne daha doğrudan katkı sağladığı sonucuna ulaşmışlardır. Benzer şekilde Hendren ve diğerleri (2018), yüksek ve orta kalitedeki dergilerin düşük kalitedekilere oranla daha fazla karma metot tekniği kullanan makale yayınladığını, fakat düşük kalitede olanların da geçmişe oranla karma yöntem makalelerine daha sık yer verdiğini ileri sürmüşlerdir.

Türkiye'de ise karma yöntem araştırma yönteminin hala çok sınırlı bir şekilde kamu yönetimi araştırmaları içinde yer aldığını görebiliriz. Köseoğlu ve Duyar'a (2017) göre, karma yöntemin kamu yönetimi çalışmalarındaki kullanımı son yıllarda az da olsa bir gelişme göstermiştir. Uluslararası Kamu Yönetimi Araştırma Konferansı'nda⁷ karma yöntem tekniğinin kullanıldığı bildiri sayısı % 13.4 iken, Kamu Yönetimi Forumu'nda (Kayfor) 2004-2014 yılları arasında bu tekniğin diğer tekniklere kıyasla oranı sadece %1'dir. Ülkemizde kamu yönetimi araştırmalarında karma yöntemin çalışılmasının hala başlangıç seviyesinde olması dolayısıyla elimizde yeterli veri bulunmamaktadır. Bu nedenle, kamu yönetiminde yöntemin kullanımından kaynaklanan sorunların kapsamlı bir analizi ülkemiz için henüz mümkün görünmemektedir.

Kamu yönetiminde karma yöntem tekniğinin kullanımına ilişkin tüm bu gelişmeler ve beraberindeki çalışmalar incelendiğinde karşımıza üç farklı eğilim çıkmaktadır: Bunlardan ilki, birbirinden tamamen farklı epistemolojiler ve paradigmlar üzerinden türetilen verilerin bir arada var olması sorunsaldır. Bir diğeri ise çeşitli metotlar vasıtasıyla sağlanan verilerin entegre edilmesine dayanan bu yöntemin anlaşılmasındaki güçlüklerdir. Son olarak, karma yöntem araştırmalarının, kamu yönetimi alanına pratikte fayda sağlayacak verileri pragmatist bir çizgide bütünselleştirmesi hususudur. Aşağıda kamu yönetiminde karma yöntem kullanımının bu eğilimler üzerinden bir incelemesi yapılacaktır.

3.1. Kamu Yönetimi Paradigması Açısından Karma Metot

Tarihsel olarak sosyal bilimlerin birçok alanında olduğu gibi, kamu yönetimi de ontolojik (yapısalcılık-nesnelcilik), epistemolojik (toplumsal inşacılık-pozitivizm) ve nihayetinde metodolojik (niteliksel-niceliksel) olarak geleneksel yöntemleri kullanma eğilimindeydi. Fakat post-pozitivizm,

⁶ Journal of Policy Analysis and Management

⁷ Public Management Research Conference

eleştirel gerçekçilik gibi nesnellik ve öznellik arasındaki keskin ayrımı törpüleyen yeni yaklaşımların literatüre girmesi, kamu yönetimi alanını da dönüştürmeye başlamıştır. Post-pozitivist yaklaşımlar gerçekliğin hiçbir zaman tam olarak anlaşılamayacağı, bilimsel ampirik çalışmaların ancak gerçeğe en yakın sonuçları doğurmayı amaçlayabileceğini iddia etmektedirler (Kuhn, 1962, s.41). Bu doğrultuda, örneğin pozitivist bir epistemolojik yaklaşımı benimseyen bir araştırmacının kullanacağı yöntem için hem niceliksel hem de niteliksel metotlara başvurması bilimsel araştırmanın doğasına aykırı bulunmamaktadır (Hesse-Biber, 2010, s.457). Bir araştırmacı isterse herhangi bir güçlü epistemolojik altyapı sunmadan bir ampirik çalışma yapabilir; isterse tek ya da çoklu paradigmlar kullanarak karma metot yöntemini çalışmasına adapte edebilir. Yöntem kullanımı açısından örnek vermek gerekirse, yapısalcı paradigma içinde araştırmacı hem anket ve mülakat tekniğini birlikte kullanabilir, hem de odak grup çalışması yapıp bu araştırma sonuçları neticesinde birtakım mülakatlar gerçekleştirebilir. Gerçekleştirilen çalışmanın tasarımındaki en temel rasyonalizasyon, kesin bilimsel bilginin mevcut paradigmadan etkileneyeceği, dolayısıyla kesin bir bilimsel bilgiye ulaşmayı mümkün kılmayacağı için en faydalı ve kullanılabilir olanı amaçlamasıdır (Osifo, 2015, ss.1-3).

Yöntembilim paradigmasındaki dönüşümlerin kamu yönetimi paradigmasına yaptığı etki, alanın yapısının buna müsait olmasıyla da açıklanabilir. Chien-Chen (2007) ve Osifo (2015) gibi araştırmacılar kamu yönetimi alanının kendi kendine bir disiplin olma konusunda sıkıntılar yaşadığı için sınırlı bir literatür bilgisine sahip olduğunu iddia etmektedirler. Aynı doğrultuda, doğrulanmış teorilerin sayısının kamu yönetimi alanında sınırlı kaldığı bazı bilim insanları tarafından ileri sürülmektedir (Meier ve Gill, 2000, s.157). Riccuci'ye (2008) göre, kamu yönetimi disiplininin bir post-normal⁸ sosyal bilimler alanı olması sorunlu görülen bu konuların ana kaynağıdır. Kamu yönetimi, yapısı gereği araştırma sonuçlarını ilgili politika alanlarına çözümler bulmaya yönelmektedir. Bu alanın sorularına cevap vermek için idarecilerin ve politika analistlerinin ihtiyaç duyduğu bilgiye ulaşmayı hedefleme, kamu yönetimi paradigmasının çoğulcu yöntemlere açık olduğunu göstermektedir.

Kamu yönetimi literatürü araştırma yöntemlerinden bağımsız olarak da bu meseleyle beklenenden çok daha fazla meşgul olmuştur. Lynn'in (1996) kitabının başlığı olarak incelediği kamu yönetimi alanı bir bilim mi yoksa bir uygulama alanı mıdır sorunsalı, yönetim bilimi ders kitaplarının bile öncelikli olarak üzerinde durduğu bir konudur. Lynn, Heinrich ve Hill'in 2001 yılında yayınladığı makalelerinde, bu çok yönlü mekanizmanın çalışmasının üretilen bilimsel bilginin pratikteki yansımalarıyla bir bütün olacağı, bunun da ancak çoklu metodoloji kullanarak mümkün olabileceğini savunmuşlardır. Nihayetinde Hill ve Lynn (2005) niteliksel ve arşivsel verilerin kullanıldığı betimleyici ve tarihselci yaklaşımını, örnek olay incelemeleri yoluyla yapılan bir analiz olan en iyi uygulama örnekleri yaklaşımını (best practices) ve sayısal verilerin yardımıyla teori ve model test etmeyi kapsayan yaklaşımını uygulamayı ve kombine etmeyi, kamu yönetimi çalışmaları için uygun veri üretimde etkili metotlar olarak görmüşlerdir.

Yang ve Miller (2008), bir *paradigmalar savaşına* sahne olan kamu yönetimi alanının öznesini ve nesnesini aramaya devam ettiğini belirtmiştir. Kamu yönetimi ve kamu politikası gibi alanların yönetişim (governance) adı verilen ortak bir zemine taşınması fikri, bilindiği üzere yönetim ve politika üretme fikrinin merkezi yönetim, yerel yönetimler, vatandaş ve özel sektörü de kapsayan çok katmanlı bir etkileşimini içermektedir. Yönetimin bu yeni ve kompleks formu, farklı epistemolojik ve metodolojik yaklaşımların bir arada kullanılmasına elverişli bir zemin hazırlamıştır. Örneğin, kamu yönetimi alanında son yıllarda öne çıkan performans ölçme

⁸ Post normal bilim gerçeklerin belirsiz olduğu, ortak değerler üzerine konsensüsün sağlanamadığı ve kararların süratle alınması gereken konular üzerine yapıldığı bilimler için kullanılan bir terimdir (Funtowicz ve Ravetz, 1993).

araştırmalarına göz atıldığında, öncelikle olarak işlevselci yaklaşım yardımıyla verimliliği sağlayan etmenler tanımlanabilmektedir. İkinci aşamada, bu verimliliği sağlayan etmenleri farklı kamu yönetimi kuruluşlarında sayısal yöntemle test etmek mümkün olabilir. Bir diğer çalışma yöntemi ise eleştirel ya da postmodern perspektif doğrultusunda performans ölçmenin siyasiler ya da yöneticiler tarafından çalışanlarını kontrol etmek için bir araç olarak kullanılıp kullanılmadığı olabilir. Bu farklı araştırma yöntemlerinin aynı araştırma içinde münasip bir şekilde bir araya getirilip uygulanması, kamuda performans yönetimi alanındaki araştırmalara yenilikçi bir bakış açısı kazandırabilir.

Kamu yönetiminde entegre yönetim modeli, sonuç temelli yaklaşım (result-based management), kanıt temelli politika yaklaşımı (evidence-based policy approach) ve değerlendirmesi gibi araçlardan gelen verilerin birleştirilerek birlikte kullanılması fikri de gün geçtikçe yaygınlaşmaktadır. Aynı alanda tüm dünyanın dört bir yanında tek yönlü üretilen bilimsel bilgilerin birbirini yanlışlayan sonuçları ortaya çıkarması, güvenilir bilginin ortaya konmasının artık farklı yollar gerektirdiğini göstermektedir. Bu değişen kamu yönetimi paradigması içinde çeşitli metotlarla hazırlanan analizlerin bu yöntemle sağlanmasının yapılması, araştırmaların geçerlilik ve güvenilirliğini bir kat daha arttıracaktır.

3.2. Kamu Yönetiminde Veri Entegrasyonu ve Karma Metot

Kamu yönetimi çalışmalarında karma metot kullanımının tercih edilmesinin rasyonel bir temeli olması ve çalışmaya artı bir değer katması gerektiği bilinmektedir. Diğer bir deyişle, sadece niteliksel ya da niceliksel bir yöntemin kullanıldığı bir çalışmanın yerine, iki farklı metodun neden bir arada kullanıldığının net bir şekilde açıklanması gerekmektedir. Fakat kamu yönetimi alan çalışmalarına bakıldığında, bu yöntemin alandaki çalışmalar için neden gerekli olduğu sorusu hala net bir şekilde açıklanamamakta; birçok araştırmacı karma yöntemi son dönemlerdeki popüleritesi gerekçesiyle kullanmaktadır.

Kamu yönetimi alanı üzerine ampirik çalışma yapan araştırmacıların titiz bir şekilde üzerinde durması gereken konulardan biri de niteliksel, niceliksel ve karma metotların standardının belirlenmesi olmalıdır. Zira alandaki araştırmacılar, niteliksel ve niceliksel çalışmaları bir karma yöntem çalışması içine entegre etme konusunda sıkıntılar yaşamaktadırlar. Örneğin, çalışmasını anket yöntemi üzerine kurmuş bir araştırmacı, üzerine belki de hiç düşünmediği bir dizi mülakat yaparak, sadece sayısal verilerinin sağlanmasını yapmış görünmek için niteliksel metodu kullanabilmekte ve buna da karma yöntem çalışması adını verebilmektedir. Fakat çalışmanın başında anlatıldığı üzere, karma metodun kullanımı bunun çok daha ötesinde bir yöntemsel hazırlığı gerektirmektedir.

Mele ve Belardinelli'nin (2019) kamu yönetimi dergilerinde 2011-2017 arasında yayınlanan 104 karma metot kullanan makale üzerinde yaptığı analize bakıldığında, bu çalışmaların büyük bir çoğunluğunun karma metot yöntemini kullanmalarını gerekçelendirdikleri görülmektedir. Ayrıca farklı araştırma yöntemlerinin hangi yollar izlenerek yapılacağını detaylı olarak açıklamışlardır. Fakat farklı metodolojilerin sıralanışının nasıl olacağı, bunlar arasında nasıl bağlantı kurulacağı ve sonuçların ne şekilde entegre edileceği gibi detaylar sadece birkaç çalışmada ayrıntılandırılmıştır. Yazının giriş kısmında bahsedildiği gibi, karma yöntem çalışması tekniklerinden niteliksel olanın mı daha baskın, yoksa niceliksel yöntemin mi çalışmanın temel metodolojik zeminini oluşturacağı ve bunların arasındaki dengenin nasıl sağlanacağı, araştırmanın tasarımı kısmında kapsamlı bir biçimde açıklanmalıdır. Bir makale yazımında her bir cümlelerin birbiriyle bağlantılı ve tutarlı olması gerektiği görüşü yaygın bir şekilde bilinmektedir. Benzer şekilde, kamu yönetimi ve politikası literatüründe karma metot yönteminin

kullanılmasının felsefi altyapısının gerekçelendirilmiş olması, bunun çalışma içinde net bir şekilde belirtilmesi ve metotların belirli bir mantık çerçevesinde bir araya getirilmesi oldukça önemlidir.

Kamu yönetimi alanındaki ampirik araştırmalar incelendiğinde, niceliksel çalışmalarının niteliksel olana oranla bir ağırlığının olduğu görülmektedir (Groeneveld ve diğerleri, 2014, s.72). Kamu yönetimi alanındaki bazı bilim insanları niteliksel ve tarihi yöntemlere karşı bir eğilim göstermiş olsalar da (örneğin, Kaufman, 1960, s.140; Riccucci, 1995, s.232; Stivers, 2000, s. 236), niceliksel çalışmaların bu denli baskın olması, kamu yönetimi yöntembilim alanını meşgul eden bir mevzudur (Raimondo ve Newcomer, 2017, s.191). Brewer ve diğerleri (1998) kamu yönetimi üzerine yazılan doktora tezlerinin hemen hemen yarısında temel yöntem olarak regresyon analizi kullanıldığını öne sürerken, Houston and Delevan (1990) çok değişkenli analiz, tek değişkenli analiz ve en küçük kareler yöntemi gibi istatistiksel tekniklerin kamu yönetimi araştırmalarında en yoğun olarak kullanılan metotlar olduğunu iddia etmişlerdir. Diğer taraftan, McCurdy ve Cleary (1984) ile Stallings ve Ferris (1988) gibi niteliksel yöntem destekçisi olan araştırmacılar ise, kamu yönetimi çalışmalarının sadece niceliksel yöntemler üzerine şekillenmesinin, alanı basit sonuçlar elde etmenin ötesine geçiremeyeceğini ifade etmişlerdir. Pitts ve Fernandez'in (2009) kamu yönetimi ve politikası üzerine yaptığı ampirik çalışması, niceliksel yöntemin en çok kullanılan yöntem olmasına karşın (% 36.2), şu anki haliyle sofistike analizler yapmak için yetersiz kaldığı sonucuna ulaşmıştır.

Niteliksel yöntem mi yoksa niceliksel yöntem mi kamu yönetimi alanına çare olur tartışması süre dursun, bu keskin ayırım son dönemlerde bir takım önde gelen kamu yönetimi araştırmacıları tarafından esnetilmiştir. Örneğin, niceliksel yöntemin alandaki en önemli savunucularından biri olan Meier (2005), kaliteli niteliksel çalışmaların üretilmesinin alanın gelişmesine yol açacağını söylemiş, Rhys Andrews, Richard Walker ve George Boyne⁹ gibi kamu yönetimini kapsamlı istatistiksel analizlerle inceleyen bazı akademisyenler de karma metot tekniğini araştırmalarında uygulayarak, farklı yöntemlerin bu alana katkı sağlayabileceğini kabul etmişlerdir.

Günümüzde yönetim bilimi alanında artık çok yöntemliliğin kabul gördüğünü söylemek mümkün olabilir. Bununla beraber, niceliksel yöneme eklenmiş bir niteliksel yöntemin karma metot araştırması olarak sunulması yeni bir sorun alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha önce belirtildiği üzere, bir araştırmaya karma yöntem çalışması denilebilmesi için o çalışmanın farklı metotları rasyonel bir biçimde bir araya getirmiş olması gerekir. Örneğin, kapsamlı bir anket çalışmasına entegre edilmeden yapılmış birkaç mülakat çalışmasının bir karma yöntem alan çalışması olmasını beklemek karma metot araştırma mantığı açısından mümkün olmayacaktır. Hendren ve diğerlerinin (2018) önerisine göre, kamu yönetimi alanında karma yöntemin gelişiminin, niteliksel çalışmaların kalitesinin ve ağırlığının geliştirilmesiyle mümkün olacaktır. Bu konuda yapılan bir diğer tavsiye de kamu yönetiminde niteliksel yöntem eğitiminin daha ayrıntılı bir şekilde verilmesi gerektiğidir. En temelde, kamu yönetimi alanında niteliksel metot ister kullanılsın ister kullanılsın; önemli olan verilerin nitelikli bilimsel bilgi elde etme amacına hizmet ediyor olmasıdır.

3.3. Pragmatik Kamu Yönetiminde Karma Metot Tekniği

Karma yöntem araştırmalarının ayırt edici özelliği farklı epistemolojik, yönetsel ve metodolojik bakış açılarını potansiyel kullanım için bünyesinde barındırmasıdır. Bu yöntem vasıtasıyla çalışma yapılan disiplinin ihtiyacına göre çeşitli bakış açılarından birkaçı kullanılarak optimum bilginin elde edilmesi amaçlanır (Johnson ve Onwuegbuzie 2004, s.416). Yukarıdaki iki başlıkta

⁹ <https://www.palgrave.com/gp/book/9780230252424>

ele alınan kamu yönetiminde paradigmada ve metodolojide çoğulculuk temelleri üzerine şekillenen karma yöntem yaklaşımının varmak istediği nihai nokta, en sağlam ve temellendirilmiş bilgiyi literatüre katma isteğidir. Alışlagelmiş bilimsel metotları kullanan kimi kamu yönetimi araştırmacıları, farklı yol ve yöntemleri birleştirmenin bilimsel bilgi geleneğinde bir kirlilik yarattığını iddia ederken, son yıllarda bilimsel bilgi üretme mantığında meydana gelen köklü değişimler bu itirazları geri plana itmektedir.

En yalın haliyle, bilim yapmanın özünde, saptanmış sorunların çözümlerine belirli yöntemler izleyerek ulaşma düşüncesi vardır. Bununla birlikte, özellikle sosyal bilim araştırmalarında insan faktörünün sonuçlar üzerinde oluşturduğu etki ve son yıllarda küreselleşme ve bilgi teknolojilerinin yükselişi, bilginin elde edilmesinde köklü değişimlere yol açmaktadır (Meyerson and Martin, 1987, s.638; Huczynski and Buchanan, 2007, s.65). Sadece sosyal bilimlerde değil, doğa bilimlerinde de görelilik benzeri kuramlarla bilimsel bilginin zaman ve mekân gibi kriterlere bağlı olarak değişkenlik göstermesi, araştırma yönteminde de bir farklılaşmaya zemin hazırlamıştır. Aynı doğrultuda türeyen postmodern kamu yönetimi yaklaşımı, alana ilişkin sorunların içine doğdukları kültür, güç, kimlik vb. koşullardan etkilenerek oluşturulduğu, dolayısıyla kendi bağlamında değerlendirilmeleri gerektiğini iddia etmektedir (Fox ve Miller, 1994, s.32; McAuley ve diğerleri, 2007, s.219). Bu perspektiften yapılan araştırmalar kullanılan yol ve yöntemden ziyade, toplumsal hayatı ve sosyal bilimlere eşdeğer görerek, elde edilen bilginin pratik olarak fayda sağlayıp sağlamayacağına odaklanmaktadır. Bu yüzden, günümüz kamu yönetimi araştırmalarında pragmatik yaklaşımın geniş bir yeri olduğu ve karma yöntem araştırmalarıyla omuz omuza geliştiği ileri sürülmektedir (Tashakkori ve Teddlie 2003, s.12; Johnson ve Onwuegbuzie 2004, s.420).

Son yıllarda kamu yönetimi alanında teori geliştirmenin ve konvensiyonel yöntem tasarımının yanı sıra, eylem odaklı, pratikte fayda sağlayabilen ve özel koşullara (contingent) bağlı olarak doğrulanabilen bilgiyi kullanmak önem kazanmıştır (Donaldson, 2001, s.144; Andrews ve diğerleri, 2009, s.4). Kamu yönetimi benzeri sahalardaki araştırmalar sosyo-ekonomik, kurumsal ve kültürel sistemlere bağlı, kompleks yapılar üzerine inşa edildiği için, insan kaynağı idaresinden, motivasyona, stratejiden performans yönetimine kadar birçok konu endemik koşullarında değerlendirmek durumundadırlar (Riccucci, 2010, s.211). Bu nedenle, kamu yönetimi alanı için en etkili ve biricik çözümleri bulmak kapsamlı ve analitik metotları gerektirmektedir.

21. yüzyıl kamu yönetimi araştırmaları içinde pragmatik kamu yönetimi ve karma yöntem kendine hatırı sayılır bir yer edinmiştir. Örneğin, kamu yönetimi ve politikası çalışmalarının etki bırakacak (making impact)¹⁰ nitelikte olması, günümüzde –özellikle gelişmiş ülkelerde- üzerinde ehemmiyetle durulan konuların başında gelmektedir. Sosyal hayatın tam da içinde olan ve araştırma sonuçlarının pratik etkiler yaratması arzulanan yönetim alanının maksimum faydayı üretecek araştırma türlerine yönelmesi beklenmektedir (Riccucci, 2010, s.212). Günümüzde artık birçok ampirik kamu yönetimi araştırmasının pratik alanda yarattığı etki kadar başarılı görüldüğü yönünde değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu görüş, öznesi kamu yöneticisi ve personeli olan bu alanın, sahada faaliyet gösteren bu kişilere farklı bakış açıları kazandıracak ve ihtiyaç duydukları taktirde yol gösterici olacak nitelikte bir anlayış oluşturmayı arzulamaktadır. Ayrıca kamu yararı sağlamanın bu alanın en temel misyonu olduğu kabul edilirse, bilimsel bilginin vatandaşların hayatını kolaylaştıracak nitelikte üretilmesi pragmatik kamu yönetiminin temellerini daha da sağlamlaştırmaktadır.

¹⁰ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Camilla, A. ve Sabine, W. (2012). Policy assessment: the state of the art. *Impact Assessment and Project Appraisal*, 30(1), 25–33. doi:10.1080/14615517.2012.663256

Kamu yönetiminde metodolojik zenginliğin önemli savunucularından bir olan Raadschelders (2004) makalesinde kamu yönetimi alanında yenilikçi bir yaklaşım olan phronesis (eylem odaklı bilgi) kavramını ele almaktadır. Bu kavramın, evrensel olarak geçerli olan teorik bilgi (episteme) ve gündelik yaşamda bir işi yapmak için gerekli olan pratik tecrübenin (techne) beraber harmanlanarak phronesis adı verilen pratik bilgiye (action-oriented) biz araştırmacıları ulaştıracağını iddia etmektedir. Bilimsel bilginin elde edilmesi ve kullanılmasının farklı yöntem süzgeçlerinden geçerek sağlanması gerektiğini savunan bu anlayış, saf ampirizmi dogmatiklaştırmayı ve rasyonel araştırma döngüsü (the circularity of rationalism) takıntısını reddetmektedir. Raimondo ve Newcomers'ın (2017) ileri sürdüğü gibi, teori, pratik ve yöntemin ortaklaşa bir şekilde gerekli miktarlarda kullanımı, bize kamu yönetimi alanında uygulanması mümkün bir reçete sunmaktadır. Anthony Giddens (1984), kamu kurumlarının eylemlerinin arkasında yatan nedenlerin ve karar verme süreçlerinde çevresel faktörlerin etkisinin, kamu yönetimi araştırmalarının doğasını şekillendirdiğini ifade etmektedir. Kapsamlı analizler gerektiren kamu yönetimi ve politikası çalışmaları için tek bir yöntem ya da bilgi kuramında çalışma yapma ısrarı içinde olmadan, kamu yönetimi yelpazesinde çeşitlenen yeni yaklaşımları ve yöntemleri bir arada kullanmak pragmatik anlayış çerçevesinde yerinde olacaktır.

4. SONUÇ

Günümüzde çeşitli kaynaklardan elde edilen kompleks verilerin bir potada toplanarak daha sistemli ve kapsamlı bir halde değerlendirilmesi önem kazanmıştır. Sosyal bilimlerde bu türden analizlere olanak sağlayan yöntemlerden bir tanesi karma araştırma metodu tekniğidir. Gelmiş olduğu nokta itibarıyla, karma yöntemin diğer metotlarla başa baş yarışacak ölçülerde araştırma tasarımının kurgulandığını ve bu doğrultuda kullanım alanı bulmaya başladığını söyleyebiliriz. Kamu yönetimi alanında da karma metot tekniğinin kendisine güçlü bir yer bulabileceği savı literatürde giderek önem kazanmaktadır. Yöntemin kamu yönetimi sahasındaki gelişimi sürerken, yapılan akademik araştırmaların karma metot tekniğinin özelliklerini ne kadar yansıttığı ve alandaki katma değerinin ne olduğu sualleri cevaplanmayı beklemektedir.

Kamu yönetiminde karma yöntem araştırma tekniğinin yerinin ve uygulamasının incelendiği bu çalışma, ilgili alan ve yöntem arasındaki ilişkinin gün geçtikçe geliştiğini ileri sürmektedir. Yapılan yayınların sayısındaki artışı kabul etmekle birlikte, kamu yönetimi alanıyla uyumlu bir yöntem olabilecek karma metot tekniğinin bu çalışmalarda ne ölçüde gerekli uyumu yakaladığı sorgulanmaktadır. Kamu yönetimi paradigmasının belirli bir yönde keskin bir biçimde ilerlememiş olması ona farklı epistemoloji ve metodolojileri daha esnek bir şekilde birlikte kullanma imkânı sunmaktadır. Zaman zaman kimlik bunalımında olduğu öne sürülen kamu yönetimi alanının belirli bir paradigma üzerinden yapılandırılmamış iskeleti farklı metotlarla vücut bulmasına olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda kamu yönetimi alanının kendini yaratma arayışı, karma yöntem tekniğinin kullanımıyla olumsuz görülen durumu avantaja çevirme olarak yorumlanabilir. Araştırmacıların karma yöntem tekniğinin uygulaması sırasında veri entegrasyonu konusuna da özel bir önem vermesi gerekmektedir. Literatür, kamu yönetimi çalışmalarının niceliksel ağırlıklı olduğunu gösterirken, bu alandaki karma yöntem çalışmalarında en fazla görülen eğilim, niteliksel çalışmaların niceliksel olanlara eklenmesidir. Karma metot araştırmalarında yöntemsel seçimlerin mutlaka gerekçelendirilmiş olması gerekir. Aynı doğrultuda, kamu yönetimi alanında sıklıkla kullanılmaya başlanan karma metodun araştırmacılar tarafından nasıl tasarlanması ve uygulanması gerektiği daha net bir şekilde anlaşılmalıdır. Kamu yönetiminde karma metot tekniğinin kullanımı neticesinde ortaya çıkan bir diğer tartışma elde edilen sonuçların niteliği üzerinedir. Son yıllarda kamu yönetimi sahasına fayda sağlayacak verileri üretme eğilimi gösteren yönetim araştırmaları

alanı, karma metodun da bu alanda katalizör görevi görmesiyle pragmatik yönünü ortaya koymaya başlamıştır. Araştırma tasarımı ve uygulaması neticesinde elde edilen sonuçların kamu sektörünün eylemlerine yön vermesi gerektiği düşüncesi yükseliş göstermektedir. Kamu yönetimi alanının özellikle son yıllarda çok aktörlü olma üzerine inşa edilen yapısı göz önüne alındığında, bu türden araştırmaların pratik faydalarından istifade edilmesi fikri mantıklı görünmektedir.

Karma yöntemin yönetim alanındaki uygulanabilirliği üzerine yapılan bu analiz; paradigma, veri birleştirme ve pragmatik kamu yönetimi şeklinde üç başlıkta konuyu sınıflandırmamızı sağlamıştır. Paradigmaya yönelik olan inceleme karma yöntemin kamu yönetimi araştırmalarının tasarım yani başlangıç bölümünde düşünülmesi gereken, verileri bir arada kullanımı hususu uygulama aşamasında, pragmatik kamu yönetimi ise daha çok araştırmaların sonuç ve etkileriyle ilgili üzerinde durulması gereken noktalar. Buradan hareketle, kamu yönetimi alanında bu yöntemin uygulanması henüz güçlü bir temele sahip olmadığı için, çalışmaların tasarımından, uygulanmasına ve nihayetinde sonuçlarının kullanımına kadar titizlikle yürütülmesi gerekmektedir. Karma yöntem tekniğinin asli özelliklerine bağlı olarak yapılan çalışmalar, hem yöntemin bu alandaki yerini sağlamlaştıracak hem de son dönemlerde karma metotla uyumlu bir biçimde şekillenmekte olan kamu yönetimi alanının yöntemin faydalarından istifade etmesini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Andrews, R., Boyne, G. A., Law, J. ve Walker, R. M. (2009). Strategy formulation, strategy content and performance. *Public Management Review*, 11(1), 1-22. doi: 10.1080/14719030802489989
- Blaikie, N. (2010). *Designing social research*. Cambridge: Polity Press.
- Brewer, G. A., Douglas, J. W., Facer, R. L. ve O'Toole, L. J. (1998). The state of doctoral education in public administration: Developments in the field's research preparation. *Journal of Public Affairs Education*, 4(2), 123-136. doi:10.1080/15236803.1998.12022018
- Brewer, J. ve Hunter, A. (1989). *Multimethod research: A synthesis of styles*. Newbury Park, CA: Sage.
- Bryman, A. (1988). *Quality and quantity in social research*. Boston: Unwin Hyman.
- Bryman, A. (2012). *Social research methods*. Oxford: Oxford University Press.
- Bryman, B. ve Bell, E. (2011). *Business research methods*. Oxford: Oxford University Press.
- Campbell, D. T. ve Fiske, D. W. (1959). Convergent and discriminant validation by the multitrait-multimethod matrix. *Psychological Bulletin*, 56, 81-105. doi:10.1037/h0046016
- Chien-Chen, B. (2007). Meta-analysis. K, Yang, ve G. J. Miller (Ed.). *Handbook of research methods in public management* içinde (s.705-720). Boca Raton: CRC Press. doi:10.1201/9781420013276.ch36
- Collins, K. M. T., Onwuegbuzie, A. J. ve Sutton, I. L. (2006). A model incorporating the rationale and purpose for conducting mixed methods research in special education and beyond. *Learning Disabilities: A Contemporary Journal*, 4, 67-100. doi:10.1037/12079-006
- Cook, T. D. ve Reichardt, C. S. (Ed.). (1979). *Qualitative and quantitative methods in evaluation research*, Beverly Hills, CA: Sage Publication. doi:10.2307/1174260

-
- Creswell, J. W. (1994). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Los Angeles: Sage. doi:10.2307/328794
- Creswell, J. W. (2009). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Los Angeles: Sage. doi:10.2307/3152153
- Creswell, J. W. (2015). *Concise introduction to mixed methods research*. Los Angeles: Sage. doi:10.4135/9781506335193.n2
- Creswell, J. W. ve Plano Clark, V. L. (2011). *Designing and conducting mixed methods research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Denzin, N. K. (1970). *The research act in sociology: A theoretical introduction to sociological methods*. London: Butterworths. doi:10.4324/9781315134543
- Denzin, N. M. (2010). Moments, mixed methods, and paradigm dialogs. *Qualitative Inquiry*, 16(6), 419-427. doi:10.1177/1077800410364608
- Donaldson, L. (2001). *The contingency theory of organizations*. USA: Sage. doi:10.4135/9781452229249
- Douglas, J. D. (1976). *Investigative social research*. USA: University of Chicago Press. doi:10.2172/7263263
- Easterby-Smith, M., Thorpe, R. ve Jackson, P. R. (2008). *Management research*. London: Sage. doi:10.4135/9781446250488.n3
- Funtowicz, S. ve Ravetz, J. (1993). Science for the post-normal age, *Futures*, 31(7), 735-755. doi:10.1016/0016-3287(93)90022-1
- Fox, C. J. ve Miller, H. T. (1994). *Postmodern public administration: Toward discourse*. Sage: UK. doi:10.4324/9781315706962
- Ghuri, P. ve Gronhaug, K. (2002). *Research methods in business studies: A practical guide*. Harlow, New York: Prentice Hall. doi:10.1017/9781108762427
- Gibson, C. B. (2017). Elaboration, generalization, triangulation, and interpretation: On enhancing the value of mixed method research. *Organizational Research Methods*, 20(2), 193-223. doi:10.1177/1094428116639133
- Giddens, A. (1984). *The constitution of society: Outline of the theory of structuration*. Cambridge, UK: Policy Press.
- Meier, K. ve Gill, J. (2000). Public administration research and practice: A methodological manifesto. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 10, 157-200. doi:10.1093/oxfordjournals.jpart.a024262
- Gill, J. ve Johnson, P. (2002). *Research methods for managers*. London: Sage Publishing.
- Greene, J. C., Caracelli, V. J. ve Graham, W. F. (1989). Toward a conceptual framework for mixed-method evaluation designs. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 11(3), 255-274. doi:10.3102/01623737011003255
- Groeneveld, S., Tummers, L., Bronkhorst, B., Ashikali, T. ve Van Thiel, S. (2015). Quantitative methods in public administration: Their use and development through time. *International Public Management Journal*, 18(1), 61-86. doi:10.1080/10967494.2014.972484
-

-
- Hendren, K., Luo, Q. E. ve Pandey, S. K. (2018). The state of mixed methods research in public administration and public policy. *Public Administration Review*, 78(6), 904–16. doi:10.1111/puar.12981
- Hesse-Biber, S. (2010). Qualitative approaches to mixed methods practice. *Qualitative Inquiry*, 16(6), 455-468. doi:10.1177/1077800410364611
- Hill, C. J. ve Lynn, L. E. (2005). Is hierarchical governance in decline? Evidence from empirical research. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 15(2), 173-195. doi:10.1093/jopart/mui011
- Houston, D. J. ve Delevan, S. M. (1990). Public administration research: An assessment of journal publications. *Public Administration Review*, 50(6), 674.
- Huczynski, A. A. ve Buchanan, D. A. (2007). *Organizational behaviour*. England: Pearson Education Limited. doi:10.1002/job.4030130709
- Kaufman, H. (1960). *The forest ranger: A study in administrative behavior*. Oxford, UK: Oxford University Press. doi:10.4324/9781936331536
- Köseoğlu, Ö. ve Duyar, D. D. (2017). Kongre bildirileri üzerinden yöntem sorununu anlamak: KAYFOR örneği. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 50(3), 183-211. Erişim adresi: https://www.academia.edu/35738567/Kongre_Bildirileri_%C3%9Czerinden_Y%C3%B6nlem_Sorununu_Anlamak_KAYFOR_%C3%96rne%C4%9Fi_Understanding_Methodology_Problem_through_Conference_Papers_The_Case_of_KAYFOR
- Kuhn, T. S. (1962). *The structure of scientific revolutions*. Chicago: University of Chicago Press. doi:10.1086/ahr/68.3.700
- Levin, K. A. (2006). Study design 3: Cross-sectional studies. *Evidence-Based Dentistry*, 7, 24-25. doi:10.1038/sj.ebd.6400375
- Lynn, L. E. (1996). *Public management as art, science, and profession (Public administration and public policy)*. UK: Chatham House Publication. doi:10.1201/9781420016994.sec15
- Lynn, L. E., Heinrich, C. J. ve Hill, C. J. (2001). *Improving governance: A new logic for empirical research*. Washington, D.C.: Georgetown University Press. doi:10.2307/3094922
- McAuley, J., Johnson, P. ve Duberley, J. (2007). *Organization theory: Challenges and perspectives*. UK: Prentice Hall. doi:10.1177/0170840608094705
- McCurdy, H. E. ve Cleary, R. E. (1984). Why can't we resolve the research issue in public administration? *Public Administration Review*, 44(1), 49-55. doi:10.2307/975661
- McNabb, D. E. (2002). *Research methods in public administration and nonprofit management: Quantitative and qualitative approaches*. Armonk, New York: M.E. Sharpe. doi:10.4324/9781315181158-21
- Meier, K. J. (2005). Public administration and the myth of positivism: The Anti-Christ's view. *Administrative Theory and Praxis*, 27(4), 650-668. doi:10.1080/10841806.2005.11029511
- Mele, V. ve Belardinelli, P. (2019). Mixed methods in public administration research: Selecting, sequencing, and connecting. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 334–347. doi:10.1093/jopart/muy046
- Meyerson, D. ve Martin, J. (1987). Cultural change: An integration of three different views. *Journal of Management Studies*, 24, 623-647. doi:10.1111/j.1467-6486.1987.tb00466.x
-

-
- Molina-Azorin, J. F. (2012). Mixed methods research in strategic management: *Impact and Applications*, 15(1), 33-56. doi:10.1177/1094428110393023
- Morgan, D. L. (1998). Practical strategies for combining qualitative and quantitative methods: Applications to health research. *Qualitative Health Research*, 8, 362-376. doi:10.1177/104973239800800307
- Morse, J. M. (1991). Approaches to qualitative-quantitative methodological triangulation, *Nursing Research*, 40, 120-123. doi:10.1097/00006199-199103000-00014
- Morse, J. M., ve Niehaus, L. (2009). *Mixed-method design: Principles and procedures*. Walnut Creek, CA: Left Coast Press. doi:10.4324/9781315424538
- Onwuegbuzie, A. J., ve Johnson, R. B. (2004). Mixed methods research. R. B. Johnson, ve L. B. Christensen (Ed.). *Educational research: Quantitative, qualitative, and mixed approaches* içinde (s. 408-431). Boston, MA: Allyn and Bacon. doi:10.3102/0013189x033007014
- Osifo, O. C. (2015). Public management research and a three qualitative research strategy. *Review Public Administration Management*, 3(1), 1-8 doi:10.4172/2315-7844.1000149
- Perry, J. L. ve Kramer, K. L. (1986). Research methodology in the "Public administration review," 1975-1984. *Public Administration Review*, 46(3), 215-226. doi.org/10.2307/3110436
- Pitts, D. W. ve Fernandez, S. (2009). The state of public management research: An analysis of scope and methodology. *International Public Management Journal*, 12(4), 399-420. doi:10.1080/10967490903328170
- Raimondo, E. ve Newcomer, K. (2017). Mixed-methods inquiry in public administration: The interaction of theory, methodology, and praxis. *Review of Public Personnel Administration*, 37(2), 183-201. doi:10.1177/0734371x17697247
- Riccucci, N. (1995). *Unsung heroes: Federal executives making a difference*. Washington, DC: Georgetown University Press. doi:10.5860/choice.33-4789
- Riccucci, N. (2010). *Public administration: Traditions of inquiry and philosophies of knowledge* (Public Management and Change Series). Washington, DC: Georgetown University Press. doi:10.5354/0719-6296.2015.38493
- Riccucci, N. (2008). The logic of inquiry in the field of public administration. K. Yang, ve G. J., Miller (Ed.). *Handbook of research methods in public management* içinde (s. 3-13). Boca Raton: CRC Press. doi:10.1201/9781420013276.ch1
- Saunders, M., Lewis, P., ve Thornhill, A. (2009). *Research methods for business students*. Harlow: Pearson Education Limited. doi:10.1108/qmr.2000.3.4.215.2
- Stallings, R. A., ve Ferris, J. A. (1988). Public administration research: Work in PAR, 1940-1984. *Public Administration Review*, 48(1). doi:10.2307/975522
- Stivers, C. (2000). *Bureau men, settlement women: Constructing public administration in the progressive era*. Lawrence: University Press of Kansas. doi:10.5860/choice.38-1230
- Tashakkori, A., ve Teddlie, C. (1998). *Mixed methodology: Combining qualitative and quantitative approaches*. Thousand Oaks, Ca: Sage. doi:10.2307/2655606
- Thiel, S. V. (2014). *Research methods in public administration and public management: An Introduction*. London: Routledge. doi:10.4324/9780203078525
-

Wilson, J. (2010). *Essentials of business research: A guide to doing your research project*. UK: Sage Publications. doi:10.1177/097215091101200211

Yang, K. ve Miller, G. J. (2008). *Handbook of research methods in public administration*. UK: Taylor and Francis Group. doi:10.1201/9781420013276

SUMMARY

Collecting complex data from different sources in a variety of systematic ways has gained a considerable importance in the last two decades. One of the techniques called mixed-method research design, in its simplest definition, refers to the methodology in which both qualitative and quantitative methods can be used together. The purpose of applying distinct ways together is to reach scientifically robust information by eliminating problems such as validity or reliability that might arise with the use of a single method. In recent years, the number of mixed-method researches in the field of public administration and policy has also increased. So much so that there are some empirical studies, which enable to conduct systematic reviews regarding mixed-method research design and public administration. This paper, which examines the application of mixed-method technique in public administration research, suggests that the relationship between the field and the technique has been improving day by day. Although it is quite clear that there is a consistent increase in the number of publications, it is questioned to what extent the mixed-method technique as a compatible method with the field of public administration has achieved to build an adequate foundation so far. The fact that the public administration paradigm has not progressed sharply in a particular direction allows it to use different epistemology and methodologies more flexibly. In this context, the research for self-creation of the public administration area can be interpreted as turning the situation, which is seen adverse with the use of mixed-method technique, into an advantage. While the literature shows that public administration studies are predominantly quantitative, the most common trend in mixed-method studies in this field is the problem of joining qualitative studies into quantitative ones. Another discussion arising from the use of mixed-method technique in public administration is on the quality of the results obtained. Given the nature of the field of public administration built on multi-actors, the idea of making use of the practical benefits of such research also seems reasonable. When all these developments and accompanying studies regarding the use of mixed-method technique in public administration are examined, three different trends reveal: The first one is to bring the data derived from entirely different epistemologies and paradigms together. Another is the difficulties in understanding mixed-method, which is based on the integration of data provided through various means. The final issue is that mixed-method research, helps to integrate data in a pragmatist line, would find a way out of the problems of public administration in practice. From this point of view, since the implementation of this method in the field of public administration does not yet have a strong foundation, it is necessary to carry the studies out meticulously from the design, implementation and ultimately to the use of the results. The studies carried out depending on the main features of the mixed-method technique will both strengthen the position of the method in this field and ensure that the public administration area, which has been shaped in harmony with the mixed-method in recent times, will get advantages from the benefits of the method.

ERKEN BİR MEDENİYET VE ALAFRANGA ZÜPPELİK ANLATISI: *MEDENİYYET YANI SİVİLEZASYON (1868)*

Gökhan KAYA¹

Atıf/©: Kaya, G. (2020). Erken bir medeniyet ve alafranga züppelik anlatısı: Medeniyet yani sivilizasyon (1868). *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 187-200. Doi: 10.17218/hititsosbil.622001

Özet: Osmanlı İmparatorluğu'nda medeniyet tartışmaları Tanzimat Fermanı'nın (1839) ilân edilmesinden sonra başladı. Bu tartışmaların bu dönemde olması İmparatorluğun içine girdiği hızlı modernleşme sürecinin bir sonucuydu. Tartışmaların içeriği, medeniyet kavramına Türkçe bir karşılık bulmaktan modernleşme sürecinde model olarak alınan Avrupa'nın siyasi, ekonomik, toplumsal, kültürel ve en nihayetinde gündelik hayata kadar uzanan bir yelpazeyi kapsıyordu. Bu tartışmalarda hemen görünür ve somut olan ise Avrupalı bir yaşam tarzının daha çok elit Osmanlı kesimlerinde yaygınlaşmasıydı. Batı kültürüne hayran, abartılı bir şekilde onu taklit eden ve dâhil olduğu Osmanlı/İslam kültürünü yetersiz bulan Alafranga züppe tipi ise giyim kuşamıyla, gündelik hayatta yerli yersiz ve yarım yamalak Fransızca konuşmasıyla, tutum ve davranışlarıyla bahsi geçen yaşam tarzının aşırıya kaçmış somut örnekleriydiler. Alafranga züppe tipinin tanınırlığı ilk olarak yüzyılın son çeyreğinde yazılmaya başlanmış romanlar sayesinde olmuş, sonrasında Osmanlı edebi anlatılarında çok sık rastlanılan bir tip olmuştur. Biz bu çalışmamızda yazarı belli olmayan 1868 tarihli Medeniyet Yani Sivilizasyon metninin, bir yandan ilk alafranga züppe anlatısı olduğunu, kendisinden sonra yazılan alafranga züppe anlatılarına belirli oranlarda kaynaklık ettiğini öne süreceğimiz gibi diğer yandan da metnin bir tahlilinin yapılması denenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Medeniyet, Kültür, Alafranga Züppe, Avrupa, Osmanlı

An Early Civilization and Alla Franca Dandy Narrative: Medeniyet Yani Sivilizasyon (1868)

Citation/©: Kaya, G. (2020). An Early civilization and alla franca dandy narrative: Medeniyet Yani Sivilizasyon (1868). *Hitit University Journal of Social Sciences Institute*, 13(1), 187-200. doi: 10.17218/doi: hititsosbil.622001

Abstract: The debates on civilization in the Ottoman Empire began after the proclaimed of the Tanzimat Edict (1839). The fact that these debates took place during this period was the result of the rapid modernization process that the Empire entered. The content of the discussions ranged from finding a Turkish term equivalent to the concept of civilization to the political, economic, social, cultural, and the everyday life of Europe effects on the Ottoman Empire. What was immediately visible and concrete in these discussions was the spread of the European lifestyle among the elite Ottomans. The Alla Franca dandy; A man who exaggerated and imitated Western culture and found Ottoman / Islamic culture inadequate, was extreme example of the aforementioned lifestyle with his clothes, the manufactured goods he used, his attitudes and behaviours, especially the French-speaking in everyday life. The recognition of the Alla Franca dandy was first achieved through the novels that began to be written in the last quarter of the 19th century and later became a very common type in Ottoman literary narratives. In this study, we tried to carry out an analysis of the text of Medeniyet

Makale Geliş Tarihi: 19.10.2019 Makale Kabul Tarihi: 30.5.2020

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat fakültesi, Tarih Bölümü, gokhankaya71@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6652-5630>

Yani Sivilezasyon dated 1868, the author of which was not known, was one of the sources of Alla Franca dandy narratives written after him as first Alla Franca dandy narrative.

Keywords: *Civilization, Culture, Alla Franca Dandy, Europe, Ottoman*

1. GİRİŞ

XIX. yüzyıl Osmanlı modernleşmesine yön veren kalemiye sınıfı açısından askeri, idari, siyasi açılardan model olarak Avrupa alınsa da bu model almanın biçimi, derecesi, içeriği yapılan tartışmalar ile Osmanlı elitinin öncelikleri, uluslararası ilişkilerin yahut askeri, siyasi, ekonomik zorunluluklar gibi dinamiklerin içinden belirleniyordu. İmparatorluğun belirtilen yüzyılda Avrupa ile ilişkilerin, etkileşimin sadece diplomatik, askeri, ticari alanlardan oluşmayacağı, bu alanlara kültürel alanın da ekleneceği gazete, roman, tiyatro gibi yeni edebi türlerin ortaya çıkmasından anlaşılıyordu. Bunun dışında Osmanlı toplumuna Avrupai hayat tarzı ürünlerinin, davranış kalıplarının nüfuz etmesi de süreci çok boyutlu bir hale getirmişti.² Avrupai hayat tarzı, tavrı ve onun maddi içeriklerinin nüfuz etmesinin hızlanmasıyla beraber iki kavram Osmanlı okur-yazar çevrelerinde dolaşıma girmiştir: *civilisation* ve *medeniyet*³. Kavramlar, maruz kalınan sürecin nasıl adlandırılıp anlamlandırılabilmesine ilişkindi. Örneğin, Takvim-i Vekayi'de *civilisation* kelimesi “güzel düzen, düzenler, güzel usûl” anlamına gelen kelimelerle ifade edilmiştir (Baykara, 1992b, ss. 27-28). Hatta bizzat Takvîm-i Vekayi'nin çıkarılmasını Vak'anüvis Ahmed Lûtfî Efendi, “Usûl-i medeniyete teşebbüs olunduğu sırada malûmât-ı zamâniyye ve vukuât-ı harbiyyeden halkı haberdâr etmek” (Lûtfî Efendi, 1999, s. 651) ifadeleriyle dile getirmişti. Devletin resmi gazetesinin yayınlanmasını, yaklaşık kırk yıl sonra Ahmed Lûtfî Efendi hem -model alınan-medeniyetin doğal getirisi olacak değişimin savunulması⁴ hem de halkın doğru haber almasının zorunlu sonucu gibi sunmuştur.

İlk olarak Mustafa Reşit Paşa'nın bir mektubunda geçen *civilisation* kavramına Türkçe karşılık olarak *ünsiyet*, *tezhîb-i ahlâk*, *edeb-erkân öğrenme*, *zariflenme*, *te'dîb-i ahlâk*, *insaniyet*, *temeddün*, *sivilizasyon*, *emr-i temeddün* gibi karşılıklar önerilmişse de medeniyet kavramında karar kılınmıştır (Baykara, 1992, ss. 20-22). Medeniyet kavramını ise ilk kez Sadık Rıfat Paşa *Avrupa'nın Ahvâlîne Dâ'ir Risale*'sinde kullanır. Paşa, *sivilizasyonu*, “*Avrupa'nın şimdiki sivilizasyonu yani usûl-i me'nûsiyyet ve medeniyeti iktizâsınca menâfî-i mülkiyye-i lazımelerinin ilerlemesini ancak teksîr-i efrad-ı millet ve i'mâr-ı memalik ve devlet ve istihsâl-i âsâyiş ve rahat esbâb-ı adîdesiyle icrâ ve istihsâl itmekde...*” ifadeleriyle tarif ederken dile getirmiştir. Bulunan karşılık olarak medeniyet, Avrupa'nın bilgi ve teknoloji gibi maddi kültüründense daha çok Avrupai davranış kalıpları ve alışkanlıkları ile iş yapma biçimlerini kapsayan manevi kültürünü

² Avrupa menşeli ürün ve davranış kalıplarının Osmanlı toplumuna nüfuz etmesine dair çoğaltılması mümkün örnekler verilebilir: 1841 tarihinde yayınlanan *Ceride-i Havadis* gazetesinin özellikle üçüncü sayısından itibaren belirginleşen “ilânat” bölümünde gazete, aracılık yapacağını belirttiği mallar arasında araba, bilardo masası, piyano gibi ürünleri zikretmiştir. Ayrıca yine aracılık yapacağını belirttiği hizmetler için ise Fransızcadan tercüme yapacak kişi, her istenilen şeyin aynısını çizecek ressam, İngilizce-Fransızca ve ressamlık öğretecek İngiliz, Rumca-İngilizce-Fransızca- İtalyanca-Türkçe bilen kişi, kılıç dersi veren kişi, Piyano dersi veren kişi ifadelerini kullanmıştır (Koloğlu, 1999, ss. 33-34). Diğer örnek ise 1840'larda İstanbul'da üç yıl geçirmiş Charles White'in, 1846'da basılan eserindeki, “*Pera ve Galata sokakları, Londra'dan terziler, Paris'ten şapkaclar ve tuhafiyeciler, Viyana'dan çizmeciler ve Marsilya'dan şekerciler*” tabelalarıyla dolu olduğuna, “*burada satılan malların arzının talebe yetişemediğini bu anlamda da medeniyetin hızlı adımlar attığı*” yönündeki ifadelerdir (White, 1846, s. 54).

Son olarak Osmanlı toplumunun yemek yeme alışkanlıklarının değişimine ilişkin, 1844'te yayınlanmış ilk basılı Osmanlı yemek kitabı olan Mehmed Kamil'in *Melceû't-Tabbâhîn*'inde “*Lisân-ı efrencide İstofato kum patates tabir olunan yahni*” ve “*İstafato kum makaronya*” isimleriyle iki adet Avrupa yemeğinin yer alması örneği verilebilir (Melceû't- Tabbâhîn, 2015, s. 77). Refik Halit Karay'ın *Üç Nesil Üç Hayat* adlı eserinin *Yemek Sofrası* adlı bölümünde ise (2002, ss. 64-65), Sultan Abdülaziz Dönemi'nde (1861-1876) büyük konak ve yalılarda bile yemeğin geleneksel usullerle yerde ve sinide yendiğini, masada, çatal, tabak, herkesin kendini bardağını kullanarak yemek yemesinin ise ancak Sultan II. Abdülhamid döneminde başladığını yazar.

³ Makalenin konusu risaleden yapılan alıntılarda Osmanlıca yazımı dikkate alınarak *medeniyet* yazılmıştır. Bunun dışındaki kullanımlarda ise günümüzde yazıldığı şekilde *medeniyet* tercih edilmiştir.

⁴ Gazetenin toplumsal değişimi savunmak gibi bir misyonunun da olduğunun bir işareti gazetede fes imalatı ve satışı ile ilgili ilândan anlaşılabilir (Koloğlu, 1999, s. 26).

temsil etmiş ve bu anlam içeriği, XIX. yüzyılın sonuna kadar sürmüştür⁵ (Baykara, 1992b, s. 37; Karaçavuş, 2015, s. 130).

Usûl-i Medeniyete Teşebbüs etmeyi, Osmanlı elitlerinin -kendilerini biraz kenarda kalmış gibi hissetmelerine rağmen çaba sarf edilirse dahil olunabilecek- Avrupa medeniyetine entegre olmak açısından değerlendirirsek, XIX. yüzyıl, sadece değişimin hangi kavram ile adlandırılacağı gibi tartışmaların yanı sıra başka türden gelişmeleri de dikkate almak gerekir. Örneğin, Osmanlı tarih bilincindeki farklılaşmanın göstergesi olarak, XIX. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinde görülen, dünya tarihini, hanedanların kronolojik olarak sıralandığı anlatılar biçiminden eski, orta, yeni olarak dönemlendirme biçimine geçiş bu gelişmelerden birisidir.

Tarih bilincindeki dönüşüm, değişen dünya görüşünün ve algısının bir sonucudur ki, bu; Osmanlıların, yüzyılın başında yaygınlaşmaya başlayan dünya medeniyeti kavramının evrensel olduğuna⁶ binaen kendilerinin bu evrensel medeniyete ve dünya tarihine dâhil oldukları bağlamında önem kazanır (Karateke, 2014, s.183). Ahmet Cevdet Paşa'nın tarihçiliği ile başlayan bu gelişme, Osmanlı tarihinin Avrupa tarihinin bir parçası olduğunun kabul edilmesiyle sonuçlanacaktır (Neumann, 2000, s. 33).

Bu türden zihinsel değişimin yanı sıra doğrudan gündelik hayatın içinde de sivilizasyon, medeniyet, temeddün⁷ etmek tartışılmış hatta bunların ölçütlerinin neler olabileceğine dair kanaatler de dile getirilmiştir.

Münif Paşa'nın, "*Bir kimsenin derece-i medeniyetini anlamak için bir defa beraber taam etmek kâfidir*" (Abdullah Cevdet, 1329, s. 5) sözü yahut yüzyılın sonuna doğru sayısında belirgin bir artış görülen adâb-ı muâşeret kitapları bu değişimin yönünü tayin etme, ölçütlerini bulmaya yönelik söylenmiş, yazılmış, medeniyet tartışmalarının somutlaştığı örneklerdir.⁸

Hem başka bir somut örnek hem de Osmanlı elitleri arasında medeniyet tartışmalarının hız kazandığı bir evre ise Sultan Abdülaziz'in 1867 yılında Avrupa'ya yaptığı seyahat sonrasında görülmüştür.⁹

⁵ Osmanlı modernleşmesinin XIX. yüzyılda bir önceki yüzyıldan farkını Tanpınar şöyle tasvir etmiştir: "*bahis mevzuu olan şey ordunun bazı tekniklerini ve sınıflarını garptan gelen bilgi ve nizama ıslah etmek değildir; belki bütün hayatın, cemiyetin bünyesi ve manevi insanı vücûda getiren kıymetler manzumesinin, hepsinin birden değişmesi'dir*" (Tanpınar, 1988, s. 64).

⁶ XIX. yüzyılın başında Avrupa'da yaygın bir şekilde kullanıma giren medeniyet (civilisation) kelimesi belirtilen dönemde genel ve evrensel bir süreç olarak görüldüğüne dair Bk. (Williams, 2005, s. 72). Ayrıca kavramın Fransa'da 1766'dan önce hiçbir yazılı metinde görünmediği, Fransız Devrimi'nin evrensellik iddiasıyla paralel doğa bilimlerindeki gelişmelerin sonucunda kavramın, tek *civilisation* olarak görülen Avrupa medeniyetinden başka ve farklı medeniyetlerde olabileceğine dair bir genişleme yaşadığını, yine kavramın 1800-1820 arasında ilk defa çoğul olarak kullanıldığını dair Bk. Lucien Febvre, (1995). "Sivilizasyon Bir Sözcüğün ve Bir Fikir Öbeğinin Gelişimi", (çev. İ. Yerguz). *Cogito*. S.5. s. 228.-239.

⁷ Temeddün kavramına, teknik araç ve gereçler ile bilimsel yöntemlerin milletlerarası dolaşımından kaynaklandığını söyleyen Ömer Seyfettin, medeniyet tartışmalarında temeddün kavramına farklı bir bakış açısı getirmiştir (Ömer Seyfettin, 1331, s.367).

⁸ Osmanlı İmparatorluğu'nda yayımlanan adâb-ı muâşeret kitaplarının ortaya çıkış sürecine dair görebildiğimiz kadariyle dört farklı bakış açısı mevcuttur. Nevin Meriç (2000), Osmanlı'da gündelik hayatın dönüşümü ile adâb-ı muâşeret kitapları arasındaki ilişkiyi Batılılaşma paradigması açısından konuyu ele almıştır.

Ekrem İşin (1985) ise bu yüzyılda Osmanlı toplumunun üst ve orta sınıf şehirli hayatında görülen alaturka hayat tarzı ile alafranga hayat tarzının birlikte yaşanılmasından doğan ikircikli halin yarattığı gerilimi düşürmek için bu tür yazının doğduğunu söyler. Suraiya Faroqhi (1997) Osmanlı Modernleşmesinin bir taklitten daha ziyade, Osmanlı toplumunun bu kesiminin belirtilen süreçte gündelik hayattaki bu değişime aktif katılımının ve çabasının gösterdiği üzere kendi iç dinamikleriyle gerçekleşen bir süreç olduğunu belirtir. Dördüncü bakış açısı ise A. Selçuk Esenbel'in (1997a, 1997b) XIX. yy. Japon Modernleşmesi ile Osmanlı Modernleşme sürecini karşılaştırmalı bir perspektiften incelerken ortaya koyduğu, Batılı kültürel biçimlerin benimsenme sürecinde yerel kültürle bir araya gelmesinden doğan karmaşık, çok katmanlı, eklektik kültürel biçimlerin belirli bir kendine özgülük ve farklı anlamlandırmalar yarattığına dair perspektiftir. Görebildiğimiz kadariyle bu konuda yapılmış son çalışmaya sahip Fatma Tunç Yaşar da (2016) Esenbel'in perspektifine sahiptir.

XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı emperyal sistemiyle karşılaşmasının yarattığı medeniyet, yerlilik, yabancılık ve din gibi alanlarda edebi metinler üzerinden hem nasıl söylemsel mücadele verdiğine hem de bu karşılaşmada Batı'da üretilmiş metinleri, söylemleri ve kavramları Osmanlı'nın kendi emperyal anlayışına nasıl adapte ettiğine dair Bk. Fatih Altuğ (2008), "On Dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı edebiyatında İmparatorluk Medeniyet Yerlilik Yaban(cı)lık ve Din" *Kritik*, S. 2, ss.50-97.

⁹ Seyahat kfilesinde şehzade Abdülhamid'de vardır ve bu seyahatte gördüklerinden çok etkilenir. Nitekim 1909'da hal' edildikten sonra tutsak edildiği Beylerbeyi Sarayı'nda, doktoru Atif Bey'e, Avrupa'dan etkilendikleri arasında büyüklüğü ve şatafatı ile Paris Opera binası, askeri merasimler, İngiltere'nin büyük serveti, İngiliz Westminster Sarayı'ndaki debdebe ve

Değişimin yönünü tayin etme çabası, değişimin en azından Osmanlı elitlerinde belirgin bir hızla meydana gelmekte olduğunu gösterir. Nitekim Batı kültürü, Şerif Mardin'in deyimıyla "büyük gelenek" olarak Osmanlı elitleri tarafından daha sorunsuz bir şekilde temellük edinildi. Ancak Avrupa tarzı hayatın yaygınlaşması sadece bu kesimle sınırlı kalmadı. Yine Mardin'in deyimıyla küçük geleneği oluşturan elitler dışında kalan kesimler de Batı kültürü ve ürünleriyle karşı karşıya kaldılar. İletişim ve basın-yayın olanaklarının artması sonucunda yeni görüş ve fikirlerin belirmesi, Avrupa menşeli ürünlerin Osmanlıyı istila etmesi gibi gelişmeler, büyük gelenekle küçük gelenek arasındaki sınırları daha geçişken kıldı (Mardin, 1991, s. 29). Ele aldığımız eserin iki tipinin de Osmanlı elitindense daha çok orta kademe insanlardan olduğu rahatlıkla söylenebilir. Yukarıda bahsi geçen basın-yayın olanaklarının genişlemesinin bir ürünü olarak risaleyi yayınlamış, görüşlerini açıklamış, alafranga züppe tipinin gördüğü toplumsal tepkinin hem nedenlerini hem de yarattığı tedirginliği açığa vurmuştur.

Bütün bu tartışmaların ve gelişmelerin zihniyet özellikle de hayat tarzının değişiminin görünür sonuçları olmuştur. Başka bir deyişle, XIX. yüzyıl Osmanlı toplumunda yüksek tabakaya mensup ailelerde başlayıp daha alt kesimlere doğru sirayet eden hayat tarzındaki değişimin¹⁰ en istenilmeyen sonucu züppe tipi olmuştur¹¹. Başka bir deyişle Avrupa modasına uygun kıyafetlerle Beyoğlu'na çıkan, piyano ve Fransızca dersleri alan¹², dans ve balolara katılan, konuşurken Fransızca deyim ve kelimeler kullanan yani alafrangalığı bir yaşam tarzı olarak kabul eden bir tiptir bu. Bu tip Tanzimat edebiyatının gözde tiplerinden birisidir. Giyiniş, tavır ve davranış olarak Avrupalılaştırmış, çoğunlukla mirasyedi, taklitçi bir tip olarak alafranga züppe tiplerinden ilki Ahmet Mithat Efendi'nin 1876'da basılan *Felâton Bey ve Râkım Efendi* romanındaki Felâton Bey'dir. Ahmet Mithat Efendi daha sonraki romanlarında da alafranga tiplere çokça yer vermiştir¹³. Sonraki ve en tanınan züppe tipi ise Recâizâde Mahmut Ekrem'in 1896'da *Servet-i Fünûn* gazetesinde resimli tefrika edildikten sonra 1898'de kitap olarak basılan *Araba Sevdası* (2014) romanının kahramanı Bihruz'dur.¹⁴ Bu iki tip dışında Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın 1911'de yayımlanan romanı *Şipsevdi*'nin (1990) kahramanı Meftun; Ömer Seyfettin'in *Efruz Bey* (2017) adlı romanının Efruz Bey'i en çok bilinen alafranga züppe tipleridir.

Alafranga züppe anlatılarının ilki yukarıda zikrettiğimiz Ahmet Mithat Efendi'nin 1876 tarihli *Felâton Bey ve Râkım Efendi*'dir. Makalemizin konusunu oluşturan yazarı belli olmayan *Medeniyet Yani Sivilezasyon* isimli risale ise 1284/1868 tarihlidir. 16 sayfadan oluşan eser, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda mevcuttur. Eserin önemi hem doğrudan

düzen, altından tabak, çatal, tren ve tren yolu ağı ve hayatının sonuna kadar büyük bir ilgiyle dinleyeceği Avrupa müziğini özellikle de operayı söyler. (Atif Hüseyin Bey, 2010, ss. 116,197-199, 238-239)

¹⁰ Norbert Elias, insanın doğasının toplumsal hayat tarafından değiştirilmesi sürecinin, Avrupa'da XVI. yüzyılın ortalarında belirgin hâle geldiğini söyler. Değişimin kanıtı olarak da âdâb-ı muâşeret ve görgü kurallarını içeren kitapların ortaya çıkmasıyla Avrupa elit sınıflarının bu kuralları benimseyerek öğretilmesi ve öğrenilmesi sürecini gösterir. Sürecin çıktısının ise -yemek yemekten, idrar yapmama, tükürmekten dışkılamaya kadar uzanan bir tayfta- hemen her türden bedensel fonksiyonların kontrolünün önem kazanması ile insanın arzu, istek ve öfkesinin disipline edilmesi olarak sunar. Bu çıktının anlamını ise medeniyetin, medenileşmenin insanların bedensel itki, duygu ve ihtiyaçlarının -sofra âdâbı gibi- kabul edilebilir ritüeller eşliğinde yahut doğrudan disiplin altına alarak kontrol etme süreciyle bağlantılı bir süreç olduğudur. Elias'ın bu çok yönlü, multi-disipliner eseri için Bkz. Norbert Elias (2000), *Uygurluk Süreci*, C. I-II, (Çev. E. Ateşman-E. Özbek), İstanbul, İletişim Yayınları.

¹¹ Türkçe romanlarda sık rastlanan alafranga züppe tipinin; -Bihruz ya da Felâton'un- aptal, cahil, budala ve gülünçlü, mirasyedi hallerinden - *Şipsevdi*'nin Meftun'u ya da Peyami Safa'nın *Sözde Kızlar*'ındaki Behiç'i gibi- okumuş, zeki ve tehlikeli olmaya doğru geçirdiği dönüşüm için Bkz. Berna Moran,(2008) *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, C.I, 20. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları. ss. 259-268.

¹² Ahmet Mithat Efendi, 1870'lerde kızları Fransızca kursu alan yüz kadar aile tanıdığını söyler. Bkz. Ahmet Mithat Efendi (2011), *Fatma Aliye, Bir Osmanlı Kadın Yazarın Doğuşu*, (Osmanlıcadan Çev. B. Ermat), İstanbul, Sel Yayıncılık, s.50.

¹³ *Müşahadat* romanında mirasyedi alafranga hayat yaşama meraklısı Refet Bey, (Ahmet Mithat Efendi, 2000, s.79, 94, vd.); Jön Türk romanında alafranga zihniyete sahip Gazanfer Bey, "*pek mükemmel tahsil görmüş (...) pek alafranga*" Nurullah Bey ve "*Asıl ismi Ayşe iken Fransızca 'biche' kelimesinin Türkçesi olarak 'Ceylan', tahallus eden (...) pek serbest, pek ser-bâz bir kız*" olan Ceylan, (Ahmet Mithat Efendi, 2003, ss.7, 19, vd.)

¹⁴ Recâizâde Mahmut Ekrem ve Bihruz Bey için bk. Berna Moran (2008), *Türk Romanına Eleştirel Bakış 1*, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.73-86 (Mardin (1991, ss.23-78); Nurdan Gürbilek (2001) "Orijinal Türk Ruhunu", *Kötü Çocuk Türk*, İstanbul: Metis Yayınevi; (Tanpınar, 1988, ss. 493-495)

alafranga züppe anlatısı olması hem de en erken alafranga züppe anlatısı olmasından kaynaklanır.

2. MEDENİYYET YANI SİVİLEZASYON

2.1. Bütün Bütün Hâli Değişmiş, Evvelki Bildiğini De Şaşırılmış Olmak

Risale, anlatıcının, Avrupa'ya gezmiş, görmüş sonrasında ülkeye dönmüş kişilerden “*medeniyet yani sivilezasyon lügâtını işittikçe acaba memleketimizde bildiğimiz şeref-i medeniyetten başka bir şey midir, deyu pek arzu etmekte idim*” ifadeleriyle başlar. Bu kişi, Paris'ten bir süre önce dönen bir dostudur ve tesadüf eseri olarak ona rastladığına sevinir. Ancak yazar, dostunda “*müşâhede eylediği etvârî tuhaf*”, “*hâlini bütün bütün değişmiş ve evvelki bildiğini de şaşırılmış*” olmasına, “*aşırı taaccüb*” eylemiş ise de “*böyle bir medeniyete melûf olan zâtî görmeğe arzukeş*” olduğundan dolayı yine de bu rastlantıdan memnundur (1868, s. 2).

Bu girişten sonra, yazar, dostunun tavır ve görünüşündeki aşırılığı biraz da okuyucuya yadırgatmak amacıyla anlatmaya girişir. Hatta henüz dostuyla konuşmadan, “*(...) işittğim medeniyet meğer elbiseyi acaib bir surette giymekten ve hareket-i âzâyı nekre bir hâlde göstermekten ibaret imiş*” ifadeleriyle onun bu tavır ve görünüşü üzerinden Avrupa medeniyeti hakkında ilk yargısını belirtir (1868, s. 3).

Alafranga züppe dostunun kıyafetini okuyucuya aktarılması devam eder, “*başında gayetle ufak bir fes ve uzun püskül olup fesin arka canibi dahi kırkça bir vaziyette olduğu gibi arkasında dar bir setri ve ayağında mumbari bir pantolon ile cânbâz çırağı gibi sıçramakta ve ara sıra bacağını silkerek türlü hareket göstermekte idi.*” Yazar, ilerleyen satırlarda alafranga züppe dostunu; bir eli eldivenli diğer elinde ise her an el sıkmayı kolaylaştırsın diye yarım giyilmiş bir eldivenle, bastonlu, “*muttasıl gözüne sıkıştırıp ve yine bırakmakta*” olduğu tek camlı gözlükle, “*ağzının içinde mekik atar gibi bir cânibden diğer cânibe*” attığı sigarasıyla, “*yangın tulumbası gibi dört canibe tükürük*” atmasıyla ve “*ne derece pislik hâsıl olacağı tariften birün*” olan uzun tırnaklarıyla betimler (1868, ss. 3-4).

Bu betimleme sonrasında yazar, alafranga züppe dostunun bütün bu aşırılıklarına¹⁵ rağmen gerçekten merak ettiği, öğrenmek istediği konuya gelir: “*benim ondan arzu eylediğim tahsiline muvaffak eylediği medeniyetin ne idüğünü anlamak olmakla suâl eylemeye başladım.*” Yazarın ilk sorusu ve sorunun amacını “*Avrupa'da kaç sene irâm ve ikâmet etmiş ise gerek ziraat ve ticarete müteallik sinai ve fününden ahz eylediği ulûm-u maarifin derecesini anlamak ve bu cihetle istifade eylemek*” ifadeleriyle dile getirir¹⁶ (1868, 4). Bu soruya yazarın dostu, Paris'te beş sene geçirdiğini, bu süre zarfında, yazarın sorusunda dile getirdiği şeylerin hiçbirini tahsil edemediğini¹⁷, “*yalnız medeniyete lazım olan etvâr tahsil ve ta'lim edebilip terbiye oldum*”

¹⁵ Nurdan Gürbilek, Rezaizâde Mahmud Ekrem'in *Araba Sevdası* romanının züppe kahramanı Bihruz'un yapmacık, köksüz, aşırı ve abartılı jestlere sahip birisi olarak anlatıldığını söyler. Bizzat romanın bu özelliklere sahip züppelik eleştirisi olduğunu söyledikten sonra dikkat çekici bir ekleme daha yapar; romanın kendisinin de eleştirdiği şey kadar abartılı ve aşırıdır. (2001; 103, 105) Bu anlamda aşırılık züppeliğin alameti farikalarından olduğu gibi alafranga züppelik anlatılarının ilk örneği olan ele aldığımız risale de eleştirdiği şey kadar aşırıdır. İlginç nokta ise Şerif Mardin'in Bihruz yazar Rezaizâde Mahmud Ekrem için söylediği, “Recaizâde gibi edebi inceliğiyle tanınmış bir yazarın nasıl olup da Bihruz karakterini bu denli zevkle ele aldığını anlamak zor...” (1997, s. 57) tespitidir. Başka bir deyişle alafranga hayata hiç yabancı olmayan hatta alafranga rahatlığı tercih ettiği bilinen Rezaizâde'nin ilk Osmanlı alafranga züppe anlatılarından birisini yazmış olması ile ilk dandy (züppe) olarak bilinen George Bryan Brummell'in (1788-1840) biyografisini yazan ve gerçek bir dandy olan Jules Barbey d'Aureville (1808-1889) arasındaki paralelliktir.

Bryan Brummell ve erken XIX. yüzyıl İngiltere'sindeki züppelik için bk. Tanja Van Dooren, <https://www.scriptiebank.be/sites/default/files/81165dd4c8339159c1d47961d38d7ff6.pdf>

¹⁶ Avrupa'da tarım, ticaret ve özellikle sanayinin gelişmesine neden olan tekniğin ve bilginin Osmanlı'da yayılması için halkın bu alanlara teşvik edilmesi, sadece okur-yazar Osmanlılar arasında değil devletin yüksek bürokrasisinde de kabul görmüş eğilimdir. Nitekim Hariciye Nazırlığı gibi görevlerde bulunmuş Şaffet Paşa'nın bir tezkiresi buna kanıt olarak gösterilebilir. Tezkirede, askerlik gibi hizmetlerde bulunduğundan dolayı sanayiye ilgi göstermeyen, çadircılık, saraçlık, yemencilik gibi geleneksel sanayi dallarının değil “muasır medeniyet sanayiü[nin]” çok daha önemli olduğu belirtilmiştir (BOA. Y.EE, 43/81).

¹⁷ Risale eğer kurgudan ibaret değilse, alafranga züppe ya kendi imkanlarıyla yurtdışına gitmiştir ya da devletin yurtdışına gönderdiği öğrencilerden birisidir. Ancak “tahsil edemedim” ifadesine ve yazarın, dostunun Fransızca konuşma hatalarını

şeklinde cevap verir. Yazar bu cevabın ardından alafranga dostunun, medeniyet için gerekli gördüğü ancak esasında laubali hâl ve hareketler ile sadece dış görünüş, gösterişten ibaret olan bu terbiyeyi, tiyatro ve balo salonları gibi eğlence yerlerinde vakit geçirerek elde ettiğine dair imâlarına şaşırır. Üstelik bu eğlence yerlerinde vakit geçirmesi sonucunda parasının bittiğini, borca batmış bir şekilde ülkeye dönmek zorunda kaldığını da hayretle ifade eder (1868, s. 5).

Yazar bu satırlardan sonra dostunun, alafranga züppe anlatılarının kahramanlarının temel özelliklerinden birisi olacak yarım yamalak Fransızcasına, Fransızca ile karışık Türkçe konuşmasına değinir:

"(...) Her lakırtıda pardon (affedin), je vous assure (sizi temin ederim), non (hayır) vesaire bunun gibi birtakım sözleri birbirine katıp makara gibi arası yok gayet süratli olarak söylemekte olduğunu gören ve Fransızca'yı bilmeyen ve bilakis Fransızlı olup da lisân-ı Türki'ye aşına olmayan bu zâtın Türkçe ile karışık Fransızcasını anlamak ihtimali yoktur" (1868, s. 6).

Bu ifadeleri takip eden, *"bunca senelerden beri mevcut olan eşya-yı müsta'mileyi aklınca birer güne tezyif ile istimâl eyledikleri her şeye her-bâr ma'zeret ve noksanîyet bulduğu üzre birer ma'nâ verib Paris'ten müceddeden evânî-i beytiyye getirmesini küll yevm pederine nasihat eylediğine (...)"* dair satırlar, alafranga züppe anlatılarında görülecek bir başka kalıptır (1868, s. 6).

Alafranga züppenin Paris'ten ev eşyası getirilmesini babasına nasihat etmesi karşısında yazar *"artık tahammül edemeyip birkaç söz söylemeye mecbur"* kalır. Yazarın tepki verme eşiği, alafranga züppe arkadaşının babasına nasihat vermesiyle aşılır. O ana kadar arkadaşının her türlü aşırılığını anlatmakla yetinen yazar, *"babaya nasihat"*ı, başka bir deyişle ataerkil bir toplumun kültür kodlarından olan babaya/büyüğe/otoriteye karşı terbiyeli olmamayı, sınır aşımı olarak kabul eder. Bu sınır aşımına eklenen bir başka ihlal ise yine alafranga züppe dostunun *"birkaç defalar pederine barbar ve vahşi sıfatını vererek zemm eyleme[sij]"* olur (1868, s. 7).

Böylece alafranga züppe iki ağır ihlâl gerçekleştirir; ilki, *"asıl medeniyet denilen kemâl-i terbiyeden"* yoksun olmakla geleneksel ataerkil Osmanlı toplum yapısına bir tehditken, ikincisi, bu toplumsal, kültürel yapının başlıca taşıyıcısı olan babanın kurduğu, alafranga züppenin de dahil olduğu medeniyete barbar ve vahşi diyerek onu ayıplayarak yermesidir.

Risalenin bundan sonraki kısmı yazarın alafranga züppe dostunun bu iki ihlali karşısında yazarın ona haddini bildirmesi kabilinden kendi dilini ve yabancı bir dili öğrenmek, eğitim, yararlı bilgi, toplum içinde nasıl davranılması gerektiği gibi konular üzerinden gerçek medeniyetin ne olduğuyla devam eder. Yazar bu had bildirme amaçlı ifadelerinde yer yer Avrupa medeniyeti ile bizim medeniyetimiz arasında çeşitli karşılaştırmalar da yapar.

2.2. Kötü Senyöre Birkaç Söz

Risalenin yedinci sayfasından itibaren, yazarın, sivilizasyon olarak da adlandırdığı medeniyetin, medeni olmanın ölçütleri sıralanmıştır. Önceki sayfalarda dile getirilen, yazarın alafranga

belirtmesine binaen- başarısızlık yüzünden ülkeye dönmüş öğrencilerden olma ihtimali daha büyüktür. Bu durumda risalenin basıldığı tarihi (1284/1868) dikkate alırsak, yazarın dostu alafranga züppenin Tanzimat Dönemi'nde (1839-1876) Avrupa'ya gönderilmiş öğrencilerden olduğu anlaşılır. Alafranga züppenin Fransızca yetersizliğinden dolayı da Fransa'dan geri gönderilmiş olma ihtimali yüksektir. Tanzimat Dönemi'nde Fransa'ya gönderilen öğrencilerden kırk biri başarısız olmuştur. Ayrıca yazarın- karikatürize etme gibi bir amacı yoksa- dostuna ilişkin, *"canbaz çırağı gibi sıçraması"*, sigarasını ağzında sürekli gezdirmesi, *"durup durup"* tükürmesi, *"iki dakika ayakta durup iki söz söylemeye vakti yok idi"* türünden ifadeleri, bu kişinin psikolojik rahatsızlığı olabileceğini akla getirmektedir. Eğer böyle bir rahatsızlığı varsa, bahsedilen dönemde "hastalık/ruh" şerhiyle ülkeye gönderilen tek kişi Mahmud Şevki'dir (Gençoğlu, 2008, s. 209). Aksi durumda ise bahsettiğimiz kırk bir kişiden herhangi birisi olabilir.

dostunun bırakın Fransızca'yı kendi dilini bile bilmediğini veri olarak alan yazar, ilkin, elit bir Osmanlının hangi dilleri niçin bilmesi gerektiğini sıralar.

“Evvvela insanın başlıca borcu hangi dinde ve hangi mezhepte doğmuş ise ol din ve mezhebin lisânını tahsil eylemek vâcib-i zimmetidir. Sâniyen hangi devletin teba’ası ise ol lisânı tamamıyla tahsil eylemek da’vâ-yı tâbi’yyet muktezasınca farizâ ve elzemdir ve sâlisen bulunduğru asrın politika lisânını dahi tahsil eylemek faideden hâli değildir” (1868, s. 7).

Bu dillerin niçin öğrenilmesi gerektiğine dair gerekçeler de belirtilmiştir. Kişi hangi dine ve mezhebe mensup ise o dinin ve mezhebin dilini öğrenmesi, dinin verdiği terbiye ve yönlendirme ile engin denizde dümensiz kalmayacağı ile temellendirilir.

Hangi devletin tebaası ise onun dilini bilmenin gerekliliği ise, *“İslam ve Ermeni ve Rum ve Yahudi”* milletlerinden oluşan Osmanlı Devleti'nin dini gruplarının sadece kendi dillerini bilmelerinin *“çarh-ı ticaretlerini”* olumsuz yönde etkileyeceğini, dolayısıyla, *“teba’ası bulunmakla müşerref ve müftehir bulunduğumuz Devlet-i Aliye-i Osmaniyye'nin lisânını tamamıyla tahsil eylemek her sınıf teba’aya vacibdir.”* (1868, s. 8) ifadeleriyle gerekçelendirilir.

Bu ifadelerde dikkati çeken ise devletin resmi dilini bilmenin getireceği faydanın ekonomik kazanç, ticari fayda açısından düşünülmesidir. Başka bir deyişle yazarın, ilân edilişinden çeyrek yüzyıldan fazla zaman geçmiş, belirli haklarla donatılmış Osmanlı vatandaşı yaratma amaçlı Tanzimat Fermanı'nın siyasal idealine referans vermeyip, bir *lingua franca* olarak Türkçe bilmenin yaratacağı ekonomik çıkara vurgu yapması ilginçtir. Ekonomik çıkara toplumu bir arada tutan bağ olarak öncelik verilmesi, yazarın, İbn Haldûn'un kan bağı, akrabalık dışında toplumu bir arada tutan, *hadari* toplumlara özgü bağ olarak *nesep asabiyeti* (İbn Hâldun,1988, s. 431) düşüncesinden haberdar olduğunu iddia etme olanağı verir.¹⁸ Bu konuda başka bir bağlantı ise daha ilginçtir. Şöyle ki, toplum kavramı, XVII. ve XVIII. yüzyıl öncesinde Avrupa'da anlaşıldığı haliyle insanlar arasındaki bağ, bağlantı, birlik, yardımlaşma ve ortaklıkları içeren bir kavramdan, XVIII. yüzyıl Aydınlanma ile birlikte kavram gittikçe ortak yasalar, gelenekler ve kurumlar etrafında örgütlenen bir bütün olarak anlaşılmaya doğru evrim geçirmişti. (Hunt, 2016, s.84) Kavramın içeriğini zenginleştirip, farklı boyut katanlar ise çıkardıkları *Encyclopédie* ile Diderot ve d'Alembert oldu. “Bir insanı topluma yararlı ve kişiler arası ticarete müsait kılan özellikleri belirlemek amacıyla dile yeni girmiş bir kelime” tanımıyla, toplumun oluşumunda yararlılık ve ticari ilişkilerin sorunsuz işlemesi içeriği eklendi (Diderot, 2003, s. 15)¹⁹

Risale yazarının, Osmanlı uyrukları için Türkçe bilmenin en önemli getirisinin ticari fayda sağlamak olduğu değinişi, *Encyclopédie*'yi ya da bu eser üzerine yazılmış metinleri okuma ihtimalini güçlendiren bir değindir.

İçinde bulunulan çağın *“politika lisânı olan Fransızca'yı tahsil eylemek bahsi”* yazar için, “mülk ve milletin” yararına olacak kitapların tercümesi yoluyla önem kazanır. “Bir mülkün ilerlemesi yalnız ziraat ve ticaret ve zanaatla” olacağı için tercüme edilen kitapların özellikle bu alanlarda yazılmış olması istenir. Aksi takdirde “bildiği biraz Türkçe lisânı kaybederek ve Fransızca'yı dahi tiyatro ve balo vesair eğlence mahâllerini derslane hükümüne koyup lisân tahsil olunur zannıyla öğrenemeyip ikisinden dahi mahrum” kalmakla işin sonuçlanacağı belirtilir (1868, s. 9).

¹⁸ Osmanlı aydın-bürokrat çevrelerinde İbn Haldûn'un görüşlerinin 19. yüzyılda tartışılmasına dair bk. Alp Eren Topal (2017), *From Decline to Progress: Ottoman Concepts of Reform 1600-1876*, (Unpublished Doctoral Thesis), The Department of Political Science and Public Administration, İhsan Doğramacı Bilkent University, Ankara ss. 158-165.

¹⁹ Kavram şu linktedir:
<https://artflsrv03.uchicago.edu/philologic4/encyclopédie1117/query?report=concordance&method=proxy&attribution=&objecttype=&q=social&start=0&end=0>

Bu satırları takiben yazar, konu edindiği alafraanga dostu üzerinden yabancı dil bilmenin insana kazandırdıklarıyla uzak durulması gereken roman gibi metinlerin neden olduğu zilleti karşılaştırır:

“Fransızca’yı tahsil edip gazete mütâla’sı ile meşgul olmak bütün Avrupa politikasına aşına olmak ve onlardan istifâde eylemek gayet güzel ve eğlenceli bir şey olup bundan küre-i arzda cereyan eden mu’amelâtın haber almak gibi güzel bir şey olmadığı misillü bu heves günbegün ahalimizde artmakta bulunduğundan tahsil-i edeb ve ikmâl-i şerâit-i medeniyetle tahliye-i zât-ı insaniyet eylemek ecnebi lisânlarında envâ’i rezaletle mâ-lâ-mâl bulunan bir takım roman tabir ettikleri kitap ve risaleleri okumakla hâsıl değildir” (1868, s. 10).

Batı’dan gelen eşyaların kullanım amaçlarının dışında bir moda, özenti olarak yaygınlaşmasının yarattığı memnuniyetsizlik ile vatan sevgisi ve bu sevginin gerektirdikleri arasında ters orantı kurulur. Yazar alafraanga züppeyi kendi medeniyetinin farkında olmadığı için ondaki herhangi bir aksayan tarafı da görme ihtimalinin, idrakının olmadığını, bu idraksizliğin, başlı başına vatan sevgisinden yoksunluğun bir sonucu olmasının yanında özenilen Batı medeniyetinin içeriklerini edinmesini de engellediğini belirtir:

“ (...) Elde baston bahsine gelince bastonun icadı oldukça yaşını almış zâtlar için olup yani on sekiz on dokuz yaşında bulunanlar için baston kullanmak gayet edebe mugâyirdir. Gözlük ise yine yaşını almış yahut kırâ’at ve kitâbetle meşgul olan zâtlara ve yakını görmezlere mahsustur yoksa Paris sokaklarını dönen dolaşan genç senyörlere hiç yakışması değildir. Bir insan kendi vatanını sevmek müterettib-i zimmeti olan şeylerin birincisi olduğundan onda gördüğü avâ’idi tezyif eylemek gibi layıksız ve insaniyete mugâyir nesne yoktur ve eğer mülkünde yani bulunduğu memalikte hakikate bir cüzi kusur görse onu daima ıslah eylemeye çalışmalıdır. Ve bunlar dahi gözlük takmak baston kullanmak ve kokmuş peynir yemekle medeniyete hâsıl olmanın ihtimali yoktur.” (1868, s. 10-11).

Yazar, alafraanga züppe dostu üzerinden züppeliğin bir diğer tipik özelliği olan Osmanlı’da yeterince olmayan daha doğru bir ifadeyle Avrupa’daki emsalleri gibi bolca bulunmayan tiyatro, gazino hatta cemiyet eksikliğinden şikâyet etme alışkanlığını da eleştirir. Yazarın eleştirisi, tiyatro ve gazinonun lüzumsuzluğu üzerinden değil alafraanga züppelerin Avrupa medeniyetini bunlarla eşleştirmeleri, bu mekânlarda haddinden fazla vakit geçirip hesapsız kitapsız davranıp borçlu duruma düşmeleri üzerindedir. Hatta yazar, bu kişilerin paralarını hesapsızca harcamalarını genel bir terbiye, âdâb eksikliğiyle ilişkilendirir. İdraksizliklerini ise her memlekette medeniyetin az çok bulunduğunu görmemeleri ile bu az çok var olan medeniyetin ilerlemesinin yolunun eğitim-öğretimin yaygınlaşmasından geçtiğini görmemelerine dayandırır. Başka bir deyişle idraksiz alafraanga züppe; Avrupa’da üretilen bilimi ve bilgiyi olabildiğince temellük etmek, oradaki toplumsal, siyasi, kurumsal işleyişi yerinde görerek sadece teorik değil pratik olarak da deneyim kazanmış ve bu her türden deneyimleriyle, Avrupa görmüş İstanbul çelebisi, beyefendisi olmak yerine yarım yamalaklıkla malûl, müsrif bir karikatüre dönüşmüştür. Yazara göre neredeyse telafisi olmayan bir kayıp gibi görülen ise içinde insaniyeti de barındıran terbiye kaybıdır:

“Avrupa medeniyetini ağızlarından düşürmeyen böyle zatlardan ne güne istifâde edeceğimiz bi-ıştîbâhdır biz bunları ol dostumuza beyan eylediğimiz vakit ağızı ile ıslık çalmakta ve bazen ayaklarını yere vurup alâfranga havalar ile eğlenmekte idi ve benim vatan taharriyâtından neşet eden iş bu sözlerime cevap olarak utanıp kızaracak yerde böylece münasebetsiz harekette bulunduğuna fevkalâde ta’accüb eyledim ve bunu ıslah eylemek mümkünsüz olduğunu pekâlâ anladığımdan ve pederiniz sizi Avrupa’ya göndermekten ise Hind’e yahud Çin’e gönderseydi daha ziyade terbiye olur idiniz [dedim] (...) bu vech ile medeniyetin ne

olduğunu anladıktan sonra bizim memleketimizde terbiyesizlik ad eylediğimiz şeylerin Avrupa'dan avdet eden bazı zevâta medeniyet gelmekte olduğunu iyice anladım"(1868, ss. 12-13).

2.3. Çamurlu Kundura İle Temiz Kilimlere Basmak

Yazar risalenin son dört (13-16) sayfasında iki izleği öne çıkarır: "*Memâlik-i Osmaniyyenin hemân cümlesinde mevcut*" olan insaniyet ve terbiye odaklı medeniyeti ile alafranga züppeler üzerinden dile getirilen Avrupa Medeniyeti'nin sahip olmadığı bu türden vasıflar ve bunlara sahip olmayan bir medeniyetin malûl olduğu eksikliğin işaret edilmesi.

Avrupa görmüş alafranga züppelerin orada görmediği insaniyet ve terbiyenin Osmanlı ülkesinin her yerinde olduğu, ilginç bir şekilde Avrupalı alimlerin onayı delil gösterilerek belirtilir. Bu insaniyet ve medeniyetin varlığına kanıt ise misafirperverlik ile sağlanır:

"Memâlik-i Osmaniye ahalisi her veçhile cemiyet ve insaniyet sahibi adamlar olduklarından medeniyet hususunda Avrupa'dan gelme senyörlerden medeniyet beklemez ve insaniyeti dahi onlardan tahsil etmekle ki hiçbir veçhile kabul etmez. Çünkü insaniyet ve terbiye denilen şeyler ki bir insana ikisi de lazımdır Memâlik-i Osmaniyyenin hemân cümlesinde mevcut olduğunu asıl Avrupalı alimler bile tasdik etmişlerdir. Çünkü Memâlik-i Osmaniyyenin şehirlerinden birine seyahat edenler ve aradıkları mahal ahalisinde zengin gerek fakir cümlesinde hamiyet ve insaniyet olduğunu müşâhede eder yani bir köye gidilse ve orada kalınmak istense ol köyün zengininden fakirine kadar hepsi ikram etmeği kendilerine borç ad eylemektedir ve hiç görmemiş belki ismini dahi işitmemiş adamları hanelerinde misafir edip kendi yiyip içeceğini düşünmeyip o misafirin nasıl rahat edeceğini ve bir veçhile ta'ciz olmamasını düşünmekte ve pek çok yerlerde akçe dahi kabul etmemektedirler. İşte bu insaniyet-i ta'bi onlara verilmiştir" (1868, ss. 13-14).

Yazarın özellikle köylülerde doğuştan gelen bir unsur olduğunu belirttiği insaniyetin temel bileşeni olarak misafirperverliğin Avrupa'da olmadığını, bu durumu alafranga züppelerin görmediklerini belirtir. Ardından yazar, Avrupalıların sahip olmadıkları hasletlerin sadece misafirperverlikten ibaret olmadığını, yardımseverlikten ve daha önemlisi açlıktan ölme derecesine gelen insanlara bile kayıtsızlıklarını eleştirir. Onların temel insani değerlerden yoksun olduklarını risalenin daha önceki sayfalarında pek görülmeyen garbiyatçı²⁰ bakışa yakın bir bakış açısıyla devam eder:

"Senyörlerimiz (...) acep isterler mi ki bu bizim ahalimizdeki olan insaniyeti terk edip kendilerinin Avrupa'dan getirdikleri medeniyet onlara sirayet edip de ebnâ-yı cinsinden açlıktan ölme derecesine gelenlerin ızdırabını tuhaf bir şey oluyor gibi seyretseler ve kimse kimseye muavenet kaydında olmayıp ve misafir kabul etmeyip ferd-i aferideye bir kahve bile içirmeyip yalnız bir dostunun hanesine gittiğinde 'bon jour sabah hayrolsun' deyip içeri girse ve 'adieu Allah'a emanet' deyip dışarı çıksa (keşke böyle bir adam bulunursa bütün bütün memleketimizden çıksa) ve her gittiği hanede ya metbû olan devleti ya vatandaşlarını fasl ve zem ettirip bununla iftihar etse iyi mi olur" (1868, ss. 14-15).

Risalenin son bölümünde Osmanlı'ya özgü ısıtma amaçlı kullanılan mangal gibi bir takım ev eşyaları yahut kahve içmek gibi alışkanlıklar ile Avrupa'da görülen kullanılan soba ve çay içmek gibi alışkanlıklar arasında hiyerarşi kuran alafranga züppe yerilir. Soba kullanmak, çay içmek

²⁰ Garbiyatçılık, en genel hatlarıyla tarihsel Doğu-Batı ayrımı içinde nesneleştirilen ve öteki olarak konumlanan "Doğu'nun "Batı'ya verdiği karmaşık tepkilerle oluşturduğu öznellik alanıdır. Bu öznellik alanının en önemi özelliği, Batı'nın tüm üstünlük iddialarına maruz kalan Doğu'nun, modernliği tarihsel olarak belirli bir şekilde temsil etme, başkalarına ve kendine sunma biçimidir. (Ahıska, 2005, s. 17; Ahıska, 2009, s. 1052)

gibi Avrupa'ya özgü alışkanlıkları medeniyetin bir gereği görüp Osmanlı'da görülen mangal kullanmayı, kahve içmeyi küçümseyen alafranga züppeye ahlâkını ve tavırlarını acilen düzeltme temennisi ile risale biter:

“Avrupa’dan dönme bazı zatlar var ki her bulunduğu evde gördüğü şeylere ta’rızâ-i asılsız ve ma’nâsız sözler ile herkesi işgâl ve taciz eylemeye sebep olmak yani bir evde mangal gördükde efendim bu nedir bu mangal dünyadan kalkmış (mangal kalkmış da kendi kalmış) şimdi soba hem ekonomi-i idare ve hem sivilizasyona da riayet bu kahve nedir efendim (çay içmeli çay) şimdi Avrupa’da herkes çay isti’mâl eyliyor çünkü çay pek faydeli imiş diyerek ve bunun gibi bir takım esassız tezyiflere cüret eyleyerek sonra başlar Avrupa’nun medeniyetini medh ü sena eylemeye ve bizim terbiyeye mugayir bildiğimiz şeyleri medeniyet adıyla usûlümüze mugayir şeyleri icra eylemeye yani sokaklarda gezdiği ve dört cânibini çamur kaplamış kundurasıyla hanelerimizde bulunan temiz kilimlerin üzerine basmaya (...) başlar. İşte bu iwâd bizim bazı vatandaşların Avrupa’dan getirdikleri ve bize öğretmek istedikleri medeniyet ki hiçbir zaman kabul eylemekliği akl-ı selim ve teba’-ı müstakim tecviz edemez olduğundan artık bizi kendi halimize yani bizim bildiğimiz medeniyetle bırakmalarını onlardan rica ve niyaz ve iltimas ile kendilerinin tebdil-i bed ahlâk ve etvâr eylemelerini halisâne temenni eyleyiz” (1868, ss. 15-16).

3.SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu'na daha çok yönetici elit tarafından Avrupa'dan aktarılmış idari, askeri, teknolojik, bilimsel yeniliklerin ana amacı devletin güçlendirilmesiydi. Toplum düzeninin dönüştürülmesi, ilk bakışta, İmparatorluğun sorunları çözmek için inisiyatif alan yüksek bürokrasi eliyle gerçekleşmiş gibi gözükse de bu sürece çeşitli toplum kesimleri değişik oranlarda destek vermiştir. Bir anlamda, XIX. yüzyıl Osmanlı reformlarının faileri gibi gözükken yüksek bürokrasi, bu reform sürecini kamusal hale getirmek, olabildiğinde topluma mal etmek hatta kimi zaman kamuoyunda tartışılmasını istemek, toplumu bunlardan haberdar etmek gibi hasletlere de örtük ya da açık sahip olmuştur. Nitekim, merkezi otoritenin Tanzimat Fermanı'ndan bu yana ağırlık verdiği okullaşma ile birlikte basılı yayınların çoğalması sonucunda artan müslim, gayrimüslim okur-yazar kitlesinin, içinde yaşanılan toplum hakkında, hızlanmış ve epey görünür hale gelmiş, Avrupai yaşam ve tüketim biçimlerine ilişkin malumâttan bilgiye, övgüden yergiye kadar uzanan bir yelpazede kendisini ifade etmesini olağan hale gelmiştir. Bu olağanlık, yukarıda bahsi geçen reform sürecini kamuya mal etmenin belirli oranda gerçekleştiğinin de göstergesidir. Bu olağanlık içinde olağan olmayan, daha önce pek görülmeyen bir tip olan ve romanlar vasıtasıyla bilinirliği iyice artan alafranga züppe tipiydi.

Avrupai hayatın yaşanma biçimlerinin doğal bir uzantısı olan Avrupa menşei meta kullanımının, kültürel ürünlerinin yayılma ve tüketilme hızının²¹ geleneksel eşya kullanımının ve buna eşlik eden geleneksel yaşama biçiminin ritmini bozmuştur. Hatta alışlagelmiş gündelik hayatın ritminde bir gedik oluşturmasının sonucuydu alafranga züppe tipi. Başka bir deyişle, risaledeki alafranga züppenin göze batan hâl ve hareketleri, abartılı jest ve mimikleri, zorunluluk dışında keyfi gözlük ve baston kullanması, geleneksel Osmanlı ev eşyalarına burun kıvrışı; alışlagelmiş geleneksel Osmanlı terbiyesinin, adâbının doğal ve zahmetsiz bir şekilde nesilden nesile aktarılıp

²¹ Bu hıza dair örnek vermek gerekirse, şunlar verilebilir: İmparatorluğun yarı resmi ilk gazetesi olan *Ceride-i Havadis* (1840-1864) gazetesinin ikinci sayısından itibaren verilen ilanların içinde olan bilardo masası, piyano, dürbün, doksan bin kuruşluk inci gerdanlık, çalar saat vs. eşyaların 1840'larda bile hatırı sayılır sayıda alıcısı ve satıcısı olduğunun işareti olduğu gibi hem bu eşyaların tüketilme ve yaygınlaşmasına hem de bunların bir yaşam biçiminin parçası olduğuna dair gazetenin rolünü iyi anlatır. (Koloğlu, 1999, ss.33-34).

Başka bir örnek aynı gazetenin üçüncü sayısından itibaren verilmeye başlanan hizmetler için aracılık ilanlarında yer alan çocukların bakımı için lala, satılık araba ve Avrupa tarzında yeni eşya temin etmeye yönelik olanlardır. (Koloğlu, 1999, s. 46) Bu ilanlar ise sadece meta kullanımının değil aynı zamanda hem hizmetler için aracılık yapmanın gittikçe daha Avrupai bir hal aldığını hem de aracılık yapılan hizmetlerin ve ürünlerin istek sahibine yetiştirilmesinde gözetilen hıza dairdir.

benimsenen, tekrara dayanan ritmini bozar. Bu anlamda yazarı belli olmayan *Medeniyet yani Sivilezasyon* risalesi, sadece yukarıda adı geçen ve şu ana kadar daha çok roman daha az da tiyatro oyunlarında karşımıza çıkan alafranga züppe tipinin düz yazı şeklinde ele alındığı ilk metin olmasının yanında alafranga züppe tipi karşısında duyulan ilk tedirginlik anlatısıdır da denilebilir. Nitekim yazarın, alafranga züppe dostunun yanında geçirdiği sürede “illet-i sâriye” olarak adlandırdığı alafranga züppeliğin, kendisine tesir ve sirâyet edeceğinden korkmasına dair ifadeleri (1868, s. 12) bu tedirginliğin göstergesidir.

KAYNAKÇA

- Abdullah Cevdet. (1329/1913). Mukaddime, L. Simavi (haz.)*Teşrifat ve âdâb-ı muâşeret rehberi* içinde (s .5-6). İstanbul: Matbaa-i İctihâd.
- Ahmed Lûtfî Efendi. (1999). *Vak'anüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, Cilt III, Y. Demirel ve T. Erdoğan (Transkrip.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları & Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ahmet Mithat Efendi. (2000). *Müşahedat*, N. Birinci (Haz.). Ankara: TDK Yayınları.
- Ahmet Mithat Efendi. (2003). *Jön Türk*, A. Ş. Çoruk, M. F. Andı, K. Yetiş (Haz.). Ankara: TDK Yayınları.
- Ahmed Midhat Efendi. (2011). *Fatma Aliye, Bir Osmanlı kadın yazarın doğuşu*, B. Ermat (Osmanlıcadan Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Ahıska, M. (2005). *Radyonun sihirli kapısı: Garbiyatçılık ve öznellik*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Ahıska, M. (2009). Garbiyatçılık: Türkiye’de modernliğin grameri. T.Bora, M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye’de siyasi düşünce: Dönemler ve zihniyetler*, C.9 içinde (s.1038-1066). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atıf Hüseyin Bey. (2010). *Sultan 2. Abdülhamid’in sürgün günleri, Hususi Doktoru Atıf Hüseyin Bey’in Hatıraları 1909 – 1918*, M. Hülagü (Haz.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Y.EE (Yıldız Esas Evrakı), 43/81.
- Baykara, T. (1992). *Osmanlılarda medeniyet kavramı ve on dokuzuncu yüzyıla dair araştırmalar*. İzmir: Akademi Kitabevi.
- Diderot, D. (2003). Social. *The Encyclopedia of Diderot & d’Alembert Collaborative Translation Project*. Nelly S. Hoyt ve Thomas Cassirer (Çev.). Ann Arbor: Michigan Publishing, University of Michigan Library. Erişim Adresi: <https://quod.lib.umich.edu/d/did/did2222.0000.176?view=text;rgn=main>
- Ebuziyya T. (1317/1899-1900). Ricâl-i mensiyye. *Mecmua-i Ebuziyya*, C.9; No:93. İstanbul: Matbaa-i Ebuziyya.
- Elias, N. (2000). *Uygurluk süreci*, C. I-II, E. Ateşman ve E. Özbek (Çev.). İstanbul, İletişim Yayınları.
- Esenbel, A. S. (1997a). Medeni davranışın aczi I: Batı kültür formlarının 19. yüzyılda Meici Japonlarının ve Osmanlı Türklerinin gündelik yaşamlarında kullanımı. *Toplumsal Tarih* (47), 6-14.
- Esenbel, A. S. (1997b). “Medeni davranışın aczi I: Batı kültür formlarının 19. yüzyılda Meici Japonlarının ve Osmanlı Türklerinin gündelik yaşamlarında kullanımı.” *Toplumsal Tarih* (48), 7-15.

- Faroghi, S. (1997). *Osmanlı kültürü ve gündelik yaşam. Ortaçağdan Yirminci Yüzyula*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gençoğlu, M. (2008). *Osmanlı Devleti'nce Batı'ya eğitim amacıyla gönderilenler (1830-1908) Bir grup biyografisi araştırması*, (Basılmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürpınar, H. R. (1990). *Şipsevdi*. İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Hunt, L. (2016). *Küresel çağda tarih yazmak*, E. Kayserilioğlu (Çev.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Işın, E. (1985). 19. yy'da modernleşme ve gündelik hayat. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye ansiklopedisi* 2. Cilt içinde (s. 538-563). İstanbul: İletişim Yayınları.
- İbn Haldûn, (1988), *Mukaddime*, S. Uludağ (Çev.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karateke, H. T. (2014). Ondokuzuncu yüzyıl Osmanlı tarihyazımında yeni dönemlendirme modelleri. H. E. Çıpa, E. Fetvacı (Der.) *Osmanlı Sarayında Tarih Yazımı*, içinde (s.155-185). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Karaçavuş, A. (2015). Temeddünden medeniyete (Civilisation): Osmanlı'nın insan toplum ve devlet anlayışının değişimi üzerine bir deneme. *OTAM*, No:37. Ankara, 87-180. Erişim Adresi: <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12575/64562>
- Karay, R. H. (2002). *Üç nesil üç hayat*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Kologlu, O. (1999). *Reklamcılığımızın ilk yüzyılı 1840-1940*. İstanbul: Reklamcılar Derneği.
- Mardin, Ş. (1991), Tanzimat'tan sonra aşırı batılılaşma. *Türk Modernleşmesi*, Makaleler IV içinde (s. 23-82). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mehmed Kâmil. (2015). *Melceü't-Tabbâhîn (Aşçıların sığınağı)*, G. Kut- T. Kut (Haz). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Meriç, N. (2000). *Âdâb-ı Muaşeret: Osmanlıda gündelik hayatın değişimi (1894-1927)*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Moran, B. (2008), *Türk romanına eleştirel bakış 1*, 20 Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Neumann, C. (2000). *Araç tarih amaç Tanzimat: Tarih-i Cevdet'in siyasi anlamı*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ömer Seyfeddin (1331/1915), Hars, Medeniyet, Temeddün. *İslam Mecmuası*, Cilt: III, Sayı:27, İstanbul, 632-635.
- Ömer Seyfeddin (2017). *Efruz Bey*, 15. Baskı. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Recaizade Mahmut Ekrem (2014). *Araba sevdası: eleştirel basım*. F. Altuğ ve B. Ünüvar (Haz.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (1988). *19. Asır Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Topal, A.E. (2017), *From decline to progress: Ottoman concepts of reform 1600-1876*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), The Department of Political Science and Public Administration, İhsan Doğramacı Bilkent University, Ankara, Erişim Adresi: https://www.academia.edu/33870939/From_Decline_to_Progress_Ottoman_Concepts_of_Reform_1600-1876

Tunç Yaşar, F. (2016). *Alafranga halleri: Geç Osmanlı'da âdâb-ı muâşeret*. İstanbul: Küre Yayınları.

Ülken, H. Z. (2001). *Türkiye'de çağdaş düşünce tarihi*. İstanbul: Ülken Yayınları.

White, C. (1846). *Three years in Constantinople; or, domestic manners of the Turks in 1844*, Vol II, London: Henry Colburn Publisher.

Williams, R. (2005). *Anahtar sözcükler*, S. Kılıç (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

SUMMARY

The 19th century was not the century in which the Ottoman Empire's efforts to establish a central state were the primary target, but also a new era in political, social, military, economic and cultural terms. One of the prominent features of this period was the consideration of the degree, type, and consequences of the political and cultural interaction with Europe. In this sense, Europe was both a political, military rival and at the same time a model source for literary genres such as consumption style, lifestyle, newspaper, theatre and novel. Moreover, the increasing demand for European products in the Ottoman markets showed that the economic dimension of this process could not be neglected. Civilization debates began as a result of first exposure to the results of interaction with both competing and modelled Europe, and then reflecting on this exposure and interaction. Since the beginning of the mentioned century, these debates carried out both in terms of the literate population and through an undeniably developed literary public in terms of the quantitative increase of the organs of newspapers, books and pamphlets. Almost everyone among these debates agreed on the refusal to blindly imitate Europe. The type that violated this consensus was the dandy who often appeared in novels. In this study, we tried to show that the dandy type was first discussed in this pamphlet, not in the late Ottoman novels. Dandy type we discussed in the pamphlet, late in the Ottoman Empire and the first few decades of the Republic of Turkey, published in much literary work was the first example of the type of dandy. At the same time, the treatise attempted to make a comparison between the European civilization and the Ottoman civilization, although it was very superficial. This comparison approached a vague Occidental perspective from time to time. Author described the Ottoman civilization as a civilization based on decency, manners and hospitality without much detailing. The comparison of European civilization with the absence of such attitudes and values and the fact that Europeans were not hospitable are the parts where the treatise writer approached the Occidental approach most. However, the main theme of the pamphlet was not to compare the Ottoman Empire with Europe. The main theme was that the aforementioned elements were also seen as performances and procedures expected from the members of that society, which held the Ottoman society together. By the author of the treatise, the indifference of the dandy to these performances and procedures dealt with from the personal problem but rather as a kind of deviation from the moralist values of the society in which he lived. Since the spread of such deviations would jeopardize the stability of the aforementioned society, the dandy was harshly criticized. This was also the perceptibility of dandy, who buys European cultural products, clothing, goods and attitudes and forgets the reason for being sent there, rather than acquiring the current technological, scientific innovation and knowledge in Europe. The dandy was immersed in the material life of Europe, thus alienating itself from its own culture and unable to understand Europe correctly, as it was unable to acquire the most important elements in the development of Europe, science and knowledge. Therefore, dandy was neither Eastern nor Western, and in this context, he was the most unwelcome. Another feature of the pamphlet is the exaggerated images used by the author to describe the dandy type. The author chose to narrate the European civilization through the extreme states and movements of his dandy friend. In other words, he preferred images rather than concepts in conveying European civilization to the reader. Consequently, the subject of this treaty will be the basis of all these narratives, including the first snob to be published eight years after the publication of the thesis. As a result, the subject of this pamphlet was the first of all dandies narratives, including the novel of Felatun Bey ve Rakım Efendi, which was published eight years after the publication of the name of Medeniyet yani Sivilezasyon pamphlet.

THE HEDGEHOG'S DILEMMA IN ORGANIZATIONS: THE PROS AND CONS OF WORKPLACE FRIENDSHIP

Can BİÇER¹

Citation/©: Biçer, C. (2020). The Hedgehog's dilemma in organizations: The pros and cons of workplace friendship. *Hitit University Journal of Social Sciences Institute*, 13(1), 201-217. doi: 10.17218.hititsosbil.741565

Abstract: There are numerous studies about the benefits of workplace friendship in organizations. Therefore, it may be assumed that well-established friendships in organizations promote effective information sharing, communication skills, increase teamwork and workplace morale among employees at work. Additionally, workplace friendships have positive effects for the organizations such as lower turnover rates, employee burnout and lower levels of intention to leave. On the other hand, just like experiencing the hedgehog's dilemma, higher levels of workplace friendship or intimacy among group of individuals in organizations may lead to negative consequences such as the supervisor/subordinate friendship may raise the anger or feelings of unfair treatment by other individuals or may lead to untrue performance assessments. Besides, workplace friendships may cause failures to report misfits and counterproductive work behaviors accurately in the organizations. So, workflow might deteriorate and it may lead to conflicts in teamwork in organizations. In sum, in this conceptual paper, workplace friendship will be focused on and the advantages and the disadvantages of it will be outlined. Then, in the conclusion section, the recommendations will be made about how to reduce the negative effects of workplace friendships in organizations.

Keywords: *The Hedgehog's Dilemma, Friendship, Workplace Friendship*

Örgütlerde Kirpi İkilemi: İşyeri Arkadaşlıklarının Olumlu ve Olumsuz Yönleri

Atıf/©: Biçer, C. (2020). Örgütlerde kirpi ikilemi: İşyeri arkadaşlıklarının olumlu ve olumsuz yönleri, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 201-217. doi: 10.17218.hititsosbil.741565

Özet: Örgütlerdeki işyeri arkadaşlıklarının faydalarıyla ilgili çok fazla çalışma bulunmaktadır. Bu yüzden, işyerinde iyi temeller üzerine kurulmuş olan işyeri arkadaşlıklarının etkin bilgi paylaşımını ve iletişim becerilerinin desteklediğini, ekip çalışmasını ve çalışanların moralini artırdığı düşünülebilir. Buna ek olarak, işyeri arkadaşlıklarının düşük iş gücü devir oranları, daha düşük seviyelerde çalışan tükenmişliği ve işten ayrılma niyeti gibi olumlu örgütsel etkilere sahiptir. Öte yandan, tıpkı kirpi ikilemindeki gibi yüksek düzeylerdeki arkadaşlıklar ve grup içi yakınlıklar, örgütlerde olumsuz sonuçlara neden olabilir ve ast/üst düzeyindeki arkadaşlıklar diğer bireylerin öfke duymalarına veya adil olmayan muameleye tabi tutulduklarını ve gerçeği yansıtmayan performans değerlemelerinin olduğunu düşünmelerine yol açabilir. Bununla birlikte işyeri arkadaşlıkları örgütlerde ters giden bir şeylerin ve amaca yönelik olmayan çalışma davranışlarını düzgün bir şekilde bildirilmesinde zafiyete neden olabilir. Bu nedenle, iş akışı bozulabilir ve örgütlerdeki takım çalışmalarında çatışmalara neden olabilir. Özetle bu çalışmada işyeri arkadaşları ele alınacak ve olumlu ve olumsuz yönleri irdelenecektir. Daha sonra, sonuç bölümünde, örgütlerde işyeri arkadaşlıklarının olumsuz yönlerinin azaltılmasına yönelik önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Kirpi İkilemi, Arkadaşlık, İşyeri Arkadaşlığı*

Makale Geliş Tarihi: 22.05.2020 Makale Kabul Tarihi: 29.6.2020

¹Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, Safranbolu Meslek Yüksekokulu, Seyahat-Turizm ve Eğlence Hizmetleri Bölümü, canbicer@karabuk.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0001-7270-7417>

1. INTRODUCTION

As most of the people see their coworkers or managers more than any of the family member, it's so real that people at work become friends or more than friends while they are performing their duties because there will be lots of reasons that workplace friendship or even romance tend to bloom at workplace. Employees who realize that they have a lot in common with other coworkers begin to spend much time from doing their jobs together to going out for lunch or doing social activities off the work. Besides, when two or more people can find common ground at workplaces, then they work on projects efficiently and discuss about them easily, offer sincere advice or help, they face the same stressors and they look forward to the same weekend or holidays for having good time. In growing body of literature, it has been maintained that friendships have positive effects on working environment. For example, Bartels et al. (2019) stated that satisfaction with colleagues and friendships at workplace can deeply affect an employee's job and life satisfaction as well. In addition, Colbert et al. (2016) argued in their study that work relationships may be a "source of enrichment, vitality, and learning that help individuals, groups, and organizations grow, thrive, and flourish, and workplace friendships enable more than task assistance, career advancement, and emotional support in organizations. Furthermore, as Li and Hung (2009) mentioned in their study, individuals are often prone to classify themselves and others into various social categories within the concept of social-identity theory and the two main social relationships in the workplace are the leader-member relationships and coworker relationships in organizations. In addition, it has been emphasized that the interpersonal relationships between leaders, subordinates, and coworkers forms an interconnected social system that functions at workplaces. However, it has also been outlined that the leader-member relationship is determinant of a worker's social-exchange relationship with his or her manager/supervisor, and it is most usually stated by leader-member exchange (LMX) quality since LMX is commonly based on the notion that that leaders develop different types of exchange relationships with their followers and higher quality leader-member relationships are defined by high levels of mutual trust, intimacy, caring, respect, loyalty and socio-emotional benefits which are the basic elements of workplace friendships and for the friendship partners at workplaces.

Friendships at workplaces are mostly viewed seen as being beneficial but friendships may also generate complexities and tensions for those inside and outside the circle in the organizations. Hence, workplace friendships might create tension or stress when it is time to decide about promotions, sharing the resources especially when they are scarce or group decision-making situations when raising hard questions about the organizational goals among groups of friends. Moreover, workplace friendships may jeopardize the working environment due to too much chatting or too much socializing among friends may hamper productivity and confidential, personal or professional information might be revealed to inappropriate people which then it may lead to unprofessional environment at workplace. For example, Khaleel et al. (2016) highlighted in their study that workplace friendship usually ends up with sexual harassment, romantic relationship that lead to loss of productivity, conflict of interest, and office romance and office gossips in the organizations. To sum up, Sias et al. (1998) maintained that whether it can be regarded as good or bad, workplace friendships are the important fact of the organizing process. Hence, in this conceptual study, within the scope of the "Hedgehog's Dilemma" which is a metaphor about the challenges of workplace friendship", describing the situation in which the hedgehogs want to share the heat during cold weather by coming closer to each other but since they have got sharp spines on their backs, they will hurt each other if they get too close. Just like in this dilemma, when friends come too closer each other, they might both harm themselves and others, if not, they might be negatively affected by the external, namely psychological or other

reasons, for example being lonely and isolated in the organization. In short, the closer friends become, the more deeply they may hurt each other and cause friction at work. Finally, friendship is a unique and undeniable dimension of the workplaces and it's often regarded as workplaces are the main crucible for making friends. Since workplace friendship is the indispensable part of the organizations, the key problem of this study is to define the well-balanced workplace friendship in organizations in order to benefit the positive outcomes of the friendships and prevent from the disadvantages of friendships and their negative outcomes because when friendships deteriorate, it can lead to huge hidden costs for the organization such as decreasing organization's productivity, destructing workflow, unity and coherence in the organization, hampering the communication among individuals and may wipe out the organization's reputation in the end. So, in this study workplace friendships will be outlined through literature overview and the pros and cons of the workplace friendships will be enlightened for both the employees and organizations and in conclusion section, the recommendations will be made for reaching the optimum level for well-balanced workplace friendships in organizations.

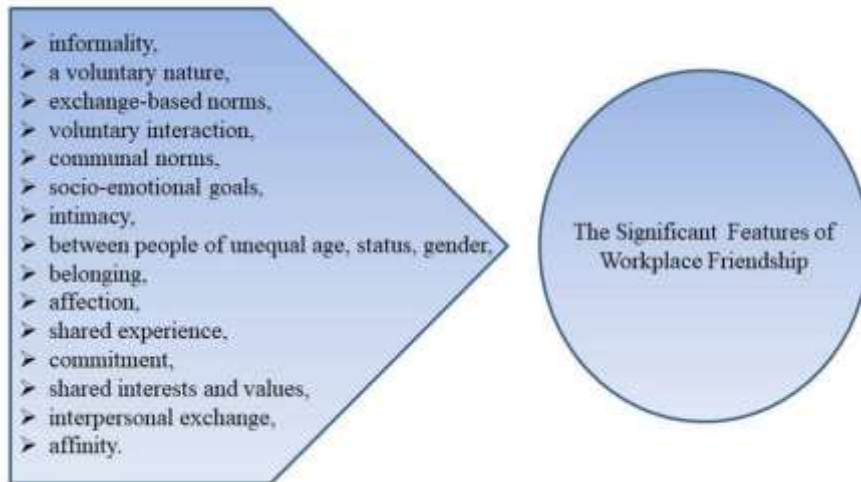
2. WORKPLACE FRIENDSHIPS

As humans are highly social beings, they like to be surrounded by friends and tend to share their personal views and experiences with others. We the people have the tendency to associate, interact, and bond with others who have the same characteristics and backgrounds. Friendship refers to a wide range of interpersonal relations that are started, developed and may be quit voluntarily. Friendship is a form of intimacy that seems to be very important in modern urbanizing, mobile, and interconnected world (Bunnel, 2017, pp. 1-2). Chung et al. (2017) stated in their study that friendship principally depends on the positive experiences of interacting and working with others and friendship only exists when the relationship comprises of all three components such as liking behaviors, shared experiences, and reciprocity. In addition to this, Mao and Hsieh (2017) argued that friendship is a fundamental feature of human nature and the development of friendships at work is prevalent. Besides, they maintained that friendship leads employees to expect more mutual acceptance, however it also causes conflict or critical evaluation because work roles might create competing interests among them. Berman et al. (2002) maintained that workplaces are sites where individuals can meet each other easily including from coworkers to supervisors or managers because workplaces usually have features that facilitate friendship making among employees. To sum up, as Sharma (2016) indicated that organizations consist of groups of individuals working together on certain organizational goals, it's obvious that workplace friendships naturally develop among employees through mutual relations and expectations, common beliefs and ideas and cooperation to complete work and to achieve corporate goals. Moreover, workplace friendship matters because according to Lin and Lu (2013) employees spend much of their time with coworkers and supervisors and there's no way out for the employees at work but to develop interpersonal relationships and friendships in organizations since we the people are social beings. Besides, they also mentioned that employees are well aware of the benefits of friendships at work such as sharing information effectively and helping each other for their tasks for example working with a friend in an organization, partners of friendships will enjoy their task rather than working with a person who they don't know well or a complete stranger. Additionally, when employees have higher levels of friendships at work, they tend to feel like they're working just like with their family members and they hardly ever think of leaving their organization and it means less turnover rates for the organization. What's more, Lee and Ok (2011) argued that workplace friendship noteworthy for the employees at work because they get better help, assistance, guidance, advice, feedback, recommendations, or information from

workplace friends on a variety of work-related matters such as completing their jobs, performing tasks, and handling issues with coworkers, subordinates, supervisors, and/or clients and these reflect positively on their task performance and reduce absenteeism.

Workplace friendships are so common in organizations (Tasselli & Kilduff, 2018, p.803) and they are the nonexclusive workplace relationships often depend on the same interests, shared values, trust, mutual commitment and reciprocal liking between friends at workplaces (Berman et al. 2002, p.2018; Gordon and Hartman, 2009, p. 116). Sias (2005) emphasized that workplace relationships play a vital role in decision-making, influence-sharing, and instrumental and emotional support systems. So it can be inferred that workplace friendships are the most common and one of the strongest relationships in organizations and function as a facilitator in positive organizational outcomes. Moreover, Mao et al. (2012) stated that work relationships often depend on work roles and they are compulsory and are regulated in workflow but friendships develops through voluntary interactions and have a personal focus in organizations. Gordon and Hartman (2009) pointed out that friendships between coworkers can also develop as a result of out-of-work activities, common sense of humor, mutual trust and working on projects together. Hence, Figure 1 ((Berman et al. 2002, pp.217-218; Sias, 2005, p.376; Bader et al, 2013, pp. 94-95; Mao et al. 2012,p.248) shows the significant features of workplace friendships:

Figure 1. The Significant Features of Workplace Friendships

In conclusion, as Morrison and Nolan (2007) highlighted that having friends is almost universally viewed as a favorable thing and friendships within the organizations are not only likely, but practically inevitable, workplace friendships will certainly emerge but since individuals often expect their friends to display special treatment and favoritism, unfair treatments and counterproductive behaviors might appear among group of friends and then, they may lead to discomfort for employees and inefficiency in the organization. Therefore, it's obvious that workplace friendships must be focused on both advantages and disadvantages of workplace friendships for the individuals and organizations.

3. THE PROS AND CONS of WORKPLACE FRIENDSHIP

Workplace friendships can be regarded as a must when thinking that majority of the people who have jobs work at least 40 hours a week with their coworkers and individuals usually have a tendency to associate, interact, and bond with others who have similar characteristics depending on affinity-based similarities and performance at workplaces. As Methot et al. (2017) argued that with the 60-hr workweek viewed typical for most jobs, relationships among coworkers are a vital

part of a workplace's social environment and workplace friendships often flourish between supervisors and subordinates, leaders and followers, peer coworkers, and employees and external stakeholders through interactions and emotions. Moreover, Riordan and Griffith (1995) stated that workplace friendship networks emerge in the formal organization and they are part of the employees' everyday association with the formal organization and frequent, dense interaction through close proximity between employees lead to friendship or at least to the opportunity for friendship formations but it has been underlined that the friendship formations and networks that appear within organizations as relevant and powerful interactions that may either jeopardize or facilitate organizational effectiveness. Therefore, it can be claimed that workplace friendships can have a significant effect on both individuals' career and organizational outcomes. In sum, as Berman et al. (2002) underlined, workplace friendship is an essential topic for the organizational structure as many potential benefits may be derived from workplace friendships, for example benefits of workplace friendship refer to formal and informal, vertical and horizontal interactions with open styles of communication and fluid task structures for reaching organizational goals and accomplishments on the whole. So to speak, it has been argued in their study that workplace friendships increase support and resources that assist employees to get their jobs done well and through workplace friendship, employees gain support from others, managers can find allies, instill loyalty and stand up for individuals who support them in the organization.

3.1 The Pros of Workplace Friendship

To begin with, as for the advantage of workplace friendship, employees who mention having friends at work have higher levels of productivity, retention, and job satisfaction, and are seven times more likely to be engaged in their work than their "friendless" counterparts at workplaces (Methot et al. 2015, p.2) For example, job embeddedness is one of the positive elements for reaching organizational goals and workplace friendship creates and promotes social links and interaction among employees and eventually, it certainly enhances the job embeddedness and satisfaction (Asgharian et al., 2013, p.17). From the Leader-Member Exchange (LMX) theory which is about the exchange relationship between a leader and an employee has a positive influence on goal commitment, organizational productivity and performance, Song (2009) maintained that workplace friendship creates a more supportive and innovative climate within the organization that results in increased productivity and goal achievement high levels of social exchange between superior and subordinate, by using of motivating language by the superior, have a positive effect on employee performance plus employee productivity and job satisfaction support. In addition, findings in the study support the LMX theory within the concept of emphasizing the importance of workplace friendship to increase the positive work attitudes and performance of employees. In addition, Sias (2005) stated that the most widely-accepted theory regarding supervisor-subordinate relationship quality is the Leader-Member Exchange (LMX) and it has been argued in the study that the leader-member relationship quality is related to a variety of important individual and organizational outcomes. Some other findings have been revealed as follows:

- employees in higher quality relationships report higher levels of job satisfaction and commitment to the organization,
- leader-member relationship quality is negatively related to employee turnover,
- high quality LMX relationships tend to be characterized by high levels of trust and self-disclosure,
- supervisors and subordinates may communicate more openly more frequently and about more in high quality relationships than in low quality relationships,

- employees in high quality relationships likely receive more information from their supervisors, than those in low quality relationships.

However, being friends with a manager or boss may cause boundaries being blurred which can make it more difficult to receive the necessary feedback and there is a risk that the other individuals in the organization view a boss as playing favorites at work if there is an obvious special closeness shared with one of the employees as a friend. Just like the hedgehogs, so to speak, keeping the distance eminently, always keeping things professional would be more secure for the partners. For example, it might be so hard for the boss when it comes to make necessary cuts in hours or payroll, even when layoffs or pay cuts are necessary for the survival of the organization.

Furthermore, workplace friendships can really help confidence flourish among employees and work better as a team. According to Greco et al. (2015):

- when employees are too stressful, it's clear that workplace friendships support solidarity and collaboration, and helps them to perform their tasks and duties efficiently by alleviating the stress and unhappy moments and sufferings,
- workplace friendships have a mediating role when any of the employees suffer from the loss of their loved ones, for example, the loss of one of the family members or relatives, by sharing their emotions of suffering and sadness and by showing empathy toward their sorrow to promote their emotional stability and to help in reconstructing the self,
- workplace friendships play a vital role in maintaining or restoring happiness when one of the friends loses his/her job because of any reasons such as economic recession, the end of an employment contract or organizational restructuring. And, friends can also help each other to find a new job by using their own personal contacts.

Additionally, Lee and Ok (2011) maintained that workplace friendship affects work-related attitudes and behaviors of the employees positively and so the organizational outcomes. That is to say, employees can gain advantages such as help, assistance, guidance, advice, feedback, recommendations, or information from their workplace friends on a variety of work-related matters such as completing jobs, undertaking and performing tasks, and dealing with issues with co-workers, subordinates, supervisors, and/or clients at workplace. After all, as itemized information below (Chen et al., 2012, p.719; Sias and Cahill, 1998, p.273; Mao, 2006, p. 1820; Lee and Ok, 2011, p.3) it has been listed the positive effects of workplace friendship at workplace such as it:

- increases support and resources that help individuals to accomplish their job, because friendships at work enhance emotional well-being of the partners of the friendship,
- reduces work stress, feelings of insecurity and uncertainty and provides increased communication, cooperation and energy because workplace friendships make them feel their job important for them,
- increases enthusiasm and a positive attitude at work since workplace friendship flourishes trust among individuals,
- enhances decision-making power and have access to more resources in the organization because workplace friendship increases interpersonal relationships and intimacy among coworkers,
- provides employees with support and information exchange, elevating their job performance and thus promotes organizational productivity by improving treatment of depression and anxiety among coworkers through workplace friendship,

- can buffer job-related stress, and can reduce job dissatisfaction and turnover with the increased sense of loyalty to the organization with an empathetic sense and culture,
- provides support and third party influence on important decisions because workplace friendship decreases workplace stress,
- makes work more enjoyable and enhances individual creativity at workplaces via workplace friendship that leads to more effective teams that know each other well,
- can increase morale and reduce intention to leave because workplace friendship leads to create larger groups in the organization that can maximize their output,
- leads to higher productivity and improved communication that creates a team atmosphere which enhances the ability to make decisions and manage conflict within the group through workplace friendship that contributes increased feedback good moods among team members in the organization.

3.2 The Cons of Workplace Friendship

Despite the positive considerations about workplace friendships, there are risks that are originated from them because workplace friendships may hamper the workflow and teamwork coherence in the organizations. For example, Dickie (2009) argued that when workplace friendships go awry, it can be costly to an organization's productivity since workplace friendships directly involved with work attitudes, work team climate and interpersonal exchange relationships. Additionally, it has been outlined that too much socializing can deteriorate productivity and personal or restricted professional information can be revealed to inappropriate people and cliques can create causing favoritism, exclusivity and negativity in the organizations. Asgharian et al., (2013) mentioned that many organizations abstain from the notion of friendships in the workplace for fear that workplace friendships will lead to the dilemma abiding by the saying that "familiarity breeds contempt" because it's certain that workplace friendships will naturally develop at workplace but they can also have benefits or risks related with them. In more detail, according to Pillemer and Rothbard (2018), when the attitudes or the behaviors required to fulfill instrumental goals conflict with socio-emotional goals, workplace friendships may generate role conflicts and jealousy among individuals or if those excluded from the informal cliques of coworkers feel ostracized and form their own subgroups, creating silos and reducing communication between groups in the organizations. To sum up, as Berman et al. (2002) argued, workplace friendships may result in romantic liaisons and sexual harassment and may undermine employees' loyalty to the organization, strain independent judgement, cause conflict of interest situations among employees, higher levels of perception of organizational politics and may lead to harsh favoritism. Plus, it has been mentioned that workplace friendship leads to political vulnerability in the organization since friends share confidences among them that they might be used against them later unfairly. In conclusion, according to itmeized informaton below (Morrison and Nolan, 2007, pp. 34-37; Kiesel, 2011, pp. 7-8; Berman et al., 2002, pp. 218-219; Pillemer and Rothbard, 2018, pp. 636-638) it has been listed the main disadvantages of workplace friendship:

- individuals usually expect their friends to display special treatment and favoritism, thereby indicating that they regard each other as unique and special and it may lead to restricting constructive criticism especially when one of the friends is the manager,
- friends may find themselves in conflict because of competing interests associated with their work roles or because of a performance evaluation process and it may cause unhealthy competition at workplace,

- friendships can also have a major “distracting effect” from one’s work for excessive chatting, socializing, having “too much fun” and an inability to separate work and it might take away from their work and can’t do their jobs on time because of the disruptions and not enough focus on the job,
- friendships may lead to role conflicts when having to issue or take orders from friends and if the boundaries can’t be set then it may create jealousy, feelings of a lack of professionalism, and even resentment within the team dynamic in the organization,
- friendships with coworkers may become problematic if the behaviors required to fulfill instrumental goals conflict with socioemotional goals and one of the friends might become the victim of sabotage easily or a backstabbing from someone they trusted.
- when it comes to promotions or project assignments, close friendships can sometimes cause friction and restless in the organization especially when the friends are at the same level and one of them get promoted to a higher position,
- supervisor/subordinate friendship may lead to feelings of unfair treatment by other workers or inaccurate performance assessments, which can, in turn, lead to claims of discrimination, retaliation, and wrongful discharge, so it might be difficult to receive the kind of mentorship and feedback that’s needed to grow and thrive and reach organizational goals.

Once again, as Mao and Hsieh (2017) noted in their study, it’s obvious that human errors are unavoidable and so common in organizations, they are such problems that can potentially harm performance and work flow at workplaces. So management department in organizations develop systematic approaches to detecting them to prevent from these errors in advance and managers or supervisors often rely on employees to voluntarily speak up disclose the errors they made, however employees often do not disclose their own errors or when they are close friends at work with the intention of not to tattle his/her friends’ error. That’s because error disclosure is costly from a social and a personal perspective in organizations. Therefore friends at work can be reluctant to disclose each other’s errors since error disclosure damages error makers’ image on job competence and efficiency in organizations. In the end, organization cannot hear about the error itself and it hampers the efforts and procedures to decrease the personal cost of error disclosure.

As a result, overviewing workplace friendships through their pros and con, just like the saying that “every rose has its thorn”, workplace friendships should be evaluated as so natural formations that have positive effects but it must be remembered that they may lead major unwanted situations and consequences that may affect organizations negatively. It can be inferred from the information above, as organizations are simply a network of individuals, when the friendships are better balanced and more professional, the organizations will certainly function better, otherwise productivity and success of the organization on the will be reduced when the friendships don’t go on well because of harassment, favoritism, abuse of authority, and conflicts of interest among employees.

4. HEDGEHOG'S DILEMMA AND WORKPLACE FRIENDSHIPS

Arthur Schopenhauer wrote about a tale of dilemma about hedgehogs in his series of essays named Parerga und Paralipomena. In a cold day in winter, a group of hedgehogs came closer each other in order to get warm and heated by sharing their body heat but as they come closer their spines on them hurt themselves badly and then they separated and moved away from each other to be more comfortable and feel less pain. In the end, after plenty of uncomfortable huddling each other and freezing going away each other, the hedgehogs found out that the best option was to remain at a little distance from one other. Plus, Sigmund Freud quoted Schopenhauer’s parable

about hedgehogs and he associated hedgehog's dilemma with "sediment of feelings of aversion and hostility" in long-term relationships. And, he raised some rhetorical questions like "How much intimacy can we really endure?" and "How much intimacy do we need to survive in this world?" (De Vries, 2011, pp. 11-12; Huizar, 2019, p.8).

In light of the above, Schopenhauer's "Hedgehog Dilemma" may be the most apposite metaphor for balancing the workplace friendships and viewing about their positive and negative sides in the organizations. Many individuals tend to build relationships with others at work but the truth of individuals' quest of intimate connection is a prickly process at best, because the closer most of them get to true intimacy and vulnerability. According to Sandroni (2019), human relations are hard to build and maintain and these relations that are associated with question of intimacy usually produce stress. It has been mentioned that individuals usually have conflicting sentiments, desiring simultaneously independence and attachment, both fearing and craving those around them but when individuals could resolve their internal conflicts they would know how close they want to be from others, but then a second problem would arise. To sum up, some people may prefer to be emotionally closer and others emotionally more distant. In addition, Bouffard (2014) pointed out that The Hedgehog's Dilemma plays out in daily interactions within teams in organizations and the ability to work in a team and accepting closeness to some extent with others is certainly vital in today's organizations but the reality for most teams is that the employees find it very hard to find the right balance between being close to teammates and keeping a healthy distance each other. That's why individuals often find being on a team causes stress, a burden, or a necessary evil—thus making teamwork even more difficult. However, Kiesel (2011) conducted a study in a publishing company in which 250 individuals were employed in Germany in order to find out the right balance for the workplace friendships. After having gathered the data, individual perceptions and experiences of the 24 employees who were selected for their ages and the years they spent at a publishing company, with the interviewing method from the 24 employees who have worked for the company for the average of 11 years and they were with an average age of 52 years, it was concluded in the study that employees have been very wary to develop friendships at work since majority of them usually not to share their privacy or family life details at work as the friendships might deteriorate in the end. Participants of the study also declared that they tend to keep the number of the friends and the level or prevalence of their friendship limited at work because of the trust, sympathy and relevant factors such as self-disclosure, office gossip or backstabbing reasons when sharing organizational sources or getting promoted. In addition, Miller (2011) did a research in various organizations consisting of a total of 255 employees participated in this study who were asked to respond to 56 survey questions via questionnaire online. It has been emphasized that it's so common that peer workplace friendships usually develop but when it's time to develop friendships with supervisors, it might be too complex to maintain the friendship at workplace due to creating and managing their own privacy rules through intimacy and professional matters at workplaces. In sum, it has been noted that it can be so problematic when supervisors and subordinates get too close for finding the right balance in the organization about what kind of or to what extent the information is expected to stay private and what kind of information is supposed to be shared with coworkers.

Workplace friendships should also be studied within the concept of social exchange theory (SET) since the friendships depend largely on common interests and sharing via social networks. Since SET refers to social actors engage in interdependent exchanges where the costs and benefits of such exchanges are considered, produce obligation, and can finally cause the development of high-quality relationships, SET can help to discover and interpret workplace behavior of the

employees and well balanced workplace friendship (Omlion-Hodges et al., 2016, p.348). One of the moderating roles of workplace friendships, social support can enhance the social exchange relationship among friends and especially when employees have a high degree of workplace friendships, they will have social support for obtaining information, advice, and feedback concerning the ethical aspect of handling work duty (Liu et al, 2013, pp. 568-570). From the social exchange theory workplace friendships should be reviewed since it is mainly about “if you do a favor for someone, some reciprocal favor of equal value would be returned. It’s also considered that social rewards and social benefits as being uniquely dependent upon personal relationships. For instance, some exchanges occur without any real option of negotiating the costs and rewards. Such exchanges occur because they are defined by the roles and social structures in which the individuals find themselves through how many of their interactions and activities with other people are not social exchanges in the sense of assessing costs and rewards (Redmund, 2015, pp.2-5). Therefore, Yen et al. (2009) stated that workplace friendship helps reduce and even eliminate anxiety in a highly political environment and encourages information sharing and spread among colleagues having better relations and psychological well-being among coworkers as long as keeping the right distance among friends through social exchange theory.

Moreover, Hommelhoff (2019) argued that, although workplace friendships are often considered positively by managers and are usually associated with higher job satisfaction and lower turnover intentions, workplace friendships at work can be undermined by functional, calculative aspects or thinking of career advancement and can lead to emotional exhaustion. Yet, from the point of the proverb “don’t mix business with pleasure”, it has been discussed as friendships are an essential part of employees’ work life and there are also supervisors who think that friendships are neither possible nor desirable at work. In conclusion, in a typical day at work, there are numerous unconscious dynamics that influence human behavior and relationships at work. Workplace friendships are the ones that the German philosopher Arthur Schopenhauer drew an analogy between humans' and hedgehogs' discomfort with social proximity and shed light on the optimum distance for warmth and comfort. That’s why most of the employees usually find it confusing and hard to work successfully in groups and teams. And as the hedgehog’s dilemma reveals: need for closeness and distance, individuals seek the warmth and closeness of others; on the other hand, they usually can’t get around the sharp and spiky bits of themselves, and move away.

To sum up, since the study examines the pros and cons workplace friendships within organizations, the optimum level of workplace friendships should be defined well. For example, Taselli and Kilduff (2018) argued in their study that the necessary elements of openness and favoritism would certainly the cause of the dilemma for both the friends and the norms of discretion and neutrality of the organization sooner or later. They maintained for the optimum level for maintaining the well-balanced workplace friendship is the trust. Because the dilemma will certainly appear when one of the friends to give away the secrets of one of other friends’ to another is to betray one's membership of the group. So trust is critical to the brokerage role in workplace friendships and it has been proposed that “self-monitoring” which has been described as “a psychological analogue to bridging structural holes” would be the key for balancing the right level for workplace friendships. Because high self-monitoring individuals will perceive relationships within social networks they tend to assist to coworkers in need and they are skilled at maintaining positive impressions across different groups high self-monitors and they tend to maintain their social standing, including their colleagues’ trust, despite their roles in organizations.

4. CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

With the information given above in mind, the aim of this article is to lay out the advantages and the disadvantages of workplace friendships in organizations and the paradoxical situations that the workplace friendships may cause at workplaces. As Song (2006) noted, friendship is one of the essential human values and can affect individual behaviors and attitudes, thus it has various influences on employees' interactions at work. Besides if it's not well balanced or when the things go wrong with workplace friendship, it may lead to unforeseen and negative effects on organizational productivity and organizational unity. So to speak, when employees have higher degrees of workplace friendships, the higher levels of social support for obtaining information, advice, and feedback they will have each other for reaching the organizational goals effectively. On the other hand, if the friendship deteriorates among employees for some reasons, this situation may lead to stress and tension among employees and the work environment might be affected negatively at all levels. So, in order to avoid the disadvantages of friendships at workplace, here are some tips for the individuals and organizations on the whole.

First, being professional and respectful is the key for the healthy workplace friendship at work. As it's obvious that friends at work usually share some personal information, but each friend should be very careful about giving highly personal or family information each other in case work friendship might spiral downward and then, ex-friends can use personal or private information against themselves. Spreading rumors and employees gossip about other people's lives are the most dangerous things for the friendships at work. As a result, it would be too frustrating for the victim and it will directly lead to unrest initially in person then within the organization itself.

Second, confidentiality should be the fundamental ground for the well-balanced friendship at work. Employees must be careful about sharing anything with work friends because it's important whether the management would be happy or not after learning it in the end. It might be dangerous even friends might assure each other about maintaining each other's confidence all the time. Because it can be hard to resist if a higher-up asks them about whatever it is and friends may not be able to keep that promise, and then, employees might lose their jobs if the information shared or gossip leads to tension at work.

Third, being mindful of the office hierarchy in the organization is essential for balancing the friendship. Since, workplace friendships usually involve relationships between employees of unequal age, status, or gender, and friendships might flourish between supervisors and subordinates, between younger and older workers, including mentor/protégé relations, the friendships might be perceived from the point of favoritism or utilitarianism by the coworkers who are not friends of them in the organization. Crossing the hierarchies loutishly and being very sociable and making jokes every time in the office among close friends by overlooking office hierarchy will cause to disturbance in the office and they would responsible for ruining an atmosphere of professionalism at workplace.

Fourth, feeling responsibility about resolving disagreements among friends is another important factor for maintaining the friendships efficiently at work. As friendships aren't always smooth sailing, mild quarrels, conflicts and disagreements can happen any time in teamwork. Therefore, first identifying the source of the disagreements and resolve it in a civil manner and then handling the problems calmly and professionally as much as possible will certainly help the friendships to maintain or leaving the conflicts to be chilled off will help to salvage the friendships at workplace.

Fifth one is professional boundary is a must and managing the boundaries well is another vital essence for having better friendships at work. Time is the most valuable resource and if friends spend all day shooting the breeze face to face or chatting on social media on their smartphones during office hours, extending lunch time or breaks or unnecessary social interaction with friends at meetings turns into a distraction, finally derailing their abilities to do their daily routine duties and to accomplish organizational goals. Then the supervisors will certainly think that these kinds of reckless friendships destruct the workflow and the performance of the employees as well and take strict precautions in case to resist serious problems in the organization.

Last but not least, authentic friendship is the key for having long-term career success, health and happiness through the sense of belonging, purpose, confidence and satisfaction that everyone would crave and maintaining friendships with coworkers at work is not only socially healthy but also a valuable asset for the organizations. Besides, friendships might be tricky especially when they create arguments or conflicts or in organizations with a more rigid culture or strict hierarchical structure. Therefore, managing workplace friendships in a professional setting properly by establishing reasonable boundaries such as respecting each other's' boundaries at work will help mitigating the probability of frustrating situations and distractions among friends. However, as Sias et al. (2012) argued, workplace friendships can be regarded as unstable or as a "pickle" phenomenon because they are fragile and can be deteriorated because of conflicting personalities, incidents of betrayal, daily routines that become so frustrating for one employee that the other must carry a heavier workload, and the promotion of one partner to a position of formal authority over the other friend. In sum, just like the hedgehogs trying to keep warm on a cold day in winter, but their quills pricked one another and then were obliged to disperse, the closer two employees come to one another in a friendship, the more likely it might be for them to inflict psychological pain on each other, so maintaining the balance between a friendship and a professional working relationship won't be easy but it's essential for avoiding stressful friendships, pain of loneliness and emotional burnout. Last but not least, managers are also responsible for maintaining reasonable social interactions at work because they should set clear expectations of behaviors of the employees in the workplace in advance and the individuals should be informed well because work related issues can easily appear when personal conflicts develop in a friendship.

REFERENCES

- Asgharian, R., Yusoff, R., YaserMazhari, M., Mardani, A., & HazratSoltan, E. K. (2013). Examining the effect of workplace friendships and job embeddedness on turnover intention (The case of Mashhad as a tourist destination in Iran). *International Journal of Business and Management Invention*, 2(7), 17-25.
- Bader, H. A., Hashim, I. H., & Zaharim, N. M. (2013). Workplace friendships among bank employees in eastern Libya. *Digest of Middle East Studies*, 22(1), 94-116.
- Bartels, J., Van Vuuren, M., & Ouwerkerk, J. W. (2019). My colleagues are my friends: The role of Facebook contacts in employee identification. *Management Communication Quarterly*, 33(3), 307-328.
- Berman, E. M., West, J. P., & Richter, Jr, M. N. (2002). Workplace relations: Friendship patterns and consequences (according to managers). *Public Administration Review*, 62(2), 217-230.

-
- Bouffard, W. (2014). The Hedgehog's Dilemma. Puttin' Cologne on the Rickshaw, Internet blog. Retrieved from <http://puttincologneontherickshaw.com/authors-blog/the-hedgehogs-dilemma/>.
- Bunnell, T. (2017). Friendship, Geographies of International Encyclopedia of Geography: People, the Earth, Environment and Technology: People, the Earth, Environment and Technology, 1-6. Wiley Online Library. Retrieved from <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/9781118786352.wbieg0165>
- Chen, C. Y., Mao, H. Y., & Hsieh, A. T. (2012). Role ambiguity, employee gender, and workplace friendship. *Psychological reports, 110*(3), 719-730.
- Chung, S., Lount Jr, R. B., Park, H. M., & Park, E. S. (2017). Friends with performance benefits: A meta-analysis on the relationship between friendship and group performance. *Personality and Social Psychology Bulletin, 44*(1), 63-79.
- Colbert, A. E., Bono, J. E., & Purvanova, R. K. (2016). Flourishing via workplace relationships: Moving beyond instrumental support. *Academy of Management Journal, 59*(4), 1199-1223.
- De Vries, M. F. K. (2011). *The hedgehog effect: The secrets of building high performance teams*. John Wiley & Sons, San Francisco, CA, U.S.A.
- Dickie, C. (2009). Exploring Workplace Friendships in Business: Cultural Variations of Employee Behaviour. *Research & Practice in Human Resource Management, 17*(1).
- Gordon, J., & Hartman, R. L. (2009). Affinity-seeking strategies and open communication in peer workplace relationships. *Atlantic Journal of Communication, 17*(3), 115-125.
- Greco, S., Holmes, M., & McKenzie, J. (2015). *Friendship and happiness from a sociological perspective*. In *Friendship and happiness* (pp. 19-35). Springer, Dordrecht.
- Hommelhoff, S. (2019). Having workplace friends is not always fun. *Zeitschrift für Arbeits- und Organisationspsychologie A&O*.
- Huizar, O. A. M. (2019). *Hedgehogs*. The University of Texas at El Paso, ProQuest Dissertations Publishing, 13883852. Published by ProQuest LLC.
- Khaleel, M., Chelliah, S., Khalid, J., Jamil, M., & Manzoor, F. (2016). Employee engagement as an outcome of friendship at workplace: Moderating role of job embeddedness. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences, 6*(6), 1-6.
- Kiesel, A. K. G. (2011). *Finding the right balance between social relations and profession: Do friendships at work really work out?* Unpublished Master's thesis, University of Twente.
- Lin, C. T., & Lu, C. L. (2013, July). The influence of workplace friendship on work values: Taiwan and China. In 2013 Proceedings of PICMET'13: Technology Management in the IT-Driven Services (PICMET) (pp. 1096-1100). IEEE.
- Mao, H. Y., & Hsieh, A. T. (2017). Friendship at work and error disclosure. *BRQ Business Research Quarterly, 20*(4), 213-225.
- Mao, H. Y., Hsieh, A. T., & Chen, C. Y. (2012). The relationship between workplace friendship and perceived job significance. *Journal of Management & Organization, 18*(2), 247-262.
- Mao, H. Y. (2006). The relationship between organizational level and workplace friendship. *The international journal of human Resource Management, 17*(10), 1819-1833.
-

-
- Methot, J. R., Melwani, S., & Rothman, N. B. (2017). The space between us: A social-functional emotions view of ambivalent and indifferent workplace relationships. *Journal of Management*, 43(6), 1789-1819.
- Methot, J. R., Lepine, J. A., Podsakoff, N. P., & Christian, J. S. (2015). Are workplace friendships a mixed blessing? Exploring tradeoffs of multiplex relationships and their associations with job performance. *Personnel Psychology*, 69(2), 311-355.
- Miller, A. N. (2011). *Sharing in workplace friendship: A model of disclosure in white-collar workplace relationships*. North Dakota State University.
- Morrison, R. L., & Nolan, T. (2007). Too much of a good Thing? Difficulties with workplace friendships. *University of Auckland Business Review*, 9(2), 32.
- Lee, J. J., & Ok Ph D, C. (2011). Effects of workplace friendship on employee job satisfaction, organizational citizenship behavior, turnover intention, absenteeism, and task performance. Retrieved from https://scholarworks.umass.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1053&context=gradconf_hospitality.
- Liu, J., Kwan, H. K., Fu, P. P., & Mao, Y. (2013). Ethical leadership and job performance in China: The roles of workplace friendships and traditionality. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 86(4), 564-584.
- Li, C. K., & Hung, C. H. (2009). The influence of transformational leadership on workplace relationships and job performance. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 37(8), 1129-1142.
- Omilion-Hodges, L. M., Ptacek, J. K., & Zerilli, D. H. (2016). A comprehensive review and communication research agenda of the contextualized workgroup: The evolution and future of leader-member exchange, coworker exchange, and team-member exchange. *Annals of the International Communication Association*, 40(1), 343-377.
- Pillemer, J., & Rothbard, N. P. (2018). Friends without benefits: Understanding the dark sides of workplace friendship. *Academy of Management Review*, 43(4), 635-660.
- Redmond, Mark V., (2015). Social exchange theory. *English Technical Reports and White Papers*. 5.http://lib.dr.iastate.edu/engl_reports/5
- Riordan, C. M., & Griffeth, R. W. (1995). The opportunity for friendship in the workplace: An underexplored construct. *Journal of Business and Psychology*, 10(2), 141-154.
- Sandroni, A. (2019). The hedgehog's dilemma. *Journal of Mathematical Economics*, 82, 184-196.
- Sharma, R. (2016). Enhancing Organisational commitment through workplace relationships. *International Journal of Management (IJM)*, 7(3).
- Sias, P. M., Gallagher, E. B., Kopaneva, I., & Pedersen, H. (2012). Maintaining workplace friendships: Perceived politeness and predictors of maintenance tactic choice. *Communication Research*, 39(2), 239-268.
- Sias, P. M. (2005). Workplace relationship quality and employee information experiences. *Communication Studies*, 56(4), 375-395.
- Sias, P. M., & Cahill, D. J. (1998). From coworkers to friends: The development of peer friendships in the workplace. *Western Journal of Communication (includes Communication Reports)*, 62(3), 273-299.
-

- Song, S. H. (2006). Workplace friendship and employees' productivity: LMX theory and the case of the Seoul city government. *International Review of Public Administration*, 11(1), 47-58.
- Tasselli, S., & Kilduff, M. (2018). When brokerage between friendship cliques endangers trust: a personality-network fit perspective. *Academy of Management Journal*, 61(3), 802-825.
- Yen, W. W., Chen, S. C., & Yen, S. I. (2009). The impact of perceptions of organizational politics on workplace friendship. *African Journal of Business Management*, 3(10), 548.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Giriş

Örgütler birden fazla bireyden oluşmaktadır ve bireyler örgütlerin en önemli unsurlarından biridir. Bununla birlikte, bireyler sadece işlerine yoğunlaşmaktan öte birbirleriyle karmaşık, duygusal yoğunluklu ilişkiler de geliştirmektedirler. İşyerleri, arkadaşlık ilişkilerinin geliştirildiği en önemli yerlerden biridir. Bunun nedeni, bireylerin zamanlarının hatta hayatlarının büyük bir kısmını işyerlerinde geçirmeleridir ve bireyler arasında iş hayatıyla birlikte sosyal hayatlarının da harmanlanması fazlasıyla olağandır. Bunun altında yatan en büyük etmen, bireylerin işyerlerinde birbirleriyle sık sık iletişim içinde olmaları ve buna ek olarak yaş, sahip olunan ortak davranış, tutum, siyasi görüş ve öğrenim gibi önemli birçok unsur vardır. İşyerlerinde genellikle aile bireylerinden daha sık bir arada olan çalışanlar, aralarında zamanla gelişen güven duygusu, ortak değerler ve ilgi alanları sayesinde arkadaşlıklar geliştirmektedirler. İşyeri arkadaşlıklarının en büyük özelliği, gönüllülük esasına bağlı olan ve dayatılmayan bir ilişki türüdür ve bireyler işyeri arkadaşlıklarının ortak değerler ve istekleri uyarınca geliştirir, sürdürürler veya sona erdirirler. Yazında, işyeri arkadaşlıklarının hem bireysel hem de örgütsel birçok yararının olduğu vurgulanmış olsa da, olumsuz yönlerinin ve örgütsel hedeflere ulaşmada olumsuz etkilerinin olduğu da vurgulanmaktadır. Bu nedenle, bu çalışma, işyeri arkadaşlıklarının olumlu ve olumsuz yönlerini, ilk kez Arthur Schopenhauer'in 1851'de yayınlanan Parerga ve Paralipomena: Kısa Felsefi Denemeler eserinde bahsedilen "Kirpi İkilemi" bağlamında ele alarak, işyeri arkadaşlıklarının sadece olumlu yönlerini mercek altına almayı, aynı zamanda olumsuz yönlerini irdeleyerek, işyeri arkadaşlıklarında mesafenin doğru ayarlanabilmesinin önemine vurgu yapmaktadır. Ayrıca bu çalışmada, işyeri arkadaşlıklarının sağduyulu, akıllı, daha kontrollü bir şekilde sürdürülebilmesinin ve örgütsel amaçlarına uygun bir şekilde davranabilme yolları irdelenmekte ve bunlarla ilgili çözüm önerilerinde bulunmaktadır.

Örgütlerde Kirpi İkilemi: İşyeri Arkadaşlıklarının Olumlu ve Olumsuz Yönleri

Örgütlerde bireyler, işyeri arkadaşlıkları sayesinde daha etkin ve verimli bir şekilde çalışabilmekte ve daha etkin bilgi paylaşımı yaparak çalışma saatleri dışında da işleriyle ilgili sorunların giderilmesinde daha fazla iletişime geçebilmektedir. Örgütlerde işleriyle ilgili sorunların çözümünde daha fazla yardımlaşma yapabilmelerinin yanı sıra sosyal hayatta yaşamış oldukları sorunların giderilmesi ve hüznlerinin paylaşılması sayesinde örgüte olumsuz birçok duygunun yansıtılmaması sağlanabilmektedir. İşyeri arkadaşlığına sahip bireyler, işlerine ve içinde buldukları örgüte olan bağlılıkları daha fazla olacaktır ve işyeri arkadaşlıkları sayesinde karşılaştıkları sorunları birlikte çözenin mutluluğunu yaşayarak iş tatminliği daha da artacaktır. Öte yandan, işyeri arkadaşlıklarının da olumsuz yönleri örgütlerde tespit edilebilmektedir. Özellikle örgütsel kaynakların paylaşımında, kaynakların kısıtlı olduğunda, işyeri arkadaşlıklarına sahip bireylerin, birbirleri arasında haksız rekabetin oluşabileceği ve terfi veya ücret artışı nedeniyle kıskançlık ve diğer nedenlerle işyeri arkadaşlıklarının bozularak, iletişim sorunlarının oluşmasına ve sonuç olarak da örgütsel hedeflere ulaşılmasında istenmeyen işyeri gerginlerine yol açabileceği bilinmektedir. Ayrıca, işyeri arkadaşlıkları bozulduğunda, aralarında paylaşmış olukları hem mesleki hem de kişisel Bu çalışma, iş hayatında çalışanların işyeri arkadaşlığında samimi ve içten olmalarının yanı sıra mesafeli olmaları gerektiğini vurgulamakta ve bunu "Kirpi İkilemi" bağlamında ele almaktadır. Kirpi ikilemi kısaca "Bir arada da mı duralım yoksa ayrılalım mı?" sorusunu vurgulamaktadır, yani iki birey ayrıken acı çekiyor ve yapamıyorsa ve acı çektiği için bir araya gelip sonra birleştiği için de acı çekiyor ve yapamıyorsa, ne yapacağını bilemez, karar veremezler ve bir ikileme düşerler. İşyeri arkadaşlıkları da tam olarak bu ikilemde ele alınmaktadır. Arkadaşlıklarda mesafe iyi

ayarlanamaz ve duygusal yoğunluklu kararlar alınmaya başlanırsa profesyonellikten çok uzaklaşılacak ve örgütsel hedeflere ulaşmada ciddi sorunlar çıkabilecektir. Tıpkı kirpi ikilemine konu olan ve kışın soğukta ısınmak için bir araya gelip birbirlerine sokulan kirpilerin sırtlarındaki dikenlerin birbirlerine batması gibi çok yakın ve mesafe konulamayan işyeri arkadaşlıkları bireylere ve örgüte zarar verebilir. Öte yandan, soğukta ısınmak için birbirlerine sokulan kirpileri canları yandığı için uzaklaşmaları halinde bu sefer de soğuktan donma ihtimalleri de ortaya çıkmaktadır. Bu da, işyeri arkadaşlıkları oluşturamayan, kendini dışlanmış hisseden ve örgütsel bağlılığı belli bir düzeyde kalabilen çalışanları anlatmakta ve işyerinde arkadaşı olmayan bireylerin iletişim ve yardım ağından uzakta kalarak başarısız olabileceğine işaret etmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Yazında işyeri arkadaşlıklarının olumlu yönleriyle ilgili çok fazla araştırma olmasına rağmen olumsuz yönleriyle ilgili çok fazla araştırma bulunmamaktadır. Bu çalışma, işyeri arkadaşlıklarının önemini ve olumlu yönlerini vurgulamakla kalmayıp olumsuz yönlerinin de olabileceğinin altını çizmektedir. Örgütlerde bireylerin birbirleri arasında geliştirdikleri arkadaşlık ilişkilerinin olumlu ve olumsuz yönleri Arthur Schopenhauer'in ortaya attığı "Kirpi İkilemi" kapsamında ele alınmış ve örgütsel hedeflere ulaşılmasında işyeri arkadaşlıklarının olumsuz etkilerinin olabileceği ve bunların olumsuz etkilerinin nasıl azaltılabileceğinin yolları sonuç bölümünde ele alınmıştır.

Y VE Z KUŞAKLARININ İŞ HAYATINDAN BEKLENTİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Ayşegül DÜZGÜN¹

Atıf/©: Düzgün, A. (2020). Y ve Z kuşaklarının iş hayatından beklentilerinin karşılaştırılması. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 218-241. doi: 10.17218.hititsosbil.734483

Özet: Bu araştırmanın ana amacı, Y ve Z kuşaklarının iş hayatından beklentilerinin ortaya konulması, bu kuşakların iş hayatından beklentilerinin karşılaştırılması ve bu beklentilerin kuşak yöneticilerine ışık tutması amacı ile aktarılmasıdır. Araştırmanın ilk bölümünde kuşaklar hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümünde ise Y kuşağı ile 21. yüzyıl iş hayatı için önem teşkil eden Z kuşağının iş hayatından beklentileri üzerine bir araştırma yapılmıştır. Araştırmada kullanılan anket formu Gümüşhane Üniversitesi öğrencilerine uygulanmış ve anket sonucu elde edilen verilerden faydalanılmıştır. Araştırma kapsamında bağımsız gruplar t testi analizi uygulanmıştır. Araştırmada Y ve Z kuşaklarının iş hayatından iletişim ve karar verme konularında aynı beklentilere; örgüt kültürü, lider, takım çalışması, motivasyon ve gelişme konularında ise farklı beklentilere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Y kuşağı, Z kuşağı, İş hayatından beklenti

Comparison of the Expectations of the Business Life of Z and Y Generation

Citation/©: Düzgün, A. (2020). Comparison of the expectations of the business life of z and y generation. *Hitit University Journal of Social Sciences Institute*, 13(1), 217-241. doi: 10.17218.hititsosbil.734483

Abstract: The main purpose of this research is to reveal the expectations of the generations named Y and Z from business life, to compare the expectations of these generations and transmit to its executive with the aim of shedding light. In the first part of the research, information about generations is given. In the second part, a research was conducted on the expectations of generation Y with Z generation, which are important for 21st century business life, from business life. The questionnaire form used in the research was applied to the students of Gümüşhane University and the data obtained from the questionnaire was used. Independent groups t test analysis was used in the research. As a result of the research, it has been concluded that the Y and Z generations have same expectations from the business life in terms of communication and decision making. As a result of the research, it has been concluded that the Y and Z generations have different expectations from the business life in terms of organizational culture, leader, team work, motivation and development.

Keywords: Y Generation, Z Generation, Expectations of the Business Life

1. GİRİŞ

Dünyada yaşanan savaşların, buhranların, toplumsal olayların (kadın özgürlüğü vb.), küreselleşme, liberalleşme ve özelleştirmenin, siyasi, sosyal ve teknolojik değişimlerin insanlar üzerinde de etkisi olmuş ve yaşanan değişim ve gelişmeler bu dönemlerde yaşayan kişilerin özelliklerini de etkilemiştir. Dolayısıyla farklı dönemlerde yaşayan insanların özellikleri de yaşadıkları dönemin koşullarına göre değişiklik göstermektedir. Bu durumun bir sonucu olarak

Makale Geliş Tarihi: 8.5.2020 Makale Kabul Tarihi: 29.6.2020

Etik Kurul Onayı: Gümüşhane Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 2020/4 sayı ve 07.04.2020 tarihli toplantısında görüşülmüş ve kabul edilmiştir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, duzgunaysegul29@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5716-671X>

da kuşaklar ve kuşaklar arasındaki farklılıklar ortaya çıkmıştır. Söz konusu değişim ve gelişmelerin bir yansıması olan kuşak farklılıkları iş hayatını da etkilemektedir. Dolayısıyla amaçlarına ulaşmak isteyen işletmelerin çalıştırdıkları insanların da iş hayatından beklentilerinin değiştiğinin farkında olup çalışanlarını elde tutabilmek için bu kişilerin özelliklerini bilmek, onlara yönelik çalışma koşullarını değiştirmek ve iyileştirmek gibi bir takım faaliyetlerde bulunması gerekmektedir. İlgili literatürde Taşlıyan ve diğerleri (2015) tarafından yapılan Y kuşağının iş yaşamından beklentilerinin neler olduğunu belirlemeye yönelik bir çalışmaya rastlanmış olmakla birlikte Z kuşağına dair böyle bir çalışmanın özellikle de her iki kuşağın iş yaşamından beklentilerinin neler olduğunun karşılaştırıldığı bir çalışmanın varlığına tarafımızca rastlanılamamıştır. Günümüz iş hayatında Y kuşağı hala aktif olmakla birlikte gelecek yıllar içerisinde iş hayatında daha fazla yer alacak olan ve teknolojinin içinde doğup büyüyen Z kuşağının farklı düşünce yapısının iş hayatına önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. X ve Y kuşaklarından sonra iş hayatında yavaş yavaş yer almaya başlayan Z kuşağının iş hayatından beklentilerinin neler olduğunun belirlenmesi ve bu beklentilerin bir önceki kuşak olan Y kuşağı ile karşılaştırılması ve bu karşılaştırma sonucunun yeni kuşak yöneticilerine aktarılması işletmelerin amaçlarına ulaşabilmesi açısından önem arz etmektedir. Çalışmanın önemi ilgili literatürdeki boşluğu dolduracak olması ve işletme üst düzey yöneticilerine kuşaklar arasındaki benzerlik ve farklılıkları anlatmak yoluyla onları bilgilendirecek olmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, bu çalışma Y ve Z kuşaklarının iş hayatından beklentilerinin neler olduğunu belirlemek ve söz konusu beklentileri karşılaştırılmayı, elde edilen sonuçları ise kuşak yöneticilerine ışık tutması amacı ile aktarmayı amaç edinmiştir.

Y ve Z kuşaklarının iş hayatından beklentilerini belirlemeye çalışan araştırmada öncelikle kuşak kavramı ile ilgili literatüre değinilmiş ardından çalışmanın amaç ve öneminden bahsedilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise yöntem, analize, bulgulara ve sonuca yer verilerek çalışma sonlandırılmıştır.

2. ÇALIŞMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE ARAŞTIRMA SORULARI

Kuşaklar konusu ile ilgili ekonomi, siyaset bilimi, demografi, sosyoloji, klinik psikoloji vb. alanlarda 50 yıldan fazla zamandır çalışmalar yapılmaktadır (Alwin ve McCammon, 2007; Biggs, 2007). Bireyleri birbirlerine bağlayan paylaşılan doğum yıllarında meydana gelen belirli tarihsel olaylar, bireyler için ortak deneyimler haline gelir ve onların kritik gelişim yıllarını büyük ölçüde etkiler. Bununla birlikte, doğum yıllarını paylaşan bireyler, birbirleriyle grup içi üye olarak tanımlanırken, grup dışındaki diğerleri de onları ayrı bir kuşak olarak tanırlar. Böylece ilgili kuşaklardaki bireyler yalnızca paylaşılan doğum yılları ile değil aynı zamanda üyelerin özelliklerini kalıcı olarak etkileyen benzersiz sosyal ve tarihi deneyimleriyle de diğer kuşaklardan ayırt edilebilir (Sullivan ve diğerleri, 2009, s. 288). Her kuşağın kendine has özellikleri, temel değer ve tutumları, güçlü ve zayıf yönleri vardır (Lower, 2008, s. 80). Benzer şekilde Twenge ve diğerleri (2010, s. 1120) de kritik gelişim dönemlerinde kendine özgü tarihi ve sosyal yaşam olaylarını paylaşan aynı zamanlarda doğmuş bireyleri kuşaklar olarak tanımlamaktadır. Yazarlara göre her kuşak, onları farklı zamanlarda büyüyen insanlardan ayıran ortak değer sistemlerini oluşturan geniş güçlerden (yani ebeveynler, akranlar, medya, kritik ekonomik ve sosyal olaylar ve popüler kültür) etkilenmektedir.

2.1. Kuşak Türleri

20. yüzyılda, yoğun savaşımlardan dolayı kuşaklar sosyal ve tarihi olaylara uygun olarak adlandırılmıştır (Levickaite, 2010, s. 171). Kuşakların sınıflandırılması ile ilgili literatürde farklı tarihler yer almakla birlikte bu çalışmada en çok yapılan sınıflandırma dikkate alınmıştır.

Tablo 1. Kuşak sınıflandırmaları

Kuşaklar	Yaşadığı dönemler
Gelenekselciler	1922-1945
Bebek Patlaması	1946-1964
X Kuşağı	1965-1980
Y Kuşağı	1981-2000
Z Kuşağı	2001-2020

Kaynak: Bayhan, V., 2017, s. 322'den esinlenerek oluşturulmuştur.

2.1.1. Gelenekselciler

Büyük buhran dönemine denk gelen ve 2. Dünya savaşında savaşan gazileri içeren gelenekselciler kuşağı (Levickaite, 2010, s. 171) en eski kuşağı oluşturmakla birlikte bu kuşaktaki kişilerin çoğu şimdilerde emeklidir (Tolbize, 2008, s. 2). Gaziler, sessizler, sessiz kuşak, olgunlar, en büyük kuşak olarak da bilinen bu kuşak, 1945'ten önce doğmuş bireyleri içermesine rağmen bazı kaynaklarda ilk doğum yılı 1922 olarak da yer almaktadır (Tolbize, 2008, s. 2). Büyük Buhran ve II. Dünya Savaşı, "En Büyük Nesil" in zihniyetini şekillendiren kritik olaylardır (Kerstein, 2014, s. 4). Bu kuşağın işçileri sadık çalışanlar, yüksek düzeyde kendilerini adanmış, riskten kaçınan ve ekip çalışmasına ve işbirliğine güçlü bir şekilde bağlı olan kişiler olarak nitelendirilmektedir (Tolbize, 2008, s. 2). Bununla birlikte bu kuşaktaki işçiler formaliteye ve emir-komuta zincirine önem veren, otoriteye saygı duyan kişilerdir (Tolbize, 2008, s. 2; Kerstein, 2014, s. 4). Ayrıca onlar için saygı da önem taşımaktadır öyle ki Randstad tarafından 2001 yılında yapılan bir araştırma, saygının gelenekselcilerin en büyük psikolojik ihtiyacı olduğunu göstermektedir (Kerstein, 2014, s. 4).

2.1.2. Bebek Patlaması Kuşağı

Unutulmuş kuşak, Woodstock kuşağı, Sandviç kuşağı ve Vietnam kuşağı olarak da bilinen (Srinivasan, 2012, s. 51) ve II. Dünya Savaşı sırasında doğum oranlarındaki artış ile belirgin bir özelliğe sahip olan (Levickaite, 2010, s. 171) 1946-1964 yılları arasında doğan nesli kapsamaktadır. 19 yıllık süreci kapsayan bu süreçte Amerika'da 75,8 milyon bebek dünyaya gelmiştir ve 1964'teki bu büyük üreme döngüsünün sonunda, nesil ABD nüfusunun yüzde 40'ını temsil etmekteydi (Green, 2006, s. 8). Bu kuşak, önceki nüfus sayımı rakamlarına göre o dönemde doğan fazladan on yedi milyon bebek nedeniyle Bebek Patlaması olarak anılmakta (O'Bannon, 2001, s. 97) ve Amerikan tarihinin en büyük kuşağını oluşturmaktadır. Büyüklükleri ve yaşadıkları zaman nedeniyle bu bireylerin Amerikan ve dünya toplumları üzerinde derin bir etkisi olmuştur. Büyürken karşılaştıkları olaylardan bazıları Rock'n Roll, uzay yarışı ve kadın özgürlüğü idi. Bu olayların etkisi onların azimli, idealist ve iyimser olma yönünde kişiliklerini biçimlendirmiştir (Glass, 2007, s. 99).

Tablo 2. Bebek Patlaması Yılları Boyunca Doğum Oranlarında Artış ve Düşüş

Yıllar	Doğum Sayısı
1940	2.559.000
1946	3.311.000
1955	4.097.000
1957	4.300.000
1964	4.027.000
1974	3.160.000

Kaynak: O'Bannon, G. (2001). Managing our future: The generation X factor. *Public Personnel Management*, 30(1), s. 95-110.

Boomer-Xer Gap'ın ortak yazarlarından Connie Fuller, "Bebek patlaması kuşağı yaşamak için çalışan insanlardır" demiştir. Yaklaşık 80 milyon akranla birlikte büyümek bu nesli rekabet gücü yüksek bir kuşak haline getirmiştir. Gelenekselciler gibi bu kuşağın bireyleri de emir-

komuta zincirine ve saygıya önem vermektedir (Kerstein, 2014, s. 4). Bebek patlaması kuşağı fedakârlığın başarı için ödenmesi gereken bir bedel olduğuna inanmış (Tolbize, 2008, s. 3; Kerstein, 2014, s. 4) ve bu fedakârlık onlara maddi başarılar kazandırmıştır (Glass, 2007, s. 100). Bebek patlaması kuşağında yer alan kişiler yüz yüze iletişime çok önem vermekte ve muhtemelen ağır ebeveyn yönlendirmesinin ve biçimlendirici yıllarda yaşamının bir sonucu, detaylara yönelik talimatlar verildiğinde kendilerini daha rahat hissedip işleri doğru yapabilmekteydi. Bu kuşağın bireyleri iş arkadaşlarının ve yöneticilerinin tecrübelerini ve günlük çabalarını takdir etmelerini istemektedir. Bununla birlikte bu kuşağın bireyleri, meydan okuyabilecekleri ve sonuçlara katkı sağlayabilecekleri bir ortam istemektedirler (Glass, 2007).

Amerika'daki Vietnam Savaşı politikaları, birçok kişinin daha büyük bir amaç için iç huzurunu feda etmesine neden olmuştur. Bebek patlaması kuşağında yer alan bireyler ise bu mücadelede eşitlikçi ve barış seven bir toplum oluşturma ortak hedefini paylaşmışlardır (Green, 2006, s. 18). Bununla birlikte kuşak, sosyal kurumlara ve otoriteye saygı duymayan kendini tatmin etmeyi tercih eden bencil olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca bu kuşağın çalışanları için temel motivasyon kaynağı para, bir ofise sahip olma ve kendini gerçekleştirme ihtiyacıdır (Srinivasan, 2012, s. 51).

20. yüzyılın ikinci yarısı, hem siyasi çevre hem de teknolojik yenilikler açısından zorlayıcıydı. Kuşak terimi, biyolojik veya tıbbi olmaktan çok, sosyal açıdan daha da ileri gitmiştir. Gelecek üç kuşak (X,Y,Z) politik, sosyal ve teknolojik değişimlere doğal bir cevaptır (Levickaite, 2010, s. 172).

2.1.3. X Kuşağı

Bebek patlaması kuşağından sonra doğan X kuşağı Batı kültüründe demografik, sosyal, kültürel bir sosyal grubu tanımlamakta ve 1960 ve 1970'li yıllarda doğan insanları kapsamaktadır. Terim 1964 yılında gençlerle bir dizi röportaj gerçekleştiren Amerikalı ve İngiliz araştırmacılar Charles Hamblett ve Jane Deverson tarafından verilmiştir (Levickaite, 2010, s. 172). Bu kuşak şüpheli, eğlenceli ve doğası gereği gayri resmidir (Golovinski, 2011, s. 31). Bu kuşak özellikle daha küçük bir aile olma kararı ve doğum kontrolüne daha kolay erişebilme gibi nedenlerle sayıca bebek patlaması kuşağından önemli ölçüde azdır (Glass, 2007, s. 99). Çalışan annelerin sayısının artması ile birlikte daha yüksek boşanma oranları birçok X kuşağı bireyinin evde yalnız ve cihazlarla büyümelerine sebep olmuştur (Kerstein, 2014, s. 4). X kuşağı, ev bilgisayarının başlangıcını, video oyunlarının yükselişini ve interneti sosyal ve ticari amaçlar için bir araç olarak görerek olgunlaşmıştır (Levickaite, 2010, s. 173).

Bu kuşağın çalışanları iş yaşam dengesine önem veren, şüpheli ve bireysel çalışanlar olma eğilimindedir. Çoğu, meslekte ilerlemek yerine fazladan izinle ödüllendirilmeyi tercih etmekte, fazladan çalışma saatleri gerekli olduğunda geri durmayı tercih etmekteydi (Kerstein, 2014, s. 4). X kuşağı bireyleri, kendini geliştirme konusunda önemli bilgileri öğrenmek ve kullanmak için fırsatlar aramaktaydı (Glass, 2007, s. 102). X kuşağı bireyleri için iletişim direkt ve derhal olmalıdır (Golovinski, 2011, s. 32).

X kuşağı için en önemli değerler, girişimcilik ve özerklik, yeni bir şeyler öğrenme becerisine sahip olma duygusudur. Statüko ve hiyerarşik ilişkiler konusunda şüpheli olma eğilimindedirler (Jurkiewicz, 2000, s. 57). X kuşağı yöneticileri, çalışanların yeteneklerini geliştirebilecekleri ve kariyerlerini biçimlendirebilecekleri ilgi çekici bir vizyon ve değerler kümesi sunarlar. Bununla birlikte çalışanların kişisel sorumluluk üstlenmelerini ve bireysel inisiyatifi vurgularlar (Buckley ve diğerleri, 2001, s. 81).

2.1.4. Y kuşağı

1981-2000 yılları arasında doğmuş (Golovinski, 2011, s. 33) “İnternet kuşağı”, “Echo Boomers”, “Millenials”, “Nexters”, “Generation www”, “Dijital Generation”, “E Generation”, “N-Gens” olarak da isimlendirilen (Martin, 2005, s. 40; Broadbridge ve diğerleri, 2007, s. 8) Y kuşağı bireyleri kendilerini “Nükleer olmayan aile kuşağı (Non-Nuclear Family Generation), “Kutsal olmayan kuşak (the Nothing-Is-Sacred Generation)”, “Taklitçi (the Wannabees)”, “İyi hisseden kuşak (the Feel-Good Generation), “Siber çocuklar (CyberKids)”, “Yap ya da öl kuşağı (the Do-or-Die Generation)” ve “Kimlik arayan kuşak” olarak daha yaratıcı bir şekilde ifade etmektedirler (Martin, 2005, s. 40). Krek kokain, modifiye ilaçlar ve AIDS salgını gibi ürkütücü olaylar arasında büyümüş olan Y kuşağı üyelerinin birçoğu tam zamanlı işe girmeden önce daha öğrenci iken birkaç işte çalışarak iş tecrübesine sahip olmuştur (Tulgan ve Martin, 2001, s. 1).

Y kuşağının kariyer tercih ve davranışları, başkalarına yardımcı olan anlamlı işlerde anlamlı roller oynama şansı arayışları ile yönlendirilir. Bununla birlikte, Y kuşağı bireyleri, motivasyonu yüksek birbirine bağlı bir ekibin parçası olmak istemektedir. Ayrıca, Y kuşağı bireyelerinin yüksek finansal ve kişisel hedefleri bulunmaktadır (Tulgan ve Martin, 2001, s. 13-15).

Tulgan ve Martin (2001, s. 4), Y kuşağı ile ilgili gerçekleri aşağıdaki gibi sıralamışlardır;

- Özgüven dolu, neşeli bir güven nesli,
- Tarihteki en eğitilmiş kuşak,
- Daha açık, hoşgörülü bir toplumun yolunu açan bir nesil,
- Gönüllülük dalgasına öncülük eden bir nesil.

Broadbridge, Maxwell ve Ogden (2007) ise Y kuşağının özelliklerini aşağıdaki tablo ile sunmuştur.

Tablo 3. Y Kuşağının Özellikleri

Özellikler	Bağımsız	Mevcut durumu bozması muhtemel	Umutlu
	İyi eğitilmiş	Girişimci düşünür	Yetenekli
	Kendinden emin	Özgüvenli	Vatanperver
	İyimser	Etnik olarak çeşitli	İşbirlikçi
	Hırslı	Pozitif	Kucaklayıcı
	Açık görüşlü	Ebeveynlerine saygılı	Medeni fikirli
	Girişken	Finansal olarak güçlü	Nazık
	Teknik olarak okuryazar	Az çok yatırım yapan	Meraklı
	Yavaşlıktan hoşlanmaz	Güçlü sosyal stresörlerle yaşamış	Enerjik
	Son derece bilgili	Ünlü olmak isteyen	

Kaynak: Broadbridge, A. M., Maxwell, G. A., ve Ogden, S. M. (2007). 13_2_30: Experiences, perceptions and expectations of retail employment for generation Y. *Career Development International*, s. 1-39.

Tabloda 3’te görüldüğü üzere Y kuşağı bağımsızlığı tercih eden, iyi eğitilmiş, kendine güvenen, iyimser, hırslı, açık görüşlü, girişken vb. özelliklere sahiptir.

Martin (2005) Y kuşağı bireyelerinin sahip oldukları ortak özelliklerini ve yöneticilerin bu özelliklerden nasıl faydalanıp yüksek performansı yakalayacağına dair birtakım öngörü ve stratejiler sunmuştur. Bunlar;

Tablo 4. Y Kuşağının Ortak Özellikleri ve Yöneticiler için Öngörü ve Stratejiler

Y Kuşağının Ortak Özellikleri	Yöneticiler İçin Öngörü ve Stratejiler
Özgüvenli ve bağımsızdır; Ebeveynlerinin yüksek boşanma oranları ve/veya çift gelirli ailelerin artmasıyla, kendi cihazlarına bırakılmış ve kendilerine bakmayı öğrenmişlerdir. Bunun sonucu olarak birçoğu özgüven sahibidir ve “elbette kendim için savaşılabirim” düşüncesindedir. Y kuşağı açık açık talimatlar ve yönetim desteği ister fakat aynı zamanda görevi kendi yöntemlerine göre, kendi hızlarında gerçekleştirme özgürlüğünü ve esnekliğini talep ederler.	Y kuşağı bir takımın üyesi olsun ya da olmasın bir işi yapmanın en iyi yolu olarak zorluklarla mücadele etmeyi sever. Yönetim tarzımızın işbirliğine duyulan ihtiyacı ve ilerleme hızını karşılayacak, deneme ve yanılma zamanını planlayacak kadar esnek olması gerekir.
Teknoloji meraklısıdır; Teknoloji, bu dijital neslin öğrenme şeklini ve bilgiyi işleme şeklini biçimlendirmiştir.	Y kuşağı teknolojiden yüksek beklentilere sahiplerdir ve teknoloji yeterli olmadığında tahammülsüz olurlar. Kullanmakta olduğunuz teknoloji ne kadar güncel? Sektörünüzdeki diğer işletmelerle rekabet edebiliyor mu? Teknoloji hakkında sizden daha fazla bilgiye sahip olan genç işçilerin yeteneklerinden faydalanmaya hazır mısınız? Ve eğer usta değillerse onları ve tüm çalışanlarını bu konuda nasıl hızlandıracaksınız?
Aciliyet duygusuna sahiptir; Bir yıl bir Y kuşağı için uzun vade ve üç yıl sadece bir seraptır. Onlar merdivenleri tırmanma, aidat ödemeleri ve emekli olduklarında alacakları para vaatleri ile kandırılmak istemiyorlar. Onlar bugün hangi değeri elde edebilecekleri, bugün ne öğrenebilecekleri, bugün kendilerine ne sunulacağı ve bugün nasıl ödüllendirileceklerini bilmek isterler.	Göreviniz bu talepleri karşılayan tam zamanında sistemler geliştirmek. Belirli hedefler, parametreler ve son teslim tarihleriyle ekipleri hızlı bir şekilde çalıştıran uzman bir temsilci olmanız gerekecek. İhtiyacımız olan: - Eğitim programlarını özelleştirin, böylece genç katılımcılar her yeni görevi yerine getirmek için çabucak hazırlanabilecek, - Odaklanmış ve motive olmuş çalışanları tutmak için koçluk becerilerine hâkim olun, - Performansları için onları sık sık ödüllendiren bir teşvik programı oluşturun, -Genç yetenekleri ilerlemekten alıkoyan kuruluşunuzdaki eski politikaları ortadan kaldırın.
Girişimcidir; Tarihin en girişimci nesli X kuşağıydı. Taa ki Y kuşağına kadar.	Meşru bir istek olduğunu düşündüğünüz bir şeye “Neden?” diye sorduklarında şaşırmanın. Genç işçiler size neredeyse her adımda meydan okuyacaklar. Y kuşağı sonsuz seçeneğe maruz kalmıştır. Çeşitli temel inançlar, görüşler ve bakış açılarıyla karşı karşıya kalmıştır. Onlar çoğunlukla diğer seçenekler araştırılınca kadar bir çözüme razı olmak istemezler.
Artan sorumluluk isterler; Baby Boomer yöneticileri yıllardır çalışanlarından hiç kimsenin daha fazla sorumluluk almak istemediğinden şikayetçiydi. Yöneticiler için hoş bir sürprizdir ki Y kuşağı artan sorumluluğu kaçınılması gereken bir yük değil, beceri ve yetenekleri için kanıtlayıcı bir zemin olarak görürler.	Y kuşağının başarısı için artan sorumlulukları ödül olarak nasıl değerlendiriyorsunuz? Etkili bir müzakere şekli odaklanmış ve motive olmuş genç yeteneklerinizi elde tutmaktır.
Beni rahat bırak (get off my back) tavrındadırlar; Her kuşak gibi Y kuşağı da mikro yönetimden nefret eder. Y kuşağının boş zamanı olsa dahi kolaylıkla sıkılır. Onlara kendileri için zamanı yönetmeleri öğretilmedi.	Y kuşağının öğrenmesi gereken ilk becerilerden biri zaman yönetimidir. Günlük kesintilerin ortasında günlük görev ve sorumluluklar ile nasıl baş edebileceklerini onlara öğretmeniz gerekir. Onlara daha büyük projeleri yönetilebilir parçalara nasıl ayırabileceklerini, zamanlarını nasıl planlayacaklarını ve son teslim tarihlerine nasıl yetiştirebileceklerini öğretmeniz gerekir. Tecrübelerimize dayanarak onlara görevlerin ne kadar sürede bitmesi gerektiği konusunda gerçekçi tahminler vermeniz gerekecek.
Esneklik isterler; Y kuşağı yeni insanlara, yerlere ve koşullara adapte olmaya hazırdır. Sadece değişimi beklemekle kalmaz onu talep de ederler. Projeden projeye, pozisyondan pozisyona, departmandan departmana, lokasyondan lokasyona geçebilecekleri iş yerleri ararlar. Pazarlanabilir becerileri öğrenmeye devam edebilecekleri ve gelecekte onlara hizmet ederek deneyim toplayabilecekleri fırsatları ararlar.	Kuruluşunuzda sürekli eğitim, sosyalleşme ve yaratıcılık için fırsat ve seçenekler mevcut değilse, genç yetenek onu başka bir yerde bulacaktır. Y kuşağının yaratıcı enerjisinin merkezi haline gelmesi için organizasyonunuzdaki esnekliği nasıl yaratacaksınız? Projeler, eğitim, sosyal aktiviteler, her neyse. Onlara sizinle birlikte kalmaları için bir sebep verin. Ayrırlarsa daha çok kaybedecekleri, kalmaları için daha fazla sebep.
Davranış özgürlüğü tutumunu benimserler; Hem X hem de Y kuşağı büyükbabalarının emekli oldukları yaşam boyu istihdam paradigmasının ölümüne tanık olmuştur. İster kendi isterse başkaları için çalışsın, Y kuşağı Tom Peters’in “Me, Inc.” dediği şeyin sahibi oldu. En iyi genç yetenek, daha yaşlı nesillerin asla düşünemeyeceği şekilde en iyi anlaşmaları yapmayı öğrenmektir.	Devamlı olarak en iyi yeteneklerle en iyi anlaşmaları yaparak bir yetenek avcısı ve uzman bir müzakereci olmanız gerekir. Geçmiş işyerinde, zorluklarınız eskidendi: Önümüzdeki yirmi yıl boyunca burada iyi insanları nasıl çalıştırabilirim? Yeni işyerinde, bu zorluk kökten değişti. Ve şu şekilde oldu: Bugün ne iş yapmam gerekiyor? İş bitirmek için en iyi yetenek kim? İhtiyacım olduğunda o yeteneğe ulaşabildiğimden nasıl emin olabilirim?

Kaynak: Carolyn, 2005, s. 40'dan esinlenerek oluşturulmuştur.

Y kuşağı önceki kuşakların hayal bile edemediği teknolojiler içinde büyütülmüş bir nesildir. Bu kuşağın yarısı internetli bir dünyaya doğdu. Ayrıca internet, bu kuşak büyürken geliştirilen tek teknoloji değildi. İnternetle birlikte bu kuşağın bireyleri doğduğunda neredeyse cep telefonu

olmayan kimse yoktu. Bununla birlikte birçoğu üniversiteye başvurmadan önce bir mektup göndermezken ortaokuldan ayrılmadan önce düzenli olarak e-posta gönderiyordu (Golovinski, 2011, s. 33-34). Y kuşağı, neler olup bittiğini bilmek istiyor ve yanlış yönlendirilmek istemiyor (Golovinski, 2011, s. 34).

2.1.5. Z Kuşağı

Z kuşağı, "Instant online (anında çevrimiçi)" olarak adlandırılan tam teknoloji kullanıcıların kuşağıdır. Söz konusu kuşak "Generation I (Kuşak I)", "The Internet Generation (İnternet Kuşağı)", "Generation Next, "Next Generation" (Gelecek Kuşak)", "iGeneration (İ Kuşak)" olarak da isimlendirilmekle birlikte Strauss ve Howe tarafından "The New Silent Generation (Yeni sessiz kuşak)" olarak isimlendirilmektedir (Levickaite, 2010, s. 173).

Haklarında çok fazla bilgi olmayan Z kuşağı küreselleşme, liberalleşme ve özelleştirme döneminde büyümüştür. Ekonomik gerilemenin zorluklarına tanık olmuş ve çoğunluğu işsizliğin getirdiği zorlukları yaşamış olan Z kuşağı tamamen dijitaldir; onlar her zaman internete bağlıdır, internet dünyasında yaşamaktadır. Dolayısıyla bu kuşağın üyelerinin iletişim ve sosyal etkileşim alışkanlıkları da dijital hale gelmiştir. Diğer bir ifade ile söz konusu kuşağın bireyleri ilişkileri kurmak ve sürdürmek için sosyal ağlara çok güvenmektedir (Tabscott, 2009, s. 6; Levickaite, 2010, s. 173; Mishra, 2012, ss. 96-97).

Z kuşağını önceki kuşaklardan ayıran faktörlerden bir tanesi değişen aile kavramıdır. X ve Y kuşağı, kadınların eğitim ve mesleki olarak yükseldiği yeni bir kariyer çağında doğmuşlardı. Oysaki Z kuşağı babaların evde yardımcı olduğu, yeni bir aile çağında doğmuşlardır (Sladek ve Grabinger, 2013, s. 1). Ayrıca, bu kuşağın bireyleri en genç kuşağı oluşturmasına rağmen önceki kuşaklara göre ebeveynleri daha yaşlıdır (İlk çocuk doğduğunda annenin yaşı ortalama 31'dir) ve göreceli olarak daha yaşlı öğretmenlerden eğitim alırlar (öğretmenin yaşı ortalama 42'dir). Bununla birlikte onlar önceki kuşaklara göre daha erken eğitim almaya başlamış ve daha hızlı büyümektedirler. Ayrıca oldukça genç yaşta pazarlamaya maruz kalmışlardır. İnternet meraklısı, teknolojik okuryazar olan bu kuşak çoklu görevlerle şekillendirilmiş, bir görevden diğerine hızlı bir şekilde hareket etmekte ve hata yapmaktan ziyade hıza daha çok değer vermektedirler (Mission and Ministry 2010'dan aktaran Levickaite, 2010, s. 173).

Bu kuşağın bireyleri önceki kuşakların bireyelerine göre daha bağımsız, daha akıllı ve çeşitliliğe karşı daha toleranslıdır. Onlar bilgileri önceki kuşaklardan daha hızlı yorumlamaktadır. Bu kuşakla ilgili problem ise başa çıkmaları gereken çok fazla bilginin var oluşudur. Yaratıcılığı keşfetmek için özgürlük istemekte fakat özgürlüğü nasıl yöneteceklerinin farkında değillerdir. İşyerinde iş yerinin ötesinde bir yaşam sürdürmek için esneklik isterler. İstihdam edilebilirlikleri yüksektir. Z kuşağı teknoloji odaklıdır. E-posta gönderebilir, mesaj atabilir ve bilgisayarları rahatlıkla kullanabilirler. Dış dünya ile iletişim kurmak için ağ sitelerini kullanırlar. Hızlı hareket eder ve diğer kuşaklardan daha kısa sürede daha fazla üretebilirler. Önceki kuşaklardan daha farklı davranan, düşünen ve çalışan Z kuşağı bireyelerinin teknoloji meraklısı olduğu bilinmekte ancak bundan da ötesi bu kuşağın bireyleri silahlı okul baskını, iklim değişikliği, terörizm ve büyük durgunluk gibi içinde doğdukları krizler tarafından şekillendirilmiştir. Bu karanlık olaylar şüphesiz bu nesli daha temkinli ve pragmatik hale getirmiş ama aynı zamanda nesle dünyayı değiştirme ilhamı da vermiştir. Dünyayı değiştirmek, sosyal sorumluluk sahibi olmak ve çalışmalarının önemli olduğunu bilmek istiyorlar. Bu kuşağın aynı zamanda yenilikçi ve işbirlikçi oldukları düşünülmektedir. Teknik yeterlilikleri nedeniyle çoklu görevlerde beceriklidirler. Aynı anda mesaj yazabilir, okuyabilir, izleyebilir, konuşabilir ve yemek yiyebilirler. Bu nedenle konsantrasyon düzeyleri çok düşüktür. Karmaşık

matematiksel ve istatistiksel verileri analiz etmek ve yorumlamak için ileri teknoloji yazılımları kullanırlar. Uzun süre odaklanamamaları nedeniyle bu tür analizleri manuel olarak yapmaktan çekinirler. Bu nedenle gelecekte işyerlerinde karar verici pozisyonlarda yetkin kişilerin bulunması noktasında zorluk yaşayabilirler. Stratejik pozisyonlar, analitik düşünebilecek insanları gerektirir oysaki z kuşağı bu esnekliğe karşıdır (Tabscott, 2009, s. 6; Mishra, 2012, s. 96-97; Sladek ve Grabinger, 2013, s. 2; Rothman, 2014, s. 5).

Adaleti ve toplumlarının karşılaştığı sorunları şiddetle önemserler ve genellikle okulda, işte veya topluluklarında bir tür sivil faaliyete katılırlar. Bununla birlikte bu kuşağın bireyleri politika ile ilgilidir ve demokrasiyi ve hükümeti dünyayı geliştirmek için kilit araçlar olarak görürler. Hız ve özgürlük için ayarlanmış refleksleri ile güçlenmiş bu gençler, modern yaşamın her kurumunu değiştirmeye başlıyorlar (Tabscott, 2009, s. 6). Z kuşağının mükemmel liderlik becerisine sahip olduğuna ve eşsiz yaşam deneyimleri, becerileri ve değerleri ile işyerinde değişiklik yaratacağına inanılmaktadır (Sladek ve Grabinger, 2013, s. 1).

Sladek ve Grabinger (2013, s. 2)'e göre Y ve Z kuşaklarının her ikisi de teknoloji odaklı olsalar da tamamen birbirinden farklı iki nesildir. Her iki kuşak da hem kişisel hem de işle ilgili sorunlara yaklaşım tarzını etkileyen iki farklı ebeveynlik stili ile büyümüştür. Bu farklılıklar ise Y kuşağının hayalperest, Z kuşağının realist olması, Y kuşağına başarılı olmaları için araçların verilmesi, Z kuşağına başarılı olma becerilerinin öğretilmesi ve Y kuşağının grup odaklı iken Z kuşağının bireyci olması şeklindedir. Bununla birlikte Z kuşağı, Y kuşağına göre daha fazla girişimcidir (Schawbel, 2014, s. 12).

Tablo 5. Z Kuşağının Özellikleri

Finansal açıdan bilinçli	Sladek ve Grabinger, 2013, s. 4
Küresel fikirli	Sladek ve Grabinger, 2013, s. 4
İş tecrübesi eksik	Sladek ve Grabinger, 2013, s. 5
Teknoloji meraklısı	Levickaite, 2010, s.173; Mishra, 2012, s. 97; Sladek ve Grabinger, 2013, s. 5; Schawbel, 2014, s. 7
Olağanüstü yaratıcı	Sladek ve Grabinger, 2013, s. 10; Schawbel, 2014, s. 9
Pratik	Sladek ve Grabinger, 2013, s. 11
Realist	Sladek ve Grabinger, 2013, s. 11
Çoklu görevleri başarabilme	Levickaite, 2010, s. 173; Mishra, 2012, s. 97; Sladek ve Grabinger, 2013, s. 11
Görsel olarak öğrenme	Sladek ve Grabinger, 2013, s. 11
Liderlik becerisi	Sladek ve Grabinger, 2013, s. 1
Esnek	Mishra, 2012, s.97; Schawbel, 2014, s. 7
Farklı kültürlerle hoşgörülü (çeşitliliğe karşı toleranslı)	Tabscott, 2009, s. 6; Mishra, 2012, s. 97; Schawbel, 2014, s. 7
Açık görüşlü	Schawbel, 2014, s. 9
Hızlı hareket etme	Tabscott, 2009, s. 7; Levickaite, 2010, s. 173; Rothman, 2014, s. 5
Daha fazla üretme	Rothman, 2014, s. 5
Sosyal ağlara önem verme	Mishra, 2012, s. 96
Bağımsız	Tabscott, 2009, s. 6; Mishra, 2012, s. 97
Akıllı	Tabscott, 2009, s. 6; Mishra, 2012, s. 97
İşbirliği	Tabscott, 2009, s. 7
Bireyci	Tabscott, 2009, s. 7
Eğlence	Tabscott, 2009, s. 7
Araştırma	Tabscott, 2009, s. 7
Dürüstlük	Tabscott, 2009, s. 7
Yenilik	Tabscott, 2009, s. 7
Küresel olarak bağlı	Schawbel, 2014, s. 7

Sladek ve Grabinger'e (2013, s. 7) göre Z kuşağı, önceki nesillere göre çok farklı bir çevre tarafından şekillendirilmiştir; ekonomi, teknoloji, toplum ve ebeveynlik bu kuşağı etkilemede büyük rol oynamıştır.

Yazarlara göre Z kuşağı bireyleri iyi çalışanlardır ancak işletmeler Z kuşağı bireylerini anlamazlar ise onları işe almak ve yönetmek konusunda zorluk çekebilirler. Dolayısıyla işletmelerin söz konusu kuşağın bireylerinin nasıl çalıştıklarını ve onların nasıl adapte olduklarını öğrenmeleri gerekmektedir. Sladek ve Grabinger (2013, s. 12-13) tarafından işletmelere bu konuda aşağıda yer alan birtakım öneriler sunulmuştur:

Dijital bir varlık oluşturun: Z kuşağına göre, fiziksel ve sanal dünyalar arasında bir ayrım yoktur. Bir şirket çevrimiçi ortamda aktif değilse, kuruluşun da var olmadığını varsayarlar. Z kuşağının çevrimiçi olduğu yerde şirketlerin aktif olması gerekir. Gençlerin Facebook ve Twitter gibi geleneksel sosyal medya sitelerinden uzaklaştığı söylentilerine rağmen araştırmalar tam tersini göstermiştir. JWT Intelligence'a göre, 8 ila 17 yaşları arasındakilerin % 65'inin Facebook ve % 26'sının bir Twitter profili vardır. İşletmelerin Instagram, SnapChat, Kik ve YouTube gibi genç kullanıcı yoğunluğuna sahip ağların yanı sıra bu geleneksel sitelerdeki Z kuşağı bireylerine de ulaşmaları gerekmektedir.

Onlara söz verin: Z kuşağı duyulmayı bekler ve ister. Onlar yetişkinlerle bir araya gelebilecekleri, fikirlerini duyurabilecekleri ve düşünebilecekleri ve fark yaratmaya yardımcı olacakları bir yer isterler. Z kuşağını dinleyen ve projelere gerçekten katkıda bulunmalarına izin veren şirketler, bu kuşak tarafından büyük bir sadakat ve saygı kazanacaklardır.

Topluluk taahhüdü yapın: Z kuşağı dünyayı değiştirme motivasyon ve becerisine, şirketler ise bunu yapacak kaynaklara sahiptir. Z kuşağı, çalışanlara bir fark yaratmalarına yardımcı olmak için içgörü sağlama ve yatırım yapma konusunda etkili olmaya özen gösteren şirketleri sever.

Mobil cihazlarla bağlanın (bağlantı sağlayın): Z kuşağı çalışanlarına hitap etmek isteyen şirketlerin geleneksel pazarlamanın ötesine geçmesi ve mobil pazarlamaya odaklanması gerekiyor - geleneksel pazarlama Z kuşağına ulaşmıyor.

Esnek zamanlama sunun: Y kuşağına çok benzer şekilde, Z kuşağı da çalışmak için yaşamıyor. Sağlıklı bir iş-yaşam dengesi onlar için sadece bir beklenti değil, aynı zamanda bir gerekliliktir. Şirketlerin bu ihtiyacı karşılamanın en kolay yollarından biri çalışanların evden çalışmalarına izin vermektir.

Yapı sağlayın: İstedikleri zaman çalışma özgürlüğüne sahip olmak isteyen Z kuşağının, ne için çalışacaklarını bilmeleri gerekir. Şiddetli rekabet, helikopter ebeveynler ve sistematik eğitim, Z kuşağının yapı istemesine neden olmuştur. "Free-Range Kids: Giving Our Children the Freedom We Had Without Going Nuts with Worry," yazarı Lenore Skenazy, yapı eksikliğinin Z kuşağını korkuttuğunu paylaşmıştır. Onlar, çalışmak için bir hedefleri olduğunda daha verimli çalışırlar.

Otoritenin önemsizliğini kabul edin: Z kuşağı için otorite önemsizdir. Onlar, herkesin görüşünün dikkate almaya değer olduğunu ve herkesin eşit olduğunu öğrenerek büyüdüler. Z kuşağının çoğunluğu ebeveynlerini en iyi arkadaşları olarak görür. Birçok okul, öğrencilerini öğretmenlerini ilk isimleri ile çağırmaya teşvik eder. Hatta bu kuşağın bireyleri Twitter üzerinden günlük olarak polisler ve hükümet yetkilileri ile ilgilenirler. İşletmeler bu kayıtsızlığın bir meydan okuma eylemi olmadığını anlamalıdır; onlar herhangi biri ile işbirliği yapmak ve çalışmak için isteklidir.

Geribildirim sağlayın: Z kuşağı için üç aylık hatta yıllık incelemeler yeterli olmayacaktır. Onlara anında sonuç veren oyun ve oyuncaklarla büyüdükten sonra, bu nesil sürekli ve anında geribildirim ister. Bu olumsuz bir nitelik gibi görünse de öyle değildir. Onlar ben merkezli oldukları için değil çalışmalarının başarısını değerlendirmek istedikleri için geribildirim isterler.

Neyin işe yaradığını, neyin işe yaramadığını ve daha iyisini yapabilmek için neye ihtiyaçları olduğunu bilmek isterler. Sonuçlar daha anlamlı gelirse Z kuşağı gönüllü olarak değişim arar.

Çalışma ekipleri oluşturun: Z kuşağı bireyleri tüm hayatlarını işbirliği içinde geçirirler. Onların tüm fikirlerini aile, arkadaş ve internet üzerinde onlar gibi düşünen yabancılar şekillendirir ve yardıma ihtiyaç duyduklarında çevrimiçi topluluklarına ulaşırlar. İşyerinde de, aynı taktiklere güveneceklerdir. Z kuşağı işçilerini kilit noktalara yerleştiren işletmeler, neslin gerçek potansiyelinden faydalanacaklardır.

Öğretme davranışına yatırım yapın: Z kuşağının kişiler arası becerilerden yoksun olduğu belgelenmiştir; isteksiz öğrenciler değillerdir, sadece hayatta kalma becerilerine ihtiyaç duymamışlardır. Bu nesil, her şey için teknolojiye güvenme konusundaki doğal eğilimleriyle mücadele etmek için müşteri hizmetleri ve kişiler arası ilişkilerde sürekli rehberliğe ihtiyaç duyacaktır. Daha önce belirtildiği gibi, Z kuşağına öğretmen en iyi yolu ders tarzı konferanslar değildir; bunun yerine şirketlerin Z kuşağı işçilerini bir mentor ile eşleştirmeleri gerekir. Mentorlük işyerinde kuşaksal boşlukların kapatılmasına yardımcı olur ve hem mentör hem de ders alan kişi birbirinden öğrenebilir.

Y ve Z kuşakları arasında bir takım farklılıklar kadar benzerliklerin de söz konusu olduğu gözlemlenmektedir. Her iki nesil de bağımsızlığına önem veren, açık görüşlü, akıllı, hızlı hareket eden, farklı kültürlere hoşgörülü, finansal açıdan bilinçli, işbirlikçi olmakla birlikte her iki nesil de teknoloji içinde büyümüş bir nesildir. Y ve Z kuşağı arasındaki benzerlik ve farklılıkların iş hayatına da yansyacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla yukarıda çizilen kavramsal çerçeve sonucunda araştırmada aşağıda yer alan araştırma sorularına yanıt aranmaktadır:

1. Y ve Z kuşağının iş yaşamından beklentileri arasında ne tür benzerlikler/farklılıklar vardır?
 - 1.1. Y ve Z kuşağının iş yaşamından örgüt kültürü açısından beklentileri arasında ne tür benzerlikler/farklılıklar vardır?
 - 1.2. Y ve Z kuşağının iş yaşamından lider açısından beklentileri arasında ne tür benzerlikler/farklılıklar vardır?
 - 1.3. Y ve Z kuşağının iş yaşamından iletişim açısından beklentileri arasında ne tür benzerlikler/farklılıklar vardır?
 - 1.4. Y ve Z kuşağının iş yaşamından karar verme açısından beklentileri arasında ne tür benzerlikler/farklılıklar vardır?
 - 1.5. Y ve Z kuşağının iş yaşamından takım çalışması açısından beklentileri arasında ne tür benzerlikler/farklılıklar vardır?
 - 1.6. Y ve Z kuşağının iş yaşamından motivasyon açısından beklentileri arasında ne tür benzerlikler/farklılıklar vardır?
 - 1.7. Y ve Z kuşağının iş yaşamından gelişme açısından beklentileri arasında ne tür benzerlikler/farklılıklar vardır?

3. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu araştırmanın esas amacı Y ve Z kuşaklarının iş hayatından kültür, yönetici, iletişim, karar verme, takım çalışması, motivasyon ve gelişim konularında beklentilerinin neler olduğunu belirlemektir. Diğer bir ifade ile çalışmada hem Y kuşağının hem de şu anda üniversitede eğitimine devam eden ya da iş hayatına yeni girmekte olan Z kuşağının iş hayatından beklentilerinin neler olduğunun belirlenmesi, söz konusu her iki kuşağın beklentilerinin karşılaştırılması, benzerlik ve farklılıkların belirlenmesi ve her iki kuşağın üst düzey yöneticilerine kuşakların beklentileri konusunda ışık tutulması amacı benimsenmiştir. Böylelikle işletme üst düzey yöneticileri kuşaklar arasındaki benzerlik ve farklılıklar ve birlikte

çalıştığı kuşağa göre hangi konulara daha çok önem vermesi gerektiği konularında bilgi sahibi olabilecektir.

Literatür taraması yapıldığında özellikle Z kuşağının iş hayatından beklentisine dair tek bir çalışmanın varlığına rastlanmış olmakla birlikte Y ve Z kuşaklarının iş hayatından beklentilerinin karşılaştırılıp, farklılıklarının belirlenmesine yönelik herhangi bir çalışmanın varlığına rastlanılmamıştır. Bu nedenle söz konusu çalışma Türkiye’de her iki kuşağın beklentilerini belirleyip karşılaştırma konusunda yapılan ilk çalışma özelliğini taşımaktadır. Çalışmanın önemi de buradan kaynaklanmaktadır.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

4.1. Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2019-2020 Eğitim-Öğretim yılında Gümüşhane Üniversitesi’nde öğrenim gören ve 1981-2000 ve 2000 yılı sonrasında doğmuş olan Y ve Z kuşakları arasında yer alan lisans öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden biri olan kolayda örnekleme yöntemi ile seçilen 171 kadın 179 erkek olmak üzere toplam 350 öğrenci oluşturmaktadır. Etik Kurul Onayı: Gümüşhane Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’nun 2020/4 sayı ve 07.04.2020 tarihli toplantısında görüşülmüş ve kabul edilmiştir.

Araştırmaya katılmayı kabul eden öğrencilerin kişisel bilgileri Tablo 6’da yer almaktadır.

Tablo 6. Araştırmaya Katılan Öğrencilere Ait Demografik Bilgiler

Değişkenler	N	%		
Cinsiyet	Kadın	171	48,9	
	Erkek	179	51,1	
	Toplam	350	100	
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	N	%		
	İşletme	71	20,3	
	İnsan kaynakları yönetimi	31	8,9	
	İktisat	26	7,4	
	Maliye	20	5,7	
	Siyaset bilimi ve kamu yönetimi	19	5,4	
	Yönetim bilişim sistemleri	22	6,3	
	İletişim Fakültesi	Halkla ilişkiler	15	4,3
		Radio ve Televizyon	12	3,4
	Mühendislik Fakültesi	Makine mühendisliği	12	3,4
Elektrik-elektronik mühendisliği		12	3,4	
Harita mühendisliği		11	3,1	
İnşaat mühendisliği		14	4	
Gıda mühendisliği		4	1,1	
Genetik ve biyomühendislik		6	1,7	
Turizm Fakültesi		Turizm işletmeciliği	5	1,4
	Rehberlik	35	10	
Sağlık bilimleri fakültesi	Hemşirelik	14	4	
	Sağlık yönetimi	6	1,7	
	Acil yardım ve afet yönetimi	5	1,4	
	Sosyal hizmet	2	0,6	
	Beslenme ve diyetetik	2	0,6	
Meslek yüksekokulu	Fizyoterapi	3	0,9	
	Diyaliz	3	0,9	
	Toplam	350	100	

Tablo 6'ya göre, araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özellikleri incelendiğinde, katılımcıların %51,1'ini erkeklerin %48,9'unu ise kadınların oluşturduğu görülmektedir. Bununla birlikte araştırmaya katılan öğrencilerin en fazla işletme (%20,3) ve rehberlik (%10) bölümünde okudukları görülmektedir.

Örneklemin yeterliliğinin belirlenebilmesi için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi yapılmıştır. Büyüköztürk (2007)'e göre KMO örneklem yeterlilik indeksinin %60'dan yüksek olması gerekmektedir. Çalışmada ise KMO değeri, örneklem yeterliliğinin iyi düzeyde olduğunu gösteren 0,914 olarak bulunmuştur.

4.2. Analiz ve Testler

Çalışmada Jusoh, M., Simun, M. ve Chong, S.C. (2011) tarafından geliştirilen ve yeni mezun olan çalışanların mevcut durum ile beklentileri arasındaki farkın örgütsel bağlılığa ve iş tatminine etkilerinin incelendiği makalede yer alan değişkenler Türkçeye çevrilmiş ve anket formu Gümüşhane Üniversitesi öğrencilerine uygulanmıştır. Anket formu iki kısımdan oluşmakta olup birinci bölüm katılımcıların demografik özelliklerini ikinci bölüm ise katılımcıların iş hayatından beklentilerini belirlemeye yönelik soruları içermektedir. Ayrıca anket formu örgüt kültürü, yönetici, iletişim, karar verme, takım çalışması, motivasyon ve gelişme olmak üzere 7 faktörden oluşmuştur. Çalışmada hangi test türünün uygulanacağını belirleyebilmek amacıyla normallik analizi uygulanmış olup verilerin normal dağılıp dağılmadığını test edebilmek için çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerine bakılmıştır. Tablo 7'de çarpıklık ve basıklık değerlerine yer verilmiştir.

Tablo 7. Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Değişkenler	Çarpıklık (skewness)	Basıklık (kurtosis)
Örgüt kültürü	-1,357	1,515
Lider	-1,138	1,285
İletişim	-1,054	1,503
Karar verme	0,872	0,944
Takım çalışması	-0,776	0,601
Motivasyon	-1,345	1,502
Gelişim	-1,529	2,419

Şencan (2002)'a göre çarpıklık ile basıklık değerleri $-2 \leq X \leq 2$ arasında yer alıyorsa verilerin normal dağıldığı söylenebilmektedir. Kalaycı (2008)'ya göre ise çarpıklık ve basıklık değerlerinin -3 ile +3 arasında yer alması normal dağıldığına işaret etmektedir. Tablo 7'ye göre verilerin normal dağıldıkları varsayılmıştır.

Daha sonra araştırmada kullanılan ölçeklerin, güvenilirlikleri Cronbach's Alpha yöntemi kullanılarak test edilmiş olup araştırmada kullanılan ölçeğin güvenilirlik değeri Cronbach's Alpha 0,965 olarak bulunmuş olup söz konusu değer $0,60 \leq \alpha < 0,80$ aralığında olduğu için ölçeklerin oldukça güvenilir olduğu söylenilebilmektedir (Kalaycı, 2008, s. 405).

Alfa güvenilirlik testine göre güvenilirlikleri ispatlanan değişkenler için sorulan sorular SPSS'te "compute variable" seçeneği ile birleştirilmiş ve karşılaştırma analizlerine elverişli olan araştırma değişkenleri oluşturulmuş ve tanımlayıcı istatistiklere ait veriler tablo 8'de sunulmuş ardından da bağımsız gruplar t testi yapılmıştır.

Tablo 8. Tanımlayıcı İstatistikler

	Y kuşağı		Z kuşağı	
	Ortalama	Standart sapma	Ortalama	Standart sapma
Örgüt kültürü	4,1133	0,83506	4,0114	0,90278
Lider	3,8848	0,89158	3,9133	0,85729
İletişim	3,6238	0,77779	3,7010	0,75394
Karar verme	3,7524	0,82522	3,7590	0,73687
Takım çalışması	3,7000	0,81238	3,6848	0,81031
Motivasyon	4,1333	0,90691	4,1819	0,88810
Gelişim	4,1352	0,90908	4,1562	0,87741

Tablo 8'deki analiz sonucuna göre Y kuşağı bireylerinin örgüt kültürü ifadelerine verdikleri yanıtların ortalamasına göre beklentileri 4,11 iken Z kuşağı bireylerinin 4,01'dir. Bu da likert ölçeğine örgüt kültüründen beklentilerin "önemli" olduğu sonucunu göstermektedir. Bunun gibi diğer ölçek ifadelerinin de verilen yanıtlara göre önemli olduğu sonucuna ulaşılmış olup her bir ifadeden beklentileri ölçmek amacıyla kişilere sorulan ifadeler ayrı ayrı incelenmiştir.

Tablo 9. Bağımsız Gruplar T-Testi (Levene Test)

	F	P	T	Df	P (2-tailed)	Ortalamalar arası fark	Fark S.H.
Örgüt kültürü	0,622	0,431	-1,096	348	0,274	-0,10190	0,09296
			-1,096	345,906	0,274	-0,10190	0,09296
Lider	0,090	0,764	0,306	348	0,760	0,02857	0,09350
			0,306	347,466	0,760	0,02857	0,09350
İletişim	0,403	0,526	0,942	348	0,347	0,07714	0,08188
			0,942	347,663	0,347	0,07714	0,08188
Karar verme	0,431	0,512	0,080	348	0,937	0,00667	0,08363
			0,080	343,631	0,937	0,00667	0,08363
Takım çalışması	0,250	0,618	-0,176	348	0,861	-0,01524	0,08674
			-0,176	347,998	0,861	-0,01524	0,08674
Motivasyon	0,112	0,738	0,506	348	0,613	0,04857	0,09595
			0,506	347,847	0,613	0,04857	0,09595
Gelişme	0,043	0,836	0,219	348	0,826	0,02095	0,09551
			0,219	347,563	0,826	0,02095	0,09551

P (2-tailed) sütunundaki verilerin 0,05'den küçük olması durumu Y ve Z kuşakları arasında anlamlı bir farklılık olduğunu, 0,05'den büyük olması ise Y ve Z kuşakları arasında anlamlı farklılıklar olmadığını göstermektedir. Tablo 9'daki sonuçlara göre bütün boyutların verilerinin 0,05'den büyük olması sebebi ile Y ve Z kuşakları arasında anlamlı farklılıklar olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bağımsız gruplar t testinden sonra Y ve Z kuşaklarının her bir boyut açısından hangi maddelere daha fazla önem verdiğini anlayıp karşılaştırma yapabilmek amacıyla soruların frekans analizine bakılmıştır.

5. BULGULAR

Araştırmada Y ve Z kuşağı bireylerine iş hayatından beklentilerini ölçümlemek amacı ile sorular yönetilmiştir. Yapılan analiz sonuçlarına göre bulgular aşağıda yer alan tablolarda özetlenmektedir.

Tablo 10. Y ve Z kuşağının İş hayatında Örgüt Kültüründen Beklentileri

Y Kuşağının Örgüt Kültüründen Beklentileri	1	2	3	4	5	\bar{x}	S
	% N	% N	% N	% N	% N		
1- İşletmede çalışanlar birbirlerine değer vermeli.	5,7	3,4	6,3	26,3	58,3	4,28	1,107
2- İşletme, müşterilerini dinlemeli ve onların gereksinimlerine hızlı yanıt vermeli.	3,4	1,7	12,6	22,9	59,4	4,33	0,9964
3- İşletme, her zaman işletmede olup bitenleri çalışanları ile paylaşmalı.	5,7	8,6	28,0	30,3	27,4	3,65	1,139
4- İşletme, çalışanlarının daha verimli olabilmesi için daima yollar aramalı.	4,0	3,4	12,6	30,3	49,7	4,18	1,045
5- Çalışanlar, takım halinde uyumlu çalışmalı.	2,3	5,1	13,1	27,4	52,0	4,21	1,010
6- İşletme, çalışanlarının herhangi bir kişisel probleminin üstesinden gelebilmesi için çözüm aramalı.	4,0	6,9	12,6	36,6	40,0	4,01	1,079
Z Kuşağının Örgüt Kültüründen Beklentileri	1	2	3	4	5	\bar{x}	S
	% N	% N	% N	% N	% N		
1- İşletmede çalışanlar birbirlerine değer vermeli.	9,7	2,9	11,4	25,7	50,3	4,04	1,270
2- İşletme, müşterilerini dinlemeli ve onların gereksinimlerine hızlı yanıt vermeli.	3,4	8,0	8,0	32,6	48,0	4,13	1,084
3- İşletme, her zaman işletmede olup bitenleri çalışanları ile paylaşmalı.	5,1	10,3	33,1	23,4	28,0	3,58	1,150
4- İşletme, çalışanlarının daha verimli olabilmesi için daima yollar aramalı.	4,6	5,7	10,3	31,4	48,0	4,12	1,101
5- Çalışanlar, takım halinde uyumlu çalışmalı.	6,3	5,1	15,4	17,7	55,4	4,10	1,215
6- İşletme, çalışanlarının herhangi bir kişisel probleminin üstesinden gelebilmesi için çözüm aramalı.	2,9	4,6	17,7	32,6	42,3	4,06	1,020

Tablo 10'a göre Y kuşağı bireyleri işletmenin müşterileri dinlemesi ve onların gereksinimlerine hızlı yanıt vermesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Tablo 10'daki dağılıma bakıldığında bu ifade 4,33'lük bir ortalama ile en yüksek ortalamaya sahiptir. Aynı şekilde Z kuşağı bireyleri için de 4,13'lük en yüksek ortalama ile işletmenin müşterilerini dinlemesi ve gereksinimlerine hızlı yanıt vermesi önem taşımaktadır. Y kuşağı için ikinci sırada önemli olarak vurgulanan işletmede çalışanların birbirlerine değer vermesi (4,28) iken Z kuşağı için önemli olan işletme çalışanlarının daha verimli olabilmesi için daima yeni yollar aranması (4,12) gerektiğidir. Y kuşağı bireyleri ayrıca çalışanların takım halinde uyumlu çalışması ve işletmenin, çalışanların daha verimli olabilmesi için daima yollar araması gerektiğinin önemine değinirken Z kuşağı da çalışanların takım halinde uyumlu çalışmasının ve işletmenin, çalışanlarının herhangi bir kişisel probleminin üstesinden gelebilmesine yardımcı olması gerekliliğine vurgu yapmışlardır. Her iki kuşağın bireyleri de işletmede olup bitenlerin çalışanlar ile paylaşılmasının çok önemli olmadığını vurgulamıştır.

Tablo 11. Y ve Z kuşağının İş hayatında Liderden Beklentileri

Y Kuşağının Liderden Beklentileri	1	2	3	4	5	\bar{x}	S
	% N	% N	% N	% N	% N		
1- Yöneticim benim için rol model olmalı.	6,9	6,9	23,4	33,7	29,1	3,71	1,158
2- Yöneticim yapılması gerekenleri yaptığımda ne elde edeceğimi açıkça belirtmeli.	3,4	8,6	17,1	40,6	30,3	3,85	1,054
3- Yöneticim gelecekte karşılaşılabileceğim fırsatlara göre bir vizyon oluşturmali.	4,0	5,7	17,1	37,7	35,4	3,94	1,057
4- Yöneticim düzeltilmesi gereken hatalar için performansımı izlemeli.	5,1	6,3	13,7	42,3	32,6	3,90	1,084
5- Yöneticim çabalarımın karşılığında ödüllendirilebilmem için ne yapmam gerektiğini söylemeli.	4,6	8,0	17,1	38,3	32,0	3,85	1,098
6- Yöneticim standartlara uymayan durumlarda beni uyarmalı.	5,7	4,0	13,1	36,0	41,1	4,02	1,106

Tablo 11. Y ve Z kuşağının İş hayatında Liderden Beklentileri (Devamı)

Z Kuşağının Liderden Beklentileri	1	2	3	4	5	\bar{x}	S
	% N	% N	% N	% N	% N		
1- Yöneticim benim için rol model olmalı.	5,7	10,3	16,6	37,7	29,7	3,75	1,155
2- Yöneticim yapılması gerekenleri yaptığımda ne elde edeceğimi açıkça belirtmeli.	3,4	8,6	13,1	36,6	38,3	3,97	1,082
3- Yöneticim gelecekte karşılaşılabileceğim fırsatlara göre bir vizyon oluşturmalı.	5,1	3,4	14,3	37,7	39,4	4,02	1,069
4- Yöneticim düzeltilmesi gereken hatalar için performansımı izlemeli.	6,3	5,1	20,0	32,0	36,6	3,87	1,152
5- Yöneticim çabalarımın karşılığında ödüllendirilebilmem için ne yapmam gerektiğini söylemeli.	3,4	4,6	21,7	42,3	28,0	3,86	0,9883
6- Yöneticim standartlara uymayan durumlarda beni uyarmalı.	4,6	5,1	17,7	33,1	39,4	3,97	1,093

Tablo 8'deki analiz sonucuna göre Y kuşağı bireylerinin lider ifadelerine verdikleri yanıtların ortalamasına göre beklentileri 3,88 iken Z kuşağı bireylerinin 3,91'dir. Bununla birlikte Tablo 11'e göre Y kuşağı bireylerinin liderden beklentileri içerisinde en yüksek ortalamaya sahip olan (4,02) yöneticinin standartlara uymayan durumlarda çalışanı uyarmasıdır. Z kuşağı bireyleri ise yöneticiden gelecekte karşılaşılabilecek fırsatlara göre bir vizyon oluşturması beklentisi içerisinde yer almaktadır. Söz konusu gelecekte karşılaşılabilecek fırsatlara göre yöneticinin bir vizyon oluşturması beklentisi Y kuşağı için ikinci sırada en önemli beklentiyi içerirken Z kuşağı için ikinci sırada en önemli beklentiyi hem yöneticinin standartlara uymayan durumlarda çalışanı uyarması (3,97) hem de yapılması gerekenler yapıldığında çalışanın ne elde edeceğini açıkça belirtmesi (3,97) içermektedir. Hem Y hem de Z kuşağının yöneticilerinden ortak beklentisi ise düzeltilmesi gereken hatalar için performans izlemesi yapması gerekliliğidir.

Tablo 12. Y ve Z kuşağının İş hayatında İletişim Açısından Beklentileri

Y Kuşağının İletişim Açısından Beklentileri	1	2	3	4	5	\bar{x}	S
	% N	% N	% N	% N	% N		
1- Düşüncelerimi başkalarıyla özgürce paylaşmalıyım.	6,9	6,3	19,4	32,0	35,4	3,82	1,181
2- İnsanlarla konuşurken nazik ve yardımsever olurum.	9,7	1,1	12,6	34,9	41,7	3,97	1,212
3- İnsanlarla sohbet etmekten keyif alırım.	4,0	6,3	20,0	33,7	36,0	3,91	1,082
4- Çoğunlukla aklıma ilk geleni söylerim.	10,9	16,0	34,3	21,1	17,7	3,18	1,219
5- İş arkadaşlarımın problemlerini dinlerim	6,3	5,7	16,6	40,6	30,9	3,84	1,118
6- İş arkadaşlarıma çok uzun ve kesin talimatlar veririm.	16,6	17,1	29,7	23,4	13,1	2,99	1,266
Z Kuşağının İletişim Açısından Beklentileri	1	2	3	4	5	\bar{x}	S
	% N	% N	% N	% N	% N		
1- Düşüncelerimi başkalarıyla özgürce paylaşmalıyım.	8,0	6,3	22,9	30,3	32,6	3,73	1,209
2- İnsanlarla konuşurken nazik ve yardımsever olurum.	4,0	5,7	13,1	33,1	44,0	4,07	1,077
3- İnsanlarla sohbet etmekten keyif alırım.	4,6	5,7	18,9	32,6	38,3	3,94	1,102
4- Çoğunlukla aklıma ilk geleni söylerim.	6,3	15,4	29,1	26,3	22,9	3,44	1,182
5- İş arkadaşlarımın problemlerini dinlerim	4,6	4,0	21,1	42,9	27,4	3,84	1,019
6- İş arkadaşlarıma çok uzun ve kesin talimatlar veririm.	6,3	25,1	27,4	27,4	13,7	3,17	1,141

Tablo 8'deki analiz sonucuna göre Y kuşağı bireylerinin iletişim ifadelerine verdikleri yanıtların ortalamasına göre beklentileri 3,62 iken Z kuşağı bireylerinin 3,70'dir. İletişim boyutunun ifadelerini ayrı ayrı değerlendirdiğimizde ise insanlarla konuşurken nazik ve yardımsever olmanın önemli olduğunu belirten hem Y kuşağı hem de Z kuşağı bireyleri insanlarla sohbet etmekten keyif aldıklarını da belirtmişlerdir. Ayrıca her iki kuşağın bireyleri de iş arkadaşlarının

problemlerini dinlediklerini belirtmiş ve düşüncelerini başkalarıyla özgürce paylaşabilmenin önemine değinmişlerdir.

Tablo 13. Y ve Z kuşağının İş hayatında Karar Verme Açısından Beklentileri

Y Kuşağının Karar Verme Açısından Beklentileri	1	2	3	4	5	\bar{x}	S
	% N	% N	% N	% N	% N		
1- Karar verirken içgüdülerime ve tepkilerime güvenirim.	10,9	5,7	23,4	29,7	30,3	3,62	1,270
2- Makul ve sistematik bir şekilde karar aldığımda kendimi daha rahat hissederim.	6,9	4,0	10,9	33,1	45,1	4,05	1,158
3- Karar alırken içgüdülerimden ziyade gerçekleri dikkate alırım.	5,7	5,1	24,0	34,3	30,9	3,79	1,110
4- Karar alırken kararın ardında mantıklı bir sebep aramaktansa kararın doğru olduğunu hissetmeyi tercih ederim.	8,0	16,0	22,9	30,3	22,9	3,44	1,229
5- Veriler bir seçeneğin doğru olduğunu gösterecekler bile tam olarak inanmadığım bir konuda karar vermem.	4,0	11,4	23,4	33,7	27,4	3,69	1,112
6- Gerçek bilgilerin ayrıntılı analizine dayanarak kararlar veririm.	3,4	8,0	20,0	32,0	36,6	3,90	1,091
Z Kuşağının Karar Verme Açısından Beklentileri	1	2	3	4	5	\bar{x}	S
	% N	% N	% N	% N	% N		
1- Karar verirken içgüdülerime ve tepkilerime güvenirim.	8,6	9,1	20,0	32,6	29,7	3,69	1,383
2- Makul ve sistematik bir şekilde karar aldığımda kendimi daha rahat hissederim.	2,9	6,9	16,6	39,4	34,3	3,95	1,021
3- Karar alırken içgüdülerimden ziyade gerçekleri dikkate alırım.	3,4	5,7	28,0	34,9	28,0	3,78	1,027
4- Karar alırken kararın ardında mantıklı bir sebep aramaktansa kararın doğru olduğunu hissetmeyi tercih ederim.	7,4	12,6	27,4	33,1	19,4	3,44	1,157
5- Veriler bir seçeneğin doğru olduğunu gösterecekler bile tam olarak inanmadığım bir konuda karar vermem.	1,7	7,4	33,1	29,1	28,6	3,75	1,006
6- Gerçek bilgilerin ayrıntılı analizine dayanarak kararlar veririm.	4,0	4,0	21,7	36,6	33,7	3,92	1,036

Tablo 8'deki analiz sonucuna göre hem Y hem de Z kuşağı bireylerinin karar verme ifadelerine verdikleri yanıtların ortalamasına göre beklentileri 3,75'dir. Tablo 13'e göre her iki kuşağın bireylerinin de makul ve sistematik bir şekilde karar alırken kendilerini rahat hissettikleri, gerçek bilgilerin ayrıntılı analizine dayalı olarak karar verdikleri ve karar alma konusunda içgüdülerinden ziyade gerçekleri dikkate aldıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 14. Y ve Z kuşağının İş hayatında Takım Çalışması Açısından Beklentileri

Y Kuşağının Takım Çalışması Açısından Beklentileri	1	2	3	4	5	\bar{x}	S
	% N	% N	% N	% N	% N		
1- Toplantılarda takımına yön verme konusunda sorumluluk alırım.	8,0	8,0	19,4	37,1	27,4	3,68	1,189
2- Genellikle diğer ekip üyeleri arasında oluşan anlaşmazlıkların çözülmesine yardımcı olurum.	4,0	8,0	18,9	44,6	24,6	3,77	1,034
3- Takımda olup biten hakkında herkesin haberdar olmasını sağlarım.	2,3	6,9	23,4	42,9	24,6	3,80	0,9631
4- Genellikle takımın tartışmayı nasıl organize edeceğini belirlemesine yardımcı olurum.	2,9	8,6	25,7	38,3	24,6	3,73	1,018
5- Toplantılarda takım arkadaşlarımın farklılıklarını çözmelerine aktif olarak yardımcı olurum.	3,4	9,1	21,7	44,6	21,1	3,70	1,011
6- Toplantıda konuşulan konularla ilgili not tutan kişi olmaktan hoşlanırım.	12,0	9,1	24,0	26,9	28,0	3,49	1,312

Tablo 14. Y ve Z kuşağının İş hayatında Takım Çalışması Açısından Beklentileri (Devamı)

Z Kuşağının Takım Çalışması Açısından beklentileri	1	2	3	4	5	\bar{x}	S
	% N	% N	% N	% N	% N		
1- Toplantılarda takımına yön verme konusunda sorumluluk alırım.	7,4	6,3	22,9	38,9	24,6	3,66	1,136
2- Genellikle diğer ekip üyeleri arasında oluşan anlaşmazlıkların çözülmesine yardımcı olurum	3,4	8,0	18,9	46,3	23,4	3,78	1,005
3- Takımda olup biten hakkında herkesin haberdar olmasını sağlarım.	4,0	12,0	24,0	32,6	27,4	3,67	1,120
4- Genellikle takımın tartışmayı nasıl organize edeceğini belirlemesine yardımcı olurum.	4,0	9,7	22,3	39,4	24,6	3,70	1,067
5- Toplantılarda takım arkadaşlarımla farklılıklarını çözmelerine aktif olarak yardımcı olurum.	2,3	7,4	21,7	41,7	26,9	3,83	0,9831
6- Toplantıda konuşulan konularla ilgili not tutan kişi olmaktan hoşlanırım.	10,9	10,9	25,7	28,6	24,0	3,44	1,266

Tablo 8'deki analiz sonucuna göre Y kuşağı bireylerinin takım çalışması ifadelerine verdikleri yanıtların ortalamasına göre beklentileri 3,70 iken Z kuşağı bireylerinin 3,68'dir. Tablo 14'e göre, Y kuşağı bireylerinin takım çalışması açısından en önemli beklentisi takımda olup biten hakkında herkesin haberdar olmasını sağlamak (3,80) iken Z kuşağı bireylerinin en önemli beklentisi toplantılarda takım arkadaşlarının farklılıklarını çözmelerine aktif olarak yardımcı olmaktır (3,83). Bununla birlikte hem Y hem de Z kuşağı bireylerinin genellikle diğer ekip üyeleri arasında oluşan anlaşmazlıkların çözülmesine ve takımın tartışmayı nasıl organize edeceğini belirlemesine yardımcı olmayı tercih ettikleri sonucu elde edilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere her iki kuşağın bireylerinin de takım çalışmasına önem verdikleri ancak her iki kuşağın bireylerinin de toplantılarda not tutan kişi olmayı çok fazla tercih etmedikleri söylenebilmektedir.

Tablo 15. Y ve Z kuşağının İş hayatında Motivasyon Açısından Beklentileri

Y Kuşağının Motivasyon Açısından Beklentileri	1	2	3	4	5	\bar{x}	S
	% N	% N	% N	% N	% N		
1- Birlikte çalıştığım insanların arkadaş canlılığı beni motive eder.	4,0	5,7	13,1	32,0	45,1	4,08	1,082
2- Yetenek ve becerilerimi geliştirme fırsatı beni motive eder.	4,0	3,4	12,0	36,0	44,6	4,13	1,024
3- İşimde sahip olduğum özgürlük miktarı beni motive eder.	2,9	6,9	10,9	30,3	49,1	4,16	1,054
4- Değerli bir şeyleri başarma imkânının olması beni motive eder.	4,0	3,4	12,0	33,1	47,4	4,16	1,034
5- Terfi veya daha iyi bir iş bulma şansı beni motive eder.	2,9	5,1	14,3	28,6	49,1	4,16	1,038
6- Yöneticimden aldığım övgü beni motive eder.	4,0	5,1	16,0	27,4	47,4	4,09	1,094
Z Kuşağının Motivasyon Açısından Beklentileri	1	2	3	4	5	\bar{x}	S
	% N	% N	% N	% N	% N		
1- Birlikte çalıştığım insanların arkadaş canlılığı beni motive eder.	6,9	2,9	13,7	27,4	49,1	4,09	1,165
2- Yetenek ve becerilerimi geliştirme fırsatı beni motive eder.	2,3	6,3	9,1	26,9	55,4	4,26	1,018
3- İşimde sahip olduğum özgürlük miktarı beni motive eder.	4,0	3,4	13,7	32,6	46,3	1,04	1,041
4- Değerli bir şeyleri başarma imkânının olması beni motive eder.	2,9	4,0	9,1	33,1	50,9	0,979	0,9794
5- Terfi veya daha iyi bir iş bulma şansı beni motive eder.	1,7	5,1	12,0	32,6	48,6	0,962	0,9624
6- Yöneticimden aldığım övgü beni motive eder.	2,3	6,3	15,4	28,0	48,0	1,03	1,039

Tablo 8'deki analiz sonucuna göre Y kuşağı bireylerinin motivasyon ifadelerine verdikleri yanıtların ortalamasına göre beklentileri 4,13 iken Z kuşağı bireylerinin 4,18'dir. Tablo 15'e göre, yapılan işte sahip olunan özgürlük miktarı (4,16), terfi veya daha iyi bir iş bulma şansı

(4,16) ve değerli bir şeyleri başarma imkânının olması (4,16) Y kuşağı bireylerini aynı oranda motive ederken yetenek ve becerilerini geliştirme fırsatı (4,13), yöneticiden alınan övgü (4,09) ve önem derecesine göre en son sırada yer alan birlikte çalışılan insanların arkadaş canlılığı (4,08) Y kuşağı bireyleri için motive edici faktörler arasındadır. Buna karşılık Z kuşağı bireylerini en fazla motive eden faktör ise yetenek ve becerilerini geliştirme fırsatıdır (4,26). Ardından sırasıyla birlikte çalıştığı insanların arkadaş canlılığı, işte sahip olunan özgürlük miktarı, yöneticiden alınan övgü, değerli bir şeyleri başarma imkânı ve terfi veya daha iyi bir iş bulma şansını almaktadır.

Tablo 16. Y ve Z kuşağının İş hayatında Gelişme Açısından Beklentileri

Y Kuşağının Gelişme Açısından Beklentileri	1	2	3	4	5	\bar{x}	S
	% N	% N	% N	% N	% N		
1- Şirketim yeni yetenekler geliştirebilmem için bana fırsat sunmalı.	5,1	3,4	14,3	35,4	41,7	4,05	1,078
2- Şirketim terfi şansımı artırabilmem için fırsatlar sunmalı.	4,0	2,3	10,3	38,9	44,6	4,17	0,9870
3- Şirketim bana daha fazla teknik bilgi edinebilmek için fırsatlar sunmalı.	5,1	4,0	9,1	37,7	44,0	4,11	1,071
4- Şirketim bana ürünler ve hizmetler hakkında daha fazla bilgi edinme fırsatı sunmalı.	3,4	3,4	12,6	38,3	42,3	4,12	0,9920
5- Şirketim yabancı dil yeteneklerimi geliştirebilmem için fırsatlar sunmalı.	4,6	3,4	16,6	26,9	48,6	4,11	1,092
6- Şirketim eğitimime devam etmemi sağlayacak olanakları sağlamalı.	5,7	3,4	9,1	25,7	56,0	4,22	1,121
Z Kuşağının Gelişme Açısından Beklentileri	1	2	3	4	5	\bar{x}	S
	% N	% N	% N	% N	% N		
1- Şirketim yeni yetenekler geliştirebilmem için bana fırsat sunmalı.	4,6	5,1	13,1	37,1	40,0	4,02	1,074
2- Şirketim terfi şansımı artırabilmem için fırsatlar sunmalı.	2,3	3,4	16,0	33,1	45,1	4,15	0,9673
3- Şirketim bana daha fazla teknik bilgi edinebilmek için fırsatlar sunmalı.	2,3	5,1	13,1	33,7	45,7	4,15	0,9908
4- Şirketim bana ürünler ve hizmetler hakkında daha fazla bilgi edinme fırsatı sunmalı.	2,3	5,7	12,0	37,1	42,9	4,12	0,9862
5- Şirketim yabancı dil yeteneklerimi geliştirebilmem için fırsatlar sunmalı.	3,4	7,4	10,9	29,7	48,6	4,12	1,091
6- Şirketim eğitimime devam etmemi sağlayacak olanakları sağlamalı.	2,9	2,9	10,9	23,4	60,0	4,34	0,9818

Tablo 8'deki analiz sonucuna göre Y kuşağı bireylerinin gelişme ifadelerine verdikleri yanıtların ortalamasına göre beklentileri 4,13 iken Z kuşağı bireylerinin 4,15'dir. Tablo 16'ya göre hem Y hem Z kuşağı bireyleri, kendilerinin gelişimi için şirketin eğitimine devam etmelerini sağlayacak olanakları sağlamasını birinci sırada önemli görmektedir. Bunu her iki kuşak için de şirketin terfi şansını artırabilmeleri için fırsatlar sunması takip etmektedir. Ardından Y kuşağı için şirketin ürün ve hizmetler hakkında daha fazla bilgi sunması ve daha fazla teknik bilgi edinebilme fırsatı önem taşırken Z kuşağı için ise şirketin daha fazla teknik bilgi edinebilme fırsatı sunması ve ürün ve hizmetler hakkında daha fazla bilgi sunması gelmektedir. Her iki kuşağın bireyleri için şirketin yabancı dil yeteneğini ve yeni yetenekler geliştirebilme için fırsatlar sunması aynı derecede önem taşımaktadır. Bu sonuçlardan anlaşılacağı üzere her iki kuşakta gelişim olanaklarına oldukça fazla önem vermektedir.

6. SONUÇ

Bugün ilk doğanı 40 yaşında olan ve hala iş hayatında olan Y kuşağı ile bugün ilk doğanı henüz 20 yaşlarında olan ve yeni yeni iş hayatına girmekte olan Z kuşağı bireylerinin iş hayatından beklentilerinin belirlenmeye çalışıldığı bu çalışmada her iki kuşağın bireylerinin iş hayatından beklentilerinin anlamlı ölçüde farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmakla birlikte örgüt kültürü,

lider, motivasyon, takım çalışması ve gelişim boyutlarında yer alan ifadeler açısından farklılaştığı iletişim ve karar verme boyutlarında yer alan ifadeler açısından ise aynı olduğu sonucu elde edilmiştir.

Bu araştırmada hem Y hem de Z kuşağının iş hayatından beklentilerinin özellikle örgüt kültürü, motivasyon ve gelişim konularında daha önemli olduğu sonucu elde edilmiştir. Araştırmanın sonucuna göre örgüt kültürü açısından hem Y hem de Z kuşağı için işletmeler, müşterilerini dinlemeli ve onların gereksinimlerine cevap vermelidir. Bununla birlikte her iki kuşak için de takım halinde uyumlu çalışmak ve çalışanların birbirine değer verdiği işletmelerde çalışmak önem kazanmaktadır.

Ayrıca araştırmanın sonucuna göre Y ve Z kuşağı bireylerinin eğitime ve kişisel gelişime önem verdikleri söylenebilmektedir. Dolayısıyla her iki kuşak da kendilerini geliştirmelerine fırsat veren kurumlarda çalışmak isteyecektir.

Y kuşağı bireyleri için işte sahip olunan özgürlük miktarı, terfi ya da daha iyi bir iş bulma şansı ve değerli bir şeyleri başarma imkânı onları motive eden unsurların başında gelmekle birlikte iş hayatına yeni girmiş ya da girecek olan Z kuşağı bireylerini en fazla motive edecek olan unsur yetenek ve becerilerini geliştirme fırsatı ve birlikte çalışılan insanların canlılığıdır.

Bunun yanı sıra Z kuşağı bireyleri için eğitim, daha fazla teknik bilgi elde edebilmelerini sağlayan, terfi için fırsatlar sunan, yabancı dil yeteneklerini geliştirmelerine fırsat sunan, ürünler ve hizmetler hakkında daha fazla bilgi sağlayan işletmelerle çalışmak onları daha da mutlu edecek, daha da motive olmasını sağlayacak ve bu şekilde bu fırsatları sunan işletmelerin de amaçlarına daha kolay bir şekilde ulaşma olasılığı artacaktır.

Her iki kuşağın da takım çalışmasına önem verdiği sonucuna ulaşılmış olmakla birlikte her iki kuşağın bireylerinin de gerçek bilgilere göre karar almaya önem verdikleri ancak bunun yanı sıra içgüdü ve tepkilerini de göz ardı etmedikleri görülmektedir.

İletişim noktasında her iki kuşağın bireyleri de insanlarla nazik bir tarzda konuşmanın ve yardımsever olmanın önemine değinmekle birlikte iş arkadaşlarının problemlerini dinlemenin de önemli olduğuna değinmişlerdir. Başkaları ile sohbet etmekten keyif alan Y ve Z kuşakları düşüncelerini de özgür bir şekilde paylaşabilmeyi arzu etmektedir.

Y kuşağı bireylerinin liderden beklentileri içerisinde birinci sırada standartlara uymayan durumlarda yöneticilerinden uyarılmayı bekledikleri sonucu elde edilmiştir. Z kuşağı ise yöneticiden gelecekte karşılaşılabileceği fırsatlara göre bir vizyon oluşturmasını beklemektedir. Ayrıca her iki kuşağın bireyleri de iş hayatlarında yapılması gerekenleri yaptıklarında ne elde edeceklerini açıkça yöneticilerinden duymayı tercih etmektedir.

Y ve Z kuşaklarının iş hayatından beklentilerinin karşılaştırıldığı bu çalışmada elde edilen sonucu özetlemek gerekirse Z kuşağı için söylenebilecekler şunlardır; eğitim ve gelişimlerine önem veren, karar alırken realist davranışlar sergileyen ancak yine de sezgilerini de tamamen göz ardı etmeyen bu kuşak bireyleri yöneticilerinin gelecekte karşılaşılabileceği muhtemel durumlara göre bir vizyon oluşturmasını, standartlara uymayan durumlarda yönetici tarafından uyarılmayı, yapılması gerekenleri yaptıklarında ne elde edeceklerini yöneticilerinden açıkça duymayı, düzeltilmesi gereken hataları için yöneticinin performans izlemesini ve çabaları karşılığında ödüllendirilebilmesi için ne yapmaları gerektiğini söylemesini istemektedir.

Ayrıca müşterilerin ihtiyaçlarına hızlı yanıt veren, çalışanlarının daha verimli olabilmesi için daima yollar arandığı, takım halinde uyumlu çalışıldığı, çalışanların kişisel problemlerinin üstesinden gelebilmesi için çözüm yollarının arandığı ve çalışanların birbirine değer verdiği bir

örgüt kültürüne sahip bir işletmede çalışmayı arzu eden Z kuşağı insanlarla konuşurken nazik ve yardımsever olmayı tercih etmekle birlikte iş arkadaşlarının problemlerini dinleyen ve kendi düşüncelerini de başkalarıyla özgürce paylaşmayı tercih eden bir yaklaşım sergilemektedir. Bunlara karşılık Z kuşağının aklına ilk geleni söyleme ve iş arkadaşlarına uzun ve kesin talimatlar verme konularını çok arzulamadıkları analiz sonucunda elde edilmektedir.

Dolayısıyla geleceğin çalışanları olacak olan Z kuşağı ile çalışacak olan yöneticilerin Z kuşağını önceki kuşaklardan ayıran özelliklerin farkında olup ona göre bir yaklaşım sergilemesi gerekmektedir. Z kuşağını daha iyi tanıyan işletme üst düzey yöneticilerinin çalışanları ile iyi ilişkiler geliştirmesi olasılığı yüksek olacak bu durum da çalışanların işletmenin amaçları için daha özverili çalışmalarına yol açacak dolayısıyla işletmenin hayatta kalma, amaçlarına ulaşma ve rekabet üstünlüğünü ele geçirme şansı daha da artacaktır.

Kuşaklarla ilgili birçok araştırma yapılmış olmasına rağmen özellikle Z kuşağı ile ilgili Türkiye’de yapılan çalışmalar kısıtlıdır. Bu nedenle özellikle Z kuşağı ile ilgili daha fazla çalışma yapılması önerilmektedir. Ayrıca bu çalışma Y ve Z kuşakları dikkate alınarak yapılmıştır. Bundan sonraki çalışmalarda Z kuşağından sonra gelen Alpha kuşağı da dikkate alınarak çalışmalar yapılması önerilmektedir. Çalışmanın yalnızca Gümüşhane Üniversitesi öğrencilerine yapılmış olması araştırmanın diğer bir kısıtını oluşturmaktadır. Dolayısıyla gelecekte daha kapsamlı çalışmalar yapılması iş hayatından beklentinin Y ve Z kuşağına göre farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymasından faydalı olacaktır.

Etik Kurul Onayı: Gümüşhane Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 2020/4 sayı ve 07.04.2020 tarihli toplantısında görüşülmüş ve kabul edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Alwin, D. F., ve McCammon, R. J. (2007). Rethinking generations. *Research in Human Development*, 4(3-4), 219-237. doi: 10.1080/15427600701663072.
- Biggs, S. (2007). Thinking about generations: Conceptual positions and policy implications. *Journal of social issues*, 63(4), 695-711. Erişim adresi: https://spssi.onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/j.15404560.2007.00531.x?casa_token=AyoiRVrt1osAAAAA:q9cTDp5ie3cMXHL5CEPd5oGnSpSW0xXF0rGUUDBSnfnObtbRszUoykeI3GGacrRsookHmSVwwJt7AWmD.
- Broadbridge, A. M., Maxwell, G. A., ve Ogden, S. M. (2007). 13_2_30: Experiences, Perceptions and Expectations of Retail Employment for Generation Y. *Career Development International*, 1-39. Erişim adresi: [https://dSPACE.stir.ac.uk/bitstream/1893/681/1/Rerevised%20final%20Generation%20Y%20journal%20Article%20\(CDI%20-%2011.05.pdf](https://dSPACE.stir.ac.uk/bitstream/1893/681/1/Rerevised%20final%20Generation%20Y%20journal%20Article%20(CDI%20-%2011.05.pdf)
- Buckley, M. R., Beu, D. S., Novicevic, M. M., ve Sigerstad, T. D. (2001). Managing generation next: Individual and organizational perspectives. *Review of Business*, 22, 81-85. Erişim adresi: <http://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=5ad9e948-1c18-4d12-9eca-a42dfe4991d4%40pdc-v-sessmgr02>
- Büyüköztürk, Ş. (2007). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Carolyn, A. M. (2005). From high maintenance to high productivity. What managers need to know about Generation Y. *Industrial and Commercial Training*, 37(1), 39-44. Erişim adresi: <https://pdfs.semanticscholar.org/3612/639dc3546f86f7c411065d720cac29da306a.pdf>

-
- Glass, A. (2007). Understanding generational differences for competitive success. *Industrial and commercial training*, 98-103. doi:10.1108/00197850710732424
- Golovinski, M. S. (2011). *Event 3.0: How Generation Y & Z are Re-shaping the Events Industry*.
- Green, B. (2006). Marketing to Leading-edge Baby Boomers: Perceptions, Principles, Practices, Predictions. New York, ABD: Paramount Market Publishing.
- Jurkiewicz, C. L. (2000). Generation X and the public employee. *Public Personnel Management*, 29(1), 55-74. Erişim adresi: <http://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=d6c00279-4426-44e3-ae07-c4270b2a4b78%40pdc-v-sessmgr01>
- Jusoh, M., Simun, M., ve Chong, S. C. (2011). Expectation gaps, job satisfaction, and organizational commitment of fresh graduates: Roles of graduates, higher learning institutions and employers. *Education+ Training*, 53(6), 515-530. doi: 10.1108/00400911111159476
- Kalaycı, S. (2008). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- Kerstein, D. (2014). Today's generations face new communication gaps. *USA Today*. Erişim adresi: <http://www.kcnawic.org/uploads/4/4/7/2/4472081/04-15-2014.pdf>
- Levickaite, R. (2010). Generations X, Y, Z: How social networks form the concept of the world without borders (the case of Lithuania). *LIMES: Cultural Regionalistics*, 3(2), 170-183. doi:10.3846/limes.2010.17
- Lower, J. (2008). Brace Yourself Here Comes Generation Y. *Critical Care Nurse*.28(5), 80-84. Erişim adresi: <http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=5ce6e339-7b68-4eb7-87a8-7bee257066e4%40sdc-v-sessmgr02>
- Mishra, R. K., Sarkar, S., ve Singh, P. (Eds.). (2012). *Today's HR for a sustainable tomorrow* (Vol. 1). Allied Publishers.
- O'Bannon, G. (2001). Managing our future: The generation X factor. *Public Personnel Management*, 30(1), 95-110. Erişim adresi: <http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=104fdf47-30fb-4b1f-8322-56026e355859%40sdc-v-sessmgr03>
- Rothman, D. (2014) A tsunami of learners called generation Z. Erişim adresi: https://mdle.net/Journal/A_Tsunami_of_Learners_Called_Generation_Z.pdf
- Schawbel, D. (2014). The High School Careers Study. Erişim adresi: <https://ct2.cpiworld.com/PortalFiles/9d9037e1-4726-430f-baa1-b14948fbf0f3.pdf>
- Sladek, B. S., ve Grabinger, A. (2016). The first generation of the 21st Century has arrived!, 16. Erişim adresi: https://www.xyzuniversity.com/wp-content/uploads/2018/08/GenZ_Final-d11.pdf
- Srinivasan, V. (2012). Multi generations in the workforce: Building collaboration. *IIMB Management Review*, 24(1), 48-66. doi:10.1016/j.iimb.2012.01.004
- Sullivan, S. E., Forret, M. L., Carraher, S. M., ve Mainiero, L. A. (2009). Using the kaleidoscope career model to examine generational differences in work attitudes. *Career Development International*. Erişim adresi: <https://digitalcommons.fairfield.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1057&context=business-facultypubs>
-

-
- Şencan, H. (2002). *Bilimsel yazım*, İstanbul Üniversitesi, İşletme Fak. Yayınları.
- Tapscott, D. (2009). *Grown up digital*. Boston: McGraw-Hill Education. Erişim adresi: <https://studynotesunisa.co.za/wp-content/uploads/2018/12/grown-up-digital-tapscott-e.pdf>.
- Taşlıyan, M., Eyitmiş, A., ve Gündüğü, E. (2015). Y kuşağı iş yaşamından ne bekliyor. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 19-32.
- Tolbize, A. (2008). Generational differences in the workplace. *Research and training center on community living*, 5(2), 1-21. Erişim adresi: https://rtc3.umn.edu/docs/2_18_Gen_diff_workplace.pdf
- Tulgan, B., ve Martin, C. A. (2001). *Managing Generation Y: Global citizens born in the late seventies and early eighties*. Human Resource Development.
- Twenge, J. M., Campbell, S. M., Hoffman, B. J., ve Lance, C. E. (2010). Generational differences in work values: Leisure and extrinsic values increasing, social and intrinsic values decreasing. *Journal of management*, 36(5), 1117-1142. doi: 10.1177/0149206309352246.
- Bayhan, V. (2017). *Gençlik ve Kuşaklar: Kuşaklara Göre Gençliğin Değer ve Davranışları*. Zencirkıran, M. (Ed.), Davranış Bilimleri içinde (322), Bursa: Dora Yayınevi.

SUMMARY

Introduction

The characteristics of people living in different periods vary according to the conditions of their time. As a result of this situation, differences between generations and generations has been emerged. The generational differences, which are a reflection of these changes and developments, also affect the business life. Therefore, businesses that want to reach their goals should be aware that their expectations of employee change from business life and in order to keep their employees, they need to do some activities such as knowing their characteristics, changing and improving their working conditions. Although the generation Y is still active in today's business life, the generation z that is born and growing in technology will take more place in business life in the coming years. It is thought that the different thinking structure of the Z generation, which will take place more in business life, will make important contributions to business life.

Purpose

The main purpose of this research is to reveal the expectations of the generations named Y and Z from business life, to compare the expectations of these generations and to transmit these to light the way for their executives.

Method

The questionnaire form used in the research was applied to the students of Gümüşhane University and the data obtained from the questionnaire was used. Test T analysis was used for independent groups in the research.

Findings

According to the result of the research, it was concluded that the expectations of the Y and Z generation individuals from business life did not differ significantly. In other words, it has been concluded that it differs in terms of organizational culture, leader, motivation, teamwork and development, and that it is the same in terms of communication and decision making. In this study, it was concluded that the expectations of both Y and Z generation from business life are more important especially in organizational culture, motivation and development.

To summarize the results obtained in this study where the expectations of the generations of Y and Z from business life are compared, what can be said about the generation Z are;

These generation individuals who attach importance to their education and development, display realist behavior while making decisions, but still do not completely ignore their intuition want their managers to create a vision based on possible situations in the future, to be warned by the manager in situations that do not meet the standards, to hear clearly from their managers what they will get when they do what they have to do, the manager to monitor the performance for the errors that need to be corrected and to tell what to do so that they can be rewarded for their efforts by the managers.

Additionally, the generation z that wishes to work in a business that has an organizational culture that responds quickly to the needs of customers, that always looks for ways to make its employees more efficient, that workes harmoniously as a team, in which solutions are sought to overcome the personal problems of the employees, where employees value each other prefers to

be kind and helpful when talking to people. In addition, the generation z takes an approach that listens to the problems of colleagues and prefers to share their thoughts freely with others.

On the other hand, it has obtained as a result of the analysis that generation Z does not desire so much the subjects of saying the first thing that comes to mind and giving long and precise instructions to their colleagues.

Conclusion

As a result, the managers who will work with the generation Z who will be the employees of the future should be aware of the features that distinguish the generation Z from the previous generations. Because the business executives who know the generation Z better will have a high probability of developing good relations with their employees. This situation will lead employees more self-sacrificing for the goals of the business's objectives, in this way the chances of the business to survive, achieve its goals and gain competitive advantage will increase.

HİTİT

ÜNİVERSİTESİ

HİTİT UNIVERSITY

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE